Tiberiu Brăilean

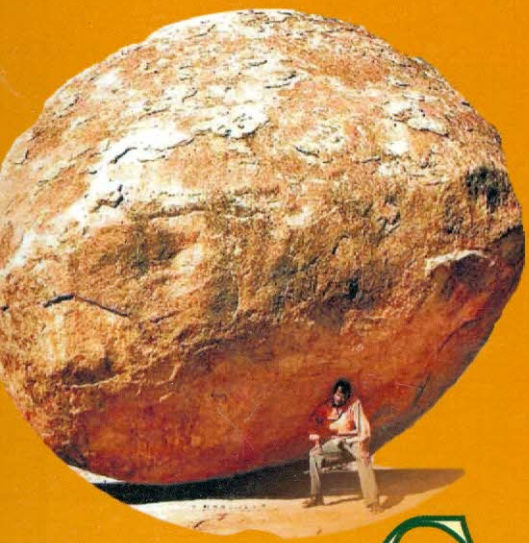

Criza pământului plat

JUNIMEA

Tiberiu Brăilean

Criza pământului plat

1969 40 2009

ANANTA. Studii transdisciplinare
Colecţie coordonată de Tiberiu Brăilean

Theodor Codreanu, *Transmodernismul*, 2005
Tiberiu Brăilean, *Grădinile lui Akademos*, 2005
Gnoza de la Bilca, 2007
Fundamente filosofice ale economiei, 2008
Sisteme economice, 2009
Cassian Maria Spiridon, *Aventurile terţului*, 2006
Basarab Nicolescu, *Noi, particula şi lumea*, 2007
Transdisciplinaritatea. Manifest, 2007
Teoreme poetice, 2007
Ce este Realitatea ?, 2009
Thierry Magnin, *Între ştiinţă şi religie*, 2007
Brigitte Chamak, *Grupul celor zece sau metamorfozele raporturilordintre ştiinţă şi politică,* 2009
Andreu Solé, *Creatori de lumi*, 2009

Coperta : *Florentina Vrăbiuţă*

ISBN 978-973-37-1774-4

© TIBERIU BRĂILEAN
© EDITURA JUNIMEA, IAŞI – ROMÂNIA

Tiberiu Brăilean

Criza pământului plat

EDITURA JUNIMEA
IAŞI – 2009

Nepoților mei favoriți

GLOBALIZAREA ŞI SFÎRŞITUL UNEI CIVILIZAŢII

Citesc cu încîntare, de mulţi ani, cărţile şi cronicile din „Convorbiri literare" ale profesorului Tiberiu Brăilean. Textele sale construiesc cu răbdare o *operă*. O operă atipică, inclasabilă, situată în spaţiul, atît de puţin explorat pînă acum, dintre economie şi spiritualitate.

Cartea prezentă abordează spinoasa şi controversata problemă a globalizării. Unghiul nou din care Tiberiu Brăilean priveşte globalizarea este cel al inter-relaţiei dintre politică, economie şi realitate, perspectiva sa fiind astfel una transdisciplinară.

Volumul e plin de numeroase şi utile informaţii concrete, însă autorul nu se mărgineşte să consemneze diferitele puncte de vedere asupra globalizării şi să constate imensele probleme a ceea ce Edgar Morin numeşte „multi-criză". El imaginează soluţii şi nu se sfieşte chiar să facă profeţii. Astfel, criticînd cartea lui George Soros, *Criza capitalismului global*, Tiberiu Brăilean scrie: „Prea multă lăcomie distruge omenia şi poate chiar omenirea pînă la urmă. Este o boală. Ca şi boala puterii sau cea a plăcerii. Sunt cei trei

viţei de aur la care ne închinăm. Nu mai e doar unu, ca pe vremea lui Moise, acum sunt trei." Iar în continuarea ideii „lăcomiei", autorul profetizează: „Oamenii se vor mulţumi cu mai puţin, vor căuta fericirea în lucruri mai simple şi mai umane. Vor fi mai religioşi, mai puţin mercantili şi mai puţin consumatorişti. Vor căuta mai multă hrană pentru suflet, pentru că vidul spiritual va creşte. Sensul vieţii pierde teren în favoarea sensului nimicului. [...]."

Tiberiu Brăilean pune un diagnostic capital, care traversează ca un fir roşu întreaga carte: „Marea problemă e că liderii lumii, deşi vorbesc atîta despre globalizare, nu au dobîndit încă o conştiinţă planetară, o conştiinţă a apartenenţei tuturor, bogaţi şi săraci deopotrivă, la marea familie umană." Problema „conştiinţei" pare a fi la distanţă de ani-lumină de preocupările celor care decid care este destinul tulburatei noastre lumi, dar, fără abordarea ei, specia umană se va autodistruge. Între evoluţia conştiinţei şi involuţia conştiinţei nu există o a treia cale. Conştiinţa nu poate stagna, cauza fiind mişcarea şi transformarea perpetuă, care este intrinsecă Realităţii. Evoluţia conştiinţei va implica ceea ce autorul numeşte „sfîrşitul civilizaţiei vampirilor pămîntului".

În mod inevitabil, Tiberiu Brăilean ajunge să abordeze rolul religiei în contextul globalizării. El pune în evidenţă cu pregnanţă pericolul totalitarismului religios: „Mai periculos însă decât totalitarismul politic şi cel economic este totalitarismul sau fundamentalismul religios, intolerant şi acesta se vede în mai toate religiile. El însă se va discredita singur, iar în urma sa va

răsări cu necesitate o nouă libertate şi o nouă responsabilitate, a tuturor pentru toţi. Nevoile aproapelui trebuie să devină măsura faptelor noastre. Aceasta nu înseamnă apariţia unei noi religii, ci trăirea de către fiecare, în inima sa, a adevărului propriei religii. Căci toate duc la acelaşi Adevăr. El este în noi şi e nemuritor." Tocmai de aceea autorul accentuează cu îndreptăţire ideea că aceste conflicte aşa-zis religioase nu au nici un sens, ele fiind tocmai rezultatul căderii în formule exterioare, în ortopraxii în care celălalt este expediat ca străin, păgîn sau chiar duşman. Or, „Dumnezeu nu poate fi îngrădit în ritualuri, nu are forme cultice, etnice sau naţionale."

Tiberiu Brăilean nu ezită să schiţeze propria sa soluţie pentru evitarea totalitarismului religios: „[...] religiile naturale (în care includ şi religiile Greciei antice, ale Indiei, Chinei ş.a.) şi religiile abrahamice, sau «religiile Cărţii», au vaste zone de suprapunere pe care spiritul uman le poate valorifica. [...] În cadrul acestor sisteme religioase există un punct „eretic", antidogmatic, în care ele se întîlnesc. Este un loc geometric, un punct de echilibru în care elementele lor se găsesc nu doar în corespondenţă, ci în armonie, interacţiunile lor nu pot fi ignorate şi nu e nevoie de adaosuri din afară". Bineînţeles, după cum subliniază fără nici o ambiguitate Tiberiu Brăilean, nu este vorba de inventarea unei noi religii, ci de instaurarea unui nou *sentiment religios*, de comuniune cu fiinţele umane, cu natura, cu cosmosul, cu ştiinţa şi chiar cu tehnoştiinţa. Numai prin emergenţa acestui nou sentiment religios, monstrul devorator al tehnoştiinţei va dobândi o faţă umană.

Stilul cărţii este alert şi simplu, pe înţelesul tuturor, iar tonalitatea textului acoperă un vast spectru: de la informaţie doctă la ironie, de la analiză minuţioasă la viziune poetică.

De fapt, cîteva pagini ale cărţii ne lasă să întrevedem, ascuns în străfundurile fiinţei profesorului Tiberiu Brăilean, un suflet de poet. Cu aceste cuvinte poetice doresc să închei aceste scurte consideraţii: „Nu uitaţi că suntem fiii arşi ai Luminii, lumînări de ceară topită, orbiţi de Lumină [...], aşteptînd o remodelare, o formă nouă, ca să mai ardem o dată pentru norocul nostru şi pentru îmbunarea – nu-i aşa? – a destinului. Se mutau stelele pe cer într-un menuet cosmic, iar tăcerea alerga între ele. [...] Mă mîngîie albastrul, dar poarta răsăritului făcut-am bine să o deschid?”.

Basarab Nicolescu

CUVÎNT ÎNAINTE

În 2004, eminentul editorialist de la *New York Times*, Thomas Friedman, surprindea lumea cu o lucrare dedicată globalizării ce conţinea în titlu o sintagmă metaforică, dar tranşantă: *Pământul este plat*. Lucrarea a făcut vîlvă, fenomenul globalizării fiind atunci oarecum la apogeu. Între timp, a venit refluxul, reprezentat de criza economico-financiară globală şi globalizarea a înregistrat un recul, cel puţin în ce priveşte anumite dimensiuni sau componente ale sale. Prima reacţie la criză a fost una de genul „scapă cine poate", fiecare stat şi în primul rînd cele mari şi-au elaborat programe, reglementări şi au iniţiat politici proprii anticriză, chiar cu pusee protecţioniste uneori. Abia într-un al doilea tempo, în special în cadrul G-20, s-au manifestat încercări de armonizare, de coordonare a măsurilor necesare într-o economie totuşi globală. Astfel pământul a redevenit „rotund" şi se ridică numeroase semne de întrebare privind evoluţiile de viitor.

Lucrarea de faţă încearcă, şi prin titlu şi prin conţinut, să se constituie într-o replică cordială la lucrarea lui Friedman, în noile condiţii marcate de criză şi de acţiuni ale unor factori de

„dezaplatizare", ca să folosim limbajul autorului american. În acelaşi timp, *Criza pământului plat* vine în continuarea unor lucrări mai vechi, scrise pe o tematică asemănătoare, cum sunt: *Noua economie. Sfîrşitul certitudinilor* (2001), *Globalizarea. Nenumele nimicului* (2004), *Grădinile lui Akademos* (2005), *Gnoza de la Bilca* (2007) şi *Sisteme economice* (2009), lucrări ce se constituie într-o serie de cercetări transdisciplinare întreprinse în toţi aceşti ani, serie care ar putea avea ca titlu generic *Globalizarea şi noua economie*.

Cartea începe cu o radiografie a crizei, a „economiei declinului", cum o numea Paul Krugman, evidenţiind, cauze, efecte, comportamente specificităţi şi încercînd să intuiască felul cum va arăta lumea de după criză, lumea anului 2020. Apoi, se încearcă sesizarea principalelor tendinţe şi mize strategice ce vor marca secolul al XXI-lea, evoluţia centrelor de putere, afirmarea unor noi actori majori pe scena internaţională, bătălia pentru resurse, mutaţii geopolitice etc. Într-un al treilea capitol, sunt prezentaţi „vampirii pământului", state şi organizaţii, lucrători individuali, care s-au afirmat în ultimul timp, dar, prin comportamentul lor iresponsabil, ameninţă pacea, sănătatea economiei şi a întregii planete. Capitolul al patrulea, „Elegii din post-tranziţie", este dedicat „ţărişoarei noastre" şi are un pronunţat caracter critic la adresa celor care o guvernează, dar şi a „ethosului românesc", mai înclinat spre contemplare şi vrajbă decît spre acţiuni concrete şi constructive. Nu întîmplător, el se încheie cu „O istorie a urîtului", cu trimitere la cartea cu acelaşi titlu coordonată de Umberto

Eco. În fine, ultimul capitol, este unul de spiritualitate, ce încearcă, într-o lume plină de pericole şi de ameninţări, să ne redea speranţa, încrederea în statutul nostru ontologic de „fii ai luminii" şi să planteze „sămînţa devenirii" întru mai bine.

Se cuvine să aduc calde mulţumiri domnului academician Basarab Nicolescu pentru prefaţa cu care m-a onorat, colegilor din cadrul Centrului de Studii Transdisciplinare al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, Editurii Junimea care a editat lucrarea în condiţii grafice deosebite, ca de fiecare dată, soţiei mele pentru sprijinul acordat, colegilor, studenţilor şi masteranzilor cărora le este, parţial, adresată şi, desigur, tuturor celor care mă citesc şi apreciază, într-un mod sau altul, eforturile mele.

Autorul

1. *CRIZA PĂMÎNTULUI PLAT*

riza financiară din Statele Unite, incluzînd prăbuşirea pieţei imobiliare şi criza creditului, deficitul extern şi supraîncălzirea speculativă a burselor, s-a răspîndit în mai toate ţările şi ameninţă cu un crah de proporţii globale. Administraţia americană a lansat un plan de stimulare economică în valoare de peste 800 miliarde de dolari, iar Sistemul Federal de rezerve nu conteneşte să scadă dobînda de referinţă pentru a stimula cheltuielile de consum. Dar toate acestea se dovedesc insuficiente. Preţul petrolului continuă să oscileze în jur de 100 de dolari barilul, iar şomajul continuă să crească.

Scăderea consumului american e foarte greu de suplinit pe alte pieţe, dacă nu imposibil. Americanii consumau pînă de curînd de 9 ori mai mult decît chinezii şi de 12 ori mai mult decît indienii. Speriaţi de criză, europenii şi japonezii au început să economisească mai mult decît să cheltuiască. Unde vor mai exporta chinezii şi alţii care mizează mult pe exporturi? S.U.A. sunt responsabile de 25% din P.I.B.-ul mondial şi de peste 30% din tranzacţiile financiare internaţionale. Iată de ce „virusul american" poate declanşa uşor o epidemie financiară mondială.

Cel mai bun vehicul pentru a răspîndi criza este comerţul. Scăderea importurilor americane vor ruina exporturile altor ţări. Acestea şi-ar vedea astfel afectată creşterea economică. Este vorba despre China, Japonia, Taiwan, Coreea de Sud şi întreaga Asie de Sud-Est, India, Canada, Africa de Sud, Mexic, Brazilia şi alte ţări, inclusiv din Europa şi mai ales din Europa de Est, ce au legături comerciale intense cu Statele Unite,

O altă problemă mai mult decît îngrijorătoare este căderea dolarului, care afectează suplimentar competitivitatea exporturilor ţărilor de mai sus, fără a o îmbunătăţi neapărat pe cea americană. Apoi, pieţe imobiliare supraîncălzite există şi în alte ţări, de pildă, în Europa, Australia, Noua Zeelandă, China sau Singapore, unde valoarea caselor a scăzut simţitor, ceea ce poate duce la o încetinire a activităţii economice şi chiar la recesiune.

Preţurile materiilor prime, ca şi în cazul petrolului, au crescut simţitor, ajutînd multe ţări emergente. Dar dacă scade cererea pentru ele în S.U.A. şi în China, principalele motoare ale economiei mondiale, preţurile inevitabil vor coborî, atît la petrol şi energie, cît şi la minereuri şi alimente. Asta va însemna afectarea gravă a economiilor exportatorilor din Asia, Africa şi America Latină.

Astfel, contagioasa criză financiară declanşată în 2007 pare greu de controlat. Mare parte a instrumentelor financiare americane purtătoare de virus, cum sunt titlurile de credite *subprime*, instrumentele bazate pe ipoteci financiare şi obligaţiunile cu risc ridicat au fost deja

vîndute unor investitori străini, aşa că efectele lor sunt deja vizibile şi în Europa, şi în Australia. Iar expansiunea continuă. Marile companii multinaţionale îşi reduc investiţiile peste tot în lume, mai ales cele care depind masiv de creditele bancare. Putem deci vorbi deja despre o criză globală a creditării, care va afecta puternic creşterea şi ocuparea.

Pe pieţele globale de capital, investitorii devin mult mai puţin dispuşi să rişte. La bursa din New York, ei îşi vînd acţiunile, iar indicele *Dow Jones* scade. La fel se întîmplă şi la Tokyo cu indicele Nikkei, apoi la Frankfurt, Londra şi Paris, iar efectul de domino se răspîndeşte în întreaga lume, intrîndu-se într-un veritabil cerc vicios. Panicate, pieţele au devenit extrem de volatile, fiecare investitor dorind să scape repede de activele riscante pe care le deţine. Mai toată lumea vrea să vîndă, dar cine cumpără?

Băncile centrale au redus spectaculos dobînzile, guvernele intervin cu fonduri bugetare, dar se pare că impactul unor astfel de măsuri nu mai e la fel de eficace ca în trecut. Dolarul se prăbuşeşte, cu riscul ca investitorii străini să nu mai finanţeze uriaşele deficite americane, iar preţurile cresc inflaţionist. Există o supraofertă de case, autoturisme şi alte bunuri de consum. Există o criză mare de lichidităţi şi chiar o incapacitate de plată. Milioane de familii americane nu-şi pot plăti ratele. Peste o sută de creditori au dat faliment. Dar anxietatea financiară nu atinge doar menajurile, ci şi întreprinderile, ridicînd foarte mult pierderile.

Există şi un sistem bancar paralel, format din instituţii financiare nebancare, care

acordă împrumuturi lichide sau fac plasamente *cash* pe termen scurt, dar oferă credite şi investiţii pe termen lung în instrumente nelichide. Sunt fonduri speculative care pot fi retrase peste noapte şi altele care au rămas blocate pe termen lung în tot felul de plasamente riscante. Acest sistem paralel nu se supune regulilor băncilor centrale şi nici nu poate apela la ele după ajutor, ceea ce face ca lucrurile să fie mai grave decît în cazul băncilor.

Pe de altă parte, posibilităţile de stimulare fiscală sunt foarte limitate (sub 1% din P.I.B.), deoarece S.U.A., U. E. şi Japonia au deficite bugetare importante. Apoi, oricum, aceste stimulente vin prea tîrziu, ca şi reducerile de dobînzi. Reglementările prea uşoare din domeniul creditelor ipotecare, lipsa de transparenţă, falsurile contabile, *rating*-urile prost calculate ale creditelor, managementul deficitar al instituţiilor financiare, acestea sunt principalele cauze al crizei. Iar într-o lume interdependentă, pe un „pământ plat" (Thomas Friedman) nimeni nu poate scăpa de ea.

1.1. ÎNTOARCEREA ECONOMIEI DECLINULUI

Cel mai recent laureat al premiului Nobel pentru economie, Paul Krugman, face o analogie între actuala criză economică şi cea de acum optzeci de ani şi arată ce se poate face, în opinia sa, pentru a evita catastrofa, în lucrarea *Întoarcerea economiei declinului şi criza din 2008*, ediţia a II-a, substanţial revizuită, recent apărută la Editura Publica, în Colecţia de

economie (colecţie remarcabilă, ce publică teorii şi analize economice fundamentale care ne-au influenţat vieţile, cărţi clasice de economie), Bucureşti, în traducerea Smarandei Nistor.

El arată că majoritatea economiştilor privesc astăzi Marea Depresiune din anii 1929-1933 ca pe o tragedie gratuită, ce ar fi putut fi evitată, sau înregistrată ca o criză minoră, dacă Herbert Hoover n-ar fi încercat cu orice preţ să echilibreze bugetul faţă cu criza, dacă Sistemul Federal de Rezerve n-ar fi apărat cu atîta străşnicie etalonul aur, în detrimentul economiei interne şi dacă autorităţile ar fi susţinut cu lichidităţi băncile ameninţate, calmînd astfel panica. Să sperăm că economiştii şi autorităţile şi-au învăţat lecţia, deşi acest lucru încă nu e pe deplin clar.

Pentru cei care nu ştiu, Krugman este profesor de economie şi afaceri internaţionale la Princeton University şi autor a douăzeci de cărţi şi a peste două sute de articole apărute în publicaţii de specialitate. El a devenit celebru mai ales prin rubrica bisăptămînală de opinie editorială pe care o susţine în *New York Times*, pentru care a şi fost desemnat drept Publicistul Comentator al anului de către revista *Editor and Publisher*.

Lucrarea lui Krugman, deja celebră, este un excelent ghid pentru a înţelege criza financiar-economică actuală, pentru a căuta şi intui soluţii de depăşire a ei. Autorul studiază pe larg crizele economice care au afectat Asia şi America Latină în ultimii 13 ani, subliniind faptul că acestea trebuiau să constituie un avertisment pentru noi toţi, pentru că maladiile care au

provocat Marea Criză îşi făceau din nou apariţia, dovedindu-se rezistente la toate remediile încercate.

Aceste semnale au dispărut însă din memoria colectivă pe măsură ce bursa de pe Wall-Street înflorea, iar „ingineriile financiare" furnizau profituri uriaşe. Astfel, „economia declinului" a ajuns în America şi de aici s-a răspîndit în întreaga lume. Sistemul financiar a scăpat de sub control, reglementările nu au mai putut ţine pasul, ceea ca a împins lumea în cea mai gravă criză economică de după 1929-1933. Autorul descrie şi măsurile ce s-ar impune pentru limitarea amplitudinii crizei şi readucerea economiei mondiale, ce alunecă într-o recesiune profundă, pe linia de plutire.

Majoritatea economiştilor a văzut în „virusul asiatic" o criză locală; Krugman susţine că a văzut „un tulburător semn rău pentru noi toţi, un avertisment că problemele economiei declinului n-au dispărut în lumea modernă" (p.8). Credeam că am învăţat lecţia crizei, că economişti precum John Maynard Keynes sau Milton Friedman ne-au învăţat cum să o evităm, să nu mai fim la cheremul mareelor economice, incapabili să ne controlăm destinul economic. Am crezut în instituţii, gen F.M.I., care acum dezamăgesc profund şi realizăm sideraţi că trebuie să o luăm de la capăt.

Cu cel puţin un deceniu în urmă trebuia să ne dăm seama de pericolele care ne pasc, de faptul că „frenezia debordantă" şi „exuberanţa iraţională" (Alan Greenspan), care cuprinseseră pieţele, nu puteau să prevestească nimic bun. Nu puteam fi în siguranţă într-o economie

interconectată cîtă vreme Japonia, a doua putere economică a lumii, se găsea încă din 1990 într-o criză prelungită, „capcană economică pe care Keynes şi contemporanii săi ar fi recunoscut-o imediat". De asemenea, economiile emergente din Asia de sud-est au trecut de la extaz la agonie practic peste noapte, iar povestea nenorocirii lor arată – crede autorul – de parcă ar fi fost copiată dintr-o carte de istorie din anii 1930. Am fost nesăbuiţi, iar acum culegem roadele.

Cartea lui Krugman este un eseu analitic care-şi propune să evidenţieze nu atît ceea ce s-a întîmplat, cît cauzele care au generat situaţia actuală. Pentru autor este important să înţelegem cum anume s-a putut petrece o asemenea catastrofă, cum ne putem reveni şi cum putem evita pe viitor ca astfel de evenimente nefaste să mai apară. Plecînd de la cazul crizei actuale, se încearcă elaborarea unei noi teorii anti-criză.

Dar Krugman nu este Keynes. Expunerea sa nu este una academică, sobră şi rece, ci una foarte accesibilă, ea nu se adresează economiştilor, ci publicului larg, evitînd formalizările şi jargonul de specialitate. Şi asta pentru că autorul crede că acum lumea are nevoie de idei simple şi clare, înţelese de public, pentru ca acţiunea şi comportamentul acestuia să fie avizate, putînd astfel contribui la depăşirea impasului. De aceea şi sunt analizate crizele precedente, efectul pervers al politicilor guvernamentale, comportamentul elitei ce se considera stăpîna universului, sunt criticate celebrele „baloane financiar-monetare" încurajate de fostul preşedinte al F.E.D, Alan Greenspan, umbra groasă în care au lucrat băncile, teama ce a cuprins marele public şi

altele.

Krugman consideră că actualmente nici o viziune fundamentalistă asupra crizei, nici un „pontif" grav şi solemn nu pot furniza explicaţii credibile pentru „bizara coincidenţă" că atît de multe şi atît de diverse economii s-au trezit peste noapte cu spatele la zid. El consideră că, pentru a găsi soluţii noi şi originale, pentru a intui un sens logic al acestor fenomene noi şi ciudate, pur şi simplu trebuie să ne jucăm cu ideile. Cei lipsiţi de simţul ludicului, cei prea pătrunşi de demnitatea lor, nu reuşesc decît arareori să vină cu idei proaspete, şi asta nu numai în ştiinţa economică. Deci, Krugman propune jocul (atenţie, nu joaca!) cu ideile pentru ieşirea din criză. Într-o lume post-postmodernă, haotică, cum e cea de astăzi, e de înţeles şi s-ar putea să meargă. Oricum, poveştile din carte sunt foarte plastice.

S-ar putea, într-adevăr, ca adevăratele soluţii să nu vină din lumea academică, sau din cea a afacerilor, care se face, în bună măsură, vinovată de criză. Apoi, oricum, comportamentul, anticipările publicului sunt decisive, de aceea el trebuie să înţeleagă şi pentru asta trebuie să i se explice. S-ar putea să existe o cale surprinzător de simplă pentru a rezolva măcar o parte din problemele existente. De aceea, se-ntîmplă că nu avem de-a face cu o carte solemnă, deşi obiectivele sale sunt cît se poate de serioase. Demersul este oricum, însă, unul care merită toată atenţia, chiar dacă nu vine atît din partea unui laureat Nobel, cît din partea unui publicist, e adevărat – mare.

1.1.1. NOBELUL PENTRU ECONOMIE

Premiul Nobel pentru economie pe anul 2008 a fost acordat lui Paul Krugman, binecunoscut economist american, specialist în relaţii economice internaţionale, pentru a fi arătat efectele economiilor de scară asupra modelelor comerţului internaţional şi localizarea activităţii economice. Domnia sa s-a născut în 1953 şi este actualmente profesor la Princeton University, după ce a predat mai mulţi ani la Massachusetts Institute of Technology, unde şi-a obţinut şi doctoratul în economie, în 1977, sub conducerea lui Jagdish Bhagwati, la Yale, London Scool of Economics şi Stanford. Este, de asemenea, editorialist la *New York Times*, articolele sale fiind preluate şi la noi de către revista *Bussines Magazin*.

Krugman este un economist socotit neokeynesian, deşi el se declară un liberal în sensul american al termenului, apărător al globalizării şi al liberului schimb, al virtuţilor pieţei şi a primit, iată, Nobelul chiar în anul în care paradigma neoliberală dominantă tinde să cedeze prim-planul politicilor economice, odată cu criza ce a lovit întreaga lume. Aşadar, el nu consideră globalizarea schimburilor ca responsabilă de problemele economice şi sociale ce lovesc societăţile noastre. Nu acuză nici concurenţa între naţiuni ca pe o luptă fără menajamente ce duce la eliminarea celor mai puţin dinamici, nici faptul că emergenţa Sudului ar fi cauzat dezindustrializarea Nordului. El nu este, precum Michael Porter, un adept al „competitivităţii naţiunilor", în numele căreia se prescriu reţete dintre cele

mai contradictorii, care merg de la protecţionism la dereglementarea totală.

Cărţile lui Krugman, vreo 20 la număr, dintre care distinge manualul *International Economics: Theorie and Policy*, scris împreună cu Maurice Obstfeld, combat într-o manieră extrem de convingătoare o sumă de astfel de clişee răspîndite atît la dreapta, cît şi la stînga. Ultima lucrare publicată este *The conscience of a liberal*, acum un an. Potrivit autorului, economia mondială este un sistem complex de relaţii cu efecte retroactive, şi nu o înlănţuire de cauzalităţi mecanice cu sens unic. Eseurile sale, extrem de clare, scrise cu vervă şi inteligenţă, i-au adus un imens succes în Statele Unite şi nu numai. Iată ce spunea, spre pildă Jacques Attali, în L'Express despre lucrarea sa *Pop International*, tradusă în franceză cu titlul *La Mondialisation n'est pas coupable. Vertus et limites du libre-échange*: „O carte iconoclastă, de citit în mod obligatoriu. (...) În această carte răvăşitoare de locuri comune, unul dintre cei mai mari economişti americani lansează o campanie împotriva tezei potrivit căreia mondializarea economiei ar fi un război între naţiuni".

Paul Krugman este unul dintre principalii autori ai „noii teorii a comerţului internaţional", care se bazează pe comerţul intra-firme, pe efectele de reţea, în condiţii de concurenţă imperfectă. El a prevăzut criza asiatică din 1996, ca şi criza creditelor *subprime* din America, zece ani mai tîrziu. Este un critic virulent al Administraţiei Bush, al creşterii inegalităţilor de venituri şi de şanse. Inegalităţile şi şomajul nu sunt, potrivit autorului, imputabile concurenţei inter-

naţionale, ci jocului ratelor dobînzilor şi progresului tehnic.

Contribuţiile autorului la dezvoltarea ştiinţei economice se regăsesc în domeniile comerţului internaţional, al geografiei economice şi al finanţelor internaţionale. Potrivit proiectului *Research Papers in Economics*, el figurează printre primii 50 de economişti, cei mai citaţi şi cei mai influenţi din lume. Paul Krugman scrie preponderent pentru marele public, pe subiecte diverse, din domeniul comerţului internaţional, al politicilor economice sau al repartiţiei veniturilor. Dar el a devenit celebru cu adevărat în 1996, cînd a prevăzut, cum spuneam, criza asiatică, criza unor „economii care se bazau mai mult pe transpiraţie decît pe inspiraţie".

Krugman este un progresist. Recunoaşte rolul statului şi crede în redistribuirea fiscală, în serviciile publice şi în protecţia socială. În anii 1980-1990, el a fost unul dintre principalii promotori ai „noii economii geografice", o şcoală de gîndire ce prevedea o concentrare economică în jurul polilor cu costuri scăzute de tranzacţie şi un declin al teritoriilor cu slabe concentrări umane şi economice. La începutul erei Clinton, Krugman s-a opus economiştilor din garda prezidenţială, mai ales pentru veleităţile lor protecţioniste şi pentru renunţarea la propunerea unei asigurări medicale universale.

Dar marii săi adversari rămîn neoconservatorii, pe care-i califică drept „orwellieni" şi-i acuză de o „organizare industrială a politicii", care duce la dependenţa partidelor şi a redacţiilor media de marile grupuri industriale, ca şi de fiasco-ul irakian. Astăzi, Krugman vede o

şansă istorică de a afirma existenţa unei conştiinţe liberale, în sens american desigur, care ar putea deveni majoritară, după mai mulţi ani de cantonare în „stîngism".

Paul Krugman, laureatul Nobel pentru economie în 2008, vede începutul crizei americane în anii 1960 şi o pune pe seama republicanilor. Acum, după 40 de ani de „ambiguitate, el crede în posibilitatea constituirii unei majorităţi „progresiste" în S.U.A. El cere schimbarea politicii fiscale a Administraţiei Bush, care-i avantajează pe cei bogaţi. Vede, de asemenea, o recrudescenţă a rasismului şi cere politici de luptă împotriva tuturor inegalităţilor, pentru că „America este din ce în ce mai inegalitară". Salariile superbogaţilor (0,1% din populaţie) au crescut de 5 ori în 30 de ani, al unora chiar de 7 ori, în vreme ce ale marii majorităţi au crescut cu doar 0,7%.

Potrivit autorului, 74% dintre americani sunt astăzi extrem de nemulţumiţi de situaţia economică generală a ţării lor şi mai ales de situaţia lor particulară şi ar fi deci pregătiţi pentru reforme importante. Krugman sugerează să se redea un rol redistributiv fiscalităţii şi să se introducă o asigurare medicală universală. Aici el evocă, cu oarecare admiraţie, sistemul francez şi raportul său cost/eficacitate şi subliniază superioritatea sistemului public în gestionarea acestei chestiuni. În fine, Krugman sugerează o creştere a salariului minim american, care a scăzut de la 50% în anii 1960 la doar 31% în prezent, favorizarea printr-o lege specială a aderării la sindicate, care nu permite patronilor să interzică sindicatele ş.a. Deci liberalul Krugman ne

propune un întreg manifest social-democrat.

Dar principalele contribuţii ale autorului se regăsesc, cum a subliniat şi comitetul Nobel, în domeniul comerţului internaţional, mai precis analiza de impact a economiilor de scară asupra acestuia. Spre deosebire de teoriile anterioare, a avantajului comparativ (David Ricardo) şi modelul Heckscher-Ohlin-Samuelson care studiază schimburile dintre economii complementare, Krugman remarcă faptul că esenţialul în comerţul internaţional nu se desfăşoară Nord-Sud, în termeni inegali, ci Nord-Nord, cu bunuri aproape similare. Consumatorii preferă diversitatea, iar producţia integrează economiile de scară. Specializarea se face pe mărci şi nu pe produse.

Faţă cu economiile de scară, o ţară poate fi defavorizată. Totuşi, comerţul internaţional rămîne benefic chiar între ţări cu potenţial apropiat, deoarece permite întreprinderilor să-şi diminueze costurile, beneficiind de pieţe mai mari decît cea internă şi consumatorilor să aibă de unde alege, beneficiind şi de preţuri mai mici, datorită competiţiei dintre companii. Paul Krugman rămîne un adept al liberului schimb şi al globalizării economiilor, criticînd intervenţiile statului în politica industrială, mai ales în lucrarea *The Great Unraveling*. În contextul, „noii economii", Krugman scrie *The Theory of Interstellar Trade*, un eseu umoristic asupra schimburilor de bunuri efectuat cu o viteză apropiată de cea a luminii.

În ce priveşte „noua economie geografică", Krugman consideră că, dacă schimburile internaţionale sunt mult condiţionate de aşa-

numitele randamente de scară, atunci regiunile economice ce au o producţie mai mare vor deveni mai competitive şi vor atrage mai multe întreprinderi. Aceasta explică de ce, în loc să se extindă pe întreaga suprafaţă a globului, producţia are tendinţa de a se concentra în cîteva ţări, regiuni sau chiar oraşe, care devin dens populate şi beneficiază de venituri mai ridicate. Această analiză este dezvoltată în mai multe articole apărute, după 1991, în *Journal of Political Economy*.

Autorul este un nume cu influenţă şi în domeniul finanţelor internaţionale, cu contribuţii în materie de modelare a crizelor monetare, susţinător al cursurilor de schimb flexibile. La începutul anilor 1990, el arată că puternica creştere economică a „tigrilor asiatici" nu este rezultatul unui nou model economic, ci al unei creşteri a stocului de capital care nu a condus şi la o creştere a productivităţii globale a factorilor de producţie. Ca atare, el prezice că creşterea economică a acestor ţări se va încetini şi va deveni mai dificil de a genera creştere în următorii ani. Criza asiatică din 1996-1997 a validat aceste predicţii, fiind de asemenea considerată o criză legată de ratele de schimb fixe. La fel s-a întîmplat în 1998 cu criza rusă. Krugman se declară adeptul unei politici fiscale agresive pentru a contracara depresiunea ce loveşte Japonia, argumentînd că această ţară se găseşte într-o criză de lichidităţi.

În ultimii 15 ani, lucrările lui Krugman, cum ar fi *The Age of Diminished Expectations* sau *The conscience of a liberal*, se orientează mai mult spre marele public, pe diferite teme

considerate importante. El se orientează mai mult pe creşterea inegalităţilor de venituri antrenată de „noua economie americană" a erei Clinton. Cauza este văzută, în principal, în schimbările tehnologice, dar şi în slăbirea Statului-Providenţă după era Reagan.

Paul Krugman este, fără îndoială un economist şi un profesor de mare talent. El nu se ascunde după draperii ştiinţifice, ci explică foarte clar atît problemele economice, cît şi implicaţiile lor politice. Partizanii săi îl adoră, criticii îl detestă, de unde o mare notorietate. El nu a primit însă Nobelul pentru talentele sale de polemist, ci pentru lucrările scrise în anii 1970 despre teoria comerţului, în cadrul mişcării lansate de maestrul său, Jagdish Bhagwati (Columbia University), şi continuate împreună cu economişti ca Avinash Dixit (Princeton University) şi Elhanan Helpman (Harvard University).

1.2. ALCHIMIA NOII ECONOMII

Există trei surse ale valorii în economie: Dumnezeu, natura şi omul, mai precis munca umană. Clasicii ştiau foarte bine acest lucru, iar ştiinţa economică provine din filosofia morală (vezi Adam Smith – *Teoria sentimentelor morale*). Banul nu poate singur să producă valoare, or, toată criza de aici provine, deşi Aristotel încă din Antichitate atrăgea atenţia asupra pericolului reprezentat de *hrematistică*, adică economia monetară, economia sub semnul banului, sub semnul lui Mercur, al comerţului cu bani.

Răul s-a produs pe la începuturile epocii

moderne, cînd un anume Rothschild înţelege că se poate înfiinţa un stabiliment, numit bancă, în care se poate cîştiga speculînd diferenţa dintre dobînda activă şi dobînda pasivă (vezi Werner Sombart – *Evreii şi capitalismul*). Apoi, protestanţii au generalizat împrumuturile cu dobîndă sau camătă şi sistemul bancar a prins contur (vezi Max Weber – *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*). O altă instituţie cu o contribuţie decisivă la îndepărtarea economiei de realitate este bursa, unde peste 90% din tranzacţii au caracter speculativ.

Oamenii au constatat că pot să se îmbogăţească şi fără muncă, inventînd tot felul de instrumente cvasimonetare, păcălindu-şi semenii, speculînd pentru a cîştiga bani fără muncă şi exploatîndu-i pe cei mai naivi. Banul producător de bani a devenit rege în actuala economie de cazino, o marfă absolută, o marfă a mărfurilor, tot mai detaşată de economia reală, la care am ajuns cu toţii să ne închinăm ca la un idol. Din simplu intermediar al schimbului, banul a devenit scop al său, de pare că întreaga economie lucrează pentru a produce semne monetare. Aceasta s-a numit eufemistic „economie virtuală”. Un castel din cărţi de joc, care acum a început să se năruie.

Deci răul a devenit sistemic, pentru a rezolva criza paliativele încercate nu mai ţin. Trebuie curăţat răul de la rădăcină, iar băncile islamice, care nu practică dobînda, funcţionează destul de bine din plasamentele făcute în companii profitabile din economia reală. Deci alternativa există. Am fost întrebat ce lipseşte sistemului monetar-financiar occidental şi de ce nu

s-au luat măsuri corective din timp. Am apreciat că ceea ce-i lipseşte în primul rînd este criteriul moral. Ca şi sociologia, economia provine din filosofie, trecînd prin etică; or, aceşti oameni nu mai au nimic moral, zilele lor trecînd într-o continuă goană nebună după bani, iar sistemului îi lipseşte un set de reguli, principii şi valori de natură morală.

Apoi, cine să ia măsurile necesare la timp, cînd toţi, de la preşedinte la directorul general al Sistemului Federal de Rezerve, sunt oamenii sistemului? De aceea, nu oamenii, sistemul trebuie schimbat. Băncile trebuie să revină la funcţiile lor clasice, cele de găzduire a depozitelor şi de acordare a împrumuturilor cu toate garanţiile de rigoare. Ele nu trebuie să se mai joace cu banii noştri pe pieţele de capital. Guvernele nu trebuiau să arunce cu banii bugetelor în băncile falite. Trebuiau protejaţi doar depunătorii, în rest, cine a fost incorect trebuie să plătească, economia trebuie curăţată de bolnavi. Avem apoi nevoie de o nouă filosofie corporatistă, din care să lipsească fraudele şi managerii corupţi. Avem nevoie de reglementări clare privind circulaţia capitalului la nivel global, iar paradisurile fiscale trebuie să dispară. Avem nevoie de transparenţă şi de reglementări specifice privind bursa şi fondurile de investiţii.

Patriarhul Daniel spunea că criza a fost declanşată de lipsa de încredere dintre oameni. Dar lipsa de încredere de unde vine, dacă nu din lipsa de iubire a aproapelui şi din prea marea iubire faţă de bani. S-au volatilizat 25.000 de miliarde de dolari, bani falşi, care nu aveau nici o acoperire în bunuri şi servicii din economia

reală. Nici Dumnezeu, nici natura, nici munca oamenilor nu au conferit valoare mult invocatelor acum „produse financiare toxice". Ele trebuie să dispară. Numai aşa sistemul va putea fi asanat şi aşezat pe noi principii. Dar pentru aceasta mai e nevoie şi de o schimbare de mentalitate. Pentru aceasta criza poate servi o lecţie din care cine vrea să înveţe poate învăţa, ea poate produce necesara schimbare de mentalitate. Hiperlăcomia baronilor escroci ai pieţelor financiare trebuie curmată.

Banul născător de bani este un pericol, el trebuie considerat doar ca un mijloc, şi nu ca un scop. Iar oamenii trebuie să-şi amintească principalele valori pentru care viaţa le-a fost dată şi faptul că este scris: „în sudoarea feţei tale îţi vei mînca pîinea ta" (*Facerea, 3.1*). Consumatorismul, plezirismul şi falsele valori ale economiei de cazino trebuie înlocuite cu smerenia, credinţa şi teama de Dumnezeu, cu munca şi cu grija faţă de aproapele. Acestea sunt valori ce pot coagula o societate şi da forţă respectivei comunităţi; hazardul moral şi individualismul exacerbat, egoismul nu pot decît să o distrugă.

Aşadar, răul e adînc şi e cuibărit în sufletele noastre. Cînd va fi scos la lumină şi înlocuit cu opusul său (vezi Vladimir Soloviov – *Îndreptăţirea binelui)*, lucrurile se vor schimba. Pînă atunci vom orbecăi doar în ceţurile financiare ale propriilor păcate şi lipsei de virtute. Căci un set de virtuţi autentice, pus în practică, valorează mai mult decît tot aurul magicienilor betegi ai alchimiei „noii economii".

1.3. DEZORDINI ÎN CAPITALISMUL MONDIAL

Dolarul funcţiona pînă acum ca un semietalon în cadrul sistemului monetar internaţional. Acum, după criza prelungită pe care o parcurge, el pare să-şi piardă această calitate. Pierderea încrederii în dolar face discordante scopurile politicilor economice ale principalelor ansambluri economice. Băncile asiatice, spre pildă, intervin extrem de puternic pentru susţinerea propriilor monede, încetînd să mai susţină dolarul. Aceasta face ca speculaţiile împotriva monedei americane să se amplifice, făcînd-o astfel să slăbească mai mult decît ar arăta datele structurale ale economiei.

Interdependenţa pieţelor ar conduce în continuare la creşterea ratelor dobînzilor în sistemul american, căderea preţurilor activelor în întreaga lume, supraîndatorare, deflaţie şi o recesiune mondială de proporţii. Într-o situaţie oarecum similară, între 2001 şi 2003 s-a procedat la îndatorarea unilaterală a Statelor Unite, dar tocmai asta a provocat criza. Acum se cer măsuri politice concertate. Ele ar provoca schimbări în structura acţionariatului din întreaga lume şi ar deschide calea către un alt sistem monetar internaţional.

Aceste opinii sunt exprimate în lucrarea *Désordres dans le capitalisme mondial,* P,U.F., Paris, 2007, avîndu-i ca autori pe Michel Aglietta, un nume mare în domeniul relaţiilor economice internaţionale, şi Laurent Berrebi, economist-şef al societăţii *Groupama Asset Management*, deci un universitar şi un om de afaceri, ceea ce face abordarea cu atît mai

credibilă. Este o lucrare voluminoasă şi foarte bine documentată, în care autorii explică dinamica perversă a capitalismului actual şi citesc în conjunctura actuală semnele unei crize de proporţii.

Foarte original, autorii definesc globalizarea ca pe „un sistem de interdependenţe multiple, în care puterile în curs de dezvoltare (China şi, într-un grad ceva mai mic, India) exersează o influenţă determinantă asupra economiilor dezvoltate". Cam pe dos adică de cum credeam noi. Autorii privesc economia mondială ca pe un ansamblu diferenţiat şi ierarhizat, bazat pe doi poli principali: S.U.A. şi China. Din cîte ştiu eu, este pentru prima dată cînd ni se prezintă din nou o lume bipolară, al doilea pol fiind China.

Sigur, se vorbeşte şi despre Uniunea Europeană şi Japonia, dar acestea sunt prezentate ca economii şi societăţi marcate de elemente de slăbiciune, deşi păstrează în continuare multe atuuri. Uniunea Europeană este incriminată pentru că încurajează atitudinile necooperante, încercînd la nesfîrşit să-şi uşureze costurile salariale şi pentru că înglobează o falsă uniune monetară, în absenţa oricăror armonizări de politică bugetară. De aceea – cred autorii –, în cazul unei recesiuni mondiale grave, cea mai afectată va fi Uniunea Europeană.

Anul 2001 ne este prezentat drept unul de răscruce, nu numai pentru că atunci au avut loc celebrele atentate, dar şi declararea „războiului nesfîrşit" al lui George Bush, intrarea Chinei în Organizaţia Mondială a Comerţului şi, în fine, anul în care Sistemul Federal de Rezerve a

decis mărirea creditelor ipotecare, ca răspuns la criza *Nasdaq*, falimentul *Enron* şi alte fraude din sistemul corporatist american.

Din definiţia dată globalizării se deduce faptul că sensul influenţelor şi înlănţuirilor s-a inversat. Spre deosebire de „virusul asiatic" din 1996, de data aceasta, criza financiară apărută în Statele Unite şi aflată pe cale de a se internaţionaliza precedă o criză de supraproducţie care se pregăteşte în Asia şi, mai ales, în China. Crize mici au mai fost în Statele Unite şi ele s-au propagat în afară, dar de data aceasta parcă e vorba de ceva mult mai serios.

Pentru a menţine un nivel ridicat al activităţii economice e nevoie de o cerere dinamică. Deocamdată, această cerere nu vine dinspre ţările care se afirmă acum (China, India, Brazilia), ţări în care repartiţia veniturilor este foarte inegală, subzistînd decalaje mari de avuţie între regiuni, între mediul urban şi cel rural, între sectoarele economiei etc., ceea ce le frînează mult consumul intern. În schimb, aceste ţări exportă mult în Statele Unite, înregistrează puternice excedente comerciale cu care asigură finanţarea deficitelor americane.

Desigur, acţionarii urmăresc anumite norme de randament ale capitalurilor plasate (*return of equity*), ceea ce apasă greu asupra investiţiilor productive. Ei bine, pentru a răspunde acestor exigenţe acţionariale, s-a produs o expansiune paroxistică a creditului în Statele Unite, în dorinţa de a crea cerere. Aceasta a dus la o creştere forţată a preţurilor activelor patrimoniale, deconectînd consumul de venitul disponibil. În S.U.A., cea mai importantă sursă de

îmbogăţire patrimonială a menajurilor o reprezintă cîştigurile obţinute din tranzacţiile imobiliare; a doua o reprezintă speculaţiile bursiere. Aceasta poate fi o explicaţie a exploziei creditului care a dus la criza din vara anului 2007. Jumătate dintre proprietarii de case nu deţin decît 10% din valoarea acestora, într-o ţară în care discrepanţele rămîn majore: jumătate dintre cei mai săraci deţin doar 2,8 % din patrimoniu, în timp ce 1% dintre ce mai bogaţi deţin 32,7%. În aceste, condiţii, visul american al unui popor de proprietari a rămas un vis care, iată, naşte monştri.

1.4. FINANŢELE CARNIVORE

O întreagă mafie a împrumuturilor *subprime* pentru locuinţe s-a dezvoltat în S.U.A. Astfel, 180.000 de locuinţe au fost confiscate într-o singură lună: iulie 2006, cifra depăşind un milion pentru întregul an, cu 60% mai mult decît în 2005, iar pentru 2007 prevederea e de 2 milioane. Autorii apreciază că, în acest timp, piaţa bursieră trece la un regim „cu înclinaţii deflaţioniste", iar piaţa muncii cunoaşte o dublare a ofertei globale de muncă, un excedent structural care vine din Asia. Aceasta duce la o scădere a salariilor, deci a cererii globale, de asemenea cu potenţial deflaţionist.

Transformarea Chinei în noul „atelier al lumii" şi a Indiei în ţara relocalizării serviciilor informatice a dat frîu liber „finanţelor carnivore", a căror expresie au devenit fondurile speculative cu grad înalt de risc, multe fiind filiale ale

băncilor. Acumularea de către aceste ţări, precum şi de către altele, furnizoare de materii prime, a unor importante excedente comerciale şi rezerve valutare, constituite cu precădere în dolari, le-a ajutat să cumpere masiv obligaţiuni de stat, obligaţiuni private şi acţiuni pe piaţa americană, întreţinînd febra speculativă, ceea ce a întreţinut indici bursieri grăsuţi pe *Wall Street*, l-a ajutat pe Bush să ducă războaie în Orient şi să reducă impozitele, dar a dus deficitul extern american la cote fără precedent.

Riscurile unor astfel de operaţiuni şi potenţialul lor de contagiune au fost subestimate, elita financiară crezîndu-se apărată de vechile scuturi de protecţie. Numai că vremurile s-au schimbat, incertitudinile şi vulnerabilităţile au crescut şi rezultatul e o criză ipotecară cu prelungiri bancare şi economice resimţită puternic nu doar în S.U.A., ci în Americi în general, iar lanţul slăbiciunilor a făcut ca unda de şoc să străbată toată Europa, ajungînd în Asia şi în special în China. Scăderea preţurilor imobiliare, a activelor în general şi a capacităţii de îndatorare a populaţiei va conduce o dată în plus la o scădere a cererii globale. Or, în condiţiile în care peste 70% din economia chineză depinde de comerţul său exterior, cea mai mare piaţă de desfacere a produselor chineze fiind America, iar exporturile nete reprezintă mai mult de o treime din creşterea sa economică, ne putem da seama cît de lovită poate fi China.

Desigur că Beijingul va căuta să se apere, compensînd scăderea cererii americane prin reorientarea exporturilor către alte pieţe, dar nu va mai găsi o piaţă precum cea americană, astfel că

supraacumularea se va transforma aproape sigur într-un factor de criză. M. Aglietta, cunoscut specialist în relaţii monetar-financiare internaţionale, consideră că în China se află acum şi-n anii care vin cheia stabilităţii economice internaţionale, indiferent de modul cum vor evolua lucrurile. Guvernul chinez a luat deja şi măsuri de reducere a investiţiilor, mergînd pînă la interzicerea lor în domeniul imobiliar, siderurgic şi auto, dar măsura nu se aplică de către guvernările locale, care şi-au cîştigat un grad sporit de autonomie şi se află într-un soi de întrecere socialisto-capitalistă pentru atragerea de investiţii. Unicul remediu sigur ar fi o reorientare spre consumul propriu, de la o creştere extravertită la una intravertită, autocentrată.

China se află încă în faza de creştere cantitativă, cînd e de ajuns să investeşti ca să obţii creştere. Dar atinge curînd punctul în care trebuie să treacă spre faza calitativă a creşterii, ameliorînd productivitatea şi restructurînd instituţiile, cu accent pe educaţie şi inovaţie, numai astfel putîndu-se asigura noile structuri care să garanteze continuitatea creşterii şi dezvoltarea durabilă. Libertatea de iniţiativă, flexibilitatea şi concurenţa sunt esenţiale în această fază. Or, în această privinţă, China mai are încă mult de făcut.

M. Aglietta mai consideră că un remediu de bază pentru situaţia actuală este relativa omogenizare a ratelor economisirii, prea mică în S.U.A., unde a devenit negativă şi prea mare în celălalt pol – China. Aceasta ar înceta să mai facă din Statele Unite sediul sau „releul crizelor financiare cu repetiţie". Dar pentru aceasta se

cere schimbată politica neoconservatoare actuală, se cere o consolidare bugetară care să ducă la o majorare considerabilă a economiilor menajurilor, la o inhibare puternică a consumului pe credit, ceea ce ar însemna – practic – o schimbare a modului de viaţă american. Fără aceste schimbări, locul dominant şi rolul hegemonic al Statelor Unite în lume sunt puternic ameninţate. China economiseşte din reflexe tradiţionaliste şi din precauţie, confruntîndu-se ea însăşi cu o degradare a sistemului său de protecţie socială şi de educaţie, cu şomaj şi mari discrepanţe sociale.

Cel mai bine se vede criza în dansul monedelor şi ratelor de schimb pe plan internaţional. Analizînd evoluţiile monetare, putem fi siguri că criza actuală va impune schimbări structurale majore. Schimbări ce nu vor fi posibile fără o acţiune concertată, interguvernamentală. Datorită privilegiilor aduse de preeminenţa dolarului, Statele Unite s-au opus pînă acum unei astfel de concertări; acum ea a devenit însă o necesitate absolută. Altfel nu vom putea avea ceea ce dorim de la sistemul monetar internaţional, adică o structură ordonată şi relativ stabilă a ratelor de schimb şi asigurarea de lichidităţi la nivelul cererii de mijloace internaţionale de plată.

Din păcate, însă, nu se văd deloc eforturi către o astfel de necesară concertare sau armonizare a politicilor economice ale celor mari. Dimpotrivă, de la declanşarea crizei, băncile centrale nu fac decît să poarte un „război al valutelor", contraproductiv pentru toată lumea. În aceste condiţii, criza se poate adînci, zgîlţîind

bine sistemul capitalist mondial şi poate astfel vor fi puse bazele unei regularizări monetare şi financiare atît de aşteptate, atît de întîrziate. Prin urmare, putem să ne pregătim pentru ce e mai rău.

1.5. SANCTUARELE HAOSULUI

Crizele financiare internaţionale par să se succeadă cu o periodicitate remarcabilă: 1987, 1997, 2007... În fiecare caz, indiferent de ţară, soluţia a fost socializarea pierderilor şi privatizarea profiturilor; vezi cazul băncii britanice falimentare *Northern Rock*, recent naţionalizată pentru a i se injecta bani de la buget şi a fi salvată. Şi asta în ţara lui M. Thatcher... Preşedintele *Sistemului Federal de Rezerve* american, Ben Bernanke, a solicitat şi el, fapt fără precedent, un sprijin bugetar suplimentar, ceea ce înseamnă că lucrurile sunt mai grave decît ne imaginam.

Eşecul măsurilor clasice de politică economică, în special monetară, ne indică profunzimea crizei. Lumea financiară, care tînjeşte atît de mult după lichiditatea fluxurilor, redescoperă inerţia stocurilor. Deteriorarea bilanţurilor băncilor, tensiunile persistente asupra lichidităţii interbancare, incertitudinea extremă, toate au condus la o contractare a creditelor destinate activităţii productive, după ce speculatorii şi-au făcut de cap. Instalarea ideii de criză în conştiinţe destabilizează şi mai mult piaţa, prin efectul anticipărilor contraproductive.

La început, a fost o criză a creditului

imobiliar, apoi a devenit o criză a sistemului bancar în întregul său, pentru ca acum să se generalizeze ca o criză a pieţei financiar-monetare internaţionale, deci a întregii activităţi economice. Căci nu se vînd doar titluri de credit virusate, se vînd acţiuni, obligaţiuni, capacităţi productive. Toate sectoarele sunt afectate de această cursă descendentă a titlurilor de valoare ce nu mai pare o simplă fază ciclică, ci o criză structurală a capitalismului acţionarial. Multe întreprinderi părăsesc bursa, sunt supuse unor restructurări „cu iataganul" şi apoi revîndute, eventual prin reintroducere la bursă.

Desigur, toate acestea nu au căzut din cer. În lumea minunată a finanţei, o criză o hrăneşte pe alta: criza creditului pe cea a acţiunilor, criza economiei monetare pe cea a economiei reale şi viceversa. Aceasta e expresia logicii pure a finanţelor de piaţă. Toate „inovaţiile" din ultima vreme promiteau nici mai mult nici mai puţin decît „eliberarea de riscuri". Numai că, foarte atenţi cu riscurile individuale, acestor „inovatori" le-a scăpat din vedere riscul global, sistemic, pe care l-au agravat pînă la criză, drept consecinţă. Apoi, printre cauze, dereglementarea financiară şi-a avut partea de consecinţă. Totul, în numele rentabilităţii financiare. Acum pendulul s-a întors în sens opus, începînd să alunece progresiv spre delir, căci orice excelenţă se plăteşte cu o insuficienţă.

Universul bancar, atît de sofisticat, strălucitor şi invidiat a fost deformat de tarantula globalizării şi livrat unei pieţe tot mai dereglementate, lipsite de orice control. Criza nu putea să întîrzie, ea face parte din mecanismul

intrinsec al pieţei şi-şi face apariţia ciclic în toată „splendoarea".

O soluţie ar fi dedublarea politicii monetare, prin practicarea de rate ale dobînzilor diferenţiate pentru economia productivă faţă de cele destinate economiei speculative. Deci o separare cît mai ermetică între economia reală şi cea monetară, pentru a împiedica transmisia crizelor financiare către economia reală, prin intermediul creditului. Reuşita constă în asigurarea unei cît mai bune etanşeităţi între cele două sfere ale economiei.

Prezenta criză are loc într-o conjunctură generală instabilă şi nocivă, marcată de o concurenţă acerbă, care exercită o presiune permanentă şi crescătoare asupra costurilor, în primul rînd a celor salariale, delocalizări şi creşteri ale şomajului. Eu văd în aceste desfăşurări un consistent potenţial deflaţionist, generat de scăderea consumului, a puterii de cumpărare şi a cererii la nivel global. Acest potenţial este alimentat puternic şi de supraîndatorarea care există în unele ţări. Spre pildă, în S.U.A. şi Marea Britanie rata de îndatorare a menajurilor în raport cu venitul disponibil este de 120%, respectiv 140%. Iată de ce ţările anglo-saxone, care au cel mai liberal model economic, sunt acum cele mai afectate. Creditul de consum reprezenta pentru ele o supapă indispensabilă, care acum s-a închis, căci devenea alienantă.

Nu este cazul să vărsăm prea multe lacrimi pentru băncile care au aruncat cu credite în stînga şi în dreapta, fără garanţii suficiente, decît în măsura în care ele au risipit şi economiile clienţilor. Cineva trebuie deci să răspundă

pentru sumele pierdute şi să plătească. Fondurile de pensii au fost şi ele prinse în această horă speculativă, iar randamentele le sunt afectate. S-a mers mult prea departe cu creditarea şi s-a uitat de economisire. Creditul a devenit, alături de salariu, un mijloc aproape obligatoriu de finanţare a traiului cotidian. Ceva nu e în regulă aici. E prea multă monedă în sistem, monedă „falsă".

Unde sunt economiştii care ne predicau că economia este o „ştiinţă naturală a pieţelor", transformînd totul în ideologie, fie ea şi liberală? E mult cinism în astfel de predici, care transformă economia într-o afacere de „administrare a lucrurilor" (Saint-Simon). Procesul de „financiarizare" crescîndă din ultimii 30 de ani a transformat chiar sistemul capitalist, făcîndu-l profund speculativ. Un număr nu foarte mare de băieţi deştepţi au pus mîna pe economie şi pe societate. Pieţele de capitaluri au devenit noile sanctuare ale haosului.

1.6. PRINCIPIUL DOMINOULUI

Pieţele financiare sunt afectate de un nou seism major ce va afecta cu siguranţă creşterea, ocuparea şi marile echilibre economice la nivel global. Aprecierea, cam în aceşti termeni, îi aparţine lui John Lipsky, director general adjunct al Fondului Monetar Internaţional. Criza a plecat din Statele Unite, aşa cum anticipam într-un articol anterior, de la falimentul pieţei imobiliare, grevate de numeroase credite acordate fără discernămînt, fără garanţii. *No Income, no job,*

no asset! Eventual o şampanie din partea casei, adică a creditorului.

Ca să înţelegem proporţiile fenomenului, să spunem că numai pentru partea cea mai riscantă din împrumuturi, numite *subprime* în limbajul de specialitate, creanţele au atins 1.300 de miliarde de dolari, ceea ce e o sumă. Două sau chiar trei milioane de americani sunt nevoiţi să-şi vîndă locuinţele. Aşadar, piaţa imobiliară americană s-a inflamat, extinzînd riscurile şi pe piaţa mondială, adîncind criza de locuinţe şi întreţinînd speculaţia. Sistemul Federal de Rezerve a dat semnalul scăderii dobînzilor, ceea ce poate relaxa creditele, dar poate încuraja şi recidiva acestor inovatori financiari inconştienţi, asfel încît nu ştim încă dacă el se comportă ca un pompier sau ca un piroman.

Între timp, petrolul s-a dus la 99 de dolari barilul, nou record istoric. Se anunţă o nouă criză mondială? Adepţii globalzării spun că ea „e rănită, dar fericită" (Pierre-Antoine Delhommais, în „Le Monde" din 9 august, 2007). Orice s-ar spune, piaţa financiară se află actualmente într-o avansată stare de ebrietate. S-au acumulat multe toxine în sistem. Degringolada pieţei a lovit băncile, deci afectează creditele, deci scad investiţiile, scade consumul, sunt afectate creşterea şi locurile de muncă.

Hyman Minsky vorbeşte despre o adevărată „orbire în faţa dezastrului" (în *Stabilizing an Unstable Economy*, Yale University Press). E ca în vremea celebrului nostru Caritas. Era nevoie ca tot mai multe familii să intre la baza jocului pentru a asigura lichidităţile pentru primii veniţi. La început a fost uşor, mai ales că lumea

era deja înfierbîntată de scăderea acţiunilor din domeniul Internetului şi căuta alte plasamente, dar apoi a devenit tot mai greu. Cumpărătorii au luat cu asalt piaţa, datoriile n-au mai putut fi plătite, iar preţurile au luat-o razna.

Cînd o bancă are probleme cu recuperarea creanţelor, apar unii, mai ales aşa-numitele *Hedge Funds,* gata să preia tranşele cele mai riscante, care sunt şi cele mai bănoase şi afacerea merge cîtă vreme există cumpărători. Astfel, consecinţele unui credit neperformant sunt disipate către o multitudine de investitori, fiecare asumîndu-şi deci o părticică doar a riscului iniţial. Operaţiunea se numeşte titrizare şi părea să rezolve cvadratura cercului finanţelor globale, utilizînd titluri de valoare derivate din alte titluri de valoare. Aceasta a făcut să pară că problema aproape că nu mai există.

Beţia aceasta aventuroasă a dus însă la cea mai mare iluzie din istoria monetară. Structura edificiului a fost fragilizată într-atît încît acesta a devenit, în ansamblu, de o vulnerabilitate îngrijorătoare. Iar băncile centrale nu au făcut aproape nimic pentru a îndrepta lucrurile. Foarte mulţi debitori şi cîteva bănci au ajuns deja la fundul sacului, în timp ce pe piaţă se aruncă mereu titluri noi, ce umflă artificial cifrele de afaceri ale companiilor, iar agenţiile de *rating* nu fac decît să consemneze evenimentele, ca şi cum ele ar fi normale, ca şi cum am avea de a face cu valori reale, întreţinînd astfel pasiunile pieţei. De fapt, e greu să strigi că regele e gol cînd din goliciunea asta trăieşti. Cînd începe declinul, trag şi agenţiile alarma, punînd astfel paie pe foc. Comportamentul lor, în loc să fie

anticiclic, este prociclic.

Iar criza pare abia la început. Anii 2005 şi 2006 au fost cei mai frumoşi ani ai gogoaşei imobiliare despre care am vorbit. Datoriile se acumulează în continuare, iar „dinamicele" fonduri speculative se îndoapă în continuare ca nişte curcani cu produse derivate. Problema mare e că finanţele au devenit globale *par excellence*, iar erorile financiare se globalizează, întreaga lume fiind atinsă de delirul imobiliar american şi contaminîndu-se cu neîncredere. Astfel, totul se înlănţuie.

De fapt, criza este una de lichidităţi. Echilibrul pieţei produselor derivate nu poate fi decît unul virtual. E de ajuns un ac şi balonul se sparge. Toată lumea vrea să-şi vîndă titlurile, dar cine le mai cumpără? Frica domină piaţa, activele se evaporă, preţul lor tinzînd către zero absolut, toate compartimentele pieţei şi toate pieţele se contaminează. Amintiţi-vă cum criza mexicană din 1994-1995 a afectat Tailanda şi Indonezia în 1996 (desigur, au fost şi cauze interne), unda de şoc afectînd întreaga Asie, mai apoi Rusia, Brazilia, Argentina ş.a., printr-un efect de contaminare cu totul remarcabil.

Criza nu afectează doar piaţa extrabancară, ci – cum am mai spus – şi pe cea bancară. Fondurile de gestiune ale băncilor sunt pline cu produse derivate, ratele de solvabilitate sunt precare, agenţiile de *rating* le scad evaluările. Soluţia: reducerea creditelor acordate la nivelul capitalurilor proprii. Astfel, sunt afectate întreprinderile şi salariaţii, care nu au săracii nici o vină şi nu pricep de ce se închid robinetele. „Eroii" finanţelor globale cer ajutorul băncilor

centrale, pe care atît de mult le urăsc la vreme de belşug. Ben Bernanke, preşedintele Sistemului Federal de Rezerve american, e criticat că e „prea intelectual" şi nu pricepe nimic, în timp ce fostul preşedinte, Alan Greenspan, este intens regretat, pentru că nu se încurca în studii inutile, ci tăia ratele dobînzilor fără să crîcnească.

Din păcate, soluţiile nu mai sunt locale, nu pot fi pedepsiţi doar cei vinovaţi. Efectele s-au coagulat, iar riscul e sistemic. Principiul dominoului loveşte din nou. Ani de zile finanţişti nesăbuiţi au fost încurajaţi să meargă tot mai departe în virtual, depăşind pragul critic, astfel încît autorităţile publice şi simplii cetăţeni sunt pur şi simplu luaţi ostatici şi nu se ştie cine va fi capabil să scoată castanele din foc.

1.7. NOUL ŞOC PETROLIER

Problema petrolului, al cărui preţ a depăşit bariera psihologică de 100 dolari barilul, iar previziunile sunt încă şi mai sumbre, a împărţit din nou specialiştii în două tabere: pesimiştii şi optimiştii.

Primii susţin că din anii '60 ai secolului trecut zăcămintele descoperite au scăzut continuu, în vreme ce consumul a crescut spectaculos, ajungînd astăzi la 30 de miliarde barili pe an. De asemenea, că tehnologiile noi ne pot ajuta să extragem mai mult petrol brut, dar că pînă la urmă producţia va intra în declin, cum s-a întîmplat în Mexic, pe uriaşul cîmp de extracţie de la Cantarell. Numai în Statele Unite, în următorii 25 de ani, consumul şi importul de petrol vor

creşte zilnic cu 7 milioane de barili, potrivit estimărilor *Energy Information Administration*. La fel stau lucrurile şi cu China, care deja a egalat consumul american. În acest timp, producţia ţărilor exportatoare de petrol va scădea, deci mare parte din necesităţi nu-şi va găsi acoperire, iar preţurile o vor lua razna.

S-a sperat mult din partea Canadei, care are la Alberta nisipuri petroliere cu un ridicat conţinut energetic, rezerve estimate la 174,5 miliarde de barili, cam cu o sută de miliarde mai puţin decît are Arabia Saudită. Astfel de zăcăminte încă neexploatate se găsesc şi în S.U.A., la Wyoming şi Colorado, dar în ambele cazuri exploatările ar fi extrem de costisitoare şi de nocive pentru mediu, petrolul lichid reprezentînd doar 5-10% din respectivele zăcăminte. De fapt, Canada extrage deja circa un milion de barili pe zi ţiţei brut din nisipurile sale petrolifere de la Athabasca, dar asta înseamnă doar 1,25% din producţia mondială de petrol, iar creşterea prevăzută e la nivelul a 5 milioane în 2030. La această dată, OPEC anticipează că producţia mondială va ajunge la 118 milioane de barili pe zi.

Concomitent, deşi eforturile se intensifică, încă nu apar alternative viabile la combustibilul pe bază de hidrocarburi. Pe piaţă însă au intrat drept consumatori importanţi noile ţări dezvoltate, în special China, al cărui consum în perioada 2000-2006 a crescut cu 56% la petrol şi cu 75% la total energie. Desigur, şi emisiile de noxe în atmosferă au crescut corespunzător, China depăşind deja Statele Unite în ce priveşte cantitatea de gaze cu efect de seră emanate.

Astfel de creşteri permit Rusiei să folosească petrolul şi gazele naturale ca armă geostrategică pentru promovarea propriilor interese. Încă din 1990-1992, de pildă, ruşii au încercat să oblige statele baltice să renunţe la independenţă tăindu-le energia. Ucraina a fost şantajată cerîndu-i-se flota de la Marea Neagră şi, de fapt, întreaga Europă a fost şi încă este confruntată cu măriri de preţuri şi întreruperi de livrări, plus trasee strategice pentru viitoarele oleoducte. Grăitor este faptul că toate contractele energetice dintre Rusia şi ţările europene au fost decise personal de fostul preşedinte Putin. Presiunea energetică este clară, în condiţiile în care Europa este tot mai dependentă de gazul rusesc.

Optimiştii, dimpotrivă, susţin că cei care se tem de epuizarea previzibilă a resurselor de petrol şi de explozia preţurilor nu ţin seama de dinamica interacţiunii dintre motivaţiile aduse de jocul pieţei şi viitoarele inovaţii tehnologice. Ei susţin că, de fapt, resursele sunt mult mai mari datorită noilor tehnologii de forare, cum ar fi forarea multilaterală şi forarea seismică 3-D sau analizele 4-D seismice şi detectarea directă. Deci baza de extragere a petrolului creşte necontenit. Astfel, există multiple oportunităţi pentru a face ca lucrurile să meargă mai bine. Aceste echipamente noi, de ultimă generaţie nu au fost încă utilizate la extracţiile din Siberia, Arabia Saudită sau Irak, ca să nu mai vorbim de zona Arctică. Creşterea datorată acestor noi tehnologii va oferi mai mult ţiţei pe piaţă decît eventuale descoperiri noi de zăcăminte, cum e cel identificat recent în largul coastelor Braziliei, de mărimea celor din Marea Nordului sau Marea

Caspică.

În ultimii 30 de ani preţul petrolului nu a justificat investiţii masive în tehnologii alternative. Azi, lucrurile stau cu totul diferit. Se investeşte mult în surse de energie alternativă la petrol, cum e biocombustibilul sau exploatarea şisturilor bituminoase şi a nisipurilor petroliere. Apoi şi tehnologiile de construcţie a maşinilor se vor schimba, ţările dezvoltate investind mult în acest sens. În ce priveşte Rusia, totuşi interesul ei este să vîndă, şi nu să instituie embargo asupra livrărilor spre ţările europene. Mai curînd, ea doreşte să-şi intimideze sateliţii din fosta U.R.S.S. şi, eventual, ţări est-europene, ca Polonia, România şi ţările baltice. Nu de alta, dar au demonstrat şi ţările OPEC în anii ’70 că producătorii care impun embargouri asupra celor mai buni clienţi nu fac altceva decît să ucidă găina care face ouă de aur.

În concluzie, cred că o vom mai duce circa 20 de ani cu petrolul ca principală resursă energetică, chiar dacă preţurile vor continua să crească, dar cercetările şi investiţiile care se fac în resurse alternative configurează deja era post-petrol.

1.8. Zeul Ban

Cu zece ani înainte de izbucnirea actualei crize, George Soros anunţa, brusc, nici mai mult nici mai puţin decît sfîrşitul capitalismului, într-o carte cu acelaşi titlu, tradusă pudibond de Editura Polirom cu titlul *Criza capitalismului global*, Iaşi, 1999. Citisem deja cartea în franceză

şi eram deja şocat şi mînios. Căci domnul Soros prevedea sfîrşitul capitalismului, dar fără să pună nimic în loc. Şi mi s-a părut suspect să aud asta din partea unui om care se îmbogăţise imoral, speculînd taman elementele sistemului pe care ulterior le denunţa. Căci ce critica dl. Soros, considerînd că vor distruge capitalismul? Critica speculaţia financiară, fundamentalismul pieţelor, liberalizarea excesivă şi lipsa de coeziune socială. L-am combătut imediat, pentru că l-am considerat cabotin, pentru că vremurile erau stabile, noi abia descopeream capitalismul şi pentru că prea mult semăna cu Lenin, cel din *Imperialismul, stadiul cel mai înalt de cunoaştere al capitalismului* (1916). Nu l-am considerat niciodată un doctrinar, cum văd că se pretinde în continuare, ci un speculator genial şi... informat. Şi iată că vorbea. Dar chiar şi aşa, demersul său mi se părea suspect.

Acum a venit criza, o criză majoră, ce zgîlţîie din temelii sistemul. Am prevăzut-o şi eu cu vreo patru ani înainte, dar acum nu pot să nu recunosc că dl. Soros a avut dreptate şi nu ezit să o fac public. Pentru că exact motivele invocate de el stau la baza crizei actuale şi pentru că ne anunţase asta cu zece ani mai devreme. Sigur, el este un om din interiorul sistemului, un jucător, genial, cum spuneam, şi bine informat, care putea astfel să prevadă nişte lucruri. Deşi, poate că „sfîrşitul capitalismului" mi se pare în continuare prea mult spus. Dar, mai ştii... Băieţii ăştia au retras comunismul ca pe un experiment ratat, de ce nu ar retrage şi capitalismul, deşi acesta a făcut multe servicii. Poate se pregăteşte un alt sistem, invocat şi de Soros în *Despre globalizare*,

unul global, cu instituţii globale, cu o monedă unică, cu un guvern mondial pe faţă, sistem ce ne va fi servit ca soluţie pentru ieşirea din criza profundă, după ce aceasta ne va fi zgîlţîit suficient de bine ca să acceptăm orice numai să ne vedem scăpaţi.

Eu nu cred că un astfel de proiect nu există, dar cred că el nu va reuşi, decît în măsura în care va fi unul foarte generos (şi mă tem că nu este) şi va respecta identităţile diferite ale persoanelor şi ale comunităţilor (şi văd că nu-şi propune să le respecte). Şi atunci vor fi reacţii, tulburări, instabilitate şi conflicte. Lumea nouă se va naşte, dar numai după un *catharsis* purificator şi va fi mult diferită de proiectul despre care vorbeam, şi care nu încurajează deloc „societatea deschisă" atît de dragă eminenţei de peste ocean.

Aşadar, d-le Soros, scuze pentru eroarea de analiză, dar, ca om, rămîneţi pentru mine la fel de suspect, oricîte acte filantropice aţi face şi oricîte revoluţii portocalii aţi sponsoriza. Sunteţi unul dintre promotorii declaraţi ai Noii Ordini Mondiale şi spuneţi multe lucruri în cărţile dvs. Din păcate, puţini vă cred, puţini vă înţeleg. „Căci mai lesne va trece cămila prin urechile acului, decît va intra un bogat în împărăţia cerurilor". De ce vă trebuie atît de mulţi bani, d-le Soros? De ce atîta speculaţie? Sunteţi unul dintre slujitorii zeului Ban. Cu ce ajută asta sufletului dvs.?

Pe plaiuri mioritice, îl avem pe Dinu Patriciu. După Congresul liberalilor, ni se anunţă pe toate canalele că „dl. Patriciu a dominat lucrările Congresului prin simpla sa prezenţă".

Adică cum?, m-am întrebat. Păi asta nu s-a putut întîmpla decît pentru că dl. Patriciu este un om bogat. Haideţi să nu mai discutăm acum trecutul său, modul cum a făcut averea, cum se spune că îi plătim cu toţii prin impozite datoriile. Nu, în prezent dl. Patriciu este un om bogat şi asta îl face, vezi, foarte respectat. Cel puţin de către liberali. Pentru că mulţi îl admiră, mulţi îl invidiază şi vor să fie ca el. Bogaţi. Se închină şi ei aceluiaşi zeu. Ei şi ce dacă dl. Patriciu este aşa de superbogat? La ce-i foloseşte? „La ce i-ar folosi cuiva de-ar avea toate bogăţiile pămîntului şi şi-ar pierde sufletul”?

Astea sunt modelele false, care ne abat de la adevărata cale. E prea multă lăcomie în sistem. Maica Tereza avea dreptate cînd spunea că sărăcia există pentru că oamenii nu vor să împartă. Prea multă lăcomie distruge omenia şi poate chiar omenirea pînă la urmă. Este o boală. Ca şi boala puterii sau cea a plăcerii. Sunt cei trei viţei de aur la care ne închinăm. Nu mai e doar unu, ca pe vremea lui Moise, acum sunt trei. Iertaţi-mă, dar eu nu înţeleg la ce vă foloseşte. Cîte generaţii vor fi îndobitocite de astfel de „modele”? Căci trezirea e dificilă. Cum spunea G. I. Gurdjieff, una dintre cele mai grave greşeli ale omului, cea care trebuie să-i fie mereu amintită, este iluzia faţă de propriul eu. Omul trebuie să înţeleagă că el nu poate pierde nimic pentru că nu are nimic de pierdut. El trebuie să-şi înţeleagă nulitatea, în sensul cel mai profund al termenului.

1.9. NOUA PARADIGMĂ A PIEȚELOR FINANCIARE

Începînd din august 2007, lumea traversează cea mai gravă criză monetar-financiară de după 1929-1933. Criza actuală marchează un sfîrşit de epocă: cea începută după al Doilea Război Mondial, bazată pe expansiunea continuă a creditului şi pe dolar ca monedă internaţională de referinţă. Crizele anterioare erau faze ale unor cicluri scurte sau medii, pe cînd cea actuală reprezintă „punctul culminant" al avîntului economic fără precedent, care a durat peste 25 de ani, adică echivalentul unei faze ascendente a ciclului Kondratiev.

Vrem să înţelegem ce ni se întîmplă. Pentru aceasta avem nevoie – crede George Soros, în ultima sa lucrare: *Noua paradigmă a pieţelor financiare. Criza creditelor din 2008 şi implicaţiile ei,* Editura Litera Internaţional, Bucureşti, 2008 – de o nouă paradigmă, întrucît cea dominantă pînă acum, cea liberală a autoechilibrării pieţelor, s-ar fi dovedit „falsă şi înşelătoare", şi de aici problemele care decurg asupra sistemului monetar internaţional.

Dl. Soros propune o nouă paradigmă, care nu se limitează la pieţele financiare şi pe care ne-a mai prezentat-o în lucrările sale anterioare (*Alchimia finanţelor* – 1987, *Sfîrşitul capitalismului* – 1998 şi *Despre globalizare*– 2000), fără ca lumea academică să o ia prea mult în considerare. Este vorba despre paradigma reflexivităţii, care se bazează, cum arată autorul, pe raportul dintre gîndire şi realitate, susţinînd ideea potrivit căreia „interpretările şi concepţiile

greşite joacă un rol important în modelarea istoriei" (p.7).

Declarîndu-se încă o dată discipol al lui Karl Popper, dl. Soros înţelege să pună la îndoială teoria competiţiei perfecte şi mai ales cîteva dintre presupoziţiile sale, cum ar fi cunoaşterea perfectă. Aceasta este o iluzie, în fapt, agenţii economici îşi fundamentează deciziile mai mult pe percepţiile lor subiective, care influenţează în mod deosebit elementele pieţei şi în primul rînd preţurile. Aceste percepţii şi aceste decizii generează procese „de tip creştere-declin", care iniţial se autosusţin, iar în final se transformă într-un fiasco. Autorul susţine că această matrice teoretică a aplicat-o şi în practică, activitatea sa pe pieţele financiare fiind de notorietate, ca speculator, ca manager al unor fonduri de *hedging* cu grad ridicat de risc.

Contrar *mainstream*-ului economic, nici agenţii economici şi nici autorităţile monetare sau fiscale nu deţin cunoaşterea pură care să le permită raţionamente şi decizii perfecte. Concepţiile lor sunt greşite, ceea ce afectează condiţiile pieţei şi în primul rînd preţurile, care sunt departe de cele de echilibru. Opiniile autorităţilor nu corespund niciodată stării de fapt, iar echilibrul postulat de teoria clasică este un vis. „Între percepţie şi realitate există o legătură reflexivă în ambele sensuri, care poate genera procese dezvoltare-declin de tip «balon», care iniţial se autosusţin, urmînd apoi să se autodistrugă" (p.9).

Astăzi, avem de-a face cu un superbalon care s-a tot umflat speculativ în ultimul sfert de veac, dopat de extinderea creditelor, pe fondul

concepţiei greşite a fundamentalismului de piaţă. Crizele anterioare nu au făcut decît să testeze sistemul, iar cea actuală a adus omenirea într-un punct de cotitură, în care vechile politici nu mai au nici un efect. Castelul de nisip se prăbuşeşte. Momentul e dramatic. Paradigma dominantă, a echilibrului şi fundamentalismului de piaţă este incapabilă măcar să explice actuala stare de lucruri. În context, dl. Soros crede că a sosit vremea recunoaşterii teoriei reflexivităţii, care introduce un element de incertitudine în întreprinderile umane, în general, şi în pieţele financiare, în particular.

În astfel de condiţii, cum va arăta viitorul? Autorul crede că ne aflăm la un final de epocă şi că nu se pot face predicţii ferme asupra a ceea ce va fi. Totul depinde, mai întîi, de măsurile ce se vor adopta în urma crizei actuale. Ceea ce se poate spune mai curînd este cum nu va arăta era viitoare. Oricum, lunga perioadă de expansiune exponenţială a creditelor de după al II-lea război mondial s-a încheiat. Pentru că nu s-au luat la timp măsuri de restrîngere, a survenit acum o cădere bruscă şi substanţială care obligă la o restrîngere necesară a creditelor, iar la sfîrşitul perioadei de restrîngere va urma probabil o uşoară relaxare a pieţei, după care este însă improbabilă repetarea greşelii şi reluarea necugetată a expansiunii creditelor.

Chiar dacă în Statele Unite recesiunea este inevitabilă, Soros crede că nu avem motive să ne temem de o recesiune globală, pentru că sunt zone ale lumii în care economiile sunt în plină expansiune şi pot contrabalansa criza americană. Aici mă tem că nu pot fi de acord cu

autorul, pentru că nu văd care sunt acele insule de fericire: Europa şi Japonia stagnează, în timp ce China, India şi alţi nou-veniţi sunt economii foarte dependente de consumul american, or, acesta scăzînd, se naşte în acele ţări o criză de supraproducţie, deci problema e cu adevărat globală. Apoi, reapar probleme politice şi militare cu Rusia, se înteţesc cele cu spaţiul islamic, deci lucrurile nu sunt deloc simple.

Deşi actuala criză financiar-monetară, ce pleacă din Statele Unite dar se globalizează rapid, a fost prevăzută de comentatori, printre care şi de subsemnatul, încă din 2004, se poate spune că abia după respingerea de către Congresul american a planului de intervenţie propus de preşedintele Bush ea s-a dezlănţuit cu adevărat. Vor urma falimente spectaculoase, căderi bursiere masive, degringoladă a cursurilor, inflaţie, şomaj etc. Înţeleg că se doreşte curăţarea sistemului de „baronii escroci" şi lacomi. Dar viciul e sistemic, astfel încît plecarea unora nu-i schimbă natura: vor rămîne în continuare destui speculatori, care o vor lua de la capăt.

Spargerea unui superbalon nu înseamnă sfîrşitul tuturor baloanelor ce pot apare în viitor. Unele abia încep să se formeze, nu iarăşi în jurul dolarului slăbit, ci al altor investiţii. Credeţi că întîmplător se scumpesc materiile prime, energia şi bunurile alimentare? Credeţi că „băieţii deştepţi" şi fondurile lor speculative nu acţionează şi aici? Apoi, există „inconsistenţe majore" la nivelul relaţiilor sociale, care trenează de foarte mult timp.

Asistăm, într-adevăr, la sfîrşitul unei epoci, o epocă de stabilitate relativă bazată pe

dominaţia S.U.A. şi a dolarului american. Am intrat într-o zonă de mari turbulenţe financiare, economice şi politice, din care poate rezulta o nouă ordine mondială, dar asta numai după o dezordine cumplită. Deocamdată, durerile facerii sunt mari şi nu ştim cum va arăta copilul şi nici cît şi cum va trăi. Perioadele stabile vin şi pleacă.

În momentul actual, avem multe incoerenţe în sistem: avem o economie globalizată, dar în lume statele păstrează încă importante prerogative de suveranitate. Politicile lui Bush au redus dominaţia şi credibilitatea Statelor Unite, dar nu se întrevede încă nici o alternativă reală la dominaţia S.U.A. Cu foarte multe convulsii pe toate planurile şi pe toate meridianele, se configurează o lume multipolară. Dar va mai dura pînă la stabilizarea sa. Apoi, epoca dolarului a adus decenii bune o anumită stabilitate. S-a întîmplat ceva şi stabilitatea a fost distrusă. Ce anume s-a întîmplat, nu cred că vom afla prea curînd. Odată cu căderea dolarului, sistemul financiar internaţional se cere şi el schimbat. „Ne aşteaptă o perioadă de incertitudine ridicată în care aria rezultatelor posibile este cu mult mai largă decît în mod normal. Poate cea mai mare incertitudine este legată de răspunsul autorităţilor în faţa acestor provocări" (George Soros, *op. cit.*, p. 146).

Criza americană a creditelor, pierderile şi incertitudinile din sistemul bancar american au început să se propage în întreaga lume. Economia mondială evoluează pe o pantă accelerat descendentă. Fuga de dolar măreşte presiunile inflaţioniste, crescînd preţurile la energie, ma-

terii prime şi alimente de bază. Sistemul Federal de Rezerve a redus puternic dobînzile, dar rezultatele aşteptate, traduse în principal prin relua-rea consumului şi a creşterii, nu se văd. Dimpotrivă, măsura contribuie la devalorizarea şi mai accentuată a dolarului, în primul rînd faţă de euro, Banca Centrală Europeană neurmînd modelul celei americane.

Din păcate, administraţia Bush nu prea pare să înţeleagă ce se întîmplă. În cele din urmă însă, după alegeri de-acum, guvernul american va trebui să utilizeze banii publici pentru a opri declinul de pe piaţa imobiliară. Pînă atunci însă, băncile vor continua să dea faliment, iar oamenii să-şi piardă casele, ceea ce va accentua şi mai mult recesiunea. Pieţele îşi pot consolida singure atît tendinţele de creştere, cît şi cele de cădere. De aceea e nevoie de reglementări.

Totul a fost lăsat în seama Rezervei Federale Americane (Banca Centrală), ceea ce constituie totuşi o presiune prea mare la adresa unei singure instituţii, aflată ea însăşi într-o situaţie riscantă. De la Administraţia Obama se aşteaptă măsuri mai eficiente. Dar pînă atunci piaţa poate reacţiona în mod imprevizibil, nemaivorbind de faptul că, pe ultima sută, şi administraţia Bush ar fi putut iniţia o schimbare de politici, ale cărei efecte nepopulare să se vadă eventual după alegeri. Oricum însă, deciziile care se iau nu se pot baza pe toate cunoştinţele şi informaţiile necesare. De aceea, impactul lor poate fi major, dar nu neapărat fericit.

Oamenii cred că au dobîndit controlul asupra forţelor naturii, ceea ce-i face să se simtă foarte puternici. Dar ei nu se cunosc bine nici pe

ei înşişi, de aceea trăiesc, de fapt, în condiţii de maximă incertitudine şi pericol. Prin acţiunile lor, ei pot să facă foarte mult bine, dar şi foarte mult rău, mai ales atunci cînd concepţiile sau paradigma de bază sunt greşite. Condiţia umană este una deficitară *ab iniţio*.

Pînă la urmă, va trebui să găsim totuşi răspuns – susţine Soros – la o serie de întrebări cruciale, cum ar fi: Cum putem să ne guvernăm mai bine? Cum ar trebui să arate o nouă paradigmă a pieţelor financiare? Cum ar trebui reglementate pieţele financiare? Cum poate fi reformat sistemul financiar internaţional? Cum putem gestiona încălzirea globală şi proliferarea armelor nucleare? Cum putem îmbunătăţi ordinea mondială? Autorul nu ne oferă nici un răspuns însă. Poate că într-o viitoare carte...

1.10. BINECUVÎNTAREA CRIZEI

În 2003-2004, Sistemul Federal de Rezerve al S.U.A. a coborît ratele directoare ale dobînzilor pînă la 1%, în dorinţa de a combate tendinţele deflaţioniste. Astfel, s-au înmulţit foarte mult creditele, unele dintre ele *subprime*. Concomitent, refinanţarea ipotecilor existente a atins o valoare-record, ceea ce a dus la o creştere a ipotecilor de cinci ori faţă de anii anteriori. Toată lumea cumpăra case, chiar dacă mulţi nu aveau venituri suficiente, utilizînd cărţile de credit. La foarte multe credite s-au înregistrat rambursări scăzute, ceea ce a decapitalizat băncile.

În 2005, pentru prima dată din 1933, rata economisirii în America a devenit negativă,

în timp ce gradul de îndatorare a ajuns la nivelul cel mai ridicat. Neplata ratelor a crescut dramatic în 2006, întîrzierile la plată crescînd cu 100% faţă de cele din 2005. Şi totuşi, creditele *subprime* au crescut în continuare, în 2006, tot cu 100%. Banii băncilor s-au văzut astfel blocaţi, multe devenind insolvabile. Acţiunile lor la Bursă s-au prăbuşit.

Potrivit lui Warren Buffet, cel mai bogat om din lume, „actualul sistem financiar este extrem de instabil". Instrumentele financiare au devenit extrem de complexe, cele derivate nefiind decît nişte bombe cu ceas, sau „arme financiare de distrugere în masă". Astfel s-a ajuns la o situaţie în care „riscuri foarte mari s-au concentrat în mîinile număr relativ mic de dealeri", iar „derivatele au împins companiile pe o spirală care poate duce la o descompunere a corporaţiei". Aceleaşi critici le-a pronunţat şi George Soros, care vede şi el lucrurile evoluînd într-o spirală de criză, dacă nu se implementează reforme fundamentale.

Este un moment de cumpănă pentru întreaga planetă. Structuri şi instituţii de care depindem cu toţii se prăbuşesc sub ochii noştri. Se impune deci o schimbare majoră de direcţie. Măcar de s-ar reuşi o convergenţă a tendinţelor privind clima, petrolul şi finanţele, şi tot s-ar obţine o reordonare a viitorului. Avem nevoie însă de o schimbare de paradigmă. Întreg edificiul vechiului sistem stă să se prăbuşească. Avem nevoie de un mod diferit de a înţelege realitatea, şi asta, în practic toate domeniile. Acesta ne poate oferi contururile unui nou viitor. Pe măsura creşterii capacităţi de a interacţiona într-o lume

interdependentă, se va ajunge ca omenirea să înceapă să acţioneze ca un singur organism. Ideile vor circula prin lume şi vor produce comportamente fără precedent. Vom deveni cetăţeni planetari.

Starea de interconectare ecologică devine şi ea evidentă. Moartea a o treime dintre recifele de corali şi a zece mii de alte specii pe an va afecta grav viaţa umană. În măsura în care vom conştientiza aceste lucruri, comportamentul nostru se va schimba. Vom înţelege că facem parte din sistem şi că viitorul tuturor depinde de viitorul fiecăruia, că suntem cu toţii în aceeaşi barcă. Vom înţelege că suntem interconectaţi din punct de vedere spiritual şi astfel se va produce cea mai importantă schimbare de paradigmă. Suntem conectaţi cu tot ce e viu în cosmos, în general, şi asta ne influenţează comportamentul. Gîndirea noastră, rugăciunea, poate ordona totul în jur. Sistemul nostru economic poate fi ajutat de forţele spirituale ale universului.

Această conştienţă superioară ne va cuprinde, înscriindu-ne pe o traiectorie care se va extinde, putînd include capacitatea de a accesa inconştientul colectiv global. Intenţia şi voinţa noastră modelează direct realitatea, gîndurile noastre reconfigurează materia şi creează realitate. Deşi noi nu am mai trecut prin transformări similare, istoria omenirii sugerează că ele s-au petrecut de mai multe ori în trecut, aş spune chiar că ele pot fi considerate ca făcînd parte din mecanismul intim al evoluţiei. Căci tot ce este viaţă în univers se bazează pe ritmuri şi pe cicluri.

Poate că Internetul reprezintă noua

infrastructură comunicaţională pe care se va construi noua paradigmă. Astfel, schimbarea poate fi una rapidă, dacă va exista deschiderea necesară. În mod cert însă, supravieţuitorii acestei transformări vor trăi mai aproape de natură, de pământ, stabilind noi relaţii cu aceasta, asemănătoare celor stabilite cu semenii noştri. Dacă îl respectăm drept ceea ce este, el poate deveni principalul nostru punct de sprijin în această aventură.

Suntem binecuvîntaţi să trăim aceste vremuri de schimbări extraordinare şi fiecare dintre noi are un rol în această piesă. Nimeni nu va lipsi de la acest joc, contribuind la forma şi la funcţia absolută a noii lumi, în care nu vom mai absolutiza relativul şi nu vom mai relativiza absolutul, cum am făcut pînă acum. Nu întîmplător ne aflăm aici şi acum. Avem de traversat o experienţă fundamentală şi trebuie să o scoatem la capăt cu bine. Timpul nu mai are răbdare, „şi-a ieşit din ţîţîni", cum bine spunea cineva.

Tot ce este compus va fi descompus. Întreaga materie se va întoarce la originile sale, de aceea materialismul nu ne ajută prea mult. Ataşamentul faţă de materie generează pasiuni împotriva naturii şi atunci armonia este distrusă. Toate elementele naturii, cu toate interacţiunile lor, tot ce este creat, tot ce este născut se va întoarce la origini. Pacea de sus este în noi, ca să genereze şi să se împlinească, ca noi să devenim Oameni (*Anthropos*). Avem nevoie să ne reintegrăm în noi înşine şi să restabilim relaţia cu Sursa, cu Principiul. Avem nevoie să fim mîntuiţi de ignoranţă şi de uitare. Nimic nu există „în sine" sau „prin sine", totul este aflat în inter-

dependenţă, o ţesătură de relaţii.

Nu este nevoie de alte reguli decît cele cuprinse în cărţile sfinte. A impune altceva poate însclăvi. Este mai bine să fii dominat decît dominator. Este mai bine să fii ignorant decît „cunoscător". Căci nimeni nu poate cunoaşte cu adevărat acumulînd cunoştinţe. Or, un ignorant e ca un teren curat pe care se poate reconstrui. „Acolo unde este *Nous*-ul, acolo este comoara" (*Evanghelia Mariei*, p.10). Căci nu are importanţă decît ceea ce este etern.

1.11. FIUL CRIZEI

Am citit cartea lui Barack Obama, *Îndrăzneala de a spera. Reflecţii despre salvarea visului american*, un fel de autobiografie politică a noului preşedinte american, scrisă în 2006, cînd era senator de Illinois, şi publicată la noi, imediat după alegerile americane din 2008, cu o remarcabilă promptitudine, de către Editura Rao, în traducerea Lianei Stan. Povestea lui Obama relevă un om foarte sincer şi deschis, aş spune chiar naiv şi idealist pentru ceea ce ştiam despre politica americană, un om foarte dedicat, în toată cariera sa, interesului public; nu întîmplător se revendică de la Abraham Lincoln şi Martin Luther King.

Cartea este dedicată celor două femei care l-au crescut, mama şi bunica dinspre mamă, Tutu, care a murit cu două zile înainte de alegeri, fiind parcă jertfa de plătit pentru succesul răsunător ce avea să vină. Cred că Obama e omul destinului, sunt prea multe „întîmplări" cu tîlc în

viaţa lui. Creştin evanghelist ca religie, el este, înţeleg, evreu după mamă, ceea ce ar putea explica măcar în parte „mîna destinului" ce l-a călăuzit pînă la demnitatea cea mai înaltă. Din două una: ori este omul sistemului, ales, pregătit şi propulsat cu grijă, ori este fiul crizei, un politician cu totul atipic adus pe val de dezastrul lăsat în urmă de predecesorul său şi de speranţa incorigibilă a americanilor. În acest al doilea caz, îmi permit să mă tem pentru viaţa sa.

Aceasta, pentru că America nu mai e condusă de mult, decît cu numele, de politicieni. America e condusă de bancheri. După ştiinţa mea, este singura ţară din lume în care banca centrală, care emite şi gestionează moneda naţională, nu aparţine statului, ci unui consorţiu de bănci private, numit eufemistic mai întîi (1791) *First National Bank of the United States*, iar apoi (1923*) Sistemul Federal de Rezerve*. Au existat, desigur, preşedinţi americani care nu au fost de acord cu acest lucru, începînd cu părinţii fondatori şi continuînd cu Andrew Jackson sau John F. Kennedy. Thomas Jefferson spunea că „instituţiile bancare sunt mai periculoase pentru libertăţile noastre decît o armată străină". La fel Abraham Lincoln.

Dar puterea unor Nathan Rothschild, J. P. Morgan sau William Rockefeller s-a dovedit mai mare. La orice încercare a statului de a le lua jucăria, ei au ameninţat fie cu războiul (vezi aşazisul „al doilea război de independenţă" din 1812, Primul Război Mondial, al Doilea Război Mondial, Războiul Rece, războiul împotriva terorismului), fie cu criza (1929-1933, 1973-1974, 1979-1980, 1987, 1996-1997). Şi Banca Centrală

a rămas privată...

Prin monedă se poate controla o economie şi o societate. David Rockefeller spunea. „Daţi-mi controlul asupra banilor unei ţări şi nu mă interesează cine face legile". Manipulînd oferta de monedă, se pot influenţa decisiv mai toate variabilele esenţiale ale unei economii: cererea globală, oferta globală, nivelul veniturilor, dobînzilor, şomajul, inflaţia, cursul de schimb ş.a.m.d. Sistemul banilor născători de bani s-a dezvoltat frenetic apoi prin intermediul bursei, al tranzacţiilor speculative şi al inovaţiilor financiare, titluri de valoare care au devenit cvasimonedă. Astfel, moneda şi-a pierdut contururile clasice şi n-a mai putut fi controlată. Astfel, triumful liberalismului financiar a condus la obsolescenţa monetarismului, respectiv, la pierderea capacităţii băncilor de a mai controla cantităţile monetare şi valoarea acestora. Astfel, a apărut un nou Frankenstein, care s-a întors împotriva creatorilor săi. Acesta este răul cel mare pe care l-au produs o mînă de oameni lacomi, iraţionali şi imorali.

Apoi, logic, după o întreagă escaladă a creditelor de consum, fără garanţii suficiente, aşa-numitele *subprime*, moneda a pierdut orice legătură cu economia reală şi a survenit criza. Au început să cadă bănci. Iar guvernele lumii şi parlamentele, începînd cu Congresul S.U.A., nu trebuiau, în opinia mea, să aloce fonduri de la buget decît pentru salvarea economiilor deponătorilor, care sunt şi contribuabili; în rest, cine a greşit trebuia să plătească, economia trebuia curăţată de bolnavi şi reclădită pe baze sănătoase. Contribuabilii nu au nici o vină pentru

marele rapt al baronilor escroci. S-au evaporat zeci de mii de miliarde de dolari. Aruncînd cîteva sute de milioane, salvînd o bancă ici, una colo, guvernele nu fac decît să prelungească agonia, criza. Era necesar să se înţeleagă faptul că băncile trebuie să fie în slujba agenţilor economiei reale, şi nu invers. Or, ele au devenit stat în stat, permiţîndu-şi un comportament de exploatatori.

Bazele morale ale liberalismului clasic au fost pervertite de o mînă de familii, care au influenţat şi naşterea protestantismului, şi aprobarea cametei sau dobînzii, şi întreg sistemul actual, care a devenit unul foarte ştiinţific, dar care are un viciu de fond: e imoral. Acum mareea se întoarce. Ce va putea să facă Obama, fiul crizei, se va confrunta el cu un întreg sistem în numele celor obişnuiţi, la care pare că ţine şi care l-au ales într-un mod emoţionant, sau va urma şi el teribila „fatalitate a destinului"?

1.12. KEYNES RELOADED

În contextul crizei economico-financiare actuale, a fost reabilitat lordul de la Cambridge, John Maynard Keynes, şi readuse la putere politicile sale intervenţioniste, de stimulare a cererii efective în scopul creşterii şi al ocupării. După anii glorioşi de după al Doilea Război Mondial, Keynes fusese făcut uitat odată cu contrarevoluţia neoliberală din anii '80, cînd la putere erau ideile lui Friedrich von Hayek, sau Milton Friedman. Remarcăm astfel o remarcabilă ciclicitate şi în evoluţia ideilor economice, fiecare

mare şcoală de gîndire dominînd, cu aproximaţie, durata unei generaţii.

La noi, după 39 de ani, Editura Publica, reeditează, în Colecţia de economie, Bucureşti, 2009, lucrarea fundamentală a lordului John Maynard Keynes, unul dintre cei mai mari economişti din toate timpurile, *Teoria generală a utilizării mîinii de lucru, a dobînzii şi a banilor,* apărută iniţial în 1936, lucrare ce a revoluţionat ştiinţa economică şi a produs o importantă schimbare de paradigmă, dominantă pînă prin 1980 şi revenită în forţă cu prilejul actualei crize economice globale.

Keynes s-a născut în anul morţii lui Marx (1883). După ce începe ca liberal, în primele sale lucrări: *Moneda şi finanţele Indiei* (1917), *Consecinţele economice ale păcii* (1919), dar şi în cele de maturitate: *Reforma monetară* (1924) şi *Tratat despre monedă* (1930), confruntat cu realităţile Marii Depresiuni din 1929-1933 (cînd şi-a pierdut şi o mare parte din avere), el îşi schimbă radical concepţia şi produce în lucrarea menţionată la început o nouă doctrină, care va oferi capitalismului instrumentarul şi politicile necesare ieşirii din criză şi asigurării a mai bine de 30 de ani glorioşi după al doilea război mondial, ani de creştere susţinută.

Conferinţa monetar-financiară de la Bretton-Woods şi *New Deal*-ul american au făcut rapid din Keynes un autor important în lumea ideilor economice atît în Europa, cît şi peste ocean. Concepţia lui Keynes se rezumă la credinţa că statul are de jucat un rol important în economie şi că guvernul, şi nu sectorul privat, este artizanul politicilor economice. Aceasta

pentru că, în funcţionarea lor liberă, pieţele pot înregistra eşecuri, genera crize, excluşi etc. Pe cale de consecinţă, politicile fiscale trebuie concepute anticiclic, în sensul de a face economii în perioadele de avînt şi a le cheltui în perioade de criză (idee împrumutată de la şcoala suedeză cu Knut Wicksell şi Gunnard Myrdal), dar cheltuielile bugetare pot fi şi discreţionare în perioade de criză, cînd şi dobînzile trebuie să scadă. Ideea centrală e că trebuie încurajată cererea efectivă, aceasta incitînd mai apoi producţia şi crescînd ocuparea, iar cererea efectivă poate fi stimulată prin stimularea cererii de consum (creşterea veniturilor) şi a cererii de investiţii (prin creşterea ofertei de monedă şi scăderea ratelor dobînzilor).

Lordul Keynes a făcut parte din delegaţiile Marii Britanii la conferinţele de pace de după ambele războaie mondiale, a lucrat la Compania Indiilor, în Trezoreria statului, a fost profesor la Cambridge, a condus o viaţă revista „Economic Journal", a fost ales preşedinte al Societăţii Economice Regale, a fost membru al excentricului Grup de la Bloomsbury. Preocupat de ezoterism, cumpără manuscrisele alchimice ale lui Newton. Homosexual pînă la 40 de ani, cînd se căsătoreşte, în urma unei vizite la Moscova în care studiază sistemul bolşevic, cu o celebră balerină rusoaică de 19 ani, care-i va rămîne fidelă toată viaţa. Deci, avem de-a face cu un personaj foarte complex. Revista „Time" îl clasa între primele 100 de personalităţi ale secolului al XX-lea, scriind că „a salvat probabil capitalismul de sine însuşi".

Autorul britanic s-a ferit de etichetările

ideologice; el şi-a propus să rezolve probleme dificile ale teoriei economice şi să ofere soluţii practice pentru aplicarea propriilor teorii. Prin urmare, nu trebuie citit în cheie ideologică, deşi el rupe cu promotorii paradigmei clasice şi ai celei neoclasice (mai puţin poate cu David Ricardo, Thomas Robert Malthus, Jerremy Bentham şi Alfred Marshal, pe care-i reeditează), deşi a fost educat în termenii acestor teorii, pe care le şi reprezintă o bună bucată de vreme. În *Îndrăzneala de a spera*, viitorul preşedinte Obama îl invocă şi el pe Keynes, cu trimitere şi la Roosevelt, al cărui urmaş înţeleg că se pretinde. Oricum, politica anticriză a lui Obama e clar de inspiraţie keynesiană.

Scrierile lui Keynes pot fi încadrate în cinci categorii: în prima categorie intră cărţile pe care le-am amintit deja; în a doua intră articole şi pamflete cuprinse în două colecţii: *Essays in Persuasion* şi *Essays in Biography*; în a treia categorie se află articole, scrisori şi pamflete publicate, dar nesistematizate; în a patra categorie se încadrează scrierile încă nepublicate, iar în a cincea avem corespondenţa sa.

Originile *Teoriei Generale...* se regăsesc în condiţiile crizei economice internaţionale din 1929-1933, în insatisfacţiile autorului legate de ce oferea pînă atunci teoria economică şi de suflul de aer proaspăt emanat de tinerii economişti de la Cambridge (R.F. Kahn, Joan Robinson, R.F. Harrod, D.H. Robertson, R. G. Hawtrey). Iniţial, Keynes şi-a propus să revizuiască bazele teoretice ale *Tratatului despre monedă,* în care nu se ocupase suficient de fluctuaţiile producţiei în ansamblu, într-o lucrare de

mici dimensiuni. Ulterior, pornind de la revizuirea cursului pe care îl preda, reintitulat *The Monetary theory of production,* lucrarea s-a extins, incluzînd legile sale psihologice, începînd cu preferinţa pentru lichiditate, continuînd cu cea pentru consum, respectiv investiţii, multiplicatorul, fluctuaţiile producţiei, importanţa cererii efective, eficienţa marginală a capitalului, rolul statului ş.a.

Cartea a născut numeroase dezbateri, atît în anii conceperii sale (1931-1936), cît şi ulterior. Deschis dialogului, Keynes însuşi acceptă că „toată cartea se doreşte a fi regîndită şi rescrisă. Dar gîndirea mea – spune el într-o scrisoare adresată lui Hawtrey – nu este încă suficient de schimbată, încît să fiu în poziţia de a face acest lucru". Scrie însă o carte în 1937, rămasă nepublicată, cuprinzînd note de subsol la *Teoria generală*..., iar lui J. Robinson îi scria: „Mă distanţez din ce în ce mai mult de carte şi mă îndrept atent către noi linii de expoziţie". Din păcate, în acelaşi an, autorul se îmbolnăveşte şi nu mai poate continua, dar notele sale de curs ar trebui publicate. Imediat după publicare, cartea a fost tradusă în 11 limbi, printre care şi în româneşte. Ediţiile în germană, franceză şi japoneză au beneficiat de prefeţe separate din partea autorului.

Cartea se adresează economiştilor, e foarte tehnică în limbaj. În prefaţa originală, Keynes scrie: „În cazul în care ştiinţa economică convenţională este greşită, eroarea este de găsit în lipsa de claritate şi generalitate a premiselor, şi nu în superstructura care a fost ridicată cu mare atenţie pentru consistenţa logică. Astfel, numai cu ajutorul unui argument foarte

abstract, susceptibil de a stîrni multă controversă, îmi pot atinge obiectivul de a-i convinge pe economişti să-şi reexamineze critic unele dintre ipotezele de bază. (...) Eu însumi am susţinut cu convingere ani de-a rîndul teoriile pe care acum le atac şi cred că nu sunt ignorant în privinţa punctelor lor bine clădite".

Keynes îşi propune să convingă mai întîi pe economişti şi mai apoi marele public. Pentru el, există o continuitate, o evoluţie naturală şi nu o ruptură atît de mare cum cred unii între *Tratatul despre monedă* şi *Teoria generală (*vezi şi lucrarea mea *Monetarismul în teoria şi politica economică*, Institutul European, Iaşi, 1998). Iată cum explică el lucrurile în aceeaşi importantă prefaţă: „Atunci cînd am început să scriu *Treatise on Money*, mă aflam încă pe liniile tradiţionale care socoteau influenţa banilor ca pe ceva separat de teoria generală a cererii şi ofertei. Odată cu terminarea cărţii am reuşit să progresez în a împinge teoria monetară pînă la a o transforma într-o teorie a producţiei de ansamblu. (...) Cartea de faţă, pe de altă parte, s-a dezvoltat în direcţia a ceea ce este în primul rînd un studiu al forţelor care determină modificări ale nivelului producţiei şi ocupării forţei de muncă în ansamblu; şi, în timp ce s-a constatat că banii intră în schema economică într-o manieră esenţială şi stranie, în acelaşi timp, detaliul tehnic monetar constituie numai fundalul. Aşa precum vom vedea, economia monetară este în principal aceea în care perspective schimbătoare cu privire la viitor sunt capabile să influenţeze nu numai direcţia, dar şi nivelul ocupării forţei de muncă".

Autorul britanic consideră însă că

metoda sa de analiză a comportamentului economic curent depinde de legea cererii şi ofertei şi aceasta o leagă de teoria fundamentală a valorii. El crede că teoria sa include teoria clasică, drept un caz particular, şi duce o „lungă luptă de eliberare", luptă la care îl invită şi pe cititor, pentru a scăpa de modul de gîndire şi de expresie obişnuit la vremea sa. Ideile sale, chiar dacă sunt exprimate extrem de laborios, sunt destul de simple şi chiar evidente. Pentru autor, dificultatea nu e de a veni cu idei noi, ci de a scăpa de cele vechi. Interesantă mi se pare, în context, şi considerarea economiei drept o ştiinţă morală (aviz amatorilor!).

Educat în spiritul lui Alfred Marshall, Keynes îşi anunţă ruptura, echivalînd-o cu despărţirea protestantismului de catolicism, şi revendicîndu-se în mod explicit, cum o făcuse şi Marx dar în mod implicit, de la David Ricardo şi, în plus pentru Keynes, de la Th. R. Malthus şi Knut Wicksell. El recunoaşte că teoria sa este mai uşor de adaptat la condiţiile unui stat totalitar decît la cele ale unuia liberal.

Keynes operează cu variabile macroeconomice, considerate *ex-ante*: venitul agregat, cererea efectivă, producţia agregată, ocuparea agregată, investiţiile agregate, economiile agregate, ratele dobînzilor, profitul agregat, consumul agregat, legile psihologice fundamentale, influenţa cheltuielilor publice asupra preţurilor şi veniturilor reale ş.a., studiind în principal comportamentul sistemelor economice în ansamblu. La nivel de ansamblu, de pildă, economiile realizate trebuie să fie în mod necesar egale cu investiţiile nete, ceea ce nu e cazul la nivel de firmă

sau de individ.

„Se poate arăta – susţine autorul – că, în general, nivelul producţiei şi cel al ocupării forţei de muncă depind nu de capacitatea de producţie sau de nivelul preexistent al venitului, ci de deciziile curente de producţie, care la rîndul lor depind de deciziile curente de investiţie şi de aşteptările curente faţă de consumul curent sau viitor. În plus, odată ce cunoaştem înclinaţia spre consum şi economii, adică rezultatul, la nivelul de ansamblu al comunităţii, al înclinaţiei psihologice a individului cu privire la utilizarea unui venit dat, putem calcula nivelul venitului şi, ca urmare, nivelul producţiei şi cel al ocupării forţei de muncă, ce corespund profitului de echilibru, la un nivel dat al investiţiilor noi."

Deci o creştere a înclinaţiei spre economii, *ceteris paribus*, va conduce la o scădere a venitului şi a producţiei, deci şi a ocupării; în timp ce o creştere a înclinaţiei spre investiţii, *ceteris paribus*, va duce la o creştere a venitului şi a producţiei, deci şi a ocupării. Descoperind factorii ce determină venitul şi producţia unui sistem în ansamblu, Keynes dezvoltă de aici o teorie a ocupării forţei de muncă, care implică politicile publice, finanţele publice în general, dar şi ciclul comercial.

O altă teorie interesantă dezvoltată de autorul britanic este cea a ratei dobînzii. Rolul acesteia nu ar fi de a păstra echilibrul dintre cererea şi oferta de bunuri în general, ci între cererea şi oferta de bani, adică între cererea şi oferta de lichidităţi, iar înclinaţia psihologică spre lichidităţi a publicului joacă un rol decisiv. Este invocat în acest sens Montesquieu, „echivalentul

francez al lui Adam Smith, cel mai mare dintre economiştii francezi".

În ce priveşte nivelul de ansamblu al preţurilor, Keynes îl consideră determinat de legea cererii şi ofertei, ca şi preţurile individuale. Banii şi cantitatea lor au doar un rol iniţial. Practic, cantitatea de bani de pe piaţă determină oferta de lichidităţi, aceasta determină rata dobînzii, care, la rîndul său, determină, în combinaţie şi cu alţi factori, nivelul investiţiilor, iar acesta determină, de asemenea în combinaţie cu alţi factori, nivelul de echilibru al veniturilor, al producţiei şi deci gradul de ocupare a mîinii de lucru, precum şi nivelul general al preţurilor, sub influenţa cererii şi ofertei astfel obţinute.

În 2005, *Teoria generală* a fost considerată în S.U.A. drept una dintre cele mai „periculoase" cărţi din ultimii 200 de ani. În clasamentul conservatorilor americani, Keynes l-a surclasat chiar şi pe Lenin. De altminteri, în primii ani cartea a fost interzisă, în S.U.A., cu excepţia Universităţii Yale. Aşadar, o carte eretică ce a schimbat lumea. Criticată sau lăudată, lucrarea a făcut istorie, influenţînd decisiv politicile economice şi creînd o nouă paradigmă economică. Cum spunea chiar Milton Friedman, „într-un anume fel, suntem cu toţii keynesieni".

Dar Keynes nu a fost un socialist. Dimpotrivă, se poate spune că el a salvat capitalismul. Cel mai important este faptul că ideile sale au fost validate de practică, marcînd astfel un progres important în ştiinţa economică. El a văzut cauzele şomajului în masă ca fiind de ordin tehnic şi nu ideologic, venind cu soluţii de aceeaşi natură şi menţinînd economia de piaţă

liberă, spre deosebire de multe voci din epocă ce doreau socializarea, naţionalizarea deplină a economiei. Lordul britanic consideră că şomajul involuntar este un rezultat al unei cereri insuficiente, pe care mecanismele de piaţă o reabilitează foarte lent. De aceea, el recomandă politici guvernamentale de reabilitare a cererii, incluzînd cheltuieli guvernamentale mai mari şi creşterea ofertei de bani. În epocă, astfel de idei au sunat, e adevărat, foarte radical, dar ele şi-au făcut treaba şi multă lume le-a îmbrăţişat. La urma urmelor, nu e uşor să regîndeşti ştiinţa economică.

Introducerea lucrării cuprinde manifestul lui Keynes, criticînd viziunea convenţională referitoare la relaţia salarii-şomaj, susţinînd că flexibilizarea salariului real nu poate rezolva singură problema şomajului de masă. Apoi, el arată cum poate fi rezolvată Marea Depresiune, ceea ce la început a sunat ca un act de bravură, dar analiza din capitolele următoare, extrem de tehnică, oferă într-adevăr soluţii care s-au dovedit viabile, coerente, bine gîndite.

În primele capitole, Keynes îşi explică temeinic epistemologia. Dedică două capitole definirii semnificaţiei categoriilor economice de venit, economii şi investiţii. Apoi, lupta sa cu economia clasică se dovedeşte foarte dificilă, dar următoarele capitole ne oferă practic o nouă paradigmă. Legea lui Say este demolată, ca şi teoria clasică a ratei dobînzii, ca şi teoria ciclului afacerilor. Preocuparea principală a autorului era de a explica de ce economia operează uneori sub nivelul ocupării totale, este aşa-numita teorie a echilibrului cu subocupare, încercînd totuşi să

nu cadă în statism, ci să abordeze lucrurile în dinamică.

Spre deosebire de economiştii dinaintea sa, Keynes nu vedea depresiunea ca pe un purgativ necesar după excesele unei perioade de prosperitate. El înlătură credinţa cuibărită în suflete cum că suferinţa economică are şi ceva mîntuitor. Aşa cum arată Paul Krugman în prefaţa sa la această nouă ediţie: „Teoria generală este o lucrare de un radicalism informat, disciplinat, intelectual. Ea a transformat felul în care toată lumea, inclusiv oponenţii intelectuali ai lui Keynes, gîndea despre economie. Dar acest lucru dă naştere la o întrebare susceptibilă să stîrnească mari pasiuni: suntem oare, la momentul de faţă, cu toţii keynesieni?" (p. 47).

După mai bine de 70 de ani, *Teoria generală* e încă actuală. Ea nu ignoră, cum s-a afirmat, politica monetară. Keynes explică pe larg modul cum creşterea ofertei monetare poate afecta rata dobînzii şi, prin aceasta, cererea globală. De fapt, instrumentarul politicii monetare actuale a fost furnizat de Keynes. Este adevărat, Keynes nu crede că manevrarea ofertei de bani e singura capabilă să ridice ocuparea, dar asta e altceva. Un bun exemplu privind validitatea în continuare a teoriilor lui Keynes îl constituie cazul Japoniei din perioada 1990-2004, dar şi criza globală de astăzi.

Unii economişti consideră că am rătăcit adevărata cale deschisă de Keynes, teoria macroeconomică actuală reducînd-o la un model de echilibru static şi încercînd să se bazeze mai mult pe ipoteza anticipărilor raţionale, ceea ce constituie într-adevăr o îndepărtare de la

gîndirea keynesiană. Keynes pune un accent fără precedent pe rădăcinile iraţionale ale comportamentului economic, pe psihologie în privinţa funcţiei de consum, criticînd sever speculaţia financiară pe bază de anticipări.

Legile psihologice elaborate îi joacă însă feste uneori. Pe baza lor, de pildă, Keynes considera că rata medie a economiilor ar creşte odată cu venitul *per capita*, fapt infirmat de practică. Apoi, ceea ce a produs Keynes este într-adevăr un model de echilibru static. Pe scurt, el poate fi prezentat astfel: preferinţa pentru lichiditate determină rata dobînzii, iar la o rată a dobînzii dată, productivitatea marginală a capitalului determină rata investiţiilor, în timp ce ocuparea mîinii de lucru este determinată de punctul la care valoarea producţiei este egală cu suma dintre cheltuielile de investiţii şi cele de consum. Acest cadru macroeconomic introdus de autorul nostru rămîne valabil pînă astăzi.

Principala critică ce poate fi adusă *Teoriei generale* este faptul că autorul ei a considerat că mediul monetar al anilor 1930 se va permanentiza, va fi standardul în viitor, confundînd astfel un episod cu o tendinţă pe termen lung. Or, mediul monetar s-a schimbat foarte mult, singurul caz asemănător cu cel din anii ’30 apărînd în Japonia în 1990 şi apoi în întreaga lume odată cu criza declanşată în 2008. Deşi acum, în multe zone, şomajul pare să aibă mai mult de-a face cu probleme din partea ofertei decît cu o insuficienţă a cererii.

Apoi, Keynes a neglijat inflaţia, care a devenit persistentă în anii ’70 şi încorporată în anticipări, ceea ce obligat politica monetară să

ridice ratele dobînzilor. Iar inflaţia persistentă despre care vorbeam poate fi pusă în seama politicilor monetare şi bugetare expansioniste, a cheltuielilor publice prea mari şi a deficitelor bugetare, de inspiraţie keynesistă. Keynes a subestimat capacitatea economiilor de a evita randamentele descrescătoare. El nu a văzut riscul de inflaţie pe termen lung. De altfel, nici nu l-a interesat, cunoscută fiindu-i exprimarea: „pe termen lung vom fi cu toţii morţi". Nici inflaţia nu l-a interesat. Deci pe Keynes l-a interesat termenul scurt, şi atunci mă întreb în ce măsură teoria sa poate fi una „generală"?

Dar au fost ani de inflaţie galopantă şi atunci Keynes a fost uitat sau criticat. Acum problemele principale au redevenit creşterea şi ocuparea, iar Keynes este din nou relevant. Meritul său este că la el reuşitele intelectuale au relevanţă practică, inspiră politici economice, mai ales în situaţii de criză. Pentru autorul britanic lucrurile sunt simple: nu trebuie înlocuită maşina economică, ci doar alternatorul. Şomajul masiv are o cauză simplă – cererea insuficientă şi o soluţie simplă – politica fiscală expansionistă.

Ca reuşită intelectuală, lucrarea lui Keynes se situează printre puţinele opere mari ale ştiinţei economice, opere care ne-au schimbat percepţia despre lume. Poate de la *Avuţia Naţiunilor* a lui Adam Smith nu se mai scrisese o operă atît de importantă. Reuşita lui Keynes a fost remarcabilă. Lordul britanic a fost un intelectual desăvîrşit, un radical îndrăzneţ, care a înţeles problemele timpului său şi le-a oferit o soluţie iscusit argumentată, chiar dacă pentru asta a trebuit să producă o critică devastatoare a

ortodoxiei economice şi să producă o schimbare de paradigmă.

1.13. Lumea de după criză

Aşa cum par să evolueze lucrurile, criza economică globală va mai dura încă 3-4 ani. Ea nu a atins încă fundul prăpastiei şi nici nu se văd politici eficace de ieşire din impas. Este o criză a caracterului global al economiei. Economia s-a globalizat, marele capital face legea (există în sistem active financiare de 15 ori mai mari decît P.I.B.-ul mondial) şi nu s-a procedat încă la o reformă veritabilă a instituţiilor internaţionale sau la înfiinţarea unora noi şi la schimbarea regulilor economiei de cazino prin impunerea de reglementări mai severe. Este, în egală măsură, o criză a economiei virtuale, care a mizat în exces pe bani fictivi şi acumulări de deficite (în S.U.A., datoriile cumulate ale menajurilor, companiilor şi statului sunt de trei ori mai mari decît P.I.B.-ul naţional şi de două ori mai mari faţă de 1929), pe credite cu ipoteci îndoielnice şi comportament speculativ. Este mai mult decît o fază a unui ciclu Kondratiev, este o criză structurală, ce riscă să devină o criză de sistem.

Cum va arăta lumea de după criză? Vor fi schimbări importante, pe care pînă de curînd lumea nici nu şi le-a imaginat:

1) **Fundamentalismul de piaţă diminuează şi sistemul dominant va fi capitalismul de stat,** bazat în continuare pe o economie mixtă, dar în care ponderea sectorului public şi funcţiile de reglementare ale statului vor

creşte foarte mult. Vor exista inclusiv naţionalizări, dar guvernele vor deveni mai profesioniste, recrutînd birocraţi mai bine pregătiţi. De altminteri job-urile din sectorul public vor fi mai atractive, datorită stabilităţii. Va creşte birocraţia şi corupţia specifice, palmele politicienilor devenind mai lipicioase, mai ales că oamenii de afaceri vor prefera să lucreze cu statul. Învăţămîntul de stat va beneficia de asemenea de unele privilegii, mai ales în ţările în care guvernele vor înţelege să acorde un rol mai important educaţiei şi cercetării. De altfel, educaţia va fi o prioritate şi va deveni tot mai personalizată, va deveni continuă, ceea ca va însemna un salt calitativ, chiar dacă va începe în afara şcolilor de masă, prin iniţiative private. Tehnologia pentru acest lucru există, iar procesul a început deja în ţări ca Suedia sau Singapore. Computerele sunt flexibile şi răbdătoare, numai să ţinem pasul cu ele. Alternativa la capitalismul de stat va fi socialismul de piaţă. Deşi iniţial, la debutul crizei, fiecare ţară s-a repliat acasă şi a încercat să se salveze prin politici naţionale, inevitabil diferite, cred că în continuare caracterul global al crizei va fi mai bine conştientizat şi vor exista mai multe încercări de armonizare a politicilor economice, măcar la nivelul G-20 şi al blocurilor regionale, a căror importanţă va creşte semnificativ şi între care se va duce concurenţa viitorului. Dar competiţia va fi generică: nu ne mai cunoaştem bine adversarii, nu mai concurăm cu produse sau servicii, ci concurăm pentru banii băncilor, ai investitorilor, ai clienţilor. S.U.A. vor rămîne cea mai mare putere economică a lumii. De ce? Datorită inovaţiei în regim de viteză, în

primul rînd. America e mai mult o idee decît o ţară. Iar cunoaşterea va deveni principala sursă de putere.

2) **Peisajul financiar se va schimba, sectorul financiar va fi mai redus şi mai reglementat, atît la nivel naţional, cît şi internaţional**. S-au pierdut averi de sute de miliarde de dolari, aşa încît încrederea în produsele financiare, în special în derivatele de diferite tipuri (adevărate „arme de distrugere în masă", cum le numea Warren Buffet), va scădea foarte mult. Nu cred că dolarul american va fi înlocuit din rolul său de monedă de rezervă, aşa cum prevăd unii, nici de euro, nici de yuan, nici de rublă, dinar islamic, DST sau punctele de fidelitate pe care le oferă companiile de telefonie mobilă. Subvenţiile guvernamentale vor fi un instrument privilegiat, industria va deveni la fel de subvenţionată ca agricultura, iar modelele asistenţiale vor reveni la putere. În China, de pildă, programele de protecţie socială vor creşte, încercîndu-se trecerea de la o creştere bazată pe investiţii la una bazată pe consum. Multe activităţi din umbră vor ieşi la lumină. Rezervele minime obligatorii vor fi reabilitate ca instrument de politică monetară şi vor fi impuse nu doar băncilor, ci tuturor instituţiilor financiare Firmele de audit şi agenţiile de *rating* vor deveni mult mai profesioniste. Principalele centre financiare care au fost puternic dependente de profiturile sectorului financiar, în primul rînd New York-ul şi Londra, dar şi Frankfurt-ul, vor avea de suferit. Ca să compenseze pierderile, ele vor creşte impozitele pe proprietăţi şi vor reduce serviciile oferite, astfel încît vor fi părăsite de mulţi

locuitori productivi din clasa superioară şi mijlocie. Degradarea va fi astfel amplificată. Capitalele politice şi comerciale, cum ar fi Parisul şi Tokio, se vor adapta mai bine la noul sistem. Vom trăi într-o lume a metropolelor. Fondurile suverane de investiţii vor deveni mai bogate decît multe ţări. Deja ele au schimbat paradigma şi pe Wall Street. Oricum, un sistem care privatizează profituri masive şi naţionalizează pierderi încă mai importante nu va mai fi tolerat. Se vor dezvolta modele de afaceri mai puţin dependente de credit, ceea ce va accentua încetinirea economică, creşterea şomajului şi va aduce daune comerţului. Jumătate din firmele de consultanţă pentru investiţii vor dispărea, împreună cu fondurile de *hedging*. Rănile autoprovocate de industria financiară seamănă cu cele de după un mare război. Marile finanţări se vor restrînge, ceea ce va agrava contractarea activităţii economice şi a averilor. Trebuie să învăţăm să trăim într-o lume financiară mai mică, dar mai modestă şi, sperăm, mai inteligentă.

3) **În pofida scăderii cererii globale, vor creşte preţurile la energie**, **alimente şi materii prime**. Prin contrast, bunurile fabricate vor deveni relativ ieftine. Vom asista la un *tsunami* al lucrurilor ieftine. Fermierii îşi vor lua astfel revanşa asupra orăşenilor. De aceste tendinţe vor beneficia în special ţările avantajate de natură, deţinătoare de resurse ce nu pot fi înlocuite. Va creşte puternic presiunea pentru închiderea termocentralelor poluante pe cărbune şi chiar a celor nucleare, datorită riscurilor pe care le implică. Energia şi agricultura vor deveni probleme inseparabile. Soluţia este diversifica-

rea resurselor, iar biocombustibilii vor fi principalul beneficiar al acestei tendinţe. Cei mai mari producători sunt Brazilia, Statele Unite şi China. De asemenea, portofoliul de energii neregenerabile va include şi vîntul şi soarele. Se vor extinde şi maşinile electrice, maşinile hibride, cele cu hidrogen, bicicleta, dar petrolul nu va putea fi înlocuit ca principală resursă. Resursele de petrol cunoscute se vor epuiza peste 40 de ani, rezervele de gaze naturale cunoscute – peste 60 de ani, cărbunele – peste 200 de ani. Un rol important în viitorul apropiat îl va avea educarea consumatorilor, pentru a face economii, mai ales că în 2030 Europa va importa 70% din energia necesară.

4**) O atenţie mai mare, dar în continuare insuficientă, va fi acordată problemelor ecologice**. Încălzirea climatică şi topirea calotei polare, scăderea magnetismului terestru şi deplasarea polilor magnetici vor provoca perturbări şi cataclisme naturale răvăşitoare, dispariţia a numeroase specii animale şi vegetale, fenomene care vor obliga guvernele şi instituţiile internaţionale la reglementări mult mai severe în domeniu, deşi recesiunea reduce temporar emisiile de gaze toxice în atmosferă. China şi Statele Unite vor fi, în continuare, principalii poluatori, la Beijing respiraţia devenind o mare problemă. O dificultate majoră, pentru multe zone, va fi asigurarea cu apă potabilă. Din cantităţile actuale de apă dulce, 70% e folosită în agricultură, dar straturile acvifere coboară cu cîţiva metri pe an în multe regiuni, iar rîurile seacă. Probleme sunt deja şi în Spania şi în S.U.A., Orientul Mijlociu, Africa de Nord,

Pakistan, India, China, ţările arabe, dar şi în alte părţi, iar unele ţări (Coreea de Sud, China ş.a.) cumpără masiv terenuri în sudul Africii, al Asiei şi în Rusia numai pentru apa din subsol.

5) **Protecţionismul, sub toate formele, va cunoaşte o recrudescenţă**, ceea ce va contribui decisiv la refragmentarea lumii, sau la ceea ce unii numesc „un nou medievalism". Toată lumea va avea de pierdut în urma crizei, însă unii mai mult, alţii mai puţin. Paradoxal pentru unii, S.U.A., care au dat şi tonul la măsuri protecţioniste, se vor număra printre cei din urmă. Pare într-adevăr paradoxal, dar e mult mai uşor pentru o ţară cu deficit comercial cronic să-şi refacă sectorul de export, decît este pentru una cu o economie orientată spre export, cum e China, să se reorienteze spre consum şi asigurări sociale. Apoi America e singura superputere globală, adică şi industrială, şi agricolă, nu mai spun de servicii, şi comercială, şi energetică, şi militară, şi simbolică. Ea va continua să beneficieze de influxul de bani, talent şi muncă străine. După criză, tot S.U.A. vor fi cea mai atractivă destinaţie pentru marile investiţii. Şi demografic tot America stă mai bine decît Europa, Rusia şi Japonia. Aşa cum remarca Bismarck, Dumnezeu îi favorizează pe proşti, beţivi şi Statele Unite. Să se fi terminat norocul unei ţări inventate care a funcţionat pînă acum ca un joc piramidal? Winston Churchill spunea că „poporul american face întotdeauna ce este bine, după ce a încercat toate celelalte alternative."

6) **Sărăcia va deveni endemică în multe zone de pe glob**, în special în Africa, unde vor exista mari probleme nu doar cu lipsa

alimentelor ci, în primul rînd, cu cea a apei potabile (35% din omenire duce lipsa apei vieţii). Peste două treimi dintre statele africane sunt considerate „eşuate", potrivit unui clasament al revistei *Foreign Policy*, din iulie-august 2009. Mai bine de jumătate din populaţia globului va avea de suferit. Deja, peste 15 milioane persoane mor anual de foame, majoritatea copii. Nu putem să nu ne gîndim la uriaşa diferenţă dintre sutele de miliarde de dolari pompaţi rapid în sistemul bancar şi cele doar cîteva zeci de miliarde pe care FAO şi ONG-urile nu reuşesc să le deblocheze pentru eradicarea foametei din lume. Deci mijloace există, dar nu se doreşte. Aceasta va conduce la migraţii în masă, care vor crea mari probleme zonelor învecinate, relativ mai înstărite. Concomitent, turismul va cunoaşte un recul important, ca şi mobilităţile de studiu şi cele profesionale. Întregul nostru mod de viaţă se va schimba.

7) **Globalizarea va continua, deşi pămîntul nu mai este plat**. Există componente ale sale, cum e cea tehnologică sau cea comunicaţională, care nu mai pot da înapoi. Totul e interactiv. Însăşi criza aceasta globală e şi o dovadă că trăim într-o singură lume şi-i poate ajuta pe mulţi să conştientizeze asta, chiar dacă statele, în eforturile lor de a repara erorile managerilor corporatişti, dobîndesc mai multă putere şi am crede că ne duc înapoi în trecut. Un singur lucru reţin din noul medievalism prezis de alţii: vor exista oraşe-stat care vor însemna mai mult în termeni de bogăţie şi influenţă decît multe ţări. Fragmentarea statelor din interior şi regionalizarea crescîndă prin impunerea a cinci-

şase blocuri continentale sunt deja o realitate. Omogenitatea se va combina cu eterogenitatea. Iar blocurile continentale, chiar dacă se articulează în jurul unor mari puteri, vor fi conduse de oraşe nu de ţări. Astăzi, 40 de oraşe-regiuni sunt responsabile pentru două treimi din economia lumii şi pentru 90% din inovaţia produsă. Să nu vă miraţi dacă vom avea în curînd zone libere de la Hamburg la Dubai şi de la Barcelona la Hong-Kong, pe toate continentele. Organizaţiile militare parastatale vor deveni jucători geopolitici printre cei mai agili în noua eră. Corporaţiile multinaţionale vor rămîne în număr mare pe lista celor mai mari entităţi economice ale lumii, iar diplomaţia lor comercială va avea un cuvînt greu de spus. Va apărea însă şi fenomenul „cozii inversate": companiile vor sta la coadă şi nu clienţii. Dacă aţipeşti, pierzi. Cuvinte-cheie vor fi în continuare: diversitatea, descentralizarea, colaborarea, transparenţa, flexibilitatea şi dinamicitatea.

8) Prea atenţi la criza financiară, s-ar putea să ne scape **un nou *tsunami* ce se formează sub ochii noştri, unul tehnologic**. Pentru că, în pofida crizei, tehnologia continuă să evolueze. Şi nu e vorba atît despre noile metamorfoze ale telefonului mobil, care va deveni un fel de *gadget* universal, nici despre cărţile electronice *care* le vor înlocui parţial pe cele de hîrtie. De data aceasta nu este vorba nici despre inginerie financiară, ci despre inginerie umană. Pur şi simplu. Trei proiecte sunt pregătite să fie lansate: programarea ţesuturilor, modificarea celulelor şi crearea de roboţi superinteligenţi. Cine va ţine pasul cu aceste evoluţii tehnologice

va dobîndi multă putere. Putem programa viaţa, putem concepe un cod genetic nou, manipula o celulă şi programa orice funcţie. Putem transforma celule în noi entităţi programabile. Putem utiliza bacterii pentru a produce combustibili, medicamente, substanţe chimice, textile sau produse organice. Acest *soft* îşi creează singur *hard*-ul. Poate crea braţe, vezici, inimi şi trahei, mai toate părţile corpului. Putem crea roboţi care supraveghează, comunică sau cară greutăţi de pînă la 160 de kilograme pe terenuri accidentate. În curînd, vor fi roboţi peste tot, controlaţi numai prin comenzile creierului. În cîţiva ani, puterea maşinilor se va dubla, iar costurile se vor înjumătăţi. Toate domeniile vor cunoaşte impactul acestor tehnologii. Clonarea a devenit posibilă. În curînd, fiecărui nou născut i se va implanta sub braţ un cip conţinînd datele de identificare, cîţiva hormoni de prim ajutor şi un aparat de emisie recepţie, pentru a nu se rătăci... Codul vieţii şi robotica sunt poate cele mai puternice instrumente pe care oamenii le-au deţinut vreodată. Cine se va adapta la aceste tehnologii va deveni sau va rămîne puternic şi bogat şi asta la nivel individual, regional sau naţional. Investiţiile în aceste tehnologii, în ştiinţa vieţii, vor fi mai performante decît în oricare alt domeniu. Odată ce stăpînim ştiinţa vieţii, evoluăm ca oameni, devenind fiinţe care îşi pot programa propria evoluţie, ca şi pe aceea a altor specii. Realitatea virtuală se va îmbogăţi foarte mult, omul devenind o rotiţă într-un angrenaj virtual mereu mai cuprinzător. Pînă şi visele vor deveni digitale. Acesta poate fi însă ultimul *tsunami* tehnologic, pentru că aceste instrumente pot fi puse şi

în scopuri rele şi folosite ca arme. Impactul ar fi devastator.

9) **Vom fi martorii emergenţei principiului feminin**, al feminizării tuturor activităţilor umane, de la politică la afaceri, de la sport la religie ş. a. *EVAoluţia* va cuprinde planeta. Femeile vor deveni o forţă economică şi executivă remarcabilă. Cum profeţea Noica: un nou matriarhat. Macho a murit şi odată cu el decade şi modelul de capitalism financiar, hipermasculin, în permanentă căutare de risc. Acest transfer tăcut, dar monumental, răsturnare de putere între sexe, e legat şi de descoperirile amintite din genetică, dar şi de rezistenţa biologică şi capacitatea de adaptare mult mai bună a femeilor, care au şi o speranţă de viaţă semnificativ mai mare decît cea a bărbaţilor. Asta pentru că vom folosi mai mult creierele decît muşchii, va urma o adevărată bătălie a creierelor (*Softotal*). Bunăstarea economică depinde de folosirea tuturor membrilor societăţii. În acelaşi timp, va creşte numărul celor singuri. Aspectele emoţionale, şi nu cele raţionale, vor prima. De aceea, multe oferte vor părea unora fără sens. Creierul uman este interconectat prin emoţii. Sistemul limbului care ne guvernează sentimentele depăşeşte întotdeauna prin putere neocortexul, unde se găsesc logica şi raţiunea. Vor apărea adevărate întreprinderi emoţionale. Cele mai *funky* afaceri vor fi derulate de acestea şi vor fi globale. Va fi şi o epocă a divertismentului. *Business* înseamnă de fapt *Show business*. Cum ar spune un american obişnuit: „cumpărăturile şi sexul sunt tot ce ne-a mai rămas". Oferta de fantezii diurne şi nocturne pentru amazoancele

viitorului va fi extrem de bogată.

10) **Alte evoluţii**. Lumea de mîine nu va fi mult diferită de cea de azi. Există o inerţie a lucrurilor. De pildă, harta pericolelor va fi cam aceeaşi, chiar dacă puterea cunoaşte un proces de fragmentare, demografia şi tehnologia nu vor cunoaşte nişte revoluţii, clima se schimbă, dar lent ş.a.m.d. Oamenii se vor mulţumi cu mai puţin, vor căuta fericirea în lucruri mai simple şi mai umane. Vor fi mai religioşi, mai puţin mercantili şi mai puţin consumatorişti. Vor căuta mai multă hrană pentru suflet, pentru că vidul spiritual va creşte. Sensul vieţii pierde teren în favoarea sensului nimicului. Lumea se Paris Hilton-ifică. Totuşi, vor fi şi surprize: conflicte neaşteptate, ciocniri religioase, dezbateri aprinse pe tema mediului, descoperiri ştiinţifice ş. a. Inteligenţa şi imaginaţia oamenilor vor creşte continuu, asta şi ca urmare a provocărilor mediului, dar şi a succeselor neurologiei. Internetul va deveni mai enervant, bisericile şi centrele de cult, în general, vor prospera, copiii vor fi mai economi, literatura va avea subiecte noi şi interesante, vîrsta de pensie se va prelungi etc. Forma predominantă de organizare a afacerilor va fi reţeaua. Societatea va deveni tot mai neclară, mai tribalizată. Multe aspecte vor deveni haotice pentru că suntem condamnaţi la libertate. Schimbarea va deveni un loc comun pretutindeni. Dar noi trebuie să întruchipăm mai întîi schimbarea pe care o dorim în lume.

2. MIZE STRATEGICE ALE SECOLULUI AL XXI-LEA

2.1. CAPITALISMUL, ÎNCOTRO?

ctuala criză globală şi efectele sale au ridicat serioase semne de întrebare şi în ce pri-veşte sistemul economic şi social capitalist, că-ruia se pare că astfel de crize îi sunt consubstanţiale. Prin urmare, ce e de făcut pentru a le evita? Se transformă capitalismul, se metamorfozează, sau se impune o schimbare de sistem? Este o întrebare provocatoare, la care mai mulţi specialişti din domeniul ştiinţelor sociale caută un răspuns. Printre ei şi eminentul nostru economist Daniel Dăianu.

Cea mai recentă lucrare publicată de Daniel Dăianu la Editura Polirom, Iaşi, 2009, conţine studii, articole şi interviuri scrise în ultimii ani, tema lor generală fiind dinamica sistemului capitalist, în contextul crizei economice internaţionale. Dezbaterile privind mersul capitalismului s-au înteţit în întreaga lume, indiferent de formele în care acesta se găseşte în diferite regiuni ale globului, forme a căror diversitate ţine de dimensiunea sectorului public în economie, de costurile protecţiei sociale, de aspectul real sau formal al separaţiei puterilor în

stat, de funcţionarea instituţiilor statului de drept sau de alte criterii. Textele analizează competiţia actuală dintre diferitele paradigme privind sistemul economic şi social capitalist, declinul fundamentalismului de piaţă, rolul valorilor morale, locul stîngii post-comuniste, relaţia dintre globalizare şi dinamica capitalismului, aspecte privind evoluţia din România şi, nu în ultimul rînd, originile şi semnificaţia crizei actuale.

În prefaţa lui Radu Vrînceanu, este constatat un aparent paradox: deşi, în ultimul timp, în majoritatea ţărilor condiţiile de viaţă s-au îmbunătăţit, totuşi oamenii sunt din ce în ce mai neliniştiţi, mai îngrijoraţi. Paradoxul este explicat prin creşterea incertitudinii generate de ultimele crize financiare şi culminînd cu instabilitatea extremă de astăzi. Comportamentul aberant al sistemului bancar şi al pieţelor bursiere a generat un risc de criză sistemică. Guvernele au adoptat politici de relansare, deşi mulţi se îndoiesc de capacitatea lor de a rezolva situaţia. Pe de altă parte, şi mecanismul de piaţă a demonstrat că nu poate garanta obţinerea unui echilibru, nicicum „echilibrele multiple" despre care vorbeşte Radu Vrînceanu, ca fiind un concept ce poate facilita înţelegerea fluctuaţiilor economice.

Cert este că sunt foarte importante anticipările indivizilor, întregul lor comportament economic, în adîncirea sau, dimpotrivă, în îndulcirea crizei. Tot din prefaţă mai aflăm că globalizarea financiară are „fără doar şi poate, în primul rînd, un efect pozitiv", deoarece orientează resursele spre zonele cu productivitate maximă şi astfel contribuie la dezvoltarea regiunilor cu capital deficitar. Ce frumos! Dar foarte dis-

cutabil, pentru că aceste capitaluri voiajere pot pleca peste noapte şi atunci se întîmplă ceea ce ni se întîmplă. Pe pieţele financiare se vînd promisiuni, or, în perioade de criză, riscurile şi incertitudinile sunt maxime, de aceea pieţele se clatină, bursele tremură la cel mai mic zumzet şi atunci, fără reglementări severe, stabilitatea devine o iluzie. Cine să introducă aceste reglementări în economia globală? Iată o întrebare la care încă nu s-a găsit răspuns şi pînă atunci fiecare îşi protejează-reglementează cum poate şi cum crede propria piaţă. Şi atunci unde sunt beneficiile globalizării financiare?

Se impune, susţine şi prefaţatorul, o „reglementare inteligentă", astfel încît autorităţile să poată evita calea spre un „echilibru defavorabil". „De aceea guvernanţii sunt confruntaţi cu o decizie dificilă: cum să elimine fluctuaţiile excesive, garantînd totodată libertatea economică a indivizilor" (p. 10). Crizele contemporane sunt considerate, în bună măsură, crize de încredere, generate de „profeţiile autorealizatoare" ale indivizilor. Cu alte cuvinte, cînd eşti pesimist provoci o criză, cînd eşti optimist realizezi un avînt, ori mie mi se pare că tocmai optimismul debordant, iraţional, speculativ, maladiv şi disperat al foarte multor jucători, chiar dintre cei mai importanţi, a generat criza.

O aserţiune corectă aici este necesitatea unui comportament moral. Într-adevăr, acesta a fost sublim, dar a lipsit cu desăvîrşire. Se face trimitere la Mancur Olson şi Joseph Stieglitz, care au remarcat o relaţie pozitivă între creşterea economică şi calitatea instituţiilor în economia de piaţă. Păi, e un lucru atît de evident, încît

remarca e aproape un truism, iar cei doi economişti, la cît sunt de prestigioşi, ar trebui să găsească relaţii mai subtile.

Dar să vedem ce spune domnul Dăianu... De la bun început, el spune că întoarcerea la raţiune este necesară. Iar la zeiţa raţiune? Păi nu ne-a bîntuit ea destul epoca modernă? Apoi, despre ce raţiune e vorba? După ce dă dreptate unor liberali precum Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek şi Joseph Schumpeter, în ce priveşte virtuţile pieţelor libere, autorul ne previne să nu confundăm pieţele libere cu pieţele nereglementate, cu dispariţia sectoarelor şi a politicilor publice. Dacă aş spune că de aici se înţelege că pieţele sunt cu atît mai libere cu cît sunt mai reglementate, aş fi acuzat de sofisme. Dar autorul susţine că „economiile şi societăţile moderne au nevoie de reglementări şi de politici economice pentru ca bunurile publice să fie furnizate în mod adecvat, iar externalităţile negative să fie prevenite sau limitate". Bun, şi ce superinteligenţă avem care să producă respectivele reglementări şi politici la nivel global, într-o economie interconectată? Pentru că nu cred că mai are mare relevanţă să vorbim despre „economii şi societăţi" (fie ele şi moderne), adică la plural. Mai pertinentă devine analiza aplicată economiei şi societăţii globale, care devine o realitate. Dar asta autorul nu o face.

Ni se mai spune că e nevoie de eficientizarea serviciilor publice pentru a se evita risipirea resurselor (de acord, că sunt resursele noastre) şi de un reper moral fără de care totul se împotmoleşte. Întrebarea e cine să furnizeze acest reper moral: statul, guvernul, politicienii?

Sunt ei mai morali decît indivizii liberi acţionînd pe piaţă? Mă tem că nu. Dl. Dăianu este împotriva privatizării tuturor utilităţilor publice şi, în general, împotriva „grabei cu care s-a făcut privatizarea". Eu cred că incriminabil e mai curînd modul cum s-a făcut privatizarea. Prin aceste luări de poziţie, domnia sa părăseşte cîmpul liberalismului, devenind, în cel mai bun caz, un fel de social-liberal, poate un adept al celei de-a „treia căi".

Totuşi, el laudă reformele orientate spre piaţă din China şi India, unde s-ar fi procedat în mod pragmatic, cu atenţia cuvenită acordată problemelor sociale, rurale etc., iar pieţele sociale nu au fost liberalizate nechibzuit. Mda, modelul asiatic... Alt model oferit este cel scandinav, unde, tot aşa, reformele menite să amelioreze competitivitatea nu au neglijat „ţesutul social al societăţii". Deci modelele lăudate sunt economia socială de piaţă, de tip nordic, şi autoritarismul sau socialismul de piaţă chinez. Poate că aceste sisteme sunt bune pentru popoarele respective, ţinînd seama de tradiţia şi matricea lor culturală specifică. Dar sunt ele generalizabile, opozabile *erga omnes*? Greu de închipuit.

Autorul consideră că actuala criză financiară reprezintă „o respingere decisivă a paradigmei ce glorifică dereglementarea totală în economii". Dar nu cred să mai existe vreo economie total dereglementată. În cauză cred că e mai curînd calitatea reglementărilor şi respectarea lor. Pentru că, încă o dată, economia nu se mai desfăşoară majoritar în cadre naţionale, iar la nivel internaţional ne lipsesc instituţiile de reglementare şi control necesare. De asemenea,

criza ar demonstra faptul că nu toate inovaţiile financiare sunt benigne. Aici, iarăşi avem de-a face cu un truism. În trecere, este acuzat Alan Greenspan pentru a fi greşit în susţinerea pieţelor şi pentru a se fi opus reglementării derivatelor, a „noului sector bancar". În schimb, sunt remarcaţi pozitiv Alexandre Lamfalussy, Warren Buffet şi Paul Volcker şi Nouriel Roubini care au avertizat asupra ameninţării crizei, dar nu au fost ascultaţi.

Pentru domnul Dăianu, actuala criză financiară este una structurală (de acord), iar imensele *bailouts*, colaci de salvare aruncaţi băncilor escroace de către guverne din banii contribuabililor, vor introduce elemente ale capitalismului de stat inclusiv în S.U.A. Bugetele vor fi astfel împovărate pentru mulţi ani, sistemele asistenţiale vor avea de suferit, împrumuturile vor creşte, iar ratele economisirii ar trebui să crească şi ele. Pe lîngă toate acestea, ne sunt enumerate şi alte ameninţări la fel de reale, cum sunt: schimbările climatice, creşterile demografice, precum şi „provocările de competitivitate" din partea noilor puteri globale. Eu aş merge chiar mai departe, spunînd că avem de-a face cu o criză sistemică din care capitalismul, aşa cum îl cunoaştem, va ieşi nu doar serios şifonat, ci modificat în profunzime.

Mişcările marilor plăci tectonice în economia mondială, cu afirmarea noilor puteri globale, au început cu mult înainte de criză, configurînd o lume multipolară, sau minipolară. Geopolitica acestui secol se anunţă extrem de interesantă. Vom vedea ce va deveni în timp acest capitalism de stat ce aminteşte de paradigma

keynesiană. Un economist mai puţin cunoscut, Hyman Minsky, susţine că, în mod ciclic şi natural, sectorul financiar se dezlănţuie ca o inundaţie şi pustieşte economia. Ei bine, nu e deloc clar cum vor reuşi statele, care nici măcar nu reuşesc să-şi coordoneze acţiunile, ci acţionează după principiul „scapă cine poate", să evite „momentele Minsky" din sistemul financiar global. Sunt foarte curios.

Ciclurile economice nu pot fi eludate, deci crize vor mai fi, însă dl. Dăianu crede că un cataclism financiar cu efecte devastatoare asupra economiei reale va putea fi evitat prin adoptarea unor politici şi reglementări potrivite (?!). În acelaşi timp, noile economii mixte ar trebui să funcţioneze astfel încît „spre binele democraţiei şi bunăstării majorităţii cetăţenilor, să evite politici extravagante". Sună ca un comunicat al revoluţionarilor francezi de la 1789. În aceste „noi economii mixte" despre care vorbeşte autorul, singura schimbare faţă de vechile economii mixte este ponderea mult mai mare a statelor, în detrimentul pieţelor. Asta poate stabiliza puţin lucrurile, dar nu poate crea bunăstare pe termen lung. Cu alte cuvinte, vom avea ceva mai multă stabilitate în sărăcie, şi asta tot pe banii noştri, că satul nu are alţii. Asta, deşi autorul susţine că „ceea ce se întîmplă acum nu este o respingere a forţelor pieţei ca mecanism de alocare a resurselor şi stimulare a spiritului întreprinzător, ci o invalidare a unei interpretări profund greşite a ceea ce este necesar unei economii moderne ca să-şi atingă scopurile economice şi sociale pe termen lung". Adică, ce-i este cu adevărat necesar? Reglementări severe?

Ce se va întîmpla cu democraţia? E greu de spus. Istoria are poveţe triste în acest sens, sperăm că nu se vor repeta. Autorul însuşi estimează că viitorul va fi marcat de o concurenţă între democraţia liberală şi forme autoritare de capitalism (Rusia, China ş. a). Revin în forţă intervenţionismul şi protecţionismul. Un nou Bretton Woods este necesar. Tipurile de capitalism se ciocnesc. De fapt, cum subliniază autorul, competiţia dintre diferitele modele ale capitalismului este chiar firul călăuzitor al lucrării de faţă. Cine va cîştiga, în ipoteza că va cîştiga cineva? Cert e că vom avea un secol mai mult decît interesant.

Lichidităţile se transferă de la est la vest. Aşa-numitele „fonduri suverane" orientale cumpără masiv (cifra depăşeşte 50 de miliarde de dolari) active occidentale depreciate de la cele mai mari bănci: Citigroup, Morgan Stanley, Merrill Linch, UBS ş. a. Aceste fonduri controlează în momentul de faţă volume monetare de circa 2,5 mii de miliarde de dolari şi se estimează că cifra se va dubla pînă în 2015. În acelaşi timp, rezervele valutare ale Chinei au ajuns la 1500 de miliarde dolari, în timp ce Rusia deţine doar 400 de milioane. E clar că e un conflict între două forme de capitalism (vezi Michel Albert, *Capitalism contra capitalism*, Humanitas, Bucureşti, 2003).

Dinamismul formidabil al Chinei, dublată de India, anunţă bulversări majore. Ţările BRIC îşi bazează creşterea pe deţinerea de resurse strategice, expansiunea exporturilor, creşterea rezervelor valutare, dar şi pe crearea şi asimilarea de tehnologii de vîrf, mai cu seamă în do-

meniile inovaţiei şi comunicării. Aceste ţări schimbă în mod decisiv ordinea mondială internaţională moştenită după ultimul mare război. Negocierile O.M.C. de la Doha sunt blocate, reforma instituţiilor financiare internaţionale bate pasul pe loc şi nimic nu se va putea face fără acordul noilor puteri globale.

Are loc un proces de redistribuire a puterii economice şi politice în lume, se fac şi se refac alianţe la nivel global sau regional, pe fondul unei teribile bătălii pentru resurse, configurîndu-se noi structuri de guvernanţă mondială. Asia vine puternic, cu un model de autoritarism de stat. Este acesta o formă de capitalism sau e un nou sistem? Acest model se articulează în jurul unor structuri corporatiste, al unor politici industriale active şi al unui protecţionism selectiv. Aceste dinamici trebuie analizate prin prisma bătăliei pentru resurse din complicatul Orient Mijlociu, din Caucaz şi Marea Caspică, dar şi din Africa. Revine mai peste tot în lume o formulă de guvernare ce seamănă cu o economie de război, mai ales în circumstanţe care cer măsuri şi mobilizări rapide.

Modul cum va fi gestionată relaţia transatlantică devine crucial. Strategia de la Lisabona e deja depăşită de provocări noi, cum sunt schimbările climatice, securitatea energetică şi, mai nou, criza economică. Oricum însă, declinul relativ al alianţei transatlantice, în termeni de P.I.B., producţie industrială şi comerţ, pare inevitabil. Cu toate acestea, această slăbiciune crescîndă a Occidentului ar putea fi suplinită de creşterea puterii sale *soft,* o formă de putere ce se bazează mai mult pe cunoaştere şi cultură de-

cît pe forţă militară. Aceasta seamănă cu „cel deal treilea val de globalizare" despre care vorbea Huntington. Această *soft-power* ar putea demonstra şi o preocupare mai mare pentru chestiuni sensibile cum sunt cele legate de climă, de comerţ, poate şi cu o participare sporită a puterilor emergente (China a devenit, între timp, principalul poluator global) la gestionarea acestor probleme sensibile şi la reabilitarea valorilor morale în goana după profit şi prosperitate, cu luarea în considerare a intereselor globale ale erei noi în care intrăm.

Lucrarea cuprinde şi două anexe, una reprezentînd un Memoriu semnat de către o serie de iluştri parlamentari europeni (Helmuth Schmidt, Lionel Jospin, Jacques Delors, Michel Rocard, Romano Prodi, Jacques Santer, Goran Persson, Massimo d'Alema, Poul Rasmussen, Paavo Lipponen, Laurent Fabius şi alţii, printre care autorul) pe tema crizei, iar a doua, o Rezoluţie a Parlamentului european conţinînd recomandări pentru o viitoare structură de supraveghere financiară. În memoriul amintit, publicat în 2008 şi în *Le Monde*, şi în *Dilema Veche,* se arată că actuala criză financiară nu este un accident, că putea fi prezisă şi că ea reprezintă un eşec al pieţelor prea puţin reglementate, considerîndu-se că piaţa financiară nu se poate autoreglementa. De asemenea, se remarcă diferenţele mari de venituri din societăţile noastre şi criza din raporturile cu ţările în curs de dezvoltare privind provocările globale.

Este acuzată opacitatea pieţelor financiare, lipsa de moralitate în afaceri, activitatea sectorului bancar „din umbră", unde bănci mari

au fost implicate în lansarea unor produse financiare extrem de complexe, cu o valoare îndoielnică, în vînzări de credite acoperite cu ipoteci avînd un risc extrem de ridicat, scheme de compensare inadecvate, tranzacţii speculative pe termen scurt ş. a. Creditele ipotecare dubioase sunt considerate un simptom al unei crize mult mai ample ce afectează guvernarea financiară şi practicile de afaceri. De asemenea, este incriminată activitatea agenţiilor de *rating* care au făcut erori mari de apreciere a bonităţii investiţiilor financiare.

Deşi au existat avertismente (Al. Lamfalussy, P. Krugman, W. Buffet, P. Volker, Banca Angliei), nimeni nu a încercat să schimbe ceva în „modelul de guvernare în domeniul economic şi al afacerilor, bazat pe reglementare redusă, supervizare neadecvată şi furnizare precară de bunuri publice" (p. 240). Pe cale de consecinţă, apare ca necesară ameliorarea condiţiilor de supervizare şi reglementare pentru bănci şi sectorul financiar nebancar. Tuturor instituţiilor financiare ar trebui să li se ceară să deţină rezerve minime, iar investiţiile bazate pe împrumuturi ar trebui condiţionate.

Activele financiare existente astăzi pe piaţă reprezintă de 15 ori mai mult decît P.I.B.-ul tuturor ţărilor, în vreme ce datoriile americane (menajuri, companii şi stat) sunt de trei ori mai mari decît P.I.B.-ul S.U.A. şi duble faţă de cele din 1929. În schimb, s-a acumulat o cantitate enormă de capital fictiv, salariile directorilor executivi au crescut enorm şi a fost grav deteriorat mediul înconjurător. Capacitatea Occidentului de a face faţă provocărilor globale, în spe-

cial ale globalizării şi ale celor care vin dinspre Asia, a fost grav afectată. La aceasta a contribuit şi creşterea spectaculoasă a preţurilor energiei şi alimentelor, creşteri în care au fost implicate fonduri speculative, ceea ce nu prevesteşte nimic bun.

Cei mai afectaţi vor fi cetăţenii ţărilor sărace şi vom asista în continuare la o creştere a statelor eşuate şi la o migraţie fără precedent, posibil şi la înteţirea conflictelor armate. Chiar dacă ţările europene au reglementări mai bune decît Statele Unite, ele au aceleaşi probleme pe piaţa imobiliară şi cunosc o încetinire severă a creşterii economice, ceea ce poate reambala naţionalismul economic şi populismul.

Acest Memoriu adresat Comisiei Europene propune înfiinţarea unui Comitet de criză care să reunească politicieni şi economişti prestigioşi de pe toate continentele şi care ar avea ca sarcini să analizeze criza, să evalueze riscurile sale economice şi sociale, să sugereze măsuri Consiliului şi să propună soluţii pentru limitarea efectelor, inclusiv organizarea unei Conferinţe financiare mondiale, care să „regîndească aranjamentele din finanţele internaţionale şi modalităţile de gestionare a problemelor economice internaţionale."

Deşi elaborat şi semnat preponderent de oameni de stînga, acest Memoriu este foarte consistent şi surprinde foarte bine realităţile actuale, doar soluţiile lipsesc, mai puţin înfiinţarea acelui Comitet mondial, care nu mi se pare fezabilă şi nici utilă. Este necesară, cred, mai multă voinţă politică din partea celor mari şi implicare prin măsuri ferme şi coordonate, atît în

mersul economiilor interne, cît şi, mai ales, în relaţiile economice internaţionale. Comitete există, problema e că ele nu sunt lucrative, sau, dacă sunt lucrative, nu sunt ascultate, sau, dacă sunt ascultate de cei în drept, nu se iau şi măsurile cuvenite, pentru că primează interesele egoiste şi de grup, şi nu cele generale. Nici măcar paradisurile fiscale nu vor să le desfiinţeze.

Marea problemă e că liderii lumii, deşi vorbesc atîta despre globalizare, nu au dobîndit încă o conştiinţă planetară, o conştiinţă a apartenenţei tuturor, bogaţi şi săraci deopotrivă, la marea familie umană. La probleme globale, nu poţi veni cu soluţii unilaterale. Există prea mult egoism în sistem şi prea multă lăcomie. De aceea cred că măsurile cuvenite nu că nu se cunosc, ci nu se doreşte a fi luate. Ar însemna ca elita care conduce lumea să renunţe la privilegii, să piardă poziţii importante. Şi cîţi sunt capabili să facă asta din dragoste pentru semeni şi, în ultimă instanţă, pentru viitorul nostru comun?

2.2. Capitalismul secolului al XXI-lea

La începutul secolului al XXI-lea capitalismul pare să se acomodeze unor noi realităţi, dintre care se detaşează fenomenul globalizării. Acesta rămîne capitalist, dar ajustează trăsăturile capitalismului. Anii ’90 anunţau triumful capitalismului liberal, ca ideologie. Totuşi, după două decenii, avem încă şi alte formule ale sistemului, cum ar fi capitalismul oligarhic sau capitalismul de stat, care pare să funcţioneze cu destul succes în Rusia, China, Singapore, Vene-

zuela, Emiratele Arabe Unite, Nepal ş. a. Dacă ţările occidentale par să fi cîştigat prima „repriză" a globalizării, ţările asiatice plus Rusia par să anunţe victoria în cea de-a doua „repriză". La ultima reuniune de la Davos, Bill Gates a pledat pentru un aşa-zis „capitalism creativ", în timp ce Joseph Stieglitz şi Amartya Sen caută formule de „umanizare a globalizării", iar Vaticanul identifică „noi păcate capitale" ale societăţii de consum.

Avem, prin urmare, o varietate de expresii şi critici ale capitalismului global actual. Bursa impune o gîndire şi o acţiune redusă la termenul scurt, creînd astfel potenţial de criză pe termen mediu şi lung, consumatorismul este criticat dar asigură numeroase locuri de muncă, prăpastia dintre bogaţi şi săraci se adînceşte, cu înregistrarea unor fenomene persistente de foamete pe întinse suprafeţe ale globului, în timp ce alţii îşi aruncă producţia agricolă în mare, se poate observa o resurecţie a protecţionismelor, marele capital în formula transnaţionalelor este cel care face istoria ş.a.m.d. Iată doar cîteva dintre caracteristicile actualului sistem capitalist, alături de care persistă o serie de întrebări, cum ar fi: Poate fi privatizat totul?; Este a treia cale una de durată?; Este ecologismul noua stîngă?; Globalizarea atenuează sau agravează aşa-zisa „ciocnire a civilizaţiilor?; Poate Islamul crea şi impune o alternativă la tipul de societate capitalist?; Este posibilă respectarea unei etici a afacerilor globale?

Cînd pînă şi sufletele devin mărfuri, într-o lăcomie fără margini, faţa hîdă a capitalismului îşi arată colţii. Cînd pieţele sunt lăsate de capul lor, pagubele colaterale pot fi imense, putîndu-se genera reacţii care să pună în discuţie chiar spi-

ritul economiei libere. În aceste condiţii, trebuie întărită eficienţa guvernării, trebuie investit mai mult în educaţie, iar iniţiativa privată şi gîndirea antreprenorială trebuie dublate de o etică specifică.

Avem de ales între eficienţă şi solidaritate, sau să găsim o mixtură care să le îmbine pe amîndouă. Modelul liberal american nu mai este văzut ca un idol, pentru că e lipsit de moralitate. Dar şi modelul social european este părăsit, pentru că este lipsit de eficienţă. O comparaţie între cele două modele se impune, totuşi. Potrivit revistei *Foreign Policy* din iulie/august 2008, coeficientul Gini, care măsoară inegalitatea dintre venituri a crescut constant în S.U.A., de la 34,4% în 1979 la 40,1% în 2000. În aceeaşi perioadă, el a crescut şi în Marea Britanie de la 28,9% la 37%, în timp ce în Franţa a scăzut de la 32,8% la 31%, iar în Germania de la 30,3% la 29%. De asemenea, rata riscului de sărăcie după efectuarea transferurilor sociale e mult mai mare în S.U.A. şi Marea Britanie decît în Franţa şi Germania. La fel, diferenţe semnificative între ţările anglo-saxone şi cele ale Europei continentale observăm şi dacă analizăm ponderile cheltuielilor sociale în P.I.B. Diferenţa e de cca 10%.

În schimb, S.U.A. cheltuiesc mai mulţi bani pentru un student, deşi au mai mulţi studenţi, decît o face Franţa sau Germania. În acelaşi timp, gradul de încredere interpersonală în Statele Unite este de 40% în 2005, în timp ce Franţa nu a atins niciodată mai mult de 25%. Deci, deşi ponderea cheltuielilor sociale e mai scăzută în Statele Unite, nivelul de coeziune socială nu este afectat. Apoi, în timp ce populaţia

americană a crescut continuu, depăşind astăzi 300 milioane de locuitori, prin intermediul imigraţiei, dar şi al unei rate a fertilităţii destul de bune, ţările europene se confruntă cu mari probleme demografice şi cu rate de fertilitate foarte mici.

Potrivit datelor Băncii Mondiale, eficienţa guvernării este mai mare în Statele Unite decît în Franţa şi Germania, deci fondurile sociale, chiar dacă mai mici, sunt distribuite mai eficient. Spre deosebire de europeni, americanii au reuşit foarte devreme să marginalizeze partidele de stînga şi să limiteze puterea sindicatelor. Rezultatul: americanii lucrează mai mult, au mai puţine zile de concediu, sunt mai puţin pretenţioşi, sunt mai dispuşi să-şi asume riscuri şi se plîng mai puţin. Cu toate acestea, se declară mai fericiţi şi mai satisfăcuţi de viaţă decît europenii.

Astfel, societăţile europene par împotmolite în modelul lor social, deoarece politicienii care ar încerca să-l schimbe nu ar mai fi aleşi, sindicatele ar face grevă, iar economiile europene suportă în continuare cheltuieli sociale mari care, însă, nu duc la creşterea coeziunii sociale, ba dimpotrivă şi, în plus, alimentează tot felul de rivalităţi sociale şi reprimă iniţiativa privată.

2.3. AL DOILEA VAL AL GLOBALIZĂRII

„Există într-adevăr ceva care va schimba definitiv lumea şi acest ceva s-a întîmplat în America."
(Mugur Isărescu)

Despre ce o fi vorba, ce este „acest ceva" atît de important la care s-a referit enigmaticul nostru guvernator? Să fie vorba despre de-acum celebrele falimente bancare? S-a mai întîmplat. Să fie vorba despre schimbarea filosofiei pe care s-a clădit sistemul capitalist, sistemul financiar internaţional etc.? Să fie vorba despre sfîrşitul anunţat al unipolarismului în care trăim de aproape douăzeci de ani? Greu de răspuns. Tind însă să cred că e vorba despre cîte ceva din toate acestea.

Islamiştii se bucură şi modul în care ei i-au înfruntat pe americani mă face să cred că lumea nu a fost niciodată unipolară. Creşterile de preţuri la hidrocarburi au condus la acumularea unor fonduri imense în ţările arabe sau în Rusia, care renaşte. Împreună cu China, superputere recunoscută de-acum, acestea au creat fonduri de investiţii ce cumpără din greu acţiuni la bănci şi companii americane, aflate în derivă. Este a doua fază a globalizării, o mişcare inedită, o replică dacă vreţi la globalizarea de tip occidental, caracteristică primei faze. Occidentul este atacat cu propriile-i arme.

Astfel de fonduri, de stat, dar care joacă după regulile pieţei, au înfiinţat deja ţări ca Kuweit, Qatar, Abu-Dhabi, Singapore şi, desigur, Rusia şi China. Se pregăteşte Japonia. Pentru multe corporaţii americane, în criza actuală,

acestea au rămas practic singurele surse de lichidităţi. Astfel, aceste fonduri pot ajuta, dar au şi un puternic potenţial destabilizator. Cum să controlezi, într-o economie liberală, astfel de fluxuri imense de capitaluri? Responsabilitatea principală pentru ceea ce se întîmplă o poartă chiar oficialii americani, mai precis politicile lor vechi de stimulare economică prin credite, de multe ori dubioase, şi deficite comerciale. Acestea au generat criza.

Aceste aşa-numite *sovereign-wealth funds* dispun deja de peste 2500 de miliarde dolari, adică de vreo 15 ori P.I.B.-ul României, iar valoarea lor aproape se dublează în fiecare an, potrivit analiştilor băncii americane Morgan Stanley. Astfel, aceste fonduri devin o forţă imposibil de ignorat pe piaţa monetar-financiară internaţională. Nume mari de pe Wall Street, ca Citigroup şi Merrill Lynch, sau din Elveţia: UBS şi Credit Suisse s-au văzut nevoite să facă recurs la miliarde de dolari oferite de astfel de fonduri, rămase ca singure surse de lichiditate.

Aceste fonduri nu sunt aproape deloc transparente. Ele îşi gestionează afacerile într-o manieră mai curînd opacă, fără să aflăm nimic despre modul cum îşi aleg investiţiile sau despre eficienţa acestora. Este adevărat că nici celebrele *hedge funds* nu sunt mai transparente, dar în cazurile de mai sus avem de-a face cu state-proprietar, iar dacă ne uităm la natura respectivelor state, putem înţelege mai bine temerile ce au cuprins mediile occidentale. Oricum, atît ruşii, cît şi chinezii şi arabii se descurcă tot mai bine cu armele financiare occidentale.

De asemenea, aceste fonduri investesc în

multe firme multinaţionale, care se văd astfel prinse între politica statelor occidentale de domiciliu şi cea a statelor-investitor. În aceste condiţii, în Occident s-au înteţit odată cu criza discursurile populist izolaţioniste, care cer blocarea noilor fonduri şi reglementarea acestui imens flux de capitaluri care vine dinspre răsărit. Dar atunci, unde mai e liberalismul? Apoi, cum s-ar asigura altfel nevoia urgentă de lichidităţi?

Este vorba despre apariţia celui de-al doilea val al globalizării, susţinut de noile puteri mondiale: China, Rusia, în parte Japonia, India, Brazilia, ţările arabe bogate în petrol, Africa de Sud, Indonezia ş. a., ţări care au profitat şi au integrat bine capitalurile şi tehnologiile occidentale aduse de primul val al globalizării, au ştiut să se adapteze la noile fluxuri comerciale şi financiare şi, dispunînd de bogăţii uriaşe şi deacum şi de tehnologii şi de capitaluri pe măsură, întorc hora globalizării în favoarea lor, profitînd, desigur, şi de erorile Occidentului şi generînd ceea ce am numit „al doilea val al globalizării". E ca o maree care se retrage, ducînd în larg ce a găsit pe mal.

Aşadar, cred că este vorba despre noi fluxuri şi noi circuite financiare, în condiţiile prăbuşirii citadelelor celor vechi, despre configurarea unui nou sistem monetar-financiar internaţional, cu noi instituţii şi actori, un sistem ce va avea la bază o altă filosofie decît cea liberală, despre o nouă ordine globală, care – inevitabil – va fi multipolară, chiar dacă pentru toate acestea ar mai trebui să treacă şi douăzeci de ani, timp în care statele (iarăşi statele?) vor interveni masiv în economie, injectînd fonduri

de la buget, introducînd reglementări care să îndiguiască fluxurile de capital, să reducă speculaţia şi să protejeze propriile economii, deşi încă nu se înţelege că ar fi mai bine să acţioneze coordonat şi nu aşa, fiecare pentru el. Motivaţia intervenţiei este salvarea sistemului, numai că, între timp, el se va fi metamorfozat. Iată ce cred eu că ştie, dar nu poate să spună, dl. Isărescu.

2.4. ÎNVINGĂTORI ŞI ÎNVINŞI ÎN GLOBALIZARE

Globalizarea este o temă extrem de provocatoare, o temă grea, ce determină reacţii dintre cele mai diverse, puternice şi neobişnuite. Ea nu este un joc cu sumă nulă, ci cunoaşte cîştigători şi perdanţi, ca în cazul oricărui proces, chiar de mai mică anvergură. Cine sunt aceştia? Mulţi se feresc să o spună. Nu şi Guillermo de la Dehesa, care este, după cum depune mărturie Paul Krugman în prefaţa lucrării autorului spaniol, *Învingători şi învinşi în globalizare,* Editura Historia, Bucureşti, 2007 (traducerea Sanda-Ileana Racoviceanu), unul dintre cei mai buni specialişti contemporani în domeniu. De la Dehesa nu este doar un teoretician, o voce importantă în problemele economice europene şi mondiale, ci şi un om cu o bogată experienţă ca bancher de mare succes, este preşedinte al Centrului de Cercetare a Politicii Economice din Londra, membru al Grupului celor treizeci ş. a, cu alte cuvinte, este o persoană în a cărei cunoaştere dobîndită se poate avea încredere; reputaţia sa este în creştere.

Sigur că despre fenomenul complex al

globalizării, în plus, de o plasticitate şi dinamicitate aparte, nu se pot spune lucruri definitive, există prea multă incertitudine în sistem şi oameni cu credinţe diferite, unii foarte încrîncenaţi, într-un sens sau în altul. Lucrarea prezentată încearcă să le tempereze emoţiile şi să ne ofere o mai bună înţelegere bazată pe argumente a ceea ce este globalizarea şi economia globală, acţiunea „mîinii invizibile" dincolo de frontierele naţionale.

Globalizarea nu este un joc cu sumă nulă, ea are învingători şi învinşi şi lor le este acordată atenţia cea mai mare în lucrare. Cei care cred în virtuţile pieţelor, în puterea lor de a ridica ţările sărace şi a le aduce în modernitate sunt pro-globaliştii şi, de multe ori, învingătorii procesului de globalizare; cei care nu au destulă încredere în piaţă, care sunt mai refractari la tot mai intensele desfăşurări globale şi cred mai mult în virtuţile statului, în controlul guvernelor, sunt mai curînd dezamăgiţi şi, de multe ori, învinşii marelui proces.

Printre dezbaterile atît de încinse dintre cele două părţi, cartea lui de la Dehesa vine cu un punct de vedere competent şi detaşat, dorit obiectiv. El evaluează efectele economice ale globalizării asupra indivizilor, mediului de afaceri, guvernelor şi politicilor guvernamentale şi statelor. Concluzia inevitabilă este aceea că beneficiile şi costurile acestui proces asimetric nu sunt distribuite în mod egal, unii cîştigă, alţii pierd, iar autorul încearcă să-i identifice şi pe unii, şi pe alţii.

Lucrarea începe cu o definiţie a globalizării, care ar fi «un proces dinamic de liberali-

zare, deschidere şi integrare internaţională pe o serie largă de pieţe, de la muncă la bunuri şi de la servicii la capital şi tehnologie» (p.17). Procesul nu ar fi nou, globalizarea desfăşurîndu-se în valuri, începînd cu primul (1870-1914), în vreme ce cel actual ar fi debutat în 1950, desfăşurîndu-se apoi treptat şi continuînd să se intensifice. Sunt apoi analizate relaţiile dintre globalizare şi creşterea economică, modele teoretice privind globalizarea comerţului şi dezvoltarea, globalizarea financiară şi crizele financiare, salariile şi modul de repartizare a veniturilor, problema ocupării, a funcţionării pieţei muncii, a delocalizării capacităţilor productive, schimbările tehnologice, migraţiile, dezvoltarea companiilor multinaţionale de diferite tipuri, numărul şi mărimea statelor, inclusiv fenomenul de eroziune a statului-naţiune, rolul şi posibilităţile guvernelor şi politicilor economice, politica fiscală şi protecţia socială, politica monetară, cea a ratelor de schimb, rolul informaţiei, riscuri şi incertitudini, economiile emergente, problema datoriilor, globalizarea şi cultura ş. a., autorul tratînd fiecare problemă atît din punct de vedere teoretic, cît şi empiric.

Mulţi politicieni şi oameni obişnuiţi din ţările slab dezvoltate acuză globalizarea de toate relele pămîntului, punîndu-i în seamă în special crizele financiare generate de plecarea bruscă a capitalurilor la primul semn de slăbiciune politică sau economică. Pentru sindicate, globalizarea distruge job-urile şi face să crească inegalităţile, datorită hipercompetiţiei globale ce generează „dumping social" şi condiţii de muncă inumane. Guvernele acuză globalizarea pentru pier-

derea suveranităţii naţionale faţă cu creşterea nestăvilită a forţei pieţelor financiare şi a companiilor multinaţionale. „Globalofobia" a atins punctul culminant – crede autorul – în 1999, odată cu eşecul summit-ului de la Seattle al Organizaţiei Mondiale a Comerţului, organizat pentru lansarea aşa-numitului *Millenium Round*, şi a continuat apoi cu fiecare reuniune a F.M.I., Băncii Mondiale, G-7 şi altor organizaţii internaţionale.

Mulţi politicieni critică globalizarea, dar profită de pe urma ei. Ei sunt, în special conservatori, cum e britanicul John Grey, sau intelectuali de stînga, cum este americanul William Greider. În ce-i priveşte pe economişti, majoritatea acestora apără procesul, chiar dacă se pun, fireşte, întrebări privind oportunitatea globalizării financiare şi guvernarea ei. Celebrul Jagdish Bhagwati, de pildă, se opune liberalizării fluxurilor de capital pe termen scurt, pentru evitarea crizelor financiare, care se pot întoarce împotriva liberalizării comerţului, afectînd convergenţa dintre ţări şi dezvoltarea acestora. Virusul asiatic a demonstrat corectitudinea observaţiei şi, totodată, netemeinicia politicilor F.M.I. Dimpotrivă, ţările asiatice care nu au fost deschise intrărilor de capital, cum ar fi China şi India, au evitat criza.

Alţi economişti celebri, cum sunt Paul Krugman şi Bari Eichengreen, apără atît globalizarea comercială, cît şi pe cea financiară, dar sunt pentru introducerea unor controale selective şi temporare asupra circulaţiei capitalului pe termen scurt, tot pentru evitarea crizelor. La polul opus, Maurice Allais se opune atît libera-

lizării comerţului mondial, cît şi celei privind circulaţia capitalurilor. În fine, Joseph Stieglitz se opune modului în care principalele organizaţii internaţionale interpretează globalizarea şi modului cum acestea îşi implementează politicile în ţările în curs de dezvoltare.

În general, puţini economişti nu sunt de acord cu globalizarea, însă nu sunt mulţumiţi de lipsa instituţiilor de reglementare, supraveghere şi control la nivel internaţional şi de modul cum funcţionează cele existente. Analiza autorului e destul de tehnică în acest sens, în dorinţa declarată de a fi obiectivă, sau măcar nepărtinitoare. El crede că, în ansamblu, globalizarea va fi pozitivă pentru dezvoltarea şi convergenţa economiei mondiale, deşi cîştigurile şi pierderile nu vor fi, nu pot fi, uniforme. În orice proces de schimbare economică există învingători şi învinşi. În cazul globalizării, de la Dehesa crede că primii sunt mai numeroşi.

„Pe de o parte, globalizarea implică eficienţă economică sporită şi productivitate crescută, precum şi creştere economică, prin coordonarea cu ultimele valuri ale inovaţiei tehnologice. Pe de altă parte însă, ea tinde, de asemenea, să fragmenteze procesele de producţie, pieţele muncii, entităţile politice şi chiar societăţile. Ea combină efectele benefice ale inovaţiilor şi dinamismului cu impactul negativ al crizelor financiare sau al altor feluri de şocuri", arată autorul (pp. 12-13), apreciind totuşi că aspectele pozitive sunt mult mai importante decît celelalte.

Nici globalofobia, nici globalofilia nu par integral justificate. Globalizarea nu reprezintă

nici un izvor nesecat de lapte şi miere pentru omenire, dar nici nu poate fi făcută responsabilă de toate relele din lume. În lume, totul este relativ doar. Importantă este predominanţa consecinţelor pozitive pentru economia mondială ca întreg. Primul val de globalizare a fost urmat de două războaie mondiale şi o mare depresiune, deci alternativa nu s-a dovedit deloc atractivă. Dacă istoria se repetă?

Principalii perdanţi ai procesului sunt acele ţări şi popoare care nu se pot alătura globalizării tot mai accelerate, rămînînd în urmă şi asta din cauză că nu au instituţii politice, juridice, economice şi sociale credibile. Principalii cîştigători sunt cei care au fost deschişi de la început, atrăgînd comerţ, capital şi tehnologie de vîrf. Deci învinşii nu sunt neapărat victimele globalizării, ci mai curînd ale lipsei de globalizare.

Este adevărat că pieţele şi transnaţionalele sunt la putere, că ele conduc dansul, după bune decenii de dominaţie a statelor. E o rotaţie ciclică. Altminteri, atît pieţele, cît şi guvernele sunt cu adevărat necesare, chiar dacă ambele tind să înregistreze eşecuri. Diferenţa e că pieţele corectează erorile mai repede şi mai bine decît statele, crede autorul. De altfel, sunt multe contradicţii aici. De pildă, pieţele sunt guvernate de decizii individuale, în timp ce într-o democraţie predomină deciziile colective. Cum armonizăm deci interesele individuale cu cele comune? O întreagă alchimie instituţională se dezvoltă pentru a evita contradicţiile şi efectele lor.

Cum arăta Daniel Cohen în *Nos temps modernes*, Flammarion, Paris, 1999, „globalizarea din zilele noastre şi tehnologia constituie o

revoluţie neterminată. Lor le lipseşte reglementarea socială. Pînă nu se stabileşte un nou cadru global de reguli sociale, va persista actuala stare de nelinişte." Pentru „Oamenii de la Davos", globalizarea este o ocazie excelentă pentru a crea o economie şi o societate globale şi deschise. Dar această ocazie va fi fructificată numai dacă oportunităţile fără precedent ce se creează acum pentru creşterea bunăstării vor fi combinate cu o „puternică bază etică şi responsabilitate mutuală pentru a preveni excluderea unor ţări sau a unor indivizi" (p.14).

Secolul al XXI-lea va fi dominat de idealuri pragmatice şi nu de dogme ideologice, crede Tony Blair. La fel şi prietenul său Bill Clinton, ambii ţinînd acum conferinţe bine plătite prin lume. Ţările bogate trebuie să le ajute mai mult pe cele sărace, să le reducă datoriile, dar şi aici sunt limite. De aceea, liderii celor din urmă ţări trebuie să reducă inegalităţile interne şi să-şi creeze instituţii deschise şi transparente, pentru atragerea investiţiilor străine, deschizînd astfel uşa dezvoltării. Trebuie să mizeze mai mult pe educaţie şi să se racordeze la principalele fluxuri comerciale, financiare şi inovaţional-tehnologice. Cei care vor înţelege noile realităţi şi vor face aceste lucruri vor putea gusta şi ei din beneficiile globalizării. Cine nu...

2.5. FAŢA ASCUNSĂ A LUMII OCCIDENTALE

De cînd e lumea, doar o mică elită a beneficiat de o informaţie aproape completă. Cu atît mai puţin astăzi, cînd comunicaţiile sunt atît

de rapide, iar evenimentele atît de numeroase... Fără informaţii de calitate, lumea îşi pierde simţul critic. Priveşte aisbergul fără să mai pună întrebări. Pe de altă parte, pentru înţelegerea corectă a informaţiilor e nevoie de o anumită instruire. Jurnaliştii şi reporterii sunt factori esenţiali ai libertăţilor individuale şi garanţi ai democraţiei. Cu toate acestea, de puţine ori informaţia lor este corectă, nefragmentară, putînd genera erori de apreciere.

În serviciul puterii, informarea devine dezinformare sau propagandă. Aceasta permite conducătorilor să inverseze cauzalităţile şi să-şi îndepărteze responsabilităţile. Astfel, cei dominanţi îi conduc pe cei dominaţi. Deci nu evenimentele determină decizia politică, ci cam invers. Aceasta este o axiomă fundamentală pentru înţelegerea lumii. După al Doilea Război Mondial, mai toate evenimentele s-au înscris în strategia occidentală de dominare a lumii, de creştere a bogăţiei sale.

Lucrarea lui Thierry Milleman, *Faţa ascunsă a lumii occidentale*, apărută la Editura Pro Editură şi Tipografie, Bucureşti, 2008, în traducerea lui Mihai Constantinescu, dezvăluie pas cu pas marşul vectorilor care impun lumii scopurile strategiei occidentale, cît şi dedesubturile chestiunii. Citind-o, descoperim că lumea nu e aşa cum pare, iar surprizele sunt foarte mari. Nici un eveniment major nu este independent, toate interferează în cadrul procesului. Privit astfel, tot ce e confuz devine clar. Iar, în ce ne priveşte, e întotdeauna mai bine să fii de parte cea bună.

Puterile occidentale ar fi adoptat cîte o

strategie politică specifică pentru fiecare regiune a lumii, ca răspuns la patru întrebări fundamentale:

1. Cum să-şi păstreze supremaţia în condiţiile unor evoluţii accelerate, pentru conservarea modului lor de viaţă?

2. Cum să-şi asigure aprovizionarea cu resurse, în special energetice, necesare pentru dezvoltarea propriilor economii?

3. Cum să-şi însuşească beneficiile comercializării resurselor, astfel încît să nu permită industrializarea concurentă a ţărilor producătoare?

4. Cum să încline în mod durabil curba exponenţială a creşterii demografice în ţările lumii a treia?

Ţările vestice se tem, crede autorul, de suprapopularea lumii a treia („2 miliarde de oameni în plus"), care poate răsturna toate echilibrele. Ele şi-ar propune o recolonizare a lumii arabe, de la golful Persic, pînă la Mediterana, trecînd prin peninsula arabică. În acest scop, CIA i-ar folosi în mod strategic pe „Fraţii musulmani" şi pe Ben Laden şi au în vedere un nou conflict indiano-musulman. Globalizarea ar reprezenta ultima armă strategică a Occidentului pentru influenţarea viitorului omenirii.

Strategia occidentală de supremaţie se bazează pe instinctul natural. La fel ca în natură, şi în societate predomină instinctul de supravieţuire, selecţia şi eliminarea celui mai slab. Astfel, devine urgent ca omul să înveţe să-şi modereze excesele şi să-şi controleze instinctele. Guvernarea planetei va constitui principala preocupare a secolului al XXI-lea, iar în acest sens

următorii 20 de ani vor fi decisivi, dar vor fi şi cei mai grei. Autorul vorbeşte despre dispariţia dramatică a miliarde de oameni (!). Pentru evitarea unei asemenea catastrofe, occidentalii, americanii în primul rînd, ar trebui să înţeleagă faptul că dezvoltarea armonioasă a întregii lumi e mai importantă decît dezvoltarea capitalului, care trebuie să rămînă un instrument de schimb şi nu de dominare a oamenilor, nu o entitate independentă guvernată de legi proprii.

Pe planetă ar exista de fapt două lumi: una modernă, laică, industrială şi ştiinţifică, şi o alta arhaică, mistică, medievală şi extremistă. Prima lume e guvernată de marele capital, vectorul principal al progresului. Cea de a doua e marcată de diferenţe culturale şi cultuale, care conduc la contradicţii şi conflicte autodestructive. Geografic, civilizaţia modernă cuprinde Americile, Europa, Australia, CSI, Japonia, China, Coreea şi poate Indonezia, între care există o competiţie privind împărţirea puterii; în timp ce lumea arhaică ar include Africa, lumea musulmană şi continentul indian, cu tendinţe încurajat autodestructive, cum spuneam, care ar putea fi evitate numai printr-o bună guvernare a lumii.

Exemplul trebuie dat întîi la scară naţională, dar pentru asta gîndirea şi acţiunea politică trebuie să se schimbe radical, în primul rînd, prin promovarea de oameni competenţi. Cunoştinţele economice vor fi obligatorii. Singur, discursul politic, oricît de elocvent, nu va mai fi suficient. Vedetismul comunicaţional trebuie să cedeze competenţei economice. Partidele politice sunt primele care ar trebui să conştientizeze

acest imperativ. În plus, crede autorul, viitorul lumii dezvoltate va fi republican şi laic, spiritualitatea devenind o chestiune de ordin individual.

Occidentalii au reuşit pînă acum, în mod egocentric, să-şi atingă obiectivele de supremaţie, dar au eşuat în ce priveşte armonizarea socială. Economiştii au crezut în mod eronat că universalizarea economiei trece printr-o unire panstatală, pe cînd argintul viu al unificării este de fapt capitalul şi puterea sa. De aceea, avem teorii economice extrem de fragmentate şi de inexacte. Autorul se aşteaptă să se pună „bazele unei ecuaţii economice fiabile, care să definească funcţionarea unei economii mondiale autarhice prin natura sa, în scopul controlului puterii capitalului şi al păstrării sale în slujba oamenilor" (p.318). Şi mai e ceva: pentru asigurarea unui viitor mai bun, oamenii trebuie să fie suficient de modeşti şi să-şi dea seama că pentru a avansa în direcţia cea bună, trebuie – practic – reluat totul de la zero.

2.6. VIITORUL APARŢINE ASIEI

Cred şi eu că istoria umană este istoria unei succesiuni a civilizaţiilor. Civilizaţia poate fi definită în multe feluri. „Eu aş defini civilizaţia în termeni spirituali. Eventual, s-ar putea defini ca o tentativă de a crea o stare a societăţii în care întreaga umanitate ar putea trăi laolaltă şi în armonie, precum membrii uneia şi aceleiaşi familii. Este, cred, ţelul spre care tind inconştient, dacă nu conştient, toate civilizaţiile cunoscute

pînă acum" (Arnold Toynbee – *Istoria*). Sună idealist-globalist. Alţi autori, cum este A.N. Whitehead, consideră că o civilizaţie se distinge printr-o anumită concepţie cosmologică, iar C. Dawson susţine că „în spatele fiecărei civilizaţii există o Viziune", ceea ce înseamnă un sistem de credinţe despre om şi destinul său, despre Univers, sensul vieţii şi al morţii etc. O viziune oferă un sens.

În lumea de astăzi coexistă, mai mult sau mai puţin fericit, patru mari civilizaţii: civilizaţia occidentală, cea islamică, cea chineză şi cea indiană. Dominantă este cea occidentală, în frunte cu S.U.A. Dar pentru cît timp? Deja ea a intrat în fază descendentă, iar oamenii nu mai cred că alternativa la ordinea americană este haosul. Restul lumii nu are teamă să experimenteze variante-alternativă, care să ofere o nouă ordine legitimă, progres, demnitate umană şi sens.

Potrivit revistei *Foreign Policy*, noiembrie/decembrie 2008, cinci mari idei au stat la baza dominaţiei occidentale:

- Pacea este mai bună decît războiul;
- Hegemonia, cel puţin în forma ei benignă, este mai bună decît echilibrul puterilor;
- Capitalismul este mai bun decît socialismul;
- Democraţia este mai bună decît dictatura;
- Cultura occidentală este mai bună decît orice altceva.

Pe fondul acestor idei, democraţia occidentală a inspirat oamenii din întreaga lume, făcîndu-i să-şi modifice relaţia lor cu autoritatea politică. În ce-i priveşte, americanii încă mai

cred că cele cinci idei sunt valabile. Dar ele nu mai reprezintă regulile solide şi sănătoase din secolul trecut. Provocarea e majoră. Sunt astăzi mai mulţi jucători, care joacă la mai multe mese, pentru a stabili şi pune în balanţă centrii de putere. Iar, deşi unii jucători cîntăresc mai greu, numărul celor care contează este mai mare ca niciodată.

Legitimitatea politică este o funcţie a performanţei. Din acest punct de vedere, după Administraţia Bush, era americană a lui „Fiţi ca noi!" nu se va mai întoarce. Americanii înşişi se întreabă „Cine suntem?", întrebare devenită titlul unei cărţi a lui Samuel Huntington, cel cu *Ciocnirea civilizaţiilor,* carte ce seamănă bine cu *Mîndra lume nouă* profeţită de Aldous Huxley acum 70 de ani. Statele Unite se confruntă într-o competiţie globală a ideilor, ale cărei reguli nu mai sunt cele trasate de Carl von Clausevitz. Iar competiţia e deschisă, deşi americanii refuză să recunoască faptul că participă la ea de pe poziţii egale cu alţi competitori, chiar dacă unii sunt mai mici. Aceştia, chiar dacă sunt tot mai puţin state şi tot mai mult organizaţii, sau reţele, nu s-ar fi putut niciodată confrunta cu Statele Unite în mod direct, dar au devenit subversivi, producînd iniţiative disturbatoare privind nuclearizarea, armele chimice, sau biologice. Sau, în domeniul energiei, companiile petroliere naţionale deţin acum, spre deosebire de trecutul apropiat, peste trei sferturi din rezervele cunoscute de petrol ale lumii, ceea ce reprezintă o răsturnare radicală de situaţie. Noii competitori sunt mai curînd reţele, iar în lumea musulmană mai cu seamă corpul acestor reţele au devenit noi „sta-

te". Ceilalţi competitori au puncte tari şi puncte slabe, dar ei vor concura cu S.U.A. de la egal la egal.

Noile tehnologii oferă putere „soft" şi celor mari şi celor mici, mai ales cele ale audiovizualului, Internetul de pildă. Guvernele nu mai sunt surse privilegiate de informaţii. Pretutindeni se desfăşoară o adevărată bătălie a imaginilor. Chemările video la recrutare ale Al Qaida, de pildă, sunt difuzate pe muzică rap... Totul este la vedere. Fiecare jucător, fie el stat, companie, persoană sau ONG, are propria ideologie de răspîndit, dar instrumentele sunt, în bună măsură, aceleaşi. Cei mai slabi şi-au construit demult „satele Potemkin" menite a induce în eroare adversarul.

Se impun noi lideri la toate nivelurile, lideri ce vor lansa şi implementa marile idei pentru secolul al XXI-lea. Proliferează noi tipuri de naţionalism şi de protecţionism. În aceste condiţii, cine va mai susţine procesul de globalizare? Globalizarea presupune credinţa în ideea că puterea globală este folosită în mod responsabil, pentru a aduce preponderent beneficii comune, şi nu pentru anumite interese dintre cele mai egoiste. Or, actuala criză a relevat cu totul altceva. Şi atunci se impune reformarea principalelor instituţii internaţionale moştenite după al doilea război mondial (F.M.I., B.M., O.M.C. ş. a.), extinderea Consiliului de Securitate al O.N.U. şi o nouă idee despre multilateralism.

Imperativul va fi satisfacerea nevoilor umane de bază. Dacă nu va reuşi acest lucru, democraţia, cît ar fi ea de generoasă în plan politic, va pierde. O altă miză importantă, pe care euro-

penii par că o înţeleg mai bine, este sănătatea planetei. Noii ecologişti integrează aici şi problemele de securitate, economice, sociale, pe lîngă cele de mediu. Aceasta este o miză pe termen lung, căci – într-adevăr – o planetă sănătoasă este bunul global suprem. Sistemele şi companiile care vor neglija această realitate, sistemele economicist-poluante, nu vor avea decît de pierdut pe termen lung. Iar viitorul se construieşte acum.

Avem o singură lume şi trebuie să învăţăm să trăim în ea, respectîndu-l pe celălalt, acceptînd diversele identităţi individuale şi de grup. Migraţiile şi transnaţionalizarea tehnologiilor, noile mijloace de deplasare şi de comunicare au produs în interiorul societăţilor un sincretism demografic, etnic şi religios fără precedent. În această privinţă, nici un jucător major nu a produs încă o idee atractivă care să rezolve problema gestionării acestei eterogenităţi. Cine vrea să fie lider are aici o provocare, dar şi o oportunitate uriaşe.

Jucătorii inteligenţi nu se vor mai încurca în crispările vechilor doctrine, fie că e vorba despre liberalism, socialism, jihadism etc. Ei vor avea de jucat un joc nou, pentru că noi sunt şi provocările realităţii. Se deschide o nouă eră a ideologiei, în care lipsesc orice certitudini. Vechile obsesii intelectuale vor deveni tot mai fragile şi iluzorii. Uitaţi-vă la comportamentul noii generaţii. Ce-i mînă în luptă pe tinerii greci, francezi, spanioli, sau danezi? Eu cred că mai curînd o frustrare subconştientă şi un imbold inconştient spre a schimba temeliile lumii, civilizaţia actuală. Pentru că ce atacă ei, în furia lor

devastatoare? Atacă sediile puterii politice, atacă bănci, magazine, adică tocmai simboluri ale actualei civilizaţii occidentale, mercantiliste, consumatoriste şi corupte.

Orice civilizaţie cunoaşte mai multe etape în traiectoria sa. Potrivit lui Vahe Zartarian, în *Marile civilizaţii*, Editura Lider, Bucureşti, 2003, aceste etape sunt: geneza, creşterea, apogeul, declinul, metamorfoza, dezintegrarea şi, în fine, o ultimă tresărire. Pe această grilă, cred că civilizaţia occidentală se află actualmenta în faza de declin, începînd un proces de metamorfoză care nu ştim unde poate duce. În ce priveşte celelalte trei civilizaţii considerate, cred că Islamul cunoaşte de asemenea o fază de declin, chiar spasmodic, în timp ce civilizaţia chineză şi cea indiană sunt în creştere, fiind vorba de fapt despre o nouă creştere, despre un nou ciclu de dezvoltare în istoria lor multimilenară. Căci toate aceste desfăşurări sunt ciclice, spiraloide. Cu alte cuvinte, viitorul aparţine Asiei.

2.7. ORDINE PRIN HAOS

„Lumea are nevoie de o Nouă Ordine Mondială
şi vă avertizez că urmează o perioadă
de puternică dezordine în întreaga lume."
(George Soros)

Pretutindeni, economiştii sunt în criză. O criză, în primul rînd, de idei: nu mai ştiu ce trebuie făcut. Cum arăta Moises Naim, în *Foreign Policy*, ianuarie-februarie (2009), „Criza financiară a contrazis afirmaţia că economia

merită tratată drept ştiinţă. O ştiinţă se măsoară prin capacitatea sa de a explica, prezice şi prescrie". În context, guvernul României se remarcă, o dată în plus, prin faptul că nu are nici un economist, toate ministerele economice fiind conduse de ingineri. De aici, o adevărată „inginerie economică", cu obiective neclare, cu instrumente care se bat cap în cap, încercînd să ajute şi capra, şi varza, şi lupul. Ei bine, nu merge. Capra o să mănînce varza, lupul o să mănînce capra, iar acesta va fi împuşcat de vînător, dacă nu va cîştiga alegerile...

Să mă explic: peste tot se invocă reţetarul keynesian de ieşire din criză, care a fost folosit cu succes după depresiunea din 1929-1933 şi mai cu seamă după al doilea război mondial, pînă prin anii '80. Acesta se bazează, în esenţă, pe intervenţia statului în economie pentru stimularea cererii efective, care să incite producţia, iar aceasta, crescînd, va crea locuri de muncă, principala problemă în vreme de criză fiind şomajul. Cererea efectivă se recomandă a fi stimulată prin încurajarea consumului şi a investiţiilor (publice şi private), încurajarea consumului urmînd a se face prin creşterea veniturilor şi a înclinaţiei medii spre consum, iar cea a investiţiilor prin creşterea ofertei de monedă şi reducerea ratelor dobînzilor.

Ei bine, dacă acest scenariu a avut succes şi alte ţări îl aplică şi acum pentru ieşirea din criză, noi ce facem? Descurajăm consumul, amputînd veniturile, şi mărim dobînzile, amputînd creditele, deci investiţiile. Este adevărat că s-a prevăzut 20% din buget pentru investiţii publice, dar, la birocraţia cunoscută, tare mă îndoiesc în

privinţa realizării şi eficienţei acestui program. Oricum, investiţiile private sunt mai eficiente şi ele ar putea fi stimulate mai curînd printr-o reducere a impozitelor.

În aceste condiţii, la care putem adăuga şi situaţia jalnică a exporturilor şi lipsa capitalurilor, nu văd de unde ar putea veni stimulii pentru reambalarea creşterii şi susţinerea ocupării. Această politică prudentă era bună în vremuri normale, dar atunci, în loc să economisim, noi am cheltuit în exces şi nu pe programe productive, dimpotrivă. Această politică monetaristă e bună pentru calmarea inflaţiei şi susţinerea cursului, dar asta înseamnă să sacrifici creşterea şi ocuparea. Trebuie să ne stabilim priorităţile şi să adecvăm mijloacele politicii bugetare şi monetare în special. Istoria ne învaţă că în vremuri de criză sunt bune politicile keynesiste, de stimulare a cererii şi de depreciere competitivă, iar după ce economia a luat avînt, trebuie intervenit cu politici contracţioniste pentru stăpînirea inflaţiei şi regăsirea echilibrelor macroeconomice.

Politicile Băncii Naţionale au fost foarte bune pînă acum, ele ne-au ferit de falimente bancare şi de criza financiară. Dar în conjunctura actuală, marcată de o criză economică profundă, ele nu mai sunt adecvate şi pot chiar agrava situaţia. Paul Krugman, laureatul Nobel pentru economie de anul trecut, spunea că „nu contează cît de mari sunt deficitele, important este să repornim maşinăria economică". Sigur, se referea la America, situaţia noastră e diferită, căci nici capacitate de îndatorare nu prea mai avem. În tot cazul, este necesară o infuzie de

capital, fie de la Uniunea Europeană, fie de la F.M.I., fie din alte părţi. Dar noi nu suntem capabili nici să atragem miliardele de euro care ne stau la dispoziţie prin fondurile structurale, pentru că nu avem o cultură a proiectului şi nici capacitate de cofinanţare. Care sunt proiectele noastre? Cu cîtă indecenţă ne ocupăm de înscăunarea a tot felul de politruci, în loc să lăsăm specialiştii să-şi facă treaba în problemele importante ale acestei ţări.

Sute de ani s-a dus o dispută acerbă între economiştii liberali, care propovăduiau supremaţia pieţei şi virtuţile sale autoreglatoare, şi cei dirijişti, care pledau pentru intervenţia, într-o formă sau alta, a statului în economie. Economiile moderne sunt mixte: piaţă plus stat, proporţiile fiind diferite de la ţară la ţară. Iată însă că în ultimii ani a apărut şi s-a impus un al treilea actor major: băncile centrale. Acestea au devenit independente de puterea politică, subordonarea faţă de Parlament fiind mai mult formală, şi au privilegiul de a deţine monopolul asupra emisiunii de monedă. Iar manevrînd oferta de monedă se pot influenţa în lanţ mai toate variabilele unei economii: cererea solvabilă, oferta, ocuparea, nivelul veniturilor, ratele dobînzilor etc. Prin monedă se poate conduce o economie. Aceste instituţii deţin astăzi o putere foarte mare, putînd manipula atît piaţa, cît şi statul. Nu întîmplător spunea David Rockefeller: „Daţi-mi controlul asupra monedei unei ţări şi nu mă interesează cine face legile".

Acum, pentru ieşirea din criză, hiperglobaliştii ne propun controlul întregii economii mondiale printr-o bancă unică şi o monedă uni-

că, sau printr-o autoritate unică de control monetar. Iată ce spunea acelaşi Rockefeller: „Suntem într-un proces de transformare globală. Mai avem nevoie doar de o criză majoră necesară şi toate naţiunile vor accepta Noua Ordine Mondială", sau F.D. Roosevelt: „Adevărul este că elementul financiar din marile centre deţine controlul asupra guvernului S.U.A încă din zilele lui Andrew Jackson". Şi în fine, bancherul J.P. Warburg: „Vom avea un Guvern Mondial fie că ne place fie că nu ne place". (citatele sunt din Revista *Lumea*, nr. 1, 2009). Aşadar, despre asta e vorba. Şi atunci, să fi fost criza provocată? Dacă da, atunci intuim şi soluţia...

2.8. VIDUL CUANTIC

Începînd cu neoclasicii şi continuatorii lor, s-a produs tentativa de a face din economie o ştiinţă naturală, formalizînd-o excesiv. Numai că cercetătorii respectivi au devenit mai preocupaţi de rezolvarea sistemelor lor econometrice şi mai puţin de interpretarea rezultatelor, de semnificaţia lor. Însă adevăratele spirite ştiinţifice nu procedează astfel.

Studiul sistemelor economice ne oferă posibilitatea căutării unei viziuni holiste, pline de semnificaţii asupra economiei şi a lumii în general. Această viziune nu se limitează doar la domeniul ştiinţei. Veche precum civilizaţia, ea este fundamentală pentru mintea omenească. Ea ne oferă un chip al progresului spiritual.

Odată cu dezvoltarea raţionalismului, s-a produs o schismă profundă în interiorul civili-

zaţiei occidentale. Istoricul civilizaţiilor Richard Tarnas vorbea despre două chipuri ale acesteia: unul al progresului, celălalt al decăderii. S-a produs o schismă profundă între omenire şi restul realităţii, de unde dezastrul ecologic, deruta morală şi golul spiritual de astăzi.

Din fericire însă, noile cercetări din fizică, biologie şi psihologie recunosc faptul că viaţa şi mintea sunt elemente integrante ale lumii, şi nu produse derivate, că trăim într-un ocean de informaţie. Astfel ar trebui înţelese lucrurile şi în domeniul economic, pentru ca universul economic să nu sfîrşească în ruină.

Cum spunea Ervin Laszlo, „Informaţia pune în legătură toate lucrurile din univers, atît atomii, cît şi galaxiile, atît organismele, cît şi minţile. Această descoperire transformă conceptul fragmentat de lume din ştiinţele ortodoxe într-o viziune integrală, holistică, asupra lumii. Ea deschide calea spre elaborarea unei teorii care a fost mult discutată, însă care, pînă în prezent, nu a fost desăvîrşită cu adevărat: o teorie integrală nu doar a unei clase de lucruri, ci a tuturor claselor – o teorie integrală a tuturor lucrurilor" (în *Ştiinţa şi câmpul akashic. O teorie integrală a tuturor lucrurilor*, Bucureşti, Editura Pro Editură şi Tipografie, 2009, p. 11).

Aşadar, la nivelul de vîrf al ştiinţelor situaţia se schimbă. Tot mai mulţi cercetători caută o imagine mai unitară, mai integrată asupra lumii şi vieţii. Fizicienii lucrează intens la crearea „teoriei marii unificări", care să reunească toate cîmpurile şi forţele fundamentale din natură într-o singură teorie logică şi coerentă. De fapt, ei caută originile comune ale acestor forţe.

Ele există, dar ei nu le văd încă. Aceşti cercetători nădăjduiesc să ajungă la ceea ce Einstein numea odinioară „citirea gîndurilor lui Dumnezeu". Or, asta mă tem că nu e posibil doar pe calea ştiinţei raţionale.

Ken Wilber, în *A Theory of Everithing*, vorbeşte şi el despre o astfel de viziune integrală, sistemică, viziune pe care o descrie prin evoluţia culturii şi a conştiinţei, dar nu o formulează. Astfel încît ea rămîne în continuare să fie creată. Şi poate fi creată. Folosind teoriile existente referitoare la cîmpuri, corzi şi particule, putem identifica elementul fundamental care le generează, fără să fie afectat de ele. Acest element fundamental este vidul cuantic sau „vidul perfect" (Lao Tzî), un ocean de energie şi informaţie, este „punctul zero" despre care vorbea Charles Seife (în lucrarea *Zero. Biografia unei idei periculoase*, Humanitas, Bucureşti, 2007).

Legi cunoscute de-acum, legi bazate pe transferul şi transformarea energiei, descriu cum toate lucrurile existente sunt generate de vidul cuantic. Ele recunosc existenţa unui factor cauzal, care nu e nici materie, nici energie, ci e informaţie, factor real şi obiectiv, care creează universuri şi guvernează evoluţia elementelor lor de bază în sisteme complexe. Informaţia aceasta nu este un artefact uman, ea este prezentă pretutindeni, indiferent de voinţa şi acţiunea noastră, pe care însă le înregistrează, fiind un factor fundamental în evoluţia realităţii.

Ştiinţa este astfel condusă spre o nouă paradigmă. „Anomaliile", misterele pe care actuala paradigmă nu le poate explica împing lucrurile într-acolo, devin motoarele acestei cău-

tări. Oamenii de ştiinţă investighează noi moduri de abordare, „fabulează" ştiinţific şi produc idei noi şi concepte-cheie care conduc spre o nouă paradigmă. De fapt, conduc spre o realitate pe care marii mistici şi înţelepţi o cunoşteau încă din Antichitate, şi anume, existenţa unui cîmp cosmic ce leagă totul la un nivel profund, un cîmp care conservă şi transmite informaţia. Fizica cuantică îi recunoaşte acum existenţa, ca o mare subtilă de energii fluctuante din care apare totul: atomi, galaxii, fiinţe şi conştiinţe. Acest cîmp armonic deţine toată informaţia posibilă, el este memoria eternă a Universului. Potrivit filosofului William James, „suntem asemenea insulelor din mare, despărţite la suprafaţă, dar legate prin fundul mării".

Ştiinţa economică nu poate rămîne în afara acestor preocupări. De aceea şi străduinţa noastră de a oferi o perspectivă sinoptică, multidimensională, asupra realităţii economice şi a necesarei lor corelări cu „totul unitar". Căci, aşa cum spunea Noah Sealth, „Totul se găseşte în interconexiune, precum sîngele care uneşte membrii unei familii. Nu omul este cel care a ţesut vălul vieţii prin propriul său efort, ci el este doar un simplu fir al acestui văl, o iţă. Ceea ce face omul cu ţesătura aceasta a vieţii reprezintă un mod de comportare faţă de el însuşi" (preluat din Dokusho Villalba, *Zen, Calea către A Fi în era globalizării*, Editura Elena Francisc Publishing, Bucureşti, 2009, p. 141).

2.9. RELIGIA ECONOMIEI DE PIAŢĂ

Situaţia actuală a omenirii se caracterizează prin destrămarea marilor sisteme ideologice şi a marilor tradiţii religioase, în particular. De asemenea, la nivel global, nedreptatea socială creşte pe zi ce trece, mărind prăpastia dintre bogaţi şi săraci. Aceasta duce la creşterea violenţei, a conflictelor, ameninţînd cu un război global. Populaţia creşte în zonele sărace, ridicînd serioase probleme demografice. Pe acest fundal se aşează cupola globalizării.

Asistăm însă, totodată, la naşterea şi răspîndirea unui nou sistem de valori şi credinţe, a cărui funcţie religioasă rămîne ascunsă; este ceea ce unii numesc „religia economiei de piaţă". Aceasta ar avea la bază zece legi, după cum urmează:

1. Maximizarea profitului economic. Bogăţia materială reprezintă Paradisul pe pămînt;

2. Economia de piaţă este întruchiparea adevăratei ordini mondiale, adevărul obiectiv, Cuvîntul lui Dumnezeu, un nou monoteism;

3. Viaţa omenească este înţeleasă ca timp de lucru, omul e o capacitate productivă. Eşti evaluat după cît munceşti, după cît produci şi după ce produci. Deci nu munceşti pentru a trăi, ci trăieşti pentru a munci;

4. Natura nu reprezintă altceva decît o rezervă de resurse inserabile în procesul de producţie sau cu care se poate specula. Prin urmare, ea trebuie exploatată pînă la capăt;

5. Patrimoniul social, cultural şi spiritual reprezintă o formă de capital ce poate fi, de ase-

menea, cumpărat sau vîndut;

6. Valoarea lucrurilor este reflectată întotdeauna de preţul lor;

7. Individul are datoria şi libertatea de a consuma tot ceea ce se produce;

8 Trebuie să avem încredere în Progres, adică într-o creştere nelimitată a bogăţiei materiale. Vom putea astfel consuma şi acumula tot mai mult;

9. Consumînd şi acumulînd mai multe bunuri, vei obţine maximum de fericire;

10. Învinge cel mai puternic, competiţia este regula de aur. Principiile etice, cum ar fi compasiunea, solidaritatea, altruismul şi generozitatea nu sunt decît nişte superstiţii ale trecutului.

Această nouă religie a economiei s-a insinuat în toate instituţiile societăţii, inclusiv în cele religioase tradiţionale. Ea a fost inoculată în conştiinţele individuale prin intermediul celui mai mare sistem de propagandă, seducţie, manipulare şi presiune cunoscut în istorie. Agenţiile de publicitate şi industria de marketing ne scotocesc sufletele şi ne fac să alergăm după toate morile de vînt, aparent în cea mai deplină libertate. Suntem teleprogramaţi, ceea ce trăim este un fel de *Matrix*. Ca să ne redobîndim adevărata libertate trebuie să ieşim din decorul acesta artificial. Dar ne dorim oare cu adevărat acest lucru?...

Tot ce este compus va fi descompus. Întreaga materie se va întoarce la originile sale, de aceea materialismul nu ne ajută prea mult. Ataşamentul faţă de materie generează pasiuni împotriva naturii şi atunci armonia este distrusă.

Toate elementele naturii, cu toate interacţiunile lor, tot ce este creat, tot ce este născut se va întoarce la origini. Pacea de sus este în noi, ca să genereze şi să se împlinească, ca noi să devenim Oameni (*Anthropos*).

Avem nevoie să ne reintegrăm în noi înşine şi să restabilim relaţia cu Sursa, cu Principiul. Avem nevoie să fim mîntuiţi de ignoranţă şi de uitare. Nimic nu există „în sine" sau "prin sine", totul este aflat în interdependenţă, o ţesătură de relaţii. Avem nevoie de credinţă. Credinţa e bună şi pentru individ, şi pentru comunitate. Economiştii americani Robert Barro şi Rachel McCleary au stabili un raport între ratele de dezvoltare ale diferitelor ţări la nivel mondial şi datele referitoare la convingerile religioase fundamentale ale populaţiilor respective.

O societate bazată pe o concepţie religioasă ce promovează sinceritatea, cinstea şi bunacuviinţă poate economisi din resursele necesare, prin scăderea infracţionalităţii, a corupţiei şi a înşelăciunii. Cei doi autori mai consideră că religiozitatea are efect asupra moralei la locul de muncă, vorbind despre o „ecuaţie economico-religioasă", care ar suna aşa: „munca serioasă, considerată plăcută Domnului, conduce la obţinerea unui Produs Intern Brut superior, care la rîndul său generează prosperitate".

Fără credinţă nici un sistem, care e un fel de adevăr obiectiv, deci nici cel economic, nu are şanse de reuşită. Se pot face multe analogii între sistemul economic şi cel confesional. Spre pildă, cuvîntul credit se trage etimologic din latinescul credere, însemnînd încredere, *credibility* în engleză. Ceea ce înseamnă că creditarea se bazează

pe încredere. De altminteri, omul e religios din fire, fiind înzestrat cu încredere. Neurologul Ernst Poppel consideră că încrederea face parte din dotarea fundamentală a omului, că omul are nevoie de încredere pentru a supraviețui și a se descurca într-un mediu ultradiferențiat, hipersensibil și bazat pe convenții fragile. Omul are nevoie de stabilitate pentru a asigura un bun mers al lucrurilor. Or, încrederea este singura care-i oferă siguranța vitală. Iar credința este, în toate religiile lumii, încredere originară.

2.10. Școala de la Frankfurt

Avem de-a face cu o școală de gîndire oarecum inedită pentru peisajul și-așa învolburat al științei economice, o școală care umple un gol în cercetarea noastră doctrinară. Cred că ne ocupăm prea mult de autori cunoscuți și școli consacrate și uităm contribuții ce par minore doar pentru cei ce nu le citesc sau în raport cu *mainstream*-ul contemporan. Se cuvine, pe calea cunoașterii și în căutarea adevărului, să respectăm și alte moduri de a gîndi și alte raportări la ceea ce numim realitate economică și nu numai, cum e această Școală de la Frankfurt, cu teoria ei critică, școală ce reprezintă cel mai influent curent al tradiției marxiste occidentale.

Se cuvine o remarcă cu totul specială, pentru multidimensionalitatea cercetării, pentru metoda utilizată, care e una foarte actuală, și anume, transdisciplinaritatea. În sensul definiției date de Basarab Nicolescu, potrivit căruia „transdisciplinaritatea privește ceea ce se află în același timp între discipline, ceea ce trece prin

ele şi ceea ce e dincolo de orice disciplină. Finalitatea ei constă în înţelegerea lumii actuale, unul din imperative fiind unitatea cunoaşterii" (din *Manifestul Transdisciplinarităţii*), şi în sensul oferit de Michel Random, potrivit căruia „În faţa unei tehnostructuri izvorîte din gîndirea scientistă şi reducţionistă, gîndirea transdisciplinară combate închiderea într-o ştiinţă fără conştiinţă şi deschide o nouă realitate: convergenţă a cunoştinţelor şi disciplinelor, interacţiuni între sfere de cunoaştere ce-şi regăsesc unitatea profundă. Întoarcere a sensului într-un echilibru între raţional şi spiritual" (din *La pensée transdisciplinaire et le réel*).

Şcoala de la Frankfurt şi Institutul său de Cercetări Sociale reunesc un grup de filosofi, sociologi, economişti, psihanalişti ş. a., protestatari, foarte critici faţă de ordinea socială şi care încearcă să umanizeze schema marxistă, să o adapteze la cerinţele miezului secolului al XX-lea sau chiar, cum e cazul lui Erich Fromm, să introducă şi teoria psihanalitică a lui Freud în tiparul marxist. Şcoala critică şi-a epuizat resursele acum vreo treizeci de ani. O nouă „Nouă stîngă" există, există globalizarea care naşte numeroase reacţii critice (vezi George Stieglitz spre pildă), există mişcări stîngiste, anarhiste, care au reuşit să pătrundă inclusiv în mediile academice, iar atunci întrebarea este: Ce facem? Cum ne raportăm la ele?

De fapt, aceasta e o meteahnă mai generală a şcolii noastre în materie de doctrine economice, ceea ce face să oferim prilej unor atacuri nedemne: istorismul. Ne oprim cu prezentarea ideilor, teoriilor şi doctrinelor economice undeva

în anii ’80 ai secolului trecut şi nu suntem actuali, cîtă vreme mişcarea ideilor nu se opreşte, se dau premii Nobel pentru economie în fiecare an, deci se creează mereu doctrine şi teorii, care intră în dezbaterea publică, devin politici economice aplicate şi lucrurile avansează, în vreme ce noi tot cu Keynes, tot cu Schumpeter, eventual Milton Friedman şi-atît.

Ar fi interesantă o analiză a raporturilor de idei din epocă. Cum se raporta şcoala critică la celelalte şcoli de gîndire existente, la ideile unor liberali celebri, precum Friedrich von Hayek şi Ludwig von Mises, ale unor sociologi, precum Max Weber şi Werner Sombart, la ideile socialiste şi comuniste, la cele naziste (aici, prin forţa lucrurilor, avem cîteva explicaţii)? De fapt, ştim că Şcoala critică tocmai de aceea era critică, pentru că ea critica totul, şi capitalismul, şi nazismul, şi comunismul, orice sistem sau alcătuire socială, ajungîndu-se pînă la nihilismul lui Adorno.

E bună deci o critică a Şcolii critice, ai cărei reprezentanţi doreau şi luptau, de pildă, pentru libertate, pentru eliberarea de canoane; dar marii gînditori ai Iluminismului, pe care-i critică, tocmai asta doreau şi ei, erau liberali şi atunci nu avem aici o contradicţie logică, o critică de dragul criticii, mai ales că aceşti critici nu prea pun nimic în loc, nu ştiu să aibă vreun proiect de societate, eventual unul mai bun şi mai puţin utopic, deci realizabil? Nu te poţi baza numai pe utopia marxistă.

Şcoala de la Frankfurt e o şcoală din anii ’60 ce încearcă o adaptare a teoriei marxiste, inventînd „Marxismul fenomenologic”. Herbert

Marcuse, tradus la noi încă din 1977, după ce iniţial a fost un discipol al lui Husserl şi Heidegger, a devenit părintele „Noii Stîngi" şi milita nici mai mult nici mai puţin decît pentru „eliberarea de societatea abundenţei". Marxismul şi materialismul istoric erau placa turnantă a gîndirii sale. Teoria sa asupra unei societăţii unidimensionale critică în egală măsură şi cmunismul, şi fascismul, şi capitalismul productivist şi consumatorist, deschizînd calea postmodernismului şi, în *Eros şi civilizaţie*, *New Age*-ului, cel puţin prin pledoaria pentru libertate sexuală, care ne aminteşte de *Republica* lui Platon.

Jurgen Habermas, dimpotrivă, doreşte o societate administrată total, aflată permanent sub un control social şi psihologic, respectă Statul şi consideră marxismul valabil în continuare. În acest timp, şeful Institutului pentru Cercetări Sociale şi mentorul unei întregi generaţii a intelectualităţii occidentale, Max Horkheimer, după ce iniţial s-a adăpat din Schopenhauer şi Hegel, formula o teorie antimetafizică şi empiric-„ştiinţifică" a societăţii, refuzînd sistemul, refuzînd ordinea care ar împiedica, după el, „adecvarea liberă la obiect", studia forţele non economice şi culturale care „au pervertit misiunea istorică a proletariatului" şi, spre finalul vieţii, găsea eliberarea prin religie. Prietenul său, Theodor Adorno, admirator al lui Kierkegaard, este un filosof şi estetician pesimist, nihilist, avangardist, care nu are prea multă treabă cu economia, decît ca un critic poate al tehnologiei, al dominării naturii, iar în *Minima moralia* îl plagiază cu anticipaţie pe Andrei Pleşu, propunîndu-ne o

nouă utopie, o pace eternă. Ultimul mohican, Jean Baudrillard, este un postmodernist, post-structuralist recunoscut, la fel de rebel, care ne lasă însă o interesantă semiologie a valorii.

La autorii Şcolii critice se simte parcă o silă disperată faţă de valorile liberale şi umaniste, aparent atît de sigure şi de stabile; ei descriu spectacolul desperant al dezagregării unei lumi şi al falimentului unei societăţi, al panicii şi coşmarului în faţa zilei de mîine, al spectrului bîntuind al sărăciei. Kant, Marx şi Freud par să le fie principalii mentori spirituali. La adepţii şcolii amintiţi pînă acum ar trebui să mai adăugăm pe Leo Lowenthal, Walter Benjamin, Ernst Bloch, Otto Kircheimer, Franz Neumann, Henry Grossman, Friedrich Pollock, care e poate cel mai economist dintre toţi şi alţii, ca să avem o imagine mai bună asupra nucleului materialist al dialecticii non hegeliene şi negative, al hedonismului utopic al Şcolii critice.

Teza subiectivităţii moderne este reconstruită pe baza modelului lui Ulise, care, pentru a supravieţui sacrifica vraja naturii exterioare pe altarul raţionalităţii instrumentale, devenind astfel „protoimaginea individului burghez". Deci raţiunea eliberează de constrîngerile naturii, iar acest proces „se metamorfozează – cum arată Andrei Corbea în prefaţa la *Minima moralia,* Editura Art, Bucureşti, 2007, p.8 – într-o tot mai restrictivă extensie a dominaţiei totalităţii asupra naturalului şi individualului, prin care oamenii, maturizaţi prin raţiune întru autonomia individuală, o sacrifică pentru a se supune de bunăvoie tentaţiilor dominatoare ale edificiului social".

Critica Şcolii critice e nemiloasă, plină de patos lucid şi vizează tot ce ne înconjoară („adevărat e doar ceea ce nu se potriveşte în această lume"), dar mai ales cedarea în faţa regresiunii unidimensionale a colectivităţii dirijate pînă la agresiunea totalitară asupra individului, ceea ce duce la eşecul istoric al civilizaţiei raţiunii. „Viaţa nu mai vieţuieşte". Se insistă asupra minciunii instaurate de sistemul colectiv al relaţiilor de proprietate, care compromit gîndirea şi acţiunea autonomă, ce nu se pot sustrage dictatului inevitabil al mecanismelor dominaţiei totalizante. Pentru a rezista în faţa violenţei societăţii şi a-i opune propria exigenţă etică şi emancipatoare, individul ar trebui să facă precum baronul Münchhausen care se scoate din mlaştină trăgîndu-se de propria-i perucă. Aşa cum arăta Adorno, „de dragul posibilului, individul trebuie să conceapă chiar şi propria-i neputinţă".

Contradicţia, ca şi refuzul sistemului sunt cultivate insistent, ceea ce ne aminteşte de Nietzsche, Kafka sau Proust. Ca şi la aceştia, trauma alienării e foarte vizibilă. Dialecticieni ai negativităţii, asumîndu-şi o izolare orgolioasă şi afişînd un elitism pe care-l critica şi Hannah Arendt, autorii Şcolii de la Frankfurt tematizează ideea de critică şi de rezistenţă într-o „ştiinţă tristă", replică a celei „vesele" a lui Nietzsche, alternînd imprecaţia cu resemnarea, într-o retorică violentă pînă la cinism. Iată un exemplu din Theodor Adorno: „Ceea ce credeau cîndva filosofii că merita să se numească viaţă s-a transformat acum în afacere privată şi, în consecinţă, în teritoriu genuin al consumului, remorcă a procesului de producţie, lipsită de autonomie şi

de substanţă proprie. Cine doreşte să afle adevărul despre viaţa nemijlocită trebuie să-i cerceteze faţa alienată şi, odată cu ea, forţele obiective ce determină existenţa individuală pînă în zonele ei cele mai intime" (*Minima moralia*, p. 21). Prin urmare, viaţa nu este decît un epifenomen retrogradat al producţiei, consumul nu e decît o caricatură a vieţii adevărate care acoperă însă monstruozitatea producţiei absolute.

Aceşti autori sunt filosofi remarcabili, dar din punct de vedere economic importanţa lor este redusă. Spre pildă, Jurgen Habermas, despre care dl. Andrei Marga a scris o excelentă monografie (*Filosofia lui Habermas*, Polirom, 2007), socotindu-l drept cel mai mare savant de la Einstein încoace. Este vorba despre cel mai mare filosof german în viaţă, un fel de dascăl al naţiunii, un mare gînditor, care a scris o operă de cotitură în istoria filosofiei. El a lansat critica postmodernismului încă din anii '80 (polemizînd cu Foucault şi Derrida), a liberalismului (polemizînd cu Rorty şi Rawls), a pozitivismului, a „fascismului de stînga", a manipulării genetice (polemizînd cu Sloterdijk), a unificării europene şi a tot ce mai mişca în epocă. Habermas este în egală măsură politolog şi sociolog, antropolog, psiholog, lingvist, jurist, cu o excepţională calificare interdisciplinară, dar şi economist, cu studii în regulă.

Se întreba un coleg cum se face că Germania nu a dat mari economişti? Dar eu nu cred că a dat mai puţin decît alte mari culturi, decît cea franceză bunăoară, dacă ar fi să ne referim doar la un F. List, W. Eucken, W. Ropke, L. Erhard, toţi corifeii şcolii istorice, sau – de ce

nu? – K.Marx sau M. Weber. Chiar la aceşti autori din Şcoala critică, se pot găsi reflexii economice mai mult decît interesante. S-a spus că economiştii scriu *sub specie temporis*, sub presiunea timpului şi a evenimentelor. Acesta nu e neapărat un motiv de laudă şi cred că ar trebui să ne ocupăm şi noi de lucruri mai grave, perene. Contribuţia Şcolii de la Frankfurt este o invitaţie în acest sens, pe care ar trebui să o privim fără orgolii de mari specialişti, cu toată smerenia şi seriozitatea.

Apoi, aşa cum am mai arătat, lucrările Şcolii critice sunt invitaţii la transdisciplinaritate. Cum spunea Michel Camus, aceasta „este o nouă cale iniţiatică, ce integrează fundamentele vechilor tradiţii ezoterice şi ale ştiinţei contemporane, reînnoindu-le limbajul, o cale vizionară şi operativă ce atinge inima conştiinţelor trezite celor mai deschise şi care trasează linii riguroase de acţiune. Creînd punţi între ştiinţele exacte şi ştiinţele umane, între ştiinţă şi tradiţie, între gîndirea ştiinţifică şi gîndirea simbolică, între cunoştinţă şi fiinţă, transdisciplinaritatea nu încetează să tindă spre unitatea cunoaşterii, prin traversarea obligatorie a autocunoaşterii. Este o etică ce se relevă revoluţionară în planul spiritului, contagioasă în planul sensibilităţii vitale şi profetică în planul conştiinţei. Eu văd în transdisciplinaritate marea turnură a secolului al XXI-lea”.

2.11. RĂŢUŞCA CEA URÎTĂ

Mi se pare că dintre sferele reproducţiei sociale – producţie, repartiţie, schimb, consum – cea de care modelul occidental recent de economie a uitat cel mai mult este repartiţia. Deşi analizată intens de Ricardo, Say, Stuart Mill, Marx şi alţi corifei ai gîndirii economice, ulterior ea a fost parţial abandonată, cel mai adesea în favoarea unui productivism cu orice preţ iar mai nou şi în favoarea unui consumatorism excesiv. Schimbul s-a intensificat şi el continuu, dar mai cu seamă odată cu „noua economie", făcînd legătura între celelalte două. Răţuşca cea urîtă a rămas repartiţia, adică distribuţia şi redistribuţia resurselor, a veniturilor între membrii societăţii.

Pe măsură ce sistemul s-a golit de orice criteriu moral, îmbogăţirea prin orice mijloace devenind criteriul suprem, modelul a devenit tot mai inegalitar, prezentînd discrepanţe uriaşe de avuţie, de salarii etc. Cei bogaţi au devenit tot mai bogaţi, cei săraci au devenit extrem de săraci. Şi asta, valorificînd libertăţile democratice, dar ducînd pe cele mai înalte culmi lăcomia, egoismul, interesul cel mai îngust şi alte „virtuţi" de acest gen. Societăţile se văd astfel lipsite de coeziunea socială care să ofere stabilitate în bunăstare. Tensiunile au crescut extrem, iar eşafodajul economiei de cazino a baronilor escroci ai marii finanţe a început să trosnească din toate încheieturile.

Prin urmare, avem nevoie de o schimbare de paradigmă, care să reconsidere importanţa repartiţiei, de o nouă doctrină distributivistă, care să reintroducă criteriul moral în eco-

nomie. Pentru că mercantilismul excesiv şi inegalităţile prea mari pot ruina o economie, pot ruina o democraţie, lipsa de coeziune socială, sărăcirea clasei de mijloc sau absenţa ei putînd duce la tiranii sau totalitarisme de tot felul.

Aceste lucruri sunt valabile şi la nivel naţional, şi regional, şi global, practic la nivelul fiecărei comunităţi. O logică stranie face ca actualmente cîştigurile, profiturile să se concentreze în tot mai puţine mîini, iar pierderile să se socializeze, să se periferizeze. Putem constata aceste realităţi şi în contextul actualei crize. Pentru a schimba această logică, e necesară o schimbare de mentalitate care să facă posibilă o schimbare de sistem. Întrebată de ce este sărăcie în lume, maica Tereza răspundea simplu: „Pentru că oamenii nu împart". Nu împart cu semenii. Şi acest răspuns devoalează realităţi profunde şi extrem de dureroase.

Modelul occidental pleacă de la premisa că resursele sunt insuficiente şi că e necesară o competiţie tot mai acerbă pentru ele între membrii societăţii, pentru satisfacerea necesităţilor sau a dorinţelor lor tendenţial nelimitate. Această competiţie dezumanizantă ar fi motorul progresului social. Cei mai apţi şi mai lipsiţi de scrupule cîştigă; cei mai slabi şi mai scrupuloşi pierd şi sunt marginalizaţi. *Homo homini lupus*.

Dar lucrurile pot fi privite şi altfel. Se poate considera, cu puţină smerenie şi fără multe stridenţe, că Dumnezeu ne-a înzestrat cu tot ceea ce avem nevoie, direct şi prin intermediul naturii. Problema este cît risipim din această dotare iniţială. Pentru că distrugerea naturii a devenit strigătoare la cer. Şi asta a făcut-o econo-

mia productivistă. În acelaşi timp, cum repartizăm cît mai corect respectivele înzestrări, pentru ca ele să fie înmulţite şi să ajungă la toată lumea, evitînd consumerismul deşănţat al unora şi sărăcia lucie a celor mai mulţi, dar care tot oameni sunt?

Ţinta economicului este în social, prin urmare nimeni nu cîştigă dintr-o societate dezarticulată şi cu repartiţii disproporţionate de avuţie. Cererea globală, deci producţia globală, sunt mai bine susţinute de consumul cît mai multor oameni şi mai prost slujite de hiperconsumul doar al unei elite. Iar dacă cererea agregată este bine susţinută printr-o repartiţie mai corectă, cu distribuiri judicioase ale veniturilor primare şi ale celor din transfer, va fi stimulată şi producţia şi creşterea, ocuparea etc.

La ce foloseşte atîta bogăţie acumulată de unii, cînd aproapele moare de foame? Cînd vom înţelege că nu ne putem mîntui decît împreună? O nouă doctrină a repartiţiei e pe cale să se nască peste ocean, graţie contribuţiilor unor autori ca John Medaille, John Milbank, Adam Webb, Allan şi Kevin Carlson, Race Mathews sau Mason Gaffney. Şi în Europa avem exemple de distributivism cooperatist în ţările nordice, Elveţia, Italia (vezi Stefano Zamagni) ş. a., inclusiv în România au existat încercări în perioada interbelică, şi mă refer în special la doctrina Maniu-Mihalache.

Rănile provocate naturii sunt una cu rănile noastre. Trebuie să găsim o soluţie la impasul actual, altfel Pămîntul se va răzbuna şi poate fi extrem de rău. Dar oricît de rău poate să fie, este totuşi posibilă o mutaţie în evoluţia umană.

Acum şi aici, la limita dezastrului, avem şansa reală să descoperim că Dumnezeu a sădit în noi înţelepciunea şi creativitatea necesare pentru a modifica credinţele noastre cele mai disfuncţionale. În faţa noastră se află o perioadă de armonizare a trăirilor interioare cu acţiunea exterioară, care ne va permite o nouă percepţie a realităţii, la realizarea căreia ştiinţa şi spiritualitatea vor merge mînă în mînă.

2.12. STRATEGIA DE INSTABILITATE CONSTRUCTIVĂ

Clivajul dintre S.U.A. şi Europa devine persistent şi crescător. Europa a constituit principalul centru de interes al americanilor de la constituirea lor ca stat şi pînă la intervenţia din Iugoslavia, trecînd prin cele două războaie mondiale. Ei bine, astăzi, poate cu excepţia Marii Britanii, ea nu mai este în centrul politicii americane. Epicentrul intereselor americane s-a mutat în Orientul Apropiat, sau, cum i s-a mai spus, „Orientul Mijlociu Extins", o regiune ce se întinde din Pakistan pînă în Maroc, incluzînd Cornul Africii, o regiune mustind de petrol şi de terorism, o regiune în care se află prietenul principal al Americii – Israelul şi care a devenit astăzi teatrul a o mie şi unu de conflicte.

Principalul artizan al acestor conflicte a devenit, după 2001, chiar Statele Unite, al cărui fost preşedinte, în discursul despre starea naţiunii din 11 ianuarie 2007, se exprima textual: „ceea ce se întîmplă în Orientul Apropiat este

mai mult decît un conflict militar. Este războiul ideologic decisiv al vremurilor noastre. De o parte a baricadei se află cei ce cred în libertate şi moderaţie, de cealaltă, sunt extremiştii care îi măcelăresc pe nevinovaţi şi îşi clamează intenţia de a ne distruge felul nostru de viaţă". Aşadar, este vorba despre un război ideologic între „cei buni" şi „cei răi", o viziune maniheistă pe care am mai întîlnit-o în discursurile lui Bush şi care nu anunţa nimic bun.

La fel, madam Rice, într-o vizită la Tel Aviv, în timpul războiului din Liban din 2006, spunea că „Ceea ce vedem aici sunt durerile facerii unui nou Orient Apropiat şi, orice am face, trebuie să fim siguri că lucrăm pentru a veni în întîmpinarea acestui nou Orient Apropiat şi nu pentru a ne întoarce la cel vechi". Cine are urechi de auzit să audă...

Acest Orient Apropiat sau Orient Mijlociu Extins s-a transformat într-un butoi cu pulbere, cu lupte interconfesionale şi interetnice care au făcut deja sute de mii de victime, mai multe decît genocidul din Rwanda, cu participarea directă a armatelor occidentale, inclusiv cele ale N.A.T.O. Aşa cum am văzut, pentru Washington nu mai există conflicte izolate, ci o confruntare globală între Bine şi Rău. Acest tip de discurs seamănă perfect cu cel promovat de islamiştii care cheamă la *Jihad,* inclusiv de *Al-Qaida*, la războiul total împotriva „cruciaţilor şi a evreilor". El nu e decît o dihotomie simplificatoare, promovată de ambele părţi de oameni orbiţi de ideologii care practică autocelebrarea.

Frontierele au devenit tot mai permeabile, arme, oameni, tehnici, droguri etc. traversîn-

du-le cu tot mai mare uşurinţă de la un conflict la altul şi punînd pe drumuri sute de mii de refugiaţi. Nu se mai luptă atît armate regulate ale statelor, cît grupuri militare, cum sunt Hamas şi Hezbollah, care dau dovadă de o eficienţă surprinzătoare, în Irak astfel de grupuri ţinînd în şah cea mai puternică forţă militară din lume. De asemenea, Israelul a trăit în 2006 la Sderot sub o teroare cum n-a mai văzut de la războiul de independenţă, un oraş întreg fiind practic paralizat de tirurile de rachete ale acestor grupuscule militare.

Se afirmă acum în Palestina a treia generaţie de militanţi islamişti, care nu are neapărat o bază de masă şi nici reprezentare politică, dar care este extrem de radicală şi transnaţională, respinge orice compromis, nu vizează doar israelienii şi nu se limitează doar la Palestina, ci are revendicări globale care merg pînă la fondarea unui stat islamic unic. Astfel, vechile naţionalisme sunt depăşite, criteriile de reconfigurare a zonei fiind de natură etnică şi religioasă.

Din punct de vedere etnic, regiunea este un mozaic de minorităţi, oamenii se identifică cu comunitatea din care fac parte, în detrimentul vechilor apartenenţe naţionale sau de altă natură, ceea ce slăbeşte – se înţelege – integritatea statelor şi duce la conflicte practic fără sfîrşit. Astfel, sunt încurajate şi ingerinţele străine, marile puteri, locale sau internaţionale, manipulîndu-şi fiecare acoliţii în propriul interes. Asta fac şi Siria, şi Iranul, şi Israelul, şi Statele Unite, şi Rusia, Marea Britanie sau Franţa.

Să ne amintim cum, la începutul primului mandat al lui Bush, strategii neoconservatori americani predicau o „strategie de instabilitate constructivă" în Orientul Apropiat. Ei bine, astăzi, din ceea ce vedem, se pare că au implementat-o cu succes. Noul Orient Mijlociu Extins s-a reconfigurat într-adevăr, numai că nu chiar aşa cum şi-ar fi dorit strategii americani, ci devenind o mare zonă de instabilitate gravă şi durabilă, care rescrie întreaga politică mondială.

2.13. VIITORUL LIBERTĂŢII

Trăim de cîteva decenii o perioadă preponderent democratică. Ascensiunea democraţiei în lume a început cu circa o sută de ani în urmă şi s-a impus ca tendinţă dominantă după al doilea război mondial. Actualmente, 119 ţări sunt conduse în mod democratic, reprezentînd 62% din ansamblul mondial. Cifrele şi o analiză foarte provocatoare a fenomenului ne sunt prezentate de către Fareed Zakaria în lucrarea *Viitorul libertăţii. Democraţia neliberală în Statele Unite ale Americii şi în lume*, apărută la editura Polirom, în cadrul frumoasei colecţii „Economie şi societate", 2009. Este o lectură esenţială pentru cei interesaţi de promovarea şi prezervarea democraţiei şi a libertăţii, ca şi de tendinţele politice globale apărute în ultima vreme.

Ascensiunea puternică a democraţiei în ultimii cincizeci de ani a făcut din ea forma standard de guvernămînt, ce conferă legitimitate

politică majorităţii statelor lumii. Monarhiile sunt depăşite, iar dictaturile discreditate. Pînă şi duşmanii declaraţi ai democraţiei îi împrumută cel puţin retorica şi îi imită ritualurile, ceea ce înseamnă că democraţia pare să fi cîştigat disputa cu alte forme de guvernămînt. Pentru mulţi însă, ea a devenit mai mult de atît: a devenit un mod de viaţă. „Ceea ce este cu adevărat nou şi distinct în capitalismul de astăzi, arată autorul, nu este faptul că e global, informaţional sau tehnologic – aceste trăsături au existat şi în epoci istorice mai vechi –, ci faptul că e democratic" (p. 13-14).

Pînă şi economia pare să fi devenit mai democratică. În ultima jumătate de secol, creşterea economică produsă în cadrul democratic a condus la ieşirea din sărăcie a sute de milioane de oameni, transformînd consumul, economisirea şi investiţiile în fenomene de masă. Prin urmare, puterea economică, deţinută altădată de o elită, s-a deplasat mai spre baza piramidei sociale. O altă dimensiune a socialului care s-a democratizat este cultura, care este acum dominată de muzica ce place majorităţii, de filmele de succes, ca să nu mai vorbim de televiziune sau de Internet. Canonul cultural al epocii democratice s-a schimbat faţă de perioada anterioară, referinţele culturale de asemenea. Cantitatea a devenit calitate, în cel mai pur spirit marxist.

Întrebarea obligatorie este ce anume a produs astfel de modificări spectaculoase ce însoţesc valul democratizării? Desigur, este de invocat voinţa politică, dar şi alte forţe, cum este revoluţia tehnologică, care a permis inclusiv

democratizarea informaţiei, emanciparea economică, ca şi discreditarea sistemelor şi ideologiilor totalitare. Foarte important, din toate aceste puncte de vedere, a fost modelul american, ale cărui politică şi cultură sunt profund democratice şi care s-a impus în această perioadă, inducînd ideea că democratizarea este inevitabilă. Aceste forţe au făcut ca astăzi aproape oricine să poată obţine aproape orice, inclusiv arme de distrugere în masă. Manualele de terorism ale Al-Qaida au fost printate de pe Internet şi tot pe această cale teroriştii îşi recrutează adepţii, pe muzică hip-hop.

Deci şi violenţa s-a democratizat şi ajungem astfel la faţa mai puţin dezirabilă a democratizării. O mînă de oameni poate îngrozi întreaga lume, poate provoca distrugeri în masă la mii de kilometri depărtare. Autoritatea statelor e departe de a mai fi o piedică. Frontierele s-au permeabilizat, sub loviturile repetate şi puternice nu doar ale teroriştilor, ci şi ale magicienilor banului, ale pieţelor de capital, ale companiilor transnaţionale, emigranţilor, ale unor guverne locale şi organizaţii neguvernamentale, toate pe suportul noilor reţele tehnologice şi financiare. Iar această devoluţie de putere şi de suveranitate a statelor e doar la început, chiar dacă procesul nu e liniar, de unde şi revenirea puternică a autorităţii statale după 11 Septembrie şi, mai cu seamă, după declanşarea marii crize economice globale actuale. Oricum, lupta între forţele centripete legate de stat şi cele centripete e deschisă şi va mai dura o vreme, dar mă tem că finalul e cunoscut.

Deci, deşi minunată în sine, democraţia nu e şi suficientă, nu constituie un panaceu şi aici e ideea principală a cărţii, detaşată după o analiză pertinentă, anume că, pentru a fi funcţională, democraţia trebuie însoţită de liberalismul constituţional, altminteri dispersia maximă a puterii în societate, adusă de procesul de democratizare, poate ascunde pericole majore la adresa libertăţilor individuale. Singură, democraţia nu garantează nici pacea, nici prosperitatea, cum altădată sesiza şi Alexis de Tocqueville.

Aceasta nu înseamnă că democraţia e rea; autorul are doar curajul, spre deosebire de mulţi alţii atinşi de „corectitudinea politică", să vorbească şi despre faţa ei mai întunecată. „Dacă tăcem, de teamă să nu fim etichetaţi ca «antidemocratici», nu avem nici o şansă să vedem ce poate fi neliniştitor în procesul tot mai sporit de democratizare a vieţilor noastre. Presupunem că democraţia nu poate cauza nici o problemă, iar atunci cînd observăm maladii sociale, politice şi economice, aruncăm vina în dreapta şi-n stînga, respingem dificultăţile ce apar, evităm răspunsurile, dar nu discutăm niciodată despre marea transformare aflată în centrul vieţii noastre politice, economice şi sociale" (p.16).

Putem avea alegeri libere şi corecte, iar cei aleşi să fie rasişti, fundamentalişti, fascişti, extremişti în general, ceea ce poate duce la dictatură, autocraţie sau teocraţie. Ceea ce se întîmplă în Peru, Venezuela, Egipt, Uzbekistan, Ghana, Kazahstan, Nigeria şi-n multe alte ţări poartă numele de „democraţie neliberală". Prin

„democraţie", occidentalii înţeleg „democraţie liberală", adică un sistem caracterizat nu doar prin alegeri libere, ci şi printr-un stat de drept, separarea puterilor şi protejarea libertăţilor fundamentale (liberalism constituţional). Dar nu peste tot este la fel, nici chiar în Vest. În ultimii cincizeci de ani, libertatea şi democraţia au fuzionat, însă astăzi ele se despart în multe ţări (din Asia Centrală, Indonezia, lumea arabă, Africa etc.): democraţia înfloreşte, libertatea nu.

Astfel, într-o lume tot mai democratică, apar societăţi nefuncţionale. De ce se întîmplă astfel ? Pentru că, aşa cum arăta Huntington, democraţia este doar una dintre virtuţile politice, nu singura, iar fără celelalte amintite democraţia poate fi nefuncţională, poate duce la tiranii (exemplul lui Hitler e celebru şi mult invocat în acest sens). Democraţia nu înseamnă automat şi bună guvernare. De aceea, avem mici excepţii de la regulile democratice chiar în ţările vestice: în Scandinavia întîlnim restrîngeri ale drepturilor de proprietate individuală, în Franţa avem un monopol de stat asupra televiziunii, iar în Marea Britanie avem chiar o religie de stat ş.a.m.d. Pe de altă parte, în Hong Kong sau în Singapore avem multă libertate fără democraţie. Deci cele două nu sunt neapărat consubstanţiale, uneori aflîndu-se chiar în conflict.

Chiar în Statele Unite pot fi întîlnite numeroase elemente nedemocratice: Curtea Supremă e formată din nouă oameni numiţi, şi nu aleşi, fiecare stat american are dreptul la doi senatori, indiferent de numărul populaţiei sale, companiile private, grupurile de lobby şi asociaţiile neguvernamentale, nedemocratice prin

structura lor, exercită o influenţă majoră asupra deciziei politice şi a alegerilor publice ş. a, astfel că putem vorbi despre o „variantă americană de democraţie neliberală", în care partidele politice au devenit nişte organizaţii de tip Potemkin.

Publicul simte că se întîmplă ceva. Americanii au un respect foarte scăzut faţă de sistemul lor politic, iar ascensiunea foarte puternică a partidelor antisistem în ţările europene ne dă de înţeles că şi aici sentimentele sunt cam aceleaşi. Şi asta pentru că sistemul devine tot mai nefuncţional, tot mai discreditat în ochii publicului, de unde şi participarea la vot extrem de scăzută. Democraţia occidentală, aflată sub presiunea unor factori ca terorismul, schimbările demografice, imigraţia şi conflictele culturale, rămîne un model mai mult pentru alţii; acasă, ea se goleşte tot mai mult de conţinut prin campaniile politice perpetue, linguşirea publicului, suspectele finanţări ale partidelor, interesele speciale şi lobby-ul foarte puternic.

Tehnoentuziaştii susţin că Internetul va reuşi în curînd să aducă democraţia în China, prosperitatea în India, iar noi vom putea deveni proprii bancheri, avocaţi, editori şi chiar legislatori. Legea, cu toate încorsetările ei, trebuie , de fapt, să întărească libertatea, nu să o reducă. Oricum, în Elveţia şi în California, democraţia participativă, guvernarea prin referendumuri şi votul electronic au început de mult, iar alte state le urmează exemplul. Asta nu înseamnă tot o extindere a democraţiei? Societăţile democratice au nevoie de noi ghiduri, adaptate noilor timpuri, au nevoie să reînnoiască modalităţile de

căutare a libertăţii şi fericirii, fără a uita, desigur, trecutul libertăţii.

De la Woodrow Wilson la Franklin Roosevelt, John F. Kennedy, Ronald Reagan şi George W. Bush, americanii au considerat că „ cea mai bună şansă a păcii în lumea de astăzi este extinderea libertăţii pe tot globul". Asta i-a mulţumit pe cei răniţi şi i-a rănit pe cei mulţumiţi. Dar America a rămas tot mai singură, şi asta datorită propriilor greşeli, datorită diferenţei supărătoare dintre ce spune şi ce face. Într-adevăr, distanţa dintre retorica sa şi acţiunea sa este uneori izbitoare. Americanii s-au angajat să susţină pe toţi cei care luptă pentru libertate şi chiar să li se alăture. Dar cînd s-a ridicat Taiwanul, în 2004, America a susţinut Beijingul. Îl critică pe Putin, dar face cu el mari afaceri. Cînd disidenţii din Arabia Saudită au cerut monarhie constituţională, Bush l-a primit pe regele Abdulah, care conduce unul dintre cele mai represive regimuri de pe planetă, la ferma sa din Texas. La fel de prietenos s-a dovedit şi cu preşedintele dictator al Uzbekistanului, Islam Karimov, şi cu fostul general Pervez Musharraf al Pakistanului, şi exemplele pot continua...

Procentul ţărilor considerate libere de către fundaţia Freedom House nu a mai crescut de zece ani, ceea ce spune multe. Cu cît americanii strigă mai tare în favoarea democraţiei, cu atît libertatea în lume pierde teren. Una dintre cele mai la îndemînă explicaţii este antipatia globală de care s-a învrednicit fostul preşedinte George W. Bush. El a amestecat democraţia cu libertatea, aroganţa cu naţionalismul şi prostia cu fundamentalismul într-o

formulă foarte toxică. În Rusia, ca şi în Irak, oamenii au în primul rînd nevoie de ordine. Fără ea, libertatea devine periculoasă. Iar problema principală cu care se confruntă statele slab dezvoltate nu este absenţa democraţiei, ci cea a unei bune guvernări, din Nigeria şi pînă în Haiti. Se vede că e mult mai uşor să clamăm democraţia liberală decît să o realizăm. Fiecare popor îşi doreşte libertatea, potrivit culturii sale specifice, dar edificarea unei democraţii reale şi sustenabile este o problemă mult mai complexă.

În Iordania, de pildă, monarhul neales este mai liberal şi mai progresist decît foarte mulţi democraţi aleşi. La fel în Emiratele Arabe Unite şi în multe alte ţări. Saddam Hussein era ales democratic, dar era un tiran. Iată însă că schimbarea sa a adus în Irak haosul. Un haos care era evitabil. Distrugînd statul irakian, S.U.A. au creat un vid de securitate, ca să nu mai vorbim de şomaj şi sărăcie, război civil şi tot arsenalul de probleme pe care americanii le lasă acum în urmă. Va reuşi Irakul să evite conflictele etnice şi religioase, să dezvolte o economie care să nu se bazeze doar pe petrol, să-şi creeze un stat de drept? Greu de crezut. Cum spune Fareed Zakaria, „De la Versailles pînă în Vietnam, acesta a fost întotdeauna punctul slab al idealismului american, mulţumiţi de virtuţile scopurilor înalte pe care şi le-au asumat, pierd din vedere realităţile practice din teren" (*Viitorul libertăţii*, p. 234).

Astăzi, potrivit aceleiaşi fundaţii *Freedom House*, doar 25 din cele 192 de ţări ale lumii sunt declarate total nelibere, ceea ce înseamnă că libertatea pe glob a făcut progrese

importante în ultimele decenii. Multe ţări cunosc mixturi bizare de libertate şi tiranie, cum e Rusia lui Putin, cum e puternica Chină, cum e India, care a făcut progrese substanţiale, fiind astăzi cea mai numeroasă democraţie din lume. Acestea sunt doar exemplele cele mai notorii, dar există o pleiadă de ţări, mai mici, cu grade de libertate şi specificităţi foarte diverse. Deci nu întotdeauna libertatea şi democraţia sunt consubstanţiale, ca în modelul occidental. Există ţări democratice în care libertatea e foarte redusă, aşa cum am arătat. Invers, în drumul spre libertate, unele ţări sacrifică, chiar dacă numai temporar, sistemul democratic. Este cazul Chinei, cu spectaculoasa sa ascensiune recentă. Să fie acesta un model de urmat, alternativ celui occidental?

2.14. LUMEA ÎN 2020

Recent, Consiliul Naţional de Informaţii al S.U.A. a dat publicităţii un Raport despre cum va arăta lumea în 2020. Potrivit analiştilor americani, globalizarea devine aproape ireversibilă, dar ea tinde să devină tot mai puţin occidentală, se va reduce numărul economiilor rămase în urmă, dar ţările asiatice vor stabili noi reguli ale jocului. Avuţia globală creşte, dar creşte şi decalajul dintre bogaţi şi săraci. Numărul firmelor globale e în continuă creştere, ceea ce facilitează răspîndirea noilor tehnologii. Conectivitatea crescută a actorilor globali aduce noi provocări guvernelor naţionale.

În această perioadă, vom asista la o ascensiune puternică a Asiei, în special a Chinei

şi Indiei, şi la apariţia unor noi puteri economice de talie medie. În ţările occidentale populaţia va îmbătrîni, mai ales în U.E., dar şi în Japonia, iar dezvoltarea lor în continuare depinde, în special, de abilitatea lor de a-şi adapta forţa de muncă, sistemele de asistenţă socială şi integrarea imigranţilor. Vor apărea noi surse de energie pentru a satisface cererea globală, însoţite de fenomene de instabilitate politică în ţările producătoare şi de probleme în materie de furnizare. Puterea actorilor non-statali va creşte tot mai mult, iar statele şi instituţiile internaţionale vor căuta să se adapteze.

Islamul politic rămîne o forţă potentă, bazată pe ideologia jihadistă, în contextul în care religia va juca un rol tot mai important, afectînd unitatea statelor şi generînd potenţiale conflicte regionale. Vor apărea noi puteri nucleare, iar abilitatea teroriştilor de a obţine arme biologice, chimice radiologice sau nucleare va crea reale pericole. Arcul de instabilitate va trece peste Orientul Mijlociu, Asia şi Africa. Evenimentele se vor precipita în aceste zone şi vor duce la schimbarea a numeroase guverne. Un conflict global între marile puteri este puţin probabil, ceea ce nu înseamnă că nu se va duce o competiţie acerbă pentru resurse. Problemele de mediu şi cele etice se vor agrava, depinzînd foarte mult de dezvoltarea tehnologică: vor apărea mai multe tehnologii curate sau murdare.

Statele Unite vor rămîne în continuare singurul actor global, din punct de vedere politic, economic, tehnologic şi militar. Rămîne de văzut cine va provoca deschis Washingtonul. America va fi cea mai importantă variabilă în

procesul de remodelare a lumii, influenţînd şi calea pe care ceilalţi actori aleg să o urmeze. Niciodată după al doilea război mondial forma şi natura aliniamentelor internaţionale nu a fost atît de bulversată. Plăcile tectonice ale geopoliticii mondiale s-au deplasat, fapt cu puternice consecinţe: ascensiunea puterilor asiatice şi apariţia unor noi puteri, Orientul Mijlociu a luat foc, diviziunile transatlantice sunt tot mai mari, Eurasia mocneşte de conflicte, guvernarea naţională se confruntă cu probleme noi, starea de insecuritate s-a accentuat extrem, inclusiv datorită terorismului, ş. a.

Devenirea Chinei şi a Indiei ca jucători globali, urmaţi posibil şi de alţii, este similară cu ascensiunea S.U.A. şi a Germaniei unificate din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Impactul e la fel de dramatic şi va transforma peisajul geopolitic actual în mod ireversibil. Afirmarea economică şi politică a acestor noi puteri se bazează, în primul rînd, pe o creştere economică amplă şi susţinută, combinată cu o populaţie foarte numeroasă şi o extindere a posibilităţilor militare. Pînă în 2020, P.I.B.-ul Chinei îl va depăşi pe cel al tuturor puterilor occidentale, cu excepţia S.U.A. De asemenea, P.I.B.-ul Indiei îl va depăşi pe cel al ţărilor europene. Pentru aceasta, nu e obligatoriu ca standardul de viaţă al majorităţii populaţiei din cele două ţări să-l depăşească pe cel occidental. O altă ţară ce va cunoaşte o creştere record va fi Brazilia, o alta – Indonezia.

În ce o priveşte, Europa lărgită va putea să-şi sporească influenţa pe scena internaţională, datorită dimensiunii pieţei, a forţei sale

comerciale, a monedei euro, a existenţei unei forţe de muncă înalt calificate şi a unor guverne democratice şi stabile. Europa poate oferi un model de guvernare globală şi regională pentru puterile aflate în ascensiune. Dar îmbătrînirea populaţiei şi absenţa relativă a mîinii de lucru va crea probleme economiei europene. Cu probleme oarecum similare se confruntă şi Japonia, care va trebui, în plus, să-şi reevalueze statutul şi rolul său regional. Tokio va trebui să aleagă, practic, între China şi S.U.A. Criza din Coreea de Nord va ajunge la un final şi se va pune problema reunificării coreene. Toate acestea, plus problema Taiwanului, creează un proces complicat de realizare a unui echilibru regional.

La rîndul său, Rusia îşi poate mări rolul internaţional datorită poziţiei sale de mare exportator de hidrocarburi şi a forţei sale militare. Dar Rusia cunoaşte o gravă criză demografică şi o asistenţă medicală extrem de precară. În plus, e afectată de instabilitatea zonei caucaziene şi din Asia centrală, cu prezenţa activă a extremismului musulman, terorismului şi conflictelor interetnice. Aceste probleme limitează ascensiunea Rusiei, dar ea are avantajul de a juca la două capete, aliindu-se, pe de o parte, cu puterile occidentale şi, pe de altă parte, cu puterile asiatice în creştere (vezi Acordul de la Shanghai). Alte grupări geografice existente îşi vor pierde din importanţă. Vom avea în continuare o lume bazată pe state şi pe megaoraşe, legate între ele prin sisteme multiple de telecomunicaţii, comerţ şi finanţe.

3. VAMPIRII PĂMÎNTULUI

În ultima vreme, pierderile din Irak au mai diminuat. Candidatul republican John McCain anunţa chiar o apropiată victorie (!?). După Bush, cel care a minţit o lume întreagă referitor la motivele invadării Irakului şi ar mai fi stat în Mesopotamia încă 100 de ani, lucrurile merg mai bine, armata americană începînd un calendar de retragere. Cineva a numărat aproape 1000 de minciuni despre Irak, rostite public de către fostul preşedinte american şi şase dintre apropiaţii săi, între 11 Septembrie 2001 şi începutul războiului. Tot ce e clădit pe minciună se dărîmă, iar ponoasele le tragem cu toţii. Deşi Comisia Baker-Hamilton propunea, în 2006, un dezangajament militar, negocieri cu Siria şi Iranul, şi tratarea serioasă a problemei palestiniene, Bush, bazîndu-se pe un alt raport, al *American Enterprise Institute,* redactat de către neoconservatorii Frederick Cagan şi Jack Keane, mărise numărul de soldaţi din Irak cu 30000, ca şi numărul punctelor de control şi de acţiuni militare.

Americanii s-au apropiat de sunniţi, grupaţi în mişcarea *Sahwa* (*Trezirea*), plătindu-i bine şi izolînd *Armata lui Mahdi*, a şiiţilor conduşi de clericul Al-Sadr, din sud, sprijiniţi de

Iran. Astfel, s-au obţinut rezultate în alungarea extremiştilor Al-Qaida. Banii i-au făcut pe şefii de triburi mai cooperanţi decît forţa armelor. Dar alianţa e fragilă, căci, totuşi, mai toţi irakienii sunt împotriva prezenţei americane. În absenţa unei puteri centrale la Bagdad, recunoscute de toată lumea, americanii au separat cu peste 100000 de blocuri de beton cartierele oraşului pentru a opri luptele interconfesionale. Iată cum zidul Berlinului, imitat de evrei în Cisiordania, face în continuare prozeliţi...

Nici una dintre cele trei comunităţi etnico-religioase (şiită, sunnită, kurdă) ale ţării nu este omogenă, iar guvernul central controlează doar „zona verde" din centrul Bagdadului, cu ajutorul americanilor. Nu ştim cine va cîştiga în Irak, dar ştim că cei care cu siguranţă pierd sunt, în primul rînd, irakienii. Nimeni nu ştie cîte vieţi umane s-au pierdut, se spune însă că una din cinci familii a înregistrat cel puţin un mort, iar în ce priveşte pierderile materiale va fi nevoie de zeci de ani pentru a le recupera. Producţia de petrol a stagnat, necesarul de electricitate nu poate fi asigurat, 70% dintre irakieni nu au acces direct la apă potabilă, nu mai există medici, iar peste 4 milioane de oameni au fost evacuaţi. Sunt doar cîteva date ale unui adevărat dezastru.

Irakienii nu sunt capabili să se autoguverneze, dar nu acceptă nici o guvernare străină. Americanii nu înţeleg această xenofobie antioccidentală, acest sentiment naţional şi încă se miră că nu au fost primiţi cu flori. Acest sentiment anticolonial are rădăcini vechi, încă

de pe vremea ocupaţiei britanice. Mandatul acordat de către O.N.U. la un an de la ocupaţie expiră în decembrie 2008. Statele Unite ar dori să îl înlocuiască cu un contract bilateral, ceea ce nu cred că va fi greu de obţinut. Cu un buget militar record, de 515 miliarde dolari, cît al tuturor celorlalte ţări la un loc, S.U.A. îşi vor permite să staţioneze în continuare în Irak. De ce, în ciuda promisiunilor anterioare, democraţii deveniţi majoritari în Congres nu au cerut retragerea e greu de spus. Probabil că aşa îşi interpretează americanii interesul lor naţional.

Sub presiune americană, Parlamentul irakian a votat o lege pentru privatizarea sectorului petrolier, naţionalizat în 1972. Aşa parcă mai înţelegem comportamentul american. Bush, cel puţin, ar fi dorit să poată obliga şi viitoarea administraţie să urmeze aceeaşi cale. Dacă ar fi cîştigat McCain continuitatea era garantată. Problema e că a cîştigat Obama, care pare hotărît pentru retragere. Iată de ce preşedintele Bush i-a refuzat acestuia şi o simplă strîngere de mînă. Interesele în joc sunt atît de mari, încît e de aşteptat ca asupra lui Obama să se îndrepte toate tunurile în perioada următoare.

Eu cred că la vîrful politicii americane s-a format o elită transpartinică, foarte puternic susţinută de grupuri de interese economice, care-şi doreşte practic permanentizarea prezenţei americane în Irak şi în Orientul Mijlociu în general. Este, dacă vreţi, în primul rînd, vorba despre o strategie energetică, iar regiunea are suficiente probleme şi conflicte care să mascheze interesul adevărat. Elita despre care vorbeam este, din păcate, una foarte belicoasă şi spun din

păcate pentru că aceleaşi interese ar putea fi mai bine slujite, în opinia mea, prin mijloace diplomatice şi economice. Asta demonstrează încă o dată cît de rudimentari suntem ca specie.

Eu nu cred că adevărata problemă în această zonă suprastrategică o reprezintă religia islamică şi nici măcar terorismul. Adevărata problemă o reprezintă bătălia pentru resurse energetice, în primul rînd pentru sîngele pămîntului numit petrol. Acesta este blestemul acestei civilizaţii. Iar acutizarea problemei e doar la început, căci secătuirea resurselor va marca şi sfîrşitul civilizaţiei vampirilor pămîntului.

3.1. CORIDA NUCLEARĂ

Administraţia americană e tot mai tentată să atace Iranul. Dar sunt toate semnele că puterea americană şi-a atins limitele şi că va urma declinul. Consecinţele aventurii din Irak sunt deja mai dezastruoase decît ale celei din Vietnam. Criza a fracturat establishmentul de securitate naţională care conduce ţara după al II-lea război mondial. Există deja un dezacord public al generalilor şi al agenţiilor de informaţii vizavi de continuarea actualei politici. Spre pildă, generalul în rezervă William Odom consideră că invazia Irakului reprezintă „dezastrul strategic cel mai important din istoria Statelor Unite", iar colonelul Larry Wilkerson, fost şef de stat major al lui Colin Powel, vorbeşte despre „o eroare de dimensiuni istorice". Chiar fostul director al Consiliului Naţional de Securitate, dl. Zbigniew Brzezinski, denunţă „o calamitate

istorică, strategică şi morală". Diversele ministere îşi pasează reciproc răspunderea, iar un înalt demnitar în funcţie compara fosta echipă de la conducere cu familia Corleone, o clică incompetentă, arogantă şi coruptă.

De fapt, George Bush nici nu a avut o legitimitate democratică indiscutabilă. În 2000, el a pierdut votul popular şi a ajuns preşedinte datorită unei decizii controversate a Curţii Constituţionale care a decis oprirea renumărării voturilor în Florida, ceea ce pentru mulţi jurişti a echivalat cu o lovitură de stat constituţională. Contracandidatul său, Al Gore, s-a supus pentru a evita o criză constituţională fără precedent şi iată că a fost răsplătit cu premiul Nobel pentru pace, pretextul fiind un film documentar despre încălzirea globală.

Onoarea armatei americane este rănită, şi asta e grav. Legitimitatea internaţională a Americii este grav afectată, deoarece americanii n-au înţeles că puterea nu se reduce la puterea de coerciţie. Capacitatea S.U.A. de a defini ordinea de zi planetară şi de a influenţa preferinţele pe plan mondial au slăbit foarte mult, fapt vizibil mai ales în America Latină şi în Asia, dar nu numai. Statele Unite nu mai stabilesc ordinea de zi la O.N.U., F.M.I., Banca Mondială şi alte organisme internaţionale. Pe scurt, istoria merge înainte, în timp ce Statele Unite au puţină treabă în Orientul Mijlociu, printre altele să crească fără limite preţul petrolului, să-şi cheltuiască mai toate resursele şi să provoace o criză mondială de mari proporţii.

America a intrat într-un proces de

dezimperializare similar celui prin care au trecut mai toate marile imperii, ultimul fiind cel britanic, un proces ce poate dura mult şi naşte convulsiuni fatale. Vulturii americani au crezut că atentatele de la 11 Septembrie le oferă un prilej istoric, precum al III-lea război mondial, pentru a remodela lumea. Apoi au plecat, iar după ei potopul.

Acum suntem ameninţaţi cu un nou război, contra Iranului, ceea ce ar echivala practic cu un nou război mondial. Statele Unite au autorizat deja operaţiuni în interiorul acestei ţări şi ajută diverse grupări separatiste să contribuie la obiectivul „schimbării regimului". Politicienii mai belicoşi şi aliaţii lor, inspiraţi de Comitetul Afacerilor Publice Americano-Israelian (!), doresc un bombardament rapid al uzinei de îmbogăţire a uraniului de la Natanz, precum şi al locaţiilor militare iraniene situate lîngă frontiera cu Irakul. Pe de altă parte, se doreşte continuarea presiunilor diplomatice, a acţiunilor subversive şi a războiului economic menit să afecteze activităţile internaţionale bancare şi comerciale ale Iranului.

Pakistanul şi Israelul înarmează şi finanţează în Iran grupuri rebele ale minorităţilor etnice pentru a hărţui regimul. Israelul are contacte vechi de 50 de ani cu kurzii din Iran şi Irak. Cea mai serioasă mişcare separatistă cu care se confruntă Iranul activează în sud-vestul ţării, în Khouzistan, regiune ce produce 80% din petrolul brut al ţării. Abwaz, capitala regiunii, se află la doar 120 de kilometri de Basra, în Irak, iar oamenii de pe cele două părţi ale Chatt Al-Arab au aceeaşi origine etnică, religioasă şi

împărtăşesc acelaşi mod de viaţă. Între 1987 şi 1925 s-a produs o secesiune a acestei provincii de Persia, deci precedente există. Iar Iranul este o ţară în care minorităţile ajung la 44%.

Un compromis asupra chestiunii nucleare, principalul măr al discordiei, mă tem însă că nu va fi posibil fără o modificare a posturii militare a Statelor Unite în Golf. Sau o suspendare a activităţilor de la Natanz ar putea fi obţinută dacă Israelul ar accepta să îngheţe simultan activităţile la reactorul de la Dimona. Departe de a speria regimul de la Teheran, presiunile americane au reuşit să-i exaspereze pe toţi iranienii, mai ales prin prezenţa amenin-ţătoare a port-avioanelor în Golful Persic. Sancţiunile economice sunt în mod cert mai eficace. Dar din 40 de bănci europene şi asiatice care fac afaceri cu Iranul numai 7 au acceptat să-şi întrerupă activităţile. În plus, Iranul utilizează tot mai mult centrele financiare (peste 400) localizate în Dubai.

Cum remarca un fost diplomat francez la Teheran, relaţiile dintre S.U.A. şi Dubai seamănă cu o coridă. Americanii tot agită basmaua roşie, ceea ce nu face decît să înfurie taurul iranian, şi atît. Deocamdată.

3.2. COMOARA LUI BEN LADEN

„Cea dintîi dintre forţele care conduc lumea este minciuna”
(Jean-Francois Revel)

Aşa cum au inventat arme de distrugere în masă în Irak, americanii au lansat tot felul de legende privind finanţarea terorismului. Astfel, opinia publică este manipulată prin istorii scoase parcă din poveştile cu benzi desenate ale copilăriei, dar care au un rezultat foarte serios: permit S.U.A. să controleze circuitul capitalurilor la nivel planetar. De cele mai multe ori, nimeni nu ştie de ce fluctuează piaţa financiar-monetară, iar cine vine cu o istorioară credibilă are şanse să devină un bun *broker,* să influenţeze lucrurile în sensul dorit. Ei bine, cam aşa procedează americanii la scară globală.

După 11 Septembrie s-a stabilit rapid faptul că teroriştii sunt finanţaţi de către Osama bin Laden din averea sa de 300 de milioane de dolari, sumă calculată foarte ştiinţific de către un cercetător de la Departamentul de Stat, prin împărţirea valorii activelor totale ale clanului Bin Laden din Arabia Saudită la numărul de membri al acestuia. Alte surse incriminate, aşa la modul general, au mai fost organizaţiile islamice de caritate, miliardarii arabi, comerţul cu droguri, arme, aur şi diamante, societăţile paravan, traficul cu persoane ş. a.

Pe baza unor astfel de informaţii, a pornit un „război financiar” împotriva terorismului, care a avut rezultate, cît şi cel purtat *manu militari.* Ulterior, personalităţi de

prim rang din cabinetul american sau din C.I.A., precum Paul O'Neill (fost ministru de finanţe), Richard Clarke (însărcinat cu contra-terorismul) sau Michael Scheuer (şef al „celulei virtuale Bin Laden"), au negat cea mai mare parte a percepţiilor şi credinţelor comune privind războiul financiar contra terorismului, iar în august 2004 a apărut şi raportul Comisiei asupra evenimentelor din 11 Septembrie, care a demonstrat că atentatele au avut nevoie de foarte puţini bani şi a condamnat politizarea informaţiilor şi a investigaţiilor privind finanţarea terorismului.

Raportul a demistificat şi ideea că averea personală a lui Bin Laden constituie principala sursă a al Qaida. Astfel s-a clătinat legenda „unuia dintre cei mai bogaţi teroriştii ai lumii, un nomad foarte priceput în afaceri, care a folosit o moştenire enormă şi o constelaţie de întreprinderi pentru a finanţa o reţea teroristă planetară", cum se exprimau Karen DeYoung, David Hilzenrath şi Robert O'Harrow jr. într-un articol apărut în *Washington Post* din 21 Septembrie 2001. La fel, Michael Ledeen, de la *American Entreprise Institute*, îl prezenta pe Bin Laden ca pe „directorul unei întreprinderi teroriste internaţionale", organizată după principiile familiilor mafiote.

Au apărut astfel tot felul de specialişti în Bin Laden, sau binladenologi, care ştiu tot mai multe despre el, mergînd, ca în butada bunului specialist, pînă la a şti totul despre nimic. Oricum, nimeni nu a reuşit încă să dea de urma celor 300 de milioane de dolari mult clamaţi. Totuşi, „specialiştii" susţin că Al Qaida este

foarte bogată, estimările mergînd pînă la un minimum de 5 miliarde de dolari, proveniţi din mai toate ţările musulmane şi foarte bine ascunşi, probabil în peştera lui Aladin. Comoara lui Bin Laden seamănă foarte bine cu armele de distrugere în masă ale lui Saddam Hussein...

Astfel, căutînd să rezolve o problemă imaginară, americanii au reuşit să creeze, prin războaiele pe care le susţin în Irak, Afganistan şi cine mai ştie ce sau cine urmează, o problemă cît se poate de reală. 158000 de soldaţi americani se află numai în Irak. În urma alegerilor din 2006, Congresul american a început să fie dominat de democraţi, dar, în ciuda angajamentelor anterioare, Congresul nu a făcut nimic pentru a se opune unui preşedinte foarte belicos şi a produce o reorientare politică externă care să scoată ţara din cuibul de viespi irakian. Potrivit Constituţiei, Congresului îi revine responsabilitatea de a declara război, de a mobiliza armata şi de a se ocupa de apărare, cu excepţia cazului în care S.U.A. trebuie să respingă „atacuri neaşteptate", caz în care responsabilitatea îi revine preşedintelui. Dl. Bush a profitat de această dispensă şi şi-a arogat puteri practic nelimitate.

De fapt, după al II-lea război mondial, aproape de fiecare dată cînd un preşedinte american a trimis trupe în diferite colţuri ale pămîntului, Congresul nu a emis decît rezoluţii şi proteste simbolice. E suficient să ne amintim în acest sens de acţiunile ordonate de preşedintele Nixon asupra Cambodgiei, de invazia ordonată de Bush tatăl în Panama, de atacurile aeriene asupra Libiei ordonate de Reagan, sau

de invazia din Granada ordonată de acelaşi preşedinte, de încercarea de recuperare a ostaticilor americani din Iran, sub preşedintele Carter, de invazia americană din Haiti, ordonată de preşedintele Clinton, sau de bombardamentele masive din Bosnia şi Serbia dictate de acelaşi preşedinte. Acum lucrurile se petrec la fel. Deşi majoritar democrat, Congresul se face că nu vede ce se întîmplă. Iar mîine vom auzi probabil noi poveşti, în continuare, despre alte teribile ameninţări la adresa securităţii lumii, care trebuie – nu-i aşa? – stîrpite din faşă...

3.3. McCAIN VERSUS McABEL

O idee nouă bîntuie în ultima vreme înaltele cancelarii occidentale, în special pe cele de peste ocean. Ea a fost lansată de către candidatul republican John McCain şi priveşte înfiinţarea unei „Ligi a Democraţiilor", care să reunească toate ţările democrate şi, eventual, să înlocuiască instituţii vetuste create după al Doilea Război Mondial, cum ar fi O.N.U. Aceasta se doreşte a fi, de fapt, o reacţie la avansul noilor supraputeri, cum ar fi China şi India, dar şi al celui al Rusiei din ultima vreme, şi la desfăşurările din spaţiul islamic.

Acest nou forum ar fi un instrument în mîinile americanilor, menit să le aprobe viitoarele aventuri militare, fără să se mai împiedice în diferite veto-uri ale Consiliului de Securitate. Potrivit lui McCain, în noua Ligă ar intra circa 100 de state, ceea ce ar „revitaliza solidaritatea democratică ce a unit Occidentul în

timpul războiului rece". Ea ar putea, se anticipează, asigura mai bine securitatea internaţională, trata crizele globale şi pune presiune asupra regimurilor autocrate şi ameninţătoare, cum ar fi Iranul.

Acest proiect ar putea reface şi credibilitatea S.U.A., grav afectată în ultima vreme, şi atenua controversele care planează asupra sa şi, în primul rînd, a acţiunilor sale unilaterale. Într-adevăr, mai ales după experienţa din Irak, foarte multă lume priveşte cu scepticism acţiunile americane de promovare a democraţiei şi libertăţii, considerîndu-le nesincere şi periculoase.

Totuşi premisa de plecare a proiectului, aceea că democraţiile se aliază în mod natural, este numai parţial corectă, interesele fiind mult mai complexe şi uneori divergente. Ea nu ţine seama de identităţile naţionale sau regionale, de orientarea religioasă, de componenta etnică, de profilul economic, de istorie şi tradiţie, realităţi extrem de diferite ale viitorilor chemaţi. De aceea, ideea îmi pare simplistă şi chiar periculoasă, pentru că va împărţi lumea din nou în două tabere gata să se confrunte.

Aceasta este deocamdată o agendă secretă. Tot în secret, liderii lumii discută acum despre configurarea unui nou sistem monetar internaţional. Deci se pare că şi F.M.I. şi Banca Mondială vor suferi serioase restructurări, dacă nu cumva vor fi şi ele înlocuite. Se aşteaptă reglementări severe privind băncile şi pieţele de capital, în primul rînd bursele, reglementări menite să pună frîne puternice în calea speculaţiei financiare, a paradisurilor fiscale şi a

liberei circulaţii a capitalurilor. Uniunea Europeană se pare că are un astfel de proiect cu care încearcă să convingă Statele Unite. Dar cel care trebuie convins nu mai este de-acum „legendarul" George W. Bush, ci noul preşedinte, care nu a fost să fie McCain ci „McAbel" (Obama), care are o altă agendă.

Ceea ce mă îngrijorează cu adevărat este posibilitatea escaladării conflictelor militare, menite să „rezolve", de fapt să escamoteze criza economică. Pentru primul pas, Israelul e gata să atace Iranul, de unde credeţi? Din Georgia. Parcă încep să se explice unele lucruri, dar dacă se va întîmpla aşa ceva, va fi pîrjol în tot Orientul Mijlociu şi nu numai. Să sperăm că agenda secretă despre care vorbeam are alte priorităţi. Vom putea intui cîte ceva după viitoarea reuniune a Grupului celor 20.

Totul depinde de politica externă pe care o va duce Obama. Lumea aşteaptă foarte mult de la el. Înţelege el faptul că S.U.A. nu mai deţin decît supremaţia militară şi că din punct de vedere politic şi economic avansează serios noi state, care conduc fie spre o lume multipolară, fie spre una nonpolară? Preşedintele Turciei, de pildă, afirma recent că Statele Unite nu mai pot desena singure politica globală şi că o nouă ordine mondială trebuie să apară, iar Robert Kagan, consilier al lui McCain şi promotor al proiectului privind Liga democraţiilor, declara că în locul victoriei totale a capitalismului liberal, prezisă de Fukuyama, asistăm la o întoarcere în forţă a autocraţiilor (în *The Return of History and the End of the Dreams*, Atlantic Books, 2008).

Vom avea deci o nouă „nouă ordine mondială", cu noi puteri globale (China, India, Brazilia, Rusia), cu noi ţări dezvoltate (Africa de Sud, Venezuela, Indonezia, Arabia Saudită, Turcia, Polonia ş. a.), cu noi instituţii internaţionale şi cu un nou gen de relaţii între actori, fie ei economici, fie politici, cu schimbări climatice de anvergură ş. a. America va rămîne vioara intîi, dar pentru cîtă vreme? Un grup de cercetători ai Bibliei, reuniţi în respectabila *True Bible Society*, afirmă chiar că McCain (al cărui stră-străbunic se numea Mihai, deci era român) ar putea fi Anticristul. A fost un motiv în plus pentru ei şi pentru credincioşii americani de a-l vota pe „McAbel" (Obama), cu speranţa că istoria biblică cu cei doi fraţi nu se va repeta...

3.4. NEVOIA DE AMERICA

„Statele Unite sunt încă admirate pentru posibilităţile pe care le oferă , dar au pierdut beneficiul îndoielii." (Kavita Ramdas)

Relaţia Americii cu restul lumii are nevoie de o reconsiderare profundă. Mînia, frica şi resentimentele au luat locul admiraţiei şi respectului de care se bucurau pînă de curînd americanii. Percepţia oamenilor s-a schimbat mult. În Iran, un american e întrebat de o localnică: „Cum este să trăieşti într-un stat teocratic?"(!) Şapte ani de retorică inflamată şi maniheistă din partea Administraţiei Bush au transformat războiul împotriva terorismului într-unul contra Islamului. Generali, pastori, politicieni, toţi cei care au vorbit despre o

„bătălie spirituală împotriva unui ins numit Satana", despre Islam ca „religie malefică" sau despre necesara bombardare a Meccăi şi Medinei ar trebui trimişi la reeducare. „Bush nu a lăsat loc pentru îndoieli. El a spus clar că acest război este unul al Cruciaţilor... Ciudat este faptul că el ne-a luat cuvintele din gură", spunea Osama bin Laden acum cîţiva ani. Iar cînd un astfel de personaj e de acord cu tine e cazul să te duci şi tu la reeducare.

Paul Krugman (vezi *Business Magazin*, nr. 173, 2008) crede că acum temerile americanilor sunt mai mult legate de economie decît de război, deşi în Irak se cheltuiesc 10 milioane de dolari pe lună. Într-un recent sondaj *USA Today - Gallup*, doar 19% dintre americani au descris situaţia economică drept bună. Implozia de pe piaţa ipotecară şi îngheţarea pieţelor de credit şi-au spus din plin cuvîntul. În aceste condiţii, mulţi îşi amintesc de *boom*-ul din epoca Clinton, mai ales auzindu-l pe candidatul republican John McCain declarînd că „nu ştie prea multe despre economie", în schimb crede că războiul din Irak e pe cale de a fi cîştigat...

Îmi place Obama. Cred că e singurul care poate restabili cît de cît imaginea Americii. Pare deasupra politicii obişnuite şi aduce un aer mesianic, de erou simbolic, aproape transcendent. Ştiu că luptă împotriva unui întreg sistem şi că e foarte posibil ca sistemul să-l înfrîngă într-un fel sau altul. Dar el e altceva şi deja a demonstrat că se poate.

Ca putere dominantă dar insuficientă, America a acceptat mărirea componenţei Grupu-

lui celor 8, pentru reflecta noul echilibru geopolitic. Noul grup ar trebui apoi să remodeleze instituţiile internaţionale create după al II-lea război mondial: Fondul Monetar Internaţional, Banca Mondială şi Consiliul de Securitate al O.N.U. Noii intraţi ar trebui să devină acţionari responsabili ai sistemului internaţional.

Noul preşedinte american ar trebui să demonstreze mai multă înţelegere şi respect faţă de alte culturi, sau religii, sau măcar să ştie să asculte. Dacă vrei să-i explici d-lui Bush ce este confucianismul adoarme în cinci minute. Cu alte cuvinte, e o chestiune de stil cea care trebuie schimbată. Cum spunea fostul preşedinte al Camerei Reprezentanţilor, Newt Gingrich, „Dacă viitorul preşedinte va reuşi să răstoarne percepţia că puterea americană este surdă la apelurile lumii, Statele Unite vor fi încurajate şi aşteptate din nou să conducă" (în *Foreign Policy*, februarie-martie 2008).

După nefericita eră Bush, lumea aşteaptă ca America să redevină ceea ce a fost. Lumea are nevoie de *leadership*-ul american; acesta este deocamdată inevitabil, cîtă vreme e vorba despre singura ţară care are mijloacele şi voinţa de „a face ceva" acolo unde problemele internaţionale şi regionale s-au acutizat. Aceasta nu înseamnă că antiamericanismul va dispărea, dar va fi contrabalansat de ceea ce putem numi „nevoia de America". Desigur, lumea nu are nevoie de o Americă care-şi invadează preventiv potenţialii duşmani, care-şi intimidează aliaţii, dispreţuieşte dreptul internaţional şi distruge mediul. De aceea, politica sa trebuie să se schimbe.

America e aşteptată să combată terorismul şi proliferarea nucleară, să întărească regulile care facilitează comerţul internaţional, să stabilizeze economia globală, să asaneze mediul şi, desigur, să plătească nota pentru toate acestea.

Majoritatea liderilor politici înţeleg faptul că, chiar dacă America foloseşte forţa uneori, variantele-alternativă sunt mai rele. Ar fi mai bun *leadership*-ul unor autocraţii ca Rusia sau China? Nu. Iar Europa, fără o politică externă comună şi fără o armată, pare incapabilă în faţa unei asemenea sarcini, deşi principiile sale sunt mai mult decît generoase. Dacă America nu se întoarce schimbată, fără nazuri şi cu ceva mai multă inteligenţă decît forţă, alternativa nu e decît anarhia.

Legitimitatea şi prestigiul S.U.A. au slăbit datorită incompetenţei şi aroganţei, nechibzuinţei şi ignoranţei ultimei sale administraţii. Dar lumea nu vrea ca America să se retragă. De fapt, nici nu cred că mai poate s-o facă. Ceea ce se impune însă este un accent mai mare pus pe diplomaţie, asistenţă, acţiune civică, parteneriat, dialog, creştere economică şi dezvoltare. Pentru aceasta, America are nevoie de lideri noi şi pare că a ştiut să îi aleagă.

3.5. SUA – U.E.

S.U.A. îşi vor menţine rolul dominant în următorii 15 ani pe plan economic, politic, tehnologic şi militar, în ciuda provocărilor numeroase cu care se vor confrunta, dintre care se detaşează relaţia cu Asia, datorită ascensiunii

a doi giganţi: China şi India. Relaţiile cu Uniunea Europeană, ca principal reprezentant al Europei vor fi mult mai calme. America va deveni însă mai vulnerabilă datorită succeselor altora şi dependenţei sale de importurile de petrol. Pe plan militar, nici o altă ţară nu va putea să devină un rival serios, dar costurile acţiunilor militare ale Statelor Unite vor fi tot mai mari. Principalii duşmani în perioada următoare vor fi Iranul şi Coreea de Nord.

Împotriva terorismului se impune o strategie pe mai multe planuri, dezvoltarea unor sisteme şi reprezentări politice mai deschise, a unor oportunităţi economice mai mari, sprijinirea reformatorilor musulmani ş. a. Dar ameninţarea teroristă va rămîne. Împotriva ei vor interveni însă, cu posibilităţi crescute, şi noii actori globali. Problemele etice vor împărţi , de asemenea, lumea. Acestea includ schimbările de mediu şi de climă, clonarea şi biotehnologia, drepturile şi libertăţile omului, instituţiile şi reglementările internaţionale. Statele Unite vor avea probleme tot mai mari cu opinia publică mondială, chiar dacă antiamericanismul va scădea pe măsură ce globalizarea va deveni mai puţin occidentală.

Prim-planul viitoarelor evoluţii va fi deţinut de bătălia pentru resurse. În continuare, peste 95% din gazele produse şi trei sferturi din cele comercializate vor fi distribuite prin conducte, ceea ce va creşte rolul acestor reţele şi al regiunilor pe care le tranzitează. Europa se va aproviziona în continuare din Rusia şi Africa de Nord, China preponderent din estul Rusiei, Indonezia şi Australia, Statele Unite din Orientul

Mijlociu şi Canada, iar resursele din Oceanul Îngheţat vor intra tot mai mult în exploatare. Resursele sale vor poziţiona foarte bine Rusia pe plan mondial, care îşi va putea astfel urmări mai bine obiectivele interne şi externe.

Deşi vor să-şi sporească securitatea, ţările Uniunii Europene nu par dispuse să-şi crească cheltuielile militare, să-şi creeze o armată care să dubleze forţele N.A.T.O. Europa poate oferi însă un model de guvernare globală şi regională pentru puterile în ascensiune, mai ales dacă acestea caută o alternativă occidentală la Statele Unite. În plus, o Europă lărgită ar putea să-şi amplifice valoarea pe scena internaţională, prin legăturile speciale pe care le-ar putea avea atît cu Sudul, cît şi cu Estul. Creşterea rolului Europei depinde, în primul rînd, de capacitatea sa de a atinge un nivel de coeziune politică mai mare. Apoi, rămîne de văzut cum va reuşi ea să integreze imigranţii musulmani aflaţi în creştere. Nu în ultimul rînd, Europa are probleme cu îmbătrînirea populaţiei şi deci absenţa relativă a mîinii de lucru. Se caută milioane de muncitori străini. Rata de fertilitate a Europei este de 1,4, adică 4 născuţi la 10 morţi.

Extinderea U.E. este răspunsul său la fenomenul globalizării. Dar o Europă extinsă va avea dificultăţi de absorbţie a noilor state, va avea probleme privind finanţarea programelor sale sociale, dacă ele nu vor fi modificate. Dacă aderă şi Turcia sau Ucraina, necesarul de mînă de lucru va fi asigurat. Marile probleme nu au fost aduse de integrarea noilor membri, ci de certurile dintre cei vechi. Europa este o soft

power. Capacitatea sa de a-şi asigura securitatea aduce în prim-plan problema frontierelor sale finale şi aici situaţia se complică, mai ales datorită Turciei, dar şi Ucrainei şi Republicii Moldova.

Europa are de luat lecţii de la S.U.A. în materie de eficienţă a guvernării, investiţii în educaţia universitară, iniţiativă privată şi spirit antreprenorial. Modelul social european nu mai merge. Este adevărat faptul că Gini, coeficientul care măsoară inegalitatea veniturilor, indică o creştere în S.U.A. şi Marea Britanie şi o uşoară reducere în Franţa şi Germania. Rata riscului de sărăcie după transferurile sociale e mai mare şi ea cu vreo 6% în ţările anglo-saxone faţă de cele ale Europei continentale. De asemenea, cheltuielile sociale ca pondere în P.I.B. sunt cu cca 10% mai mari în Germania şi Franţa decît în ţările anglo-saxone.

Dar S.U.A. cheltuiesc mult mai mult cu educaţia per student, iar gradul mediu de încredere interpersonală este cu vreo 15% mai mare decît în ţările europene. Apoi, în timp ce populaţia Statelor Unite a depăşit pragul de 300 de milioane, prin intermediul imigraţiei şi al ratei de fertilitate, care e de 2,06, societăţile europene au mari probleme demografice, cu rate de fertilitate de 1,2-1,4. Apoi, potrivit datelor Băncii Mondiale, eficienţa guvernării este mai mare în S.U.A. decît în ţările europene. Deci fondurile mai mici destinate cheltuielilor sociale sunt mai bine gestionate. În plus, americanii au reuşit de mult să marginalizeze partidele de stînga şi să limiteze drastic puterea sindicatelor. Ei lucrează mai mult, sunt mai puţin pretenţioşi,

mai dispuşi să accepte riscuri, sunt mai mobili şi se plîng mai puţin.

Societăţile europene par împotmolite în structuri guvernamentale birocratice care asigură protecţie socială, politicienii nu sunt votaţi dacă nu promit protecţie, iar întreprinderile trebuie să suporte costuri sociale mari, ceea ce le handicapează în competiţia globală, fără ca Europa să se poată lăuda cu o coeziune socială superioară Statelor Unite, ba dimpotrivă, alimentînd puternice sentimente de rivalitate socială şi descurajînd iniţiativa privată. Astfel, modelul anglo-saxon se dovedeşte superior şi în materie de libertate, de eficienţă şi în materie de coeziune socială.

3.6. HARD-POWER CHINA

„Numai dacă eşti neîntregit te vei împlini.
Numai dacă eşti îndoit te vei îndrepta.
Numai dacă eşti învechit te vei înnoi."
(Lao Tzî)

Aşa cum secolul al XVIII-lea a fost francez, al XIX-lea britanic şi al XX-lea american, secolul al XXI-lea va fi chinez, susţin unii analişti sau observatori ai dezvoltării societăţilor umane. În ocultism se afirmă că la „putere" va veni rasa galbenă. Avînd serioase îndoieli asupra faptului că S.U.A. ar putea fi detronată, într-un viitor previzibil, din poziţia de unică putere globală, considerăm că – totuşi – China ar putea deveni o putere comparabilă, cu două condiţii: să ducă la bun sfîrşit reformele economice începute, care

înseamnă, *de facto*, o transformare sistemică, o renunţare la socialism, şi să renască religia Chinei profunde, daoismul, una din cele mai mari şi – totodată – mai puţin cunoscute religii ale lumii. O religie a misterelor, ce a permis elaborarea teoriilor politice care au dus la unificarea naţiunii chineze şi au asigurat continuitatea culturii sale.

Din punct de vedere economic, China a cunoscut în ultimii ani creşteri importante, iar reformele introduse de Deng Xiaoping în direcţia unui „socialism de piaţă" sunt ireversibile. După moartea sa şi după criza asiatică din 1997, noua echipă conducătoare de la Beijing, în frunte cu Jiang Zemin, s-a angajat să meargă mai departe în transformarea economiei şi dărîmarea ultimilor piloni ai „socialismului real", prin angajarea unor restructurări profunde în sectorul public, transformarea Statului într-un actor economic obişnuit pe piaţă (chiar dacă mai mare, este adevărat), prin privatizări parţiale, organizarea unui sistem de protecţie socială „capitalist", crearea de structuri sindicale autonome ş. a. Prezenţa statului în economie a slăbit deci, dar capacitatea sa de a fixa ritmurile şi limitele dinamicii capitalismului proliferat rămîne încă semnificativă, chiar dacă se găseşte în continuă eroziune. Noul prim-ministru, Zhu Rongji, a încercat să stăpînească acest proces de o complexitate ieşită din comun, prezervînd un rol important Statului în fixarea şi aplicarea de reguli şi reglementări, combaterea corupţiei care afectează grav textura socială şi în atenuarea inegalităţilor care – practic – au explodat în

ultimul timp (ecartul dintre veniturile celei mai bogate provincii – Shanghai şi ale celei mai sărace, Guizhon, a ajuns de 10 la 1). Zhu are reputaţia unui om competent şi onest, dar el era relativ izolat în partid, iar poziţia sa a slăbit după eşecul tentativei de a înscrie China în Organizaţia Mondială a Comerţului, din primăvara lui 1999. Adepţii protecţionismului naţionalist, întăriţi de bombardarea ambasadei chineze de la Belgrad, au trecut din nou în ofensivă.

În privinţa evoluţiilor economiei chineze în următorii ani, subzistă importante incertitudini, în ciuda perspectivelor reale de creştere stabilite de către F.M.I., de 6,6%-7%, în condiţii de criză. Riscurile provin mai cu seamă dintr-o scădere a cererii exterioare, deci o scădere a exporturilor şi din fragilitatea sistemului financiar-bancar, datorită volumului important al creditelor neperformante acordate de băncile de stat şi insuficienţei reglementărilor activităţii financiare în general. De asemenea, slăbiciunea unor „International Trade and Investment Companies" – fonduri de investiţii create de puterile locale, a fragilizat credibilitatea Chinei pe pieţele financiare internaţionale. Aplicarea unei politici de relansare a cererii interioare, în special prin mari lucrări de infrastructură, care să compenseze scăderea cererii exterioare, începînd din 1998, pare a avea o eficacitate de scurtă durată.

Economia chineză are probleme şi pare a fi la marginea unei deflaţii periculoase. Restructurarea şi privatizarea întreprinderilor publice, exceptîndu-le – desigur – pe cele strategice,

naşte grave probleme sociale: şomajul (recunoscut şi deghizat) atinge 20% din populaţia activă a oraşelor, aproximativ 40 milioane de orăşeni, în timp ce rata recunoscută a şomajului este de 6%, sistemul de protecţie socială este extrem de lacunar, iar insecuritatea vieţii este în creştere alarmantă.

Deficitul bugetar creşte în fiecare an, depăşind acum 200 de miliarde dolari. Descentralizarea a făcut ca ponderea bugetului central al statului în PNB să scadă, de la 35% în 1978, la 12% în 1998, dar a creat probleme autorităţilor locale şi regionale, mai ales în mediul rural, unde trăieşte peste 70% din populaţie, din 1998 au fost înregistrate anual 260.000 de conflicte sociale, din care marea majoritate au fost conflicte de muncă, iar circa 500 au luat formă violentă.

În mod evident, China are în acest moment mari probleme de orientare strategică. Chiar de calea aleasă – „calea dragonului" – este diferită şi întru totul specifică, tranziţia chineză de la un sistem economic la altul se dovedeşte, ca în ţările Europei de Est, dureroasă. Suplimentar, problema principală a Chinei consistă în sistemul său politic: partid unic, stat autoritar etc. În fiecare moment, practic, oamenii duc o adevărată bătălie pentru a cuceri spaţii cît mai largi de libertate. Constituţia ţării a fost amendată, în martie 1999, de Adunarea Naţională Populară, pentru a consacra dreptul de existenţă şi de manifestare a sectorului privat chinez, care poate deveni acum majoritar în mai toate întreprinderile, devenind o componentă importantă a economiei, şi nu doar un

complement al sectorului public. Chiar dacă termenul este în continuare evitat, privatizarea se răspîndeşte peste tot în China. Aceasta a produs o întreagă mişcare, pe care puterea nu o mai stăpîneşte cu adevărat, ci căreia mai curînd încearcă să i se adapteze. În ce priveşte Statul, el trebuie să se modernizeze pentru a putea răspunde în mod adecvat nevoilor urgente şi în continuă schimbare din societatea chineză. Un Stat legal şi legalist, care să dezrădăcineze corupţia generalizată ce sapă la baza funcţionării noii economii şi noii societăţi chineze, care să elaboreze şi să aplice reguli clare şi ferme, previzibile, coerente şi fiabile tuturor, fie slabi, fie puternici ai zilei. Dar cum s-ar putea realiza aceasta, în condiţiile în care Statul chinez actual se confundă practic cu Partidul Comunist? Alături de reuşita reformelor economice, a doua condiţie pentru o dominaţie a Chinei în deceniile următoare este renaşterea adevăratei sale religii – daoismul, una din cele mai mari şi, totodată, mai puţin cunoscute religii ale lumii, îmbrăţişată – după date neoficiale – de aproape un sfert dintre pămînteni. Daoismul este religia Chinei profunde, o religie plină de mistere, cu un potenţial încă nemanifestat pe deplin, o religie ce cultivă *concentrarea* şi *expansiunea*. „Ţelul este atins – se spune în *Y King* sau *Cartea Transformărilor* – prin mişcarea spre interior, această mişcare se preface într-un nou început, în care ea este îndreptată spre exterior."

China se află în faţa unui nou început. Simptomatică este manifestarea recentă a sectei Fanlun Gong, care declară deja peste 100 milioane de membri, mai mulţi decît ai

Partidului Comunist chinez şi care a organizat o serie de manifestări silenţioase şi demne, chiar sub nasul autorităţilor, în încercarea de a cuceri noi spaţii de libertate. Asemenea mişcări spirituale ce fac trimitere la trecutul magnific al Chinei şi propun o altă ordine de viaţă şi o valorizare a sinelui, prin recursul la tot felul de tehnici „liberatoare", atrag tot mai mult o populaţie frustrată, marcată de profunde inegalităţi, de imoralitatea vieţii sociale şi de bulversările întîlnite la tot pasul, mai cu seamă din rîndul tineretului urban, pentru care „trecutul revoluţionar" nu mai are nici un sens, al şomerilor privaţi de protecţie socială propriu-zisă şi al ţărănimii sărace. Astfel, China cunoaşte o resurecţie religioasă, pe care autorităţile o controlează din ce în ce mai greu. În momentul în care s-a aflat că influenţa sectei Fanlun Gong se întindea inclusiv asupra armatei şi a Partidului, autorităţile au reacţionat represiv, exagerat de dur, exagerare ce mai curînd relevă decît ascunde sentimentul de teamă şi de insecuritate al puterii de la Beijing, ca şi conştiinţa tot mai evidentei sale ilegitimităţi.

China e o mare agitată. Pentru a nu se repeta evenimentele din 1989, piaţa Tienanmen este închisă uneori, sub pretextul unor lucrări de restaurare. Autorităţile invocă tot mai mult istoria glorioasă a ţării şi nevoia unui Stat puternic, autoritar. Discursul lor devine tot mai naţionalist şi mai xenofob. Bineînţeles că poporul nu este consultat şi atunci nu-i rămîne decît să invoce Cerul. Nu-i rămîne decît să deschidă *Canonul daoist,* retipărit recent şi să citească: „Dăinuirea este mai curînd mişcare

săvîrşită după legi precise, închisă în ea însăşi, reînnoindu-se fără încetare, o mişcare a unui tot organizat şi puternic, centrat pe el însuşi, o mişcare în care orice sfîrşit este urmat de un nou început".

China are nevoie – într-adevăr – de un Stat modern, competent, puternic cu adevărat, adică în stare să desăvîrşească reformele economice, să stăpînească criza socială şi să realizeze importantul potenţial al ţării. Nu ştim încă dacă va fi o Chină democratică, în sensul occidental al termenului, dar ea dezvoltă deja un soi de pluralism controlat de noi elite, încercîndu-se chiar o reconvertire a Partidului Comunist pe o altă bază socială (mediile urbane educate), asigurîndu-i astfel o anumită perenitate. Indiscutabilele reuşite economice de după 1979 nu legitimează, totuşi, actualii conducători în ochii populaţiei, pentru simplul motiv că societatea a avansat mai repede decît puterea, mentalităţile s-au schimbat mai rapid la bază decît către vîrf, existînd acum o întreagă generaţie pentru care „socialismul biruitor," sau „revoluţia culturală", nu reprezintă altceva decît istorie.

Ei bine, pentru această generaţie şi nu numai, un nou fundament ideologic poate fi cel religios. Este redescoperit confucianismul. În ciuda persecuţiilor multiple, daoismul a subzistat, permiţînd chinezilor regăsirea identităţii culturale autentice, a forţei tradiţiilor, chiar a rădăcinilor etnice şi oferindu-le o cale de ieşire din universul totalitar. Toată propaganda comunistă, îndoctrinarea, persecuţiile, distrugerile par să fi avut un efect invers celui scontat.

Ceva ascuns cu atâta stricteţe nu poate avea, nu-i aşa?, decît o mare valoare. Într-adevăr, daoismul este cel care a permis elaborarea teoriilor politice ce au dus la unificarea regatelor naţiunii chineze într-un stat imperial (221 d. Hr.), cel care a furnizat confucianismului (ideologie de stat de pe vremea împăratului Wu – 110 î.Hr.) armătura conceptuală, teologică necesară, cel care a rezistat încercărilor de penetrare ale altor religii în spaţiul chinez: budismului (devenit *Zen,* după întîlnirea cu daoismul), iudaismului, islamismului, creştinismul ş. a. Daoismul a întruchipat continuitatea culturii chineze, graţie remarcabilelor sale capacităţi de adaptare, a fost păstrătorul unei morale specifice, care încurajează atît libertatea, cît şi responsabilitatea individuală, a fost baza tuturor sistemelor de gîndire, curentul profund al gîndirii chineze, izvorul oricărei reînnoiri.

Chiar dacă templele şi mînăstirile i-au fost dărîmate, chiar dacă cenzura a fost mai aprigă decît oriunde, daoismul rămîne omniprezent în China, cvasitotalitatea populaţiei rurale şi mare parte din cea urbană adoptîndu-l. „Dao niciodată nu acţionează, dar nu există ceva asupra căruia să nu acţioneze" *(Dao De Jing).* Nici un fundamentalism nu poate rezista armoniei universale...

China a fost întotdeauna o ţară fertilă din două puncte de vedere: cultural-spiritual şi demografic. Una din ideile originale ale daoiştilor este aceea a „nonacţiunii spontane" (*wu wei),* înţeleasă ca principiu etic şi metafizic. Omul adevărat, omul ideal era „omul nonacţiunii". „Cînd Cerul se mişcă, el nu doreşte

să dea astfel naştere lucrurilor, lucrurile născîndu-se cu de la sine voinţă: aceasta este spontaneitate *(ziran)*. Cînd spontaneitatea îşi emană eterul, ea nu doreşte să creeze lucrurile, lucrurile ivindu-se de la sine; aceasta este nonacţiunea *(wu-wei)*".[1] Echivalată cu *nirvana,* după introducerea budismului în China, această idee-stare a inhibat multă vreme acţiunea economică.

Mai nou însă, China realizează o dezvoltare economică semnificativă, printr-un ciudat experiment comunisto-capitalist. Într-o societate socialistă dintre cele mai represive (vezi masacrul din Piaţa Tienanmen), se încearcă implantarea unor ingrediente economice capitaliste, pentru asigurarea necesarei eficienţe, a determinantei performanţe economice. De fapt, China îşi trăieşte propria tranziţie, oferind lumii o cale pe cît de interesantă, pe atît de provocatoare. Cum să îmbini în practică două sisteme economico-sociale teoretic opuse? Principiul „o ţară, două sisteme" nu aplică, de fapt, complementaritatea acestora? Cum se împacă celebrele „zone economice speciale" – curat capitaliste – cu o administraţie centralizată şi o politică de fier? Sunt viabile aceste transformări? Ce formulă de stat postmodernă vom întîlni la capătul (căpătîiul?) lor?

Oricum, construcţia este una originală. „Să folosim inteligenţa străină, invitîndu-i pe străini să participe la obiectivele majore ale construcţiei noastre economice. (...) Zonele economice speciale reprezintă o fereastră pentru introducerea

[1] Fung Yu-Ian, *Chinese Philosophy*, Princeton N.J., Princeton University Press, 1953, vol.II, p.152.

tehnologiei, ştiinţei conducerii, a cunoaşterii şi experienţei. (...) Pot acestea să submineze socialismul nostru? Eu cred că nu. (...) Astfel, absorbirea de capital străin poate deveni fără nici o îndoială un auxiliar major al construcţiei noastre socialiste", considera Deng Xiaoping, liderul şi ideologul reformator al Chinei comuniste[2].

Într-adevăr, economia chineză a înregistrat vreme de 30 de ani creşteri importante (aproximativ 9% pe an, dacă statisticile oficiale sunt corecte). Numai Irlanda se pare că a înregistrat creşteri mai mari, iar cine a vizitat zonele economice speciale poate confirma că ele aparţin mileniului trei. Dar, după 1997, a început declinul, iar dezechilibrele structurale ies la suprafaţă. În aceste involuţii, o influenţă determinantă a avut, desigur, criza asiatică, exporturile deţinînd 20% din PNB-ul chinez. Într-o ţară cu o populaţie atît de numeroasă, fragilitatea sistemului economic este însă reflectată şi de evoluţia altor indicatori, cum ar fi: 1. scăderea investiţiilor străine directe cu 11% în 1998 faţă de 1997, deşi volumul de 50 mld. $ a făcut din China prima piaţă din lume, înaintea celei a S.U.A. Cauza principală: criza ce a cuprins Japonia, Hong-Kong, Coreea de Sud şi Malaiezia, adică principalii investitori, dar şi scăderea eficienţei acestor investiţii; 2. reducerea în 1999 a excedentului comercial la 30 mld.$, cu 32% mai puţin faţă de 1998; 3. creşterea şomajului la nivelul de 5,8% pentru sfîrşitul lui 1998, din care 7,5% în mediul urban; 4. o recrudescenţă a revoltelor rurale, similare celor din 1993, împotriva creşterii impo-

[2] *Opere alese,* Editura Politică, Bucureşti, 1987, p. 330, 334, 345.

zitelor, şi a protestelor sociale urbane împotriva restructurărilor din industrie.

În afara acestor involuţii, este de presupus că autorităţile vor proceda la o devalorizare a yuan-ului, pentru relansarea exporturilor, deşi măsura poate fi cu dublu tăiş în actualul context asiatic, avînd în vedere şi faptul că o mare parte a exporturilor depinde de importuri, că va creşte datoria externă, se vor reduce şi mai mult investiţiile străine ş.a.m.d. Apoi, rezervele Băncii Centrale a Chinei se ridică la 1.450 mld.$, ceea ce oferă suficiente mijloace de intervenţie.

Guvernul a pregătit şi un program de suplimentare a cheltuielilor publice pentru a relansa creşterea, deci o politică bugetară expansionistă. Potrivit acestuia, în următorii 3 ani, 750 mld. $ vor fi alocate pentru investiţii în infrastructură, pentru a suplini scăderea investiţiilor străine; în acelaşi timp, se prevede o relaxare a creditului pentru investiţii private şi, în egală măsură, pentru consum şi o reformare a sectorului bancar ce presupune, în primul rînd, o recapitalizare a celor 4 mari bănci de stat, care deţin 90% din activele bancare chineze, începerea privatizării acestora şi reorganizarea Băncii Centrale după modelul Sistemului Federal de Rezerve american, concomitent cu primirea Chinei în Organizaţia Mondială a Comerţului (1992).

Potrivit spiritualităţii chineze, situaţia ideală nu este ceva concret, ceva care poate fi măsurat. Ea constă numai din înaintarea către ţel, către ideal: mergi ce mergi, idealul se află mai departe, mergi de două ori pe atît, iar el se află tot departe, precum o umbră proiectată pe drumul care duce înainte. Situaţia ideală se află în-

totdeauna în direcţia eforturilor făcute către acest ţel.

Sunt multe clişeele care se vehiculează în ultimii ani referitor la China şi la dezvoltarea sa economică fără precedent. Puţini însă înţeleg cu adevărat ce se întîmplă şi mai ales ce urmează. China şi-a însuşit legile pieţei, sărind peste ceea ce în Occident s-a numit „revoluţia industrială" direct în apele repezi ale revoluţiei informaţionale. China ştie prin tradiţie să înglobeze şi să transforme printr-o alchimie specifică aporturile externe, fie că e vorba de religie, cultură, tehnologie sau economie, rezultînd matrice, modele originale, dacă nu neapărat superioare. Deci ceea ce ni se propune acum nu e doar urmarea unui implant al capitalismului occidental, nici un soi de socialism reformat, ci avem de-a face cu un nou sistem economico-social, ce caută un nou compromis, o nouă conciliere între emanciparea individului şi justiţia socială, între libertate şi egalitate, între *a fi* şi *a avea*.

Ca P.I.B. global, China a trecut pe locul 3 în lume. Dar ca P.I.B. pe locuitor, ea se situează abia în jurul locului 100, însă se află în puternică creştere, deşi avem de-a face – să nu uităm – cu cea mai populată ţară. În ultimii 25 de ani, peste 280 de milioane de locuitori au depăşit, potrivit Băncii Mondiale, pragul de sărăcie şi se vorbeşte deja despre constituirea unei clase de mijloc în China. Potrivit statisticilor oficiale, veniturile s-ar fi mărit în medie de 6 ori după 1990. Salariul mediu al unui tehnician, de pildă, poate ajunge la 2500 de yuani, adică circa 300 de dolari. Dar, în zonele de coastă, acesta este mult mai mare, aici declanşîndu-se şi o veritabilă febră a consu-

mului în rîndul a peste 400 de milioane de locuitori. Restul de 900 de milioane rămîn încă în semi-sărăcie. A apărut mai nou şi problema şomajului, deşi locul de muncă era garantat pe viaţă. În ultimii 7 ani, aproape 100 de milioane de chinezi dau piept cu acest flagel, în condiţiile în care un sistem public de protecţie socială de tip european nu a fost adoptat, deşi s-au instituit totuşi asigurări de sănătate, indemnizaţii de şomaj, fonduri de pensii şi chiar un venit minim garantat (*dibao*) ce variază între 100 şi 800 de yuani, în funcţie de regiune. Inegalităţile cresc, iar un sistem coerent de asigurare socială încă nu există. 20% dintre cei mai bogaţi chinezi deţin 55% din venituri, în timp ce cincimea cea mai săracă deţine doar 4,7%.

Producţia Chinei este extrem de dependentă de piaţa externă, în condiţiile în care cea internă nu dispune de puterea de cumpărare necesară. La ora actuală, China exportă nu doar textile şi jucării ieftine, cum cred unii, ci deţine 55% din piaţa mondială de laptopuri, 30% din cea a televizoarelor cu ecran plat şi 20% din cea a microprocesoarelor, plus o mare varietate de piese de schimb. Cheltuielile de cercetare-dezvoltare s-au dublat în ultimii zece ani, ajungînd la 1,4% din P.I.B., cu accent pe noile tehnologii, inclusiv în domeniul industriei aero-spaţiale sau nanotehnologiilor. Totuşi, excedentele comerciale, deşi mari în termeni absoluţi, nu reprezintă decît 3% din P.I.B., adică mai puţin decît cele ale Germaniei, Japoniei (care are şi un P.I.B. de 1,5 ori mai ridicat), Singapore, sau chiar ale unor ţări mai puţin dezvoltate, cum sunt Argentina şi Malaiezia.

Importante clivaje stratifică ţara: între mediul urban şi cel rural, între regiunile de coastă şi cele continentale, între cei înalt calificaţi şi ceilalţi. Guvernul a redus taxele plătite de ţărani, mergînd pînă la eliminarea impozitului pe producţia agricolă, a crescut venitul minim şi a iniţiat programe de educaţie şi sănătate, dar toate acestea se dovedesc insuficiente. În plus, birocraţii locali fac ei de multe ori legea, iar cazurile de corupţie sunt tot mai numeroase.

Din punct de vedere cultural-ideologic, asistăm la o revenire în forţă a confucianismului, iar sectele religioase, taoiste în special, se extind în pofida interdicţiilor oficiale. Aceasta asigură, în bună măsură, originalitatea sistemului, pe care unii îl anunţă nefericit ca fiind nimic mai mult decît o invazie a capitalismului sălbatic. Nu este chiar aşa, iar autorităţile par să ţină încă lucrurile sub control, deşi cu tot mai multe dificultăţi şi compromisuri.

În China se investeşte enorm (cel mai mare receptacul de investiţii străine), alimentînd cele mai mari ritmuri de creştere economică, deşi serviciile încă nu ţin pasul. Yuan-ul chinezesc cunoaşte o remarcabilă stabilitate, sistemul bancar s-a modernizat, rezervele valutare au crescut, depăşind 1.400 de miliarde dolari. Sursele de alimentare cu petrol s-au diversificat, construindu-se relaţii speciale cu Rusia, Iranul, Nigeria ş. a.

China a lansat lumii o mare provocare, căreia Occidentul nu pare pregătit să-i facă faţă. În timp ce acesta îşi consumă energiile preponderent în conflictul cu radicalismul islamic, China tace şi face, astfel încît raporturile geopolitice

şi geoeconomice se vor schimba în următorii ani pînă la a face din fostul *Imperiu de mijloc* o superputere mondială greu de înţeles şi abordat din perspectiva stereotipurilor hermeneutice cu care ne-am obişnuit.

Dezlănţuirea Asiei bulversează geopolitica şi geoeconomia mondiale, răsturnînd ierarhii şi născînd foarte multă îngrijorare în cancelariile occidentale. Într-adevăr, în ultimele decenii, majoritatea ţărilor asiatice au cunoscut o dinamică fără precedent, reuşind să devină actori cheie ai scenei mondiale. Pe urmele Japoniei, care a deschis dansul, ţările din Asia de Sud-Est au reuşit în aproximativ 40 de ani să se transforme din ţări agricole în ţări industriale dotate cu tehnologii de ultimă oră. Dintre ele, se detaşează China, care cunoaşte de vreo 30 de ani o rată medie anuală de creştere de circa 9%, mărindu-şi produsul intern brut de peste şapte ori şi urcînd pe locul trei în lume ca producţie şi în ierarhia statelor comerciale.

Continuarea creşterii după „virusul asiatic" din 1996-1997 demonstrează caracterul structural al transformărilor care au loc. Nu este vorba doar de măsuri de liberalizare şi de privatizare, ci de politici mercantiliste, de o industrializare de cel mai nou tip, de investiţii şi exporturi, de integrare progresivă şi controlată în economia globală de tip capitalist. Asia recuperează astfel statutul deţinut înainte de 1750, adică înainte de revoluţia industrială europeană şi explozia modelului occidental. Căci puţină lume ştie că în 1750, potrivit estimărilor lui Paul Bairoch, istoric al economiei, China deţinea 32,8% din producţia manufacturieră la nivel

mon-dial, iar Europa doar 23,2%. China şi India deţineau 57,3 % din producţia manufacturieră mondială, iar dacă mai adăugăm Persia şi Imperiul Otoman, ne apropiem de 70%. Sigur, ramura principală era industria textilă. În acelaşi an, Produsul Naţional Brut pe cap de locuitor era în China de 228 de dolari actuali, în timp ce în Europa nu depăşea 200 de dolari.

Aşadar, potenţial există. Dinamica actuală, foarte competitivă a Asiei, în special a Chinei, duce la o concurenţă ce poate deveni periculoasă cu Statele Unite pentru controlul surselor de materii prime, în special al celor energetice, şi al pieţelor de desfacere. Importurile de petrol ale Chinei vor atinge 8 milioane de barili pe zi în 2010 şi le vor egala pe cele americane în 2030. Tot în 2010, sectorul public va deţine mai puţin de 40% din P.I.B. şi sub 30% din numărul total de locuri de muncă. Aceasta nu mai e o economie de tip comunist. Regimul proprietăţii cunoaşte, aşadar, transformări importante, se creează mecanisme şi instituţii de piaţă, deschiderea spre comerţul mondial este aproape totală, iar recursul la investiţii străine directe bate toate recordurile.

În acelaşi timp, China menţine un riguros control asupra propriei monede (convertibilitate limitată), nelăsînd-o în seama speculaţiilor pieţei, ceea ce a scutit-o de crizele monetare din ultimii ani, iar economia de credit a înflorit. Intrarea Chinei în Organizaţia Mondială a Comerţului, în decembrie 2001, a deschis şi mai mult economia spre capitalurile străine şi a atenuat protecţionismul său vamal. Apoi, fiscalitatea s-a redus, costurile salariale se menţin scă-

zute, ceea ce-i conferă un important avantaj comparativ, iar nivelul de trai a crescut, deşi s-au creat inegalităţi importante. În ultimii 30 de ani, speranţa medie de viaţă a crescut de la 40 la 66 de ani, iar rata mortalităţii infantile a scăzut de la 175 la 40 la mie.

Discuţiile despre aşa-numita *soft-power* a Chinei, în sensul pe care l-a dat termenului creatorul său, profesorul Joseph Nye, de atractivitate a unei ţări şi a valorilor ei, s-au schimbat în discuţii despre aşa-numita *hard-power* a Beijingului, care a început să-şi arate muşchii, nu doar economici, ci şi politici şi militari, cu răbdare, discreţie şi, mai ales, cu eficienţă. Conducerea Chinei gîndeşte strategic şi lucrează pe termen lung, neînfrînată de nici o opoziţie internă. În ultimii ani, China şi-a îmbunătăţit relaţiile cu toate ţările din Asia de Sud-Est, printr-o politică mai flexibilă, a acordat ajutoare mai mari decît americanii, a încheiat un acord comercial şi unul militar cu A.S.E.A.N., ceea ce Japonia nu a reuşit.

Nu toată lumea se simte bine cu o Asie dominată de China, dar se pare că nu există alternativă, cel puţin pentru următorii 200 de ani. Obsedată de Irak, America a acordat Asiei prea puţină atenţie. Şi chiar dacă ar încerca, ar constata că credibilitatea sa e tot mai scăzută. Aproape jumătate din populaţia Asiei de Sud-Est e musulmană, deci foarte sensibilă la evenimentele din Orientul Mijlociu. Administraţia americană are o viziune îngustă, protecţionistă şi nu vede că are nevoie de o mai mare implicare în Asia prin acorduri comerciale, ajutoare, acţiuni de lobby ş. a. Iar cînd americanii vor reveni pe

cel mai mare continent al lumii, cînd se vor focaliza pe această regiune, vor găsi o Asie foarte diferită şi, foarte important, cu *leadership*-ul asigurat.

Ultimele reforme în China se bazează pe restructurarea sectorului public, care mai realizează 40% din P.I.B. şi furnizează 30% din locurile de muncă, pe extinderea celui privat, pe sporirea participării la comerţul mondial, pe atragerea cît mai multor investiţii străine directe, ca şi pe continuarea creării şi perfecţionării mecanismelor şi instituţiilor economiei de piaţă. Deşi reformele sunt privite ca liberale, China practică un protecţionism marcant al pieţei interne, chiar după intrarea în Organizaţia Mondială a Comerţului (2001), exporturile sunt subvenţionate, creditele bancare ajută mai ales firmele de stat, iar moneda nu este convertibilă, cursul său artificial susţinînd produsele chinezeşti la export şi ferind economia chineză de crize speculative, cum a fost cea din 1996-1997. În acelaşi timp, costurile salariale reduse rămîn un avantaj comparativ important (aprox. 20 dolari pe oră), în schimb fiscalitatea centrală a regresat, în favoarea regiunilor, iar nivelul de trai creşte continuu din 1978.

Aşadar, ceea ce de-acum se numeşte „modelul chinez" se bazează pe creştere economică, investiţii interne şi externe, excedent comercial, delocalizări ale corporaţiilor multinaţionale, inclusiv în domenii de vîrf, dar şi pe salarii mici, inegalităţi sociale şi regionale importante, în special între sat şi oraş, dependenţă energetică, poluare, replici protecţioniste din întreaga lume şi, cel mai periculos, tensiuni

politice. Sindicatele sunt mai mult decorative, iar guvernul pare puţin pregătit să stăpînească un astfel de avînt, mai cu seamă în ce priveşte asigurarea necesarului de energie, poluarea, inegalităţile crescînde şi presiunile internaţionale. Analiştii apreciază că în China tensiunea e acum mai mare decît în 1989.

China este actualul „atelier al lumii", ce primeşte 60 miliarde dolari pe an numai sub formă de investiţii străine directe. Excedentul său comercial depăşeşte 100 de miliarde de dolari. Nici contingentările impuse de U.E. şi S.U.A., nici aprecierea uşoară a yuan-ului chinezesc nu au putut încetini buldozerul exporturilor „made in China". Multinaţionalele au început să delocalizeze în China activităţi cu valoare adăugată mare, inclusiv în cercetare, dezvoltare, obligînd ţările occidentale să-şi protejeze sectoarele strategice şi să introducă obstacole în transferul de informaţii şi tehnologie către China. Aceasta se teme de o revenire a protecţionismului şi de o serie de războaie comerciale care i-ar fi defavorabile. De asemenea, nu cedează presiunilor privind convertibilizarea totală a monedei sale, spre exasperarea partenerilor occidentali.

Introducerea nedeclarată a capitalismului a transformat profund societatea chineză. Aparatul de stat nu a reuşit să se adapteze, în timp ce fiecare grup social îşi apără interesele, de unde multitudinea de conflicte. Oamenii cer, uneori violent, indemnizaţii sociale, posibilităţi de recalificare etc. Represiunile sunt întotdeauna ponderate, dar e clar că statul nu mai poate rămîne unul social. S-au format peste tot elite locale, din întreprinzători, cadre de partid recicla-

te, funcţionari, persoane cu influenţă, ce încearcă să profite cît mai mult de pe urma procesului de descentralizare în curs.

Dezvoltarea economică a Chinei a atins un punct-limită, dincolo de care se poate vorbi despre începutul unei penurii de materii prime, în special energetice, şi despre efecte extrem de dăunătoare asupra mediului. Să ne reamintim că în China trăieşte un sfert din populaţia lumii, iar ţara devine „uzina secolului al XXI-lea". Ei bine, mutaţii importante au început să apară. Două treimi din populaţie trăieşte pe coastă, fluviul Galben (Huan He), leagănul nordic al civilizaţiei chineze, nu mai ajunge în mare, fiind integral consumat de prelevările de pe parcurs, în primul rînd pentru irigaţii. Dintre cele 560 de fluvii şi rîuri ale ţării, 60 sunt secate, ceea ce a obligat la construcţia unui mare canal, de 1600 km care să lege fluviul Yang Ţî din sud cu Huan He din nord şi să completeze necesarul de apă din centrul şi nordul ţării, unde au apărut fenomene de deşertificare (secetă, furtuni de nisip). Frontul deşertic avansează cu 2500 km pătraţi pe an, iar primele dune au ajuns la numai 70 de km de Beijing. Temperatura a crescut cu 1,5 grade în medie, topind gheţarii de pe Himalaia, producînd inundaţii în sud şi eroziuni ale solurilor. Aşadar, secetă în nord, inundaţii în sud, mai ales după tăierea inconştientă a 85% dintre arborii de pe malurile fluviului Yang Ţî. În 1998, 18 milioane de oameni au rămas fără adăpost, iar cîteva mii au murit. Mai nou, efectele au început să afecteze Rusia şi ţările sud-est asiatice de unde se „importă" ilegal cantităţi impresionante de lemn ce sunt introduse în ţară, servind indus-

triei prelucrătoare.

Încă o dată, se confirmă faptul că orice excelenţă se plăteşte cu o insuficienţă, întotdeauna se pierde ceva cînd se cîştigă altceva, iar raportul pierderi-cîştiguri e greu de evaluat.

China se teme încă de o confruntare făţişă cu Statele Unite. De aceea, ea duce o politică multilaterală, tinzînd spre un statut de superputere, iar creşterea sa se încadrează în procesul globalizării. Dar China nu uită umilinţa la care a fost supusă de către ocupanţii occidentali la sfîrşitul secolului al XIX-lea, apoi de către cei japonezi la începutul celui următor, astfel încît, cu tenacitatea-i cunoscută şi cultura sa milenară, va face totul să acceadă din nou acolo unde a fost pe vremea Imperiului de Mijloc. În dorinţa de a evita o destrămare de tip U.R.S.S., ea menţine un stat puternic, condus tot mai mult de pragmatism şi tot mai puţin de ideologie.

Strategia S.U.A. în faţa ameninţării chineze este una de încercuire strategică, cu ajutorul Japoniei, Taiwanului, Noii Zeelande, Australiei, Indiei, Singapore şi al altor ţări din Asia de Sud-Est, ca şi din Extremul Orient post-sovietic (Kazahstanul, Tadjikistanul, Kîrgîstanul şi Uzbekistanul). China încearcă să reziste încleştării şi „atacă", la rîndul său, în Africa şi America Latină, în încercarea de a beneficia de resursele importante de materii prime ale acestor zone, ca şi de pieţele lor de desfacere tot mai interesante, plus întreţinerea de relaţii speciale cu Rusia, în pofida mai vechilor animozităţi, ţară cu care a încheiat un „parteneriat strategic" bilateral, în cadrul nou înfiinţatei Organizaţii pentru Cooperare de la Shanghai (2001), cu Iranul, Siria şi

alte ţări islamice. Spre pildă, pînă în 2010, China şi-a propus o triplare a schimburilor sale comerciale cu lumea arabă. Alţi parteneri importanţi: Brazilia, Venezuela, Nigeria şi chiar India. E ca un joc pe o imensă tablă de şah ce se întinde pe tot globul, transformîndu-se treptat într-o confruntare globală.

Calul troian rămîne Taiwanul, foarte bine înzestrat militar şi economic de americani şi de japonezi, pentru care rămîne un obiectiv strategic comun, dar pe care China, fără să se grăbească, e convinsă că îl va reintegra într-o zi, după principiul „o ţară, două sisteme", aplicat şi în cazul Hong-Kong-ului. În acest sens, chinezii au adoptat chiar o lege „antisecesiune", încă din 2005. Apoi, marea bătălie pare să se dea pentru hidrocarburile din Asia Centrală, noul „foaier principal", organizaţia de la Shanghai cerînd retragerea bazelor militare americane din regiune, ceea ce reprezintă un mare succes diplomatic pentru China, în timp ce Rusia ameninţă cu un nou război rece.

Dar China are încă, aşa cum am mai arătat, multe probleme interne. Spre pildă, consumul alimentar depăşeşte producţia proprie, în ciuda faptului că Beijingul a devenit primul utilizator mondial de fertilizatori şi al cincilea producător mondial de recolte transgenice, bazate pe organisme modificate genetic. În 2004, în China se consumau 67% din grîul şi 76% din carnea produse în lume. Chinezii, mai ales cei nou îmbogăţiţi, au început să adopte obiceiuri occidentale de consum, ceea ce a sporit semnificativ numărul cancerelor şi bolilor de nutriţie.

Apoi, China a devenit şi un mare consumator energetic. Şi aici consumul depăşeşte producţia, deşi parcul său hidroelectric este al doilea din lume, iar pe fluviul Yang Ţî s-a construit cel mai mare baraj de pe glob, numit „Trei defileuri", al cărui bazin acoperă o suprafaţă mai mare decît cea a Elveţiei, şi a antrenat strămutarea a 1,2 milioane de persoane. Un alt *boom* se situează în domeniul automobilelor. Cu o producţie de aproape trei milioane de autoturisme personale pe an, plus cele aduse din import, China a devenit principalul emiţător de gaze cu efect de seră şi a contribuit semnificativ la creşterea preţului petrolului. Apoi, în China se consumă 40% din producţia mondială de cărbune, 25% din cea de oţel şi nichel şi 19% din cea de aluminiu. Este ţara unde se construiesc cele mai multe autostrăzi (cam 5000 de km pe an, tinzîndu-se spre o reţea de 70.000 de km pînă în 2010).

O asemenea dezvoltare galopantă nu are cum să nu creeze probleme. China nu se mai poate opri, dar poate să-şi tempereze elanul, încercînd să păstreze cît de cît echilibrul social şi pe cel ecologic. Ambiţiile sale trebuie să ţină seama de realităţile complexe ale lumii în care trăim, iar în locul unei creşteri sălbatice, chinezii ştiu că pot da dovadă de mai mult rafinament. Dar, probabil, asta se va vedea într-o fază viitoare a dezvoltării şi a reafirmării sale ca mare civilizaţie şi mare putere la nivel global.

3.6.1. SECOLUL CHINEZESC

China împrumută S.U.A. şi cumpără active americane importante. China cumpără canalul Panama. Mai devreme decît credem, China va avea cea mai mare economie din lume. Această schimbare dramatică a ponderii centrelor de putere va avea un impact considerabil asupra întregii lumi. Multinaţionalele chinezeşti vor produce mărci occidentale mult mai rapid şi mai ieftin, datorită mîinii de lucru ieftine şi a milioanelor de specialişti de care dispune. Împreună cu diaspora, China beneficiază de cele mai mari rezerve de resurse umane. De la economie, dominaţia Chinei va trece la geopolitică şi securitate.

Începe secolul chinezesc. Cel puţin aşa susţine Oded Shenkar, în volumul cu acelaşi titlu apărut recent la Editura Teora, Bucureşti, 2008, în traducerea Oanei Maria Dan. Autorul este titularul catedrei de managementul afacerilor globale finanţate de Compania Ford şi profesor de management şi resurse umane la Colegiul de afaceri Fisher, Universitatea Ohio. El a studiat China mai bine de 30 de ani, publicînd mai multe cărţi şi articole pe acest subiect. Este membru al Academiei de Afaceri Internaţionale şi acordă consultanţă mai multor companii, guverne şi organizaţii internaţionale.

Shenkar ne prezintă modul cum China îşi reface gloria imperială, dezvoltîndu-se într-un mod total diferit de predecesori cum ar fi Japonia şi producînd o restructurare a întregului sistem internaţional. Lucrarea reflectă într-un mod foarte realist cauzele, complexitatea şi con-

textul ce stau la originea formidabilei ascensiuni a Chinei. Ea reprezintă o lectură pentru toţi cei implicaţi în afaceri şi în politică şi care gîndesc pe termen lung. Într-adevăr, astăzi există puţine zone mai interesante şi mai importante decît această fascinantă ţară asiatică. Ascensiunea sa stîrneşte provocări ce vor marca întreg noul secol. Vrînd-nevrînd, cu toţii va trebui să ne raportăm la Noul Imperiu de Mijloc.

Marele tigru asiatic a dormit aproape 500 de ani, iar acum s-a trezit şi îşi începe dominaţia. Cartea lui Oded Shenkar ne oferă o viziune multidimensională, ca timp, spaţiu şi context asupra rolului Chinei în lumea contemporană. Ea subliniază faptul interesant că ascensiunea marelui tigru are multe în comun cu cea a Statelor Unite de acum un secol. Cu o abundenţă fără precedent a resurselor, cu aspiraţii înalte, cu mijloace financiare şi tehnologice importante, cu un deosebit pragmatism, răbdare şi simţ al afacerilor, impactul Chinei asupra ţărilor lumii va fi imens în acest secol. Dislocările produse de ascensiunea acestei ţări nu sunt – consideră autorul – ciclice şi temporare, ci reprezintă „restructurări fundamentale ale sistemului global de afaceri şi o repoziţionare a componentelor sale cheie. Suntem pe punctul de a ne trezi în faţa unui mediu nou de afaceri, cu noi reguli concurenţiale de bază, noi condiţii de angajare şi modele inedite de consum – un mediu de afaceri care va redefini linia frontului în domeniul politic, în cel economic şi în cel social şi va ridica noi provocări în faţa naţiunilor, a companiilor şi a indivizilor" (p. 2).

La nivelul parităţii puterilor de cum-

părare, China este deja pe locul doi între economiile lumii, avînd însă ritmul de dezvoltare cel mai mare, ceea ce înseamnă că peste 20 de ani ar putea depăşi S.U.A. Întreprinderile cu sediul în China realizează 70% din producţia de jucării a lumii, 60% din producţia de biciclete, jumătate din cea de pantofi, ca şi din cea de cuptoare cu microunde şi o treime din cea de televizoare, aparate de aer condiţionat, ca şi din cea de genţi de voiaj ş. a., un sfert din cea de maşini de spălat şi frigidere, ca şi numeroase componente şi subansambluri pe care le exportă. Cum vedem, China preferă ramurile intens consumatoare de mînă de lucru şi mediu tehnologizate, pentru a pregăti trecerea la cele cu consum intens de captal intelectual.

Cu o politică externă agresivă, China îşi consolidează, pornind de la economie, o poziţie geopolitică tot mai solidă, începînd să contrabalanseze hegemonia americană. Impactul noii China e multidimensional, complex şi cu o puternică încărcătură emoţională. Dacă America devine protecţionistă, întreaga economie mondială va cădea, astfel încît lupta de concurenţă trebuie dusă. America nu se poate închide. Dacă partea chineză ar scoate pe piaţă imensele rezerve de dolari pe care le deţine, ea poate provoca căderea dolarului şi un colaps financiar global. Deci, din exterior, China e aproape imposibil să mai fie oprită, fără riscuri incalculabile.

Totuşi, China are încă multe probleme acasă: servicii proaste, inegalităţi mari între regiuni şi între diferite categorii sociale, un sistem de asigurări sociale aflat abia la început, probleme mari cu mediul, cu drepturile omului,

piraterie, corupţie, birocraţie etc. Deci, problemele sale pot surveni din interior, un detonator social putînd produce o reacţie în lanţ cu consecinţe imprevizibile pentru guvernul chinez. Probabil că serviciile secrete duc lupta lor pe acest plan, dar eu văd la chinezi o ură puternică faţă de americani, îi văd disciplinaţi, harnici şi modeşti. Astfel încît e greu de întrevăzut o implozie socială într-un viitor previzibil. Bicicleta chinezească nu se va opri, chiar dacă poate cunoaşte o relativă reducere a ratelor sale de creştere economică.

Acum un sfert de secol, producătorii americani de automobile au reuşit să impună contingentarea importurilor de automobile japoneze. Istoria nu se poate repeta acum însă, pentru că industriile sunt altele (textile, mobilă etc.), mult mai fragmentate şi cu foarte mulţi detailişti americani dependenţi de aceste importuri. Dar ascensiunea Chinei va avea impact nu doar asupra economiei americane, ci şi a celorlalte ţări dezvoltate, dar mai ales asupra celor emergente, care cu greu ar putea concura tigrul asiatic în materie de importuri şi investiţii străine. Rezultatul ar putea fi un clivaj şi mai mare între Nord şi Sud. Chiar în agricultură, exporturile chinezeşti cresc, la porumb de pildă, deşi e de hrănit peste un miliard trei sute de milioane de locuitori.

Aşadar, în pofida unor obstacole inerente, vechiul Imperiu de Mijloc revine. China este astăzi o forţă industrială, comercială şi politică de primă mînă, situîndu-se între primii trei actori importanţi de pe glob. O principală forţă motrice într-o lume competitivă şi independen-

tă. Sfera sa de influenţă creşte mai întîi în Asia Centrală şi de Sud-Est, apoi în întreaga lume. Este doar o chestiune de timp pînă cînd China îşi va asuma responsabilităţi mai importante şi în alte zone ale globului, cum ar fi Orientul Mijlociu, de pildă, cu atrăgătoarele sale rezerve de petrol, sau Africa, care se zbate să iasă din sărăcie.

China va rescrie multe reguli privind, de exemplu, dreptul la proprietate intelectuală, comerţul internaţional, modelele de afaceri şi anticipările. „Masiva deplasare a factorilor de producţie pe care China o declanşează s-ar putea nu doar să ne dea peste cap teoriile economice şi presupunerile politice, dar ne va şi pune la încercare structura de bază a societăţii noastre. Modul în care vom face faţă viitoarei provocări va defini mare parte a lumii pe care copiii noştri o vor moşteni" (*op. cit.*, p. 183).

3.6.2. Secretele Chinei

„Nu contează dacă o pisică este albă sau neagră, atîta timp cît prinde şoareci este o pisică bună"
(Deng Xiaoping)

După ce s-a ocupat de India într-o lucrare precedentă, John Farndon publică acum în traducere românească *Secretele Chinei. Ascensiunea unei noi superputeri mondiale*, la aceeaşi editură Litera Internaţional, Bucureşti, 2008, în traducerea şi adaptarea Gabrielei Grigore. Deşi autorul îşi intitulează astfel cartea, China începe să nu mai fie un secret pentru mulţi dintre noi şi asta pentru că în ultimii ani s-a scris enorm

despre „miracolul galben”, iar mulţi au şi făcut vizite la faţa locului, în calitate de oameni de afaceri sau de turişti.

În China trăieşte un sfert din populaţia globului. Acum cinci sute de ani era cea mai dezvoltată civilizaţie a globului, dar apoi a încremenit. Marx o descria ca fiind „o semicivilizaţie putredă, ce vegetează înţepenită în fălcile timpului”. Acum, cînd împlineşte 60 de ani de comunism, China renaşte într-un ritm uluitor, iar lumea se cutremură sub ameninţarea dominaţiei sale. Cel mai mare program de construcţii urbane văzut vreodată, cele mai mari investiţii străine, cel mai mare şi susţinut ritm de creştere economică, cea mai mare producţie de cărbune, oţel şi ciment din lume şi superlativele pot continua.

Zeci de oraşe megalopolis (fiecare putînd găzdui o populaţie mai mare decît cea a Angliei) sunt în plină dezvoltare, cu autostrăzi suspendate, trenuri cu levitaţie magnetică, mall-uri uriaşe şi elegante şi zeci de mii de zgîrie-nori. Trei sute de milioane de telefoane mobile în uz şi două sute de milioane de utilizatori ai Internetului. Aici sunt produse aproape toate jucăriile lumii, două treimi dintre fotocopiatoare şi cuptoare cu microunde, DVD-uri şi încălţăminte. Peste jumătate din macaralele existente pe glob lucrează în China, construind oraşe spre care migrează dinspre mediul rural cea mai mare masă de oameni din istorie.

Consumul creşte şi el la o scară nemaiîntîlnită, dar şi economisirea. Se formează o clasă de mijloc ce beneficiază tot mai mult de oportunităţile pieţei libere pentru a-şi satisface aspiraţiile individuale. Libertăţile economice se

amplifică, deşi în China trăiesc mai mulţi oameni fără un guvern ales decît în tot restul lumii. Ţara rămîne comunistă, dar oferă extraordinare oportunităţi de afaceri şi asta pe termen lung. Libertatea economică generează libertate politică, de aceea mulţi analişti occidentali se aşteaptă la un avans al democraţiei în următorul deceniu, spre pildă la organizarea de alegeri libere la nivelul regiunilor.

În curînd, lumea va fi copleşită de forţa economică a Chinei, foarte greu de concurat. Cu produse simple, dragonul asiatic domină piaţa mondială. Dar el produce şi tot mai multe computere, îşi dezvoltă serviciile. În ciuda a numeroase predicţii, economia chineză nu pare prea afectată de criză. Dimpotrivă, îi împrumută inteligent pe americani, pentru ca aceştia să-i consume în continuare produsele. Unii anunţă un nou război rece, în care China să înlocuiască Rusia, amintind că Noul Imperiu de Mijloc posedă sofisticate dotări nucleare, că are cea mai mare armată din lume, iar bugetul său destinat apărării creşte cu 10% pe an. Apoi, China rămîne totuşi, în ciuda unor relative libertăţi recent descoperite, o putere totalitară, deci ameninţătoare. În plus, China are mari probleme cu drepturile omului, remarcîndu-se prin numeroase acţiuni represive, clivaje interne mari (circa 800 de milioane de săraci), un mediu natural grav alterat şi un sistem de asigurări sociale incipient.

De-a lungul mileniilor sale de civilizaţie, China a atras mereu exagerări de tot felul, dar şi-a conservat pînă astăzi un mister de nepătruns. Aflată la „celălalt pol al gîndirii umane", pentru

occidentali ea rămâne o mare enigmă. Pentru că modelul occidental nu i se aplică şi nu i se poate aplica. Chiar confucianismul, mai aproape de sistemul occidental, este greu sau greşit înţeles. Ca să nu mai vorbim despre faptul că „modelul chinezesc" nu se confundă cu confucianismul, integrînd în plus valori străvechi, daoiste, şi altele ultramoderne, într-o sinteză cu totul originală. Occidentalii consideră că, pentru a accede la prosperitate, o ţară trebuie să devină mai întîi o democraţie. Ei bine, iată că nu, China propune, cu succes deocamdată, un alt sistem. Aici e dezbaterea ideologică cea mai aprinsă. Din acest punct de vedere, viitorul ţării rămîne incert.

Începînd din 2007, proprietatea privată este protejată de Constituţie, ca şi cea de stat. Este un fapt cu consecinţe enorme, ce oferă un nou avînt investiţiilor, un nou *boom,* ce spulberă totul în cale. Cum spunea Deng Xiaoping, iniţiatorul reformelor, „socialismul înseamnă eliminarea sărăciei".

Anul acesta, China împlineşte 30 de ani de creştere neîntreruptă, cu o rată medie de 9% pe an, devenind a treia economie a lumii. Au fost ani buni în care dragonul asiatic asigura cam o treime din creşterea economică a lumii, adică de două ori mai mult decît India, Brazilia şi Rusia împreună. Iar expansiunea chineză nu dă semne de încetinire, putînd deveni în curînd cea mai mare economie a lumii.

Sunt şi analişti care pun la îndoială veridicitatea acestor date statistice, unii considerînd că ar fi prea mari, alţii prea mici. Se pare că regiunile vestice îşi subdimensionează creşterea pentru a primi mai mult din redistri-

buirile efectuate la nivel central. Apoi, există şi o uriaşă economie subterană, ce nu este luată în calculul P.I.B.-ului. Un alt aspect interesant este faptul că yuanul chinezesc a fost menţinut de către autorităţi într-un raport fix faţă de dolarul american. Or, în ultimii ani, acesta a scăzut, ceea ce a atras şi scăderea artificială a yuanului. Dacă nu s-ar fi procedat astfel, creşterea chineză ar fi apărut încă şi mai spectaculoasă. Oricum, cu un dolar în China poţi cumpăra mult mai multe lucruri decît oriunde pe glob, cam de cinci ori mai mult decît în America. Astfel calculat, în termenii puterii de cumpărare, P.I.B.-ul Chinei este pe locul doi în lume, cu puţin în urma S.U.A.

John Farndon are două explicaţii pentru puternica ascensiune a Chinei. Prima se referă la numărul, calitatea şi preţul scăzut al mîinii de lucru. Aceasta constituie cea mai valoroasă resursă. O a doua explicaţie cauzală o constituie investiţiile. Sumele investite de guvernul chinez sunt uriaşe, la care se adaugă cele mai mari investiţii străine de pe glob. Acestea din urmă depăşesc 500 miliarde de dolari, de 10 ori mai mari decît în India, de pildă. Noul Imperiu de Mijloc a devenit cel mai mare destinatar de valută străină din lume. Foarte multe fonduri au venit din Taiwan şi Hong-Kong, investiţii ce nu sunt, de fapt, foarte străine. Toţi aceşti bani au fost transformaţi rapid în profit şi în progres economic şi social, aşa cum am arătat.

3.7. CÎND INDIA SEDUCE LUMEA

India visează din nou. De la *Vede* şi *Upanişade* la rezultatele excelenţilor săi cercetători, ale modernelor sale laboratoare din domeniile informaţiei, comunicaţiilor, biotehnologiilor şi geneticii e o întreagă vîrstă budică a înţelepciunii. În ultimii ani, ,,continentul purpuriu" (Guy Deleury) şi-a construit o solidă reputaţie în domeniul noilor tehnologii ale informaţiei şi comunicării. 900.000 de profesionişti în informatică desfăşoară o activitate laborioasă în centrele de cercetare şi filialele multinaţionale instalate mai ales în sudul ţării (Bangalore, Hyderabad ş. a.), încă pe atîţia contribuie la dezvoltarea noii economii în S.U.A., constituind un sfert din efectivele Microsoft şi o treime din cele ale NASA. Poate nu este întîmplătoare această abilitate, această înclinaţie deosebită a indienilor către informatică, dată fiind apropierea, remarcată de Panini, dintre structura limbii sanscrite şi cea a limbajului informatic.

India obţine 8 miliarde dolari pe an din exportul de programe informatice, care reprezintă 10% din exporturile sale, dar nu mai mult de 1% din P.I.B., ceea ce înseamnă că, deşi a înregistrat o creştere exponenţială, această activitate rămîne, totuşi, una marginală într-o ţară atît de mare şi de diversă. În aceste condiţii, multe speranţe se îndreaptă către genetică şi biotehnologii, care oferă multe promisiuni pentru viitor, tinzînd către o prefacere radicală, o reînnoire a modului de înţelegere atît a naturii exterioare, cît şi a celei interioare, a însăşi naturii umane.

De fapt, spiritualitatea indiană a fost tot timpul preocupată nu atît de informare, cît de transformare, de înnoire continuă, de convertire şi de renaştere, de schimbarea inimii şi transmutaţia alchimică a sufletului. Un soi de fiziologie mistică caracterizează spiritualitatea indiană, consacrînd omologia corp-macrocosmos. În jainism, cosmosul e primul *OM* (*AUM)*, printre miturile naşterii Cuvîntului fiind şi cel hindus, al lui Shabda-Brahman (Sunetul lui Brahman), iar în *Bhagavad-Gita* trupul este numit cîmp, cunoaşterea acestuia fiind considerată adevărata cunoaştere.

R.A. Mashelkar, directorul general al Consiliului pentru Cercetări Ştiinţifice şi Industriale de la New Delhi, este unul dintre cei ce doresc să creeze în India o *Genetic Valley* pentru secolul al XXI-lea. Ei realizează faptul că, singure, noile tehnologii ale informaţiei şi comunicării nu vor reuşi să scoată ţara din starea de subdezvoltare şi îşi investesc speranţele pe termen lung în geniul geneticii şi al ştiinţelor viului. Proiectul se justifică, în primul rînd, prin nevoia de a hrăni peste 1 miliard de locuitori, o populaţie în continuă creştere, cu un ritm superior Chinei, India fiind cea mai populată democraţie din lume. Pentru aceasta, este necesară creşterea randamentelor în agricultură şi creşterea performanţelor în lupta împotriva bolilor tropicale. Se caută, de pildă, obţinerea unui vaccin eficace împotriva malariei, o maladie ce afectează milioane de indieni şi despre care laboratoarele occidentale se interesează prea puţin, din cauza cererii interne insuficiente. Este, totuşi, de reţinut faptul că o fundaţie creată de Bill Gates a donat în

acest scop 50 milioane dolari. Un alt vaccin căutat este cel împotriva hepatitei B, pentru care există în India o cerere potenţială de circa 250 milioane doze pe an. Firmele de cercetare indiene nutresc speranţa să poată rupe dependenţa de marile laboratoare occidentale, încercînd să producă cu costuri cît mai mici medicamentele necesare.

În agricultură, introducerea seminţelor hibride de mare randament a sporit în mod considerabil producţia de grîu, de cereale în general, producţie ce a devenit suficientă pentru acoperirea necesarului intern. Totuşi, aceste seminţe au antrenat o sărăcire prematură a solurilor, astăzi căutîndu-se soluţii pentru o nouă „revoluţie verde". Firme mari în domeniu *(Monsanto, Aventis* ş. a.) sunt prezente în India cu laboratoare sofisticate, iar cercetările dau rezultate spectaculoase, alături de proiectele finanţate de Ministerul indian al Biotehnologiilor.

Gestiunea apei este o altă provocare majoră căreia trebuie să-i facă faţă India, în condiţiile în care regimul pluviometric este deficitar şi concentrat mai ales în cele patru luni de muson, din timpul verii, iar necesarul de irigaţii este foarte mare. Astfel, pentru indieni, este vital să cunoască dinainte intensitatea musonului, iar cercetătorii de la *Tata Institute* din Bangalore au pus la punct modele matematice care permit predicţiile necesare, pregătindu-se şi lansarea unui satelit de studiu pentru a gira mai bine circuitul apei pe termen lung.

Cu toate aceste străpungeri tehnologice deosebite, în India rămîne preponderentă economia ţărănească guvernată de sistemul de

caste, un sistem complex şi rafinat numit *baloutedar,* ce scapă economiei de piaţă în înţelesul occidental consacrat al termenului. Dar India încearcă să ardă etapele clasice ale dezvoltării industriale şi să acceseze direct tehnologiile de vîrf, domeniile de excelenţă ale noii economii. Nici acest lucru nu este întîmplător, rafinamentul şi subtilitatea specific indiene, principiile fondatoare ale civilizaţiei sale, regăsindu-se valorizate în respectivele domenii. Subconştient, poate, adoratorii lui Shiva caută, de fapt, copacul vieţii, acel arbore ciudat – cum spunea poetul Kabir – ce se înalţă fără rădăcini şi îşi poartă fructele fără să înflorească: neavînd nici ramuri, nici flori, el e acoperit cu lotuşi. Iluzia speranţei pluteşte din nou peste India...

Cu un trecut fascinant, cu un prezent provocator, India se anunţă ca una dintre marile puteri ale viitorului. Din 1991, în politica sa economică s-a produs o turnură liberală şi o deschidere externă ce i-a adus ritmuri de creştere de 7-8% pe an, graţie mai ales sectoarelor noilor tehnologii. Spre pildă, India realizează astăzi o cincime din exporturile de *software* din lume, iar agricultura sa, revoluţionată de biotehnologii, reuşeşte nu numai să hrănească un miliard de locuitori, dar are şi potenţial de export.

Vechiul model ales de Jawaharlal Nehru după cucerirea independenţei se baza pe o planificare centralizată, pe o industrializare care să reducă importurile, pe un sector public hipertrofiat şi pe tarife vamale protecţioniste. Subvenţii masive asigurau redistribuiri între diferitele sectoare sau grupuri sociale în încercarea de a forma o clasă de mijloc. Ţara era ferită de

concurenţa internaţională, oarecum izolată, inerţială, ceea ce nu a permis dezvoltarea unei productivităţi şi a unei rentabilităţi satisfăcătoare. Aceasta a făcut să se importe tot mai mult pe credit, ajungîndu-se la o datorie externă de 72 miliarde dolari în 1991, rezerve valutare foarte slabe şi o inserţie scăzută în comerţul mondial.

Intrată în criză de plăţi, India a acceptat un plan de ajustare structurală din partea F.M.I., deschiderea economiei şi acceptarea investitorilor străini, care au început să achiziţioneze pachete de acţiuni la companiile indiene şi să restructureze economia pe principii liberale, de piaţă. Astfel, între 1991 şi 2003, ţara a atras 24 miliarde dolari sub forma investiţiilor directe şi încă pe atîta sub cea a investiţiilor de portofoliu, ceea ce nu e puţin, dar e de zece ori mai puţin decît China, lider în domeniu. În 2005, ultimul an cu date disponibile, diferenţa se păstrează, India receptînd 6,6 miliarde de dolari, iar China – 72,4. India atrage însă 40% din investiţiile în tehnologia informaţiei efectuate în ţările emergente, în timp ce China doar 11%. Principalul investitor sunt S.U.A., urmate de Insulele Maurice (paradis fiscal), Marea Britanie, Japonia şi Coreea de Sud.

Ritmul schimbărilor s-a accelerat în ultimii ani, exporturile au crescut cu o medie de 9% pe an, în timp ce importurile doar cu 7%. India exportă în special *software*, textile şi produse farmaceutice, graţie expertizei sale în materie de medicamente generice. Ponderea serviciilor în exporturile sale este mai mare decît în cazul Chinei (3,9% faţă de 2,9%), ceea ce denotă un grad mai mare de înnoire a economiei. Mai mult,

multinaţionalele indiene au început să penetreze în străinătate, inclusiv în Occident (vezi cazul *Mitall Steel*), cheltuind 12 miliarde dolari pentru achiziţii de companii străine.

India s-a integrat într-un mod original pe piaţa globală, avînd, pe lîngă forţa sa demografică recunoscută, şi o forţă militară care o face să rîvnească la statutul de mare putere, inclusiv la un mandat permanent în Consiliul de Securitate al O.N.U. Viziunea sa este a unei lumi multipolare, în care încearcă să menţină un echilibru în raporturile cu „cei mari" şi să-şi calmeze relaţiile cu vecinii, în special cu Pakistanul, ambele ţări devenite puteri nucleare recunoscute.

Evoluţii spectaculoase în bine au cunoscut raporturile sale cu S.U.A., ambele părţi făcînd compromisuri serioase în ultimii ani, iar U.E., cu care există un parteneriat strategic încheiat în 1995, a devenit primul partener comercial şi sursă majoră de investiţii. Relaţiile tradiţionale cu Rusia cunosc un declin, chiar dacă rămîn importante în domeniul militar (nuclear) şi spaţial. În 2003, s-a încheiat un acord de parteneriat cu ţările A.S.E.A.N., iar relaţiile cu Japonia sunt pe o linie ascendentă.

Dar India e preocupată în mod deosebit de forţa crescută a Chinei în regiune, între cele două ţări existînd şi o veche dispută teritorială. Totuşi, după 2003, după vizita în China a fostului prim-ministru Atal Behari Vajpayee, s-au pus bazele unei încrederi sporite între cele două părţi, tradusă şi prin creşterea cooperării economice. Unii vorbesc despre „trenul american", despre o axă S.U.A.-India, menită să bareze ascensiunea Chinei, alţii despre o trilaterală Rusia-

China-India, menită să contracareze influenţa Statelor Unite. Oricum, cert este că India a devenit deja un actor regional major, nelipsit din nici o combinaţie geostrategică şi aspiră, cum spuneam, la mai mult.

În 2004, partidul naţionalist hindus a pierdut alegerile, iar ţara a devenit o democraţie secularizată şi multiculturală, ce încearcă să pună capăt vechilor conflicte interetnice şi interreligioase, inclusiv prin acordarea de drepturi sporite castelor inferioare pe scena politică şi socială, ceea ce creează un nou mediu social, benefic unei democratizări în profunzime a ţării şi unei puteri sporite de afirmare internaţională. Încă o dată, se poate spune că India seduce lumea.

3.7.1. ASCENSIUNEA UNEI SUPERPUTERI

„India este o idee pentru care vremurile sunt acum propice."
(Ashwani Kumar)

Enigmatică şi contradictorie încă, India calcă apăsat pe urmele Chinei din punctul de vedere al dezvoltării economice şi demografice. În ultimii trei ani, creşterea sa economică a fost de aproape 9% pe an, ceea ce conduce la un P.I.B. de peste un trilion de dolari. Avem de-a face, cum arată John Farndon în lucrarea *India. Ascensiunea unei noi superputeri mondiale*, Editura Litera Internaţional Bucureşti, 2008, cu a şaptea economie a lumii, cu posibilităţi de a ajunge între primele trei peste cca. 20 de ani.

Avem, de asemenea, de a face cu o uriaşă piaţă de consum, de peste un miliard de oameni, din care jumătate au deja o putere de cumpărare rezonabilă. De altfel, din punct de vedere demografic, în ritmul actual, India poate depăşi China pînă în 2030, avînd 1,6 miliarde locuitori faţă de 1,4 miliarde. De asemenea, India şi China au cele mai numeroase diaspore din lume.

India a devenit în ultimii ani şi un important receptacul de investiţii străine, în special în domeniile noilor tehnologii. Mai bine de jumătate din firmele multinaţionale se implantează în India, care dispune de licenţiaţi cu studii superioare mai mulţi decît întreaga populaţie a Franţei şi care costă desigur mult mai puţin, iar foarte multe companii indiene au devenit multinaţionale, cumpărînd numeroase active în străinătate. Occidentalii se confruntă deci cu o foarte serioasă concurenţă făcută de firmele indiene, iar tot mai multe ţări se văd nevoite să colaboreze cu India, în primul rînd S.U.A. Steaua Indiei se află în plină ascensiune.

Actuala creştere îşi are rădăcinile în politicile liberale ale fostului premier Manmohan Singh, sub care India a devenit şi putere nucleară. Apoi să nu uităm că, spre deosebire de China, India este o democraţie, fapt cu totul remarcabil în contextul evoluţiilor descrise, care fac din subcontinentul indian o mare putere internaţională, fapt încurajat atît de americani, cît şi de... israelieni, dacă ar fi să studiem agenda ultimelor schimburi de vizite şi de declaraţii.

Totuşi, avem de-a face cu o ţară încă plină de contradicţii, o ţară a extremelor. Aici trăiesc, spre pildă, 40% dintre toţi copiii malnutriţi

din lume. Totodată, aşa cum arată John Farndon, „Aici există o interesantă combinaţie între o înfloritoare economie de *retail* şi o persistentă filosofie antimaterialistă. Este una dintre cele mai importante puteri asiatice în domeniul spaţiului cosmic, dar este dominată de o străveche spiritualitate. Este în avangarda unora dintre cele mai noi tehnologii şi cercetări, dar concomitent se regăsesc în India unele dintre cele mai conservative şi intolerante idei religioase" (p. 12).

Apoi, violenţele sectare mocnesc, ca şi lupta dintre facţiunile politice, iar conflictul cu Pakistanul pentru Kashmir nu este epuizat. Totuşi, India reuşeşte să rămînă intactă şi democratică, populaţia sa uriaşă fiind tot mai mult preocupată de dezvoltarea economică, preocupare ce pare să înlocuiască vechile conflicte etnice şi religioase. Economia ţării creşte atît de repede, încît apare pericolul unei supraîncălziri. Investiţiile străine sunt atît de mari, încît băncile sunt sufocate de lichidităţi şi asta într-o perioadă de criză internaţională. Împrumuturile bancare cresc anual cu o treime, iar salariile aproape s-au dublat într-un singur an – 2006. Industria „duduie", consumul e uriaş, iar infrastructura se dezvoltă.

Întreg acest miracol s-a produs practic în ultimii 15 ani, dacă ţinem cont de faptul că în 1991 India era în pragul incapacităţii de plată. Peste tot erau revolte şi greve în vremea Indirei Gandhi, care a şi suspendat sistemul democratic. Recoltele erau foarte proaste, iar sărăcia endemică. Ei bine, tocmai din această criză s-a născut schimbarea. Guvernul a hotărît în sfîrşit să

renunţe la regulile protecţioniste ce durau încă de pe vremea Imperiului Britanic. Astfel, India ieşea din autarhie, iar liberalizările introduse au dat rezultate remarcabile. Economia a început să crească mai întîi cu 6% pe an, apoi cu 8% şi chiar 9% în 2007 şi 2008.

Limba engleză îi ajută foarte mult pe indieni pe piaţa IT şi a comunicaţiilor. Căci dezvoltarea Indiei nu a urmat calea tradiţională, ci s-a trecut direct la industriile high-tech şi serviciii. Domeniul IT a transformat ţara. Numai exportul de *software* asigură importurile de ţiţei, bunăoară. Oraşe precum Mumbai, Bangalore sau Hyderabad au devenit celebrităţi în domeniu. Multe firme indiene au început să aibă succes pe plan internaţional, cum e *Tata Steel*, sau *Mittal Steel*, care pot fi găsite pe lista Fortune 500 a celor mai mari corporaţii multinaţionale, la care putem adăuga firme ca *Videocon, Moser Baer*, *Bharat Forge*, sau *Reliance Industries*. De asemenea, marile companii occidentale sau asiatice sunt prezente în India: *Nokia, Hyundai, Renault, Posco*, *BMW, Nissan, Suzuki, Ford* ş.a.

Deşi are o populaţie activă de cca. 500 milioane de locuitori, doar aproximativ 12% dintre ei plătesc impozite, restul făcînd parte din aşa-zisul „sector neorganizat": agricultură, comerţ, mici manufacturi, restaurante etc. Veniturile acestora din urmă sunt foarte mici. Se poate spune că majoritatea mîinii de lucru lucrează la negru, pe perioade determinate.

Un alt dezavantaj al Indiei îl constituie infrastructura foarte proastă. Dacă industria IT nu are nevoie de ea, cea producătoare are. Iar autostrăzile, podurile, aeroporturile, căile ferate,

alimentările cu apă, cele cu curent electric etc. fie lipsesc, fie sunt într-o stare proastă. Transporturile sunt un adevărat coşmar, mai ales în sezonul musonului, făcînd să se piardă 40% din producţia alimentară. Această stare de fapt răpeşte cîteva procente bune din creşterea economică posibilă. De aceea guvernul şi-a propus ca, în perioada 2007-2012, să cheltuiască peste 500 de miliarde dolari numai pentru infrastructură. Dar guvernul are o datorie publică uriaşă, de aceea el va încerca să atragă şi alte fonduri decît cele bugetare. Sunt invitate să investească marile companii specializate în infrastructură ale lumii, în condiţiile în care numărul posesorilor de automobile din India se dublează la fiecare cinci ani, piaţa situîndu-se pe locul al şaptelea în lume.

O altă problemă majoră a Indiei o constituie corupţia endemică şi politicile populiste. Se apreciază că aceasta înghite un sfert din banii publici. Şi totuşi, chiar cu aceste probleme, India progresează, beneficiind şi de o poziţie geostrategică foarte bună şi de relaţii asemenea cu marile puteri, mai puţin China, care pare să rămînă eternul rival, deşi pare că lumea le încape pe amîndouă, chiar în calitate de superputeri.

În ultimii 15 ani, India a cunoscut momente cumplite: doi lideri politici asasinaţi, spectrul falimentului şi al foametei bîntuind, riscul unui război nuclear, numeroase tulburări interne. Şi totuşi, ce-a fost greu pare să fi trecut, iar acum viitorul sună plin de încredere şi de optimism. Ţara a devenit o democraţie matură, cea mai mare din lume. Oamenii au început să simtă

puterea votului, iar diversitatea mare a ofertelor politice face ca extremele să nu aibă şanse. Economia creşte rapid. În fiecare săptămînă, practic, în ţară intră cîte un miliard de dolari. Mii de indieni au devenit milionari. Se formează o clasă de mijloc, care zdruncină sistemul de caste şi schimbă multe tradiţii şi prejudecăţi. Apoi, majoritatea populaţiei are sub 25 de ani, deci o ţară foarte tînără şi solidă demografic.

Totuşi, subzistă încă foarte multă sărăcie, sunt multe milioane de oameni care trăiesc cu un dolar pe zi, în special la sate. Sunt şi pentru ei proiecte, dar lucrurile se mişcă extrem de încet. Agricultura nu poate oferi suficientă hrană pentru toţi. Apoi se întîmplă că şi mediul se degradează mai grav ca oricînd.

Cu toate acestea, tinerii, entuziaşti şi pragmatici spun că India începe să înflorească, că e tot mai plină de viaţă. Cultura şi ideile indiene se *răspîndesc* din nou în lumea întreagă. Noi idei şi o nouă cultură.

3.8. Far East

În ţările est-europene, cultura economică creată în timpul tranziţiei este ambivalentă. Pe de o parte, aceste societăţi au redescoperit liberalismul, pe de altă parte maşinăria instituţională a Uniunii Europene birocratizează totul, în timp ce în multe ţări populismele şi naţionalismele de diferite tipuri fac carieră. Piaţa liberă e un mecanism exigent, constrîngător, de aceea în multe din aceste ţări se înregistrează eforturi de a găsi o cale mai originală, de unde apariţia

unor variante de capitalism mai speciale, ca în Rusia, Ucraina, Turcia, ţările din Balcanii de Vest şi chiar în Bulgaria şi România.

Faţă de 1989, economiile est-europene au suferit schimbări profunde: s-au liberalizat pieţele, s-au dezvoltat sistemele bancare, la nivel macroeconomic principalele variabile au devenit relativ stabile, ratele de creştere sunt relativ mari, cele ale inflaţiei sunt relativ mici etc. Totuşi, aceste economii nu au încă „substanţă", profilul lor rămîne încă de stabilit, instituţiile lor nu sunt încă foarte credibile, competiţia nu este încă suficient încurajată, iar spiritul antreprenorial lasă încă de dorit. S-au luat măsuri liberale, s-au redus impozitele, iar pieţele s-au deschis spre capitalul străin. Dar graniţele dintre economic şi politic sunt încă neclare şi foarte permeabile. Pieţele sunt manipulate, forţele competitive distorsionate, intervenţiile autorităţilor sunt disproporţionate, iar interesele personale şi de clan primează.

La această ambivalenţă prezentată de economiile răsăritene şi-a adus contribuţia şi Uniunea Europeană, care lansează ea însăşi mesaje ambivalente, pentru că nu reprezintă o economie unitară, unele ţări fiind mai liberale, altele mai dirijiste. Astfel, în faţa mesajelor confuze ale Uniunii Europene, ţările estice, după o derută iniţială de înţeles, au început să facă alegeri pragmatice şi oportuniste, „optînd pentru ceea ce era mai aproape de idiosincraziile locale" (Roumen Abramov). Aceasta i-a inspirat pe americani să vorbească despre „vechea" şi „noua" Europă.

Potrivit „legii lui Greesham", într-o

economie „moneda rea", cu putere de cumpărare scăzută, are tendinţa să elimine din circulaţie „moneda bună", cu putere de cumpărare neerodată. La fel se poate întîmpla şi cu economia mai „slabă" a „noii Europe", care n-o poate elimina dar o poate corupe pe cea „puternică", a vestului european. Care se confruntă şi el acum cu o stagnare economică îngrijorătoare, cădere demografică, dependenţă energetică, lipsă de unitate şi de forţă.

Recenta criză financiară demonstrează faptul că problema principală a capitalismului global este instabilitatea financiară. Iar aceasta are atît cauze, cît şi soluţii ce conţin variabile ascunse care ţin de comportamentul, cultura, religia unui anumit popor. De pildă, noi, românii, cu adamismul care ne caracterizează, trebuie să învăţăm mereu că un stat puternic nu este neapărat un stat pletoric, cleptocratic, sufocant, cheltuitor şi lipsit de transparenţă în mecanismele decizionale.

Dar şi alte ţări estice aşteaptă încă prea mult de la stat, în timp ce în altele interesante pieţe funcţionale au prins contur. Pe ansamblu, ţările est-europene nu au produs, după 1989, un model propriu de societate, chiar dacă există amprente originale, ele preluînd modelul european, mai bine zis fiecare preluînd nuanţa de care s-a simţit mai apropiată. Integrarea e un proces în curs şi el se intensifică, deşi, abia ieşite din bezna comunistă, aceste ţări s-au confruntat direct şi cu alte probleme, care ţin de revoluţia tehnologică, de globalizare, de criza financiară ş.a.

Iată însă că, mai la răsărit, unele ţări musulmane, reuşesc să prezinte un model social

alternativ celor avansate de democraţiile liberale. Ele au reuşit, de pildă, să creeze un sistem bancar islamic, care respectă principiile legii *Sharia*, şi în care băncile nu plătesc şi nu percep dobîndă, cămătăria fiind interzisă prin Coran. În schimb, ele fac investiţii în diverse companii, participă la profiturile acestora, pe care le şi transmit, parţial, deponenţilor. Aceste bănci nu îşi exploatează clienţii. Ele îşi asumă o importantă responsabilitate socială. Este un fenomen în plină expansiune (modelul este deja reprodus în Hong-Kong şi Singapore), chiar dacă în alte părţi el se numeşte „responsabilitate corporatistă" sau „etică în afaceri".

Dar nu doar sistemul bancar este un bun exemplu în sensul dorit. Instituţii islamice prospere se dezvoltă şi în alte domenii, cum ar fi asigurările, fondurile de investiţii şi alte activităţi economice, demonstrîndu-se faptul că o profitabilitate ridicată şi o moralitate înaltă nu se exclud, ba chiar dimpotrivă. Sunt autori care cred că finanţele islamice, repatriate din băncile occidentale şi supuse unui alt tip de gestiune, pot contribui la crearea unei alternative mai profitabile, mai stabile şi mai echitabile la economiile liberale. E, într-adevăr, de meditat.

3.9. BALŞOI PROBLEMA

Văd semne de foarte rău augur în cuvîntarea fostului preşedinte Putin, care, opunîndu-se independenţei provinciei Kosovo, enumera şi România printre problemele etnico-teritoriale pe care le are Europa, alături de Spania şi de Belgia.

Dacă preşedintele Rusiei s-a exprimat astfel, înseamnă că cineva chiar se ocupă de problemele noastre şi nu pot să nu-mi amintesc aici cohortele de „turişti" ruşi care realmente au luat cu asalt ţara noastră în decembrie 1989.

Ca la o comandă, imediat a prins glas şi preşedintele Voronin, acuzînd, o dată în plus, România că nu recunoaşte independenţa Republicii Moldova, limba moldovenească etc. şi declarîndu-se de acord cu unirea celor două părţi ale Moldovei istorice într-un nou stat. Este, practic, un mod de a învenina atmosfera, de a pune paie pe foc, într-un moment socotit propice. Nu-i vorbă că şi preşedintele Băsescu s-a evidenţiat prin numeroase declaraţii nediplomatice care-au avut darul să irite Rusia. Nu întîmplător plătim astăzi cel mai scump gaz din Europa. Dar Rusia este foarte iritată în primul rînd de intenţia americană de a monta instalaţiile antirachetă din Cehia şi Polonia. Culmea e că, din cîte înţeleg, acestea nu apără în întregime teritoriul românesc.

Concomitent şi deloc întîmplător, s-au reactivat şi maghiarii, care cer redesenarea regiunilor de dezvoltare şi, bineînţeles, mai multă autonomie. Ba chiar şi bulgarii şi-ar putea găsi de lucru prin Dobrogea. Dar toate acestea nu mai sunt – nu-i aşa? – decît „conflicte îngheţate". Politicienii noştri n-au răspuns în nici un fel la aceste atacuri, lăsînd totul în seama N.A.T.O. şi a Uniunii Europene, care par însă mai preocupate de Iran decît de propriile teritorii. Un Iran care, întîmplător, are rachete capabile să ajungă pînă la noi. Oricum şi modul cum e tratat Iranul irită puternic Rusia.

Există opinii neoficiale, la nivelul cel mai înalt al politicii româneşti, care consideră că în Iran singura soluţie ar fi războiul. Oare respectivii îşi dau seama că ăsta ar fi un nou război mondial? Sunt vremuri în care raţiunea pare orbită. Nu e destul că preţul petrolului a ajuns la aproape 70 de dolari pe baril, iar dacă mai vine o furtună în Mexic, sau mai produce armata turcă un raid în nordul Irakului, sau mai scade dolarul, va bate în curînd suta de dolari pe baril şi că în curînd va deveni un lux să circuli cu maşina? Se poate mai rău de atît? Să fim optimişti, se poate.

Dar iată că N.A.T.O. reacţionează şi secretarul său general vizitează Bucureştiul. Comunicatul oficial anunţă discuţii despre viitorul summit al Alianţei de la Bucureşti şi despre stabilitatea în Europa de Est şi în regiunea Mării Negre. Ar fi interesant de ştiut ce s-a discutat la al doilea punct. Am înţeles că am primit garanţii de securitate, dar nu sub forma scutului antirachetă. Oricum, România a anunţat anterior că e gata să trimită trupe şi în Ciad, în centrul Africii, unde nu avem nici un interes, dar asta e regula jocului în condiţiile globalizării.

Fragilitatea noastră instituţională, chiar şi cea recent demonstrată a Bisericii la alegerea noului Patriarh, chiar şi cea a armatei, nu mai vorbesc de justiţie, politică, administraţie etc., ne expune unor grave pericole şi ameninţări. Am intrat în Uniunea Europeană, dar ajustările structurale sunt mult întîrziate de incapacitatea noastră cronică de a absorbi fonduri comunitare, iar în N.A.T.O., unde Europa nu contează prea mult, suntem la mîna uliilor de la Washington.

Iar ăştia sunt puşi pe fapte de arme.

Nimeni din interior nu mai are un proiect pentru România, plutim în derivă, la voia proiectelor contradictorii pe care le au alţii pentru noi. Şi, într-adevăr, în astfel de condiţii poate că lucrurile ar deveni mai bune dacă fiecare şi-ar vedea de pătrăţica lui, de mica lui Românie, formată din familie, rude, prieteni, casă, şi-ar încerca să o facă mai bună. Astfel, din mai multe Românii mici, inevitabil, s-ar coagula şi una mare, mai bună.

Revenind la Kosovo, m-am întrebat demult, încă de pe vremea războiului din Bosnia, de ce doresc cu atîta ardoare occidentalii un stat musulman în pîntecele Europei şi răspunsul intuit nu poate fi decît unul singur: aşteaptă niscaiva compensaţii în Orientul Mijlociu. Unde, fie vorba între noi, se dă o bătălie pentru resurse fără precedent. Adăugaţi preocuparea acută a Israelului pentru securitatea sa, acesta fiind dispus oricînd să atace pentru a se apăra, şi veţi avea schiţa unui tablou sumbru, tot mai sumbru, din păcate. Iar dacă se vor folosi arme nucleare, acest tablou poate să ne înghită realitatea, cu micile ei Românii cu tot.

3.10. Noua „Noua Rusie”

O nouă „Nouă Rusie” este în stare de gestaţie. Şi-a plătit integral şi rapid imensa datorie externă, profitînd de preţurile ridicate la petrol pe piaţa mondială, iar la începutul lui 2007 a recuperat şi nivelul producţiei din 1990, reuşind o creştere medie de 6% pe an, în timp ce

salariile reale ating abia 80% din nivelul celor din 1989, deşi consumul a crescut cu 167%. Specialiştii susţin că aproximativ 40% din economia „noii Rusii" este controlată de mafii, care produc 30-40% din P.I.B.- ul ţării. Unele firme ruseşti au devenit transnaţionale, extinzîndu-se prin achiziţia de active în străinătate. Marile capitaluri fug spre paradisurile fiscale şi se reîntorc în parte sub formă de „investiţii străine". Rusia are o foame teribilă de astfel de investiţii, de aceea a ajuns să-i amnistieze pe evazionişti.

Rusia este astăzi mult mai inegalitară decît în era sovietică, creierele pleacă în Occident, tehnologia şi infrastructura de care dispune sunt mult depăşite, speranţa de viaţă a populaţiei scade dramatic, iar aproape toate veniturile ţării provin din renta la exportul de petrol şi gaze, de care Rusia a devenit dependentă. E rău să fii dependent de importul unor astfel de resurse strategice, dar poate fi la fel de rău să fii dependent de exportul lor. Monopolurile de stat controlează aceste sectoare strategice, în timp ce privatizările dubioase din era Elţîn au rămas în continuare necontrolate, ca şi marii oligarhi, exceptîndu-i pe cei care şi-au afirmat ambiţii politice, cum sunt Mihail Hodorkovski sau Boris Berezovski, acuzaţi în plus că ar fi pregătit intrarea marelui capital american (*Exxon-Mobil, Chevron-Texaco*) în Siberia. O serie de asasinate, cum este cel al ziaristei Anna Politkovkaia şi al fostului spion Aleksandr Litvinenko, dau mult de gîndit despre ceea ce se întîmplă cu adevărat în Rusia, Anatoli Ciubais, magnatul electricităţii, avertizînd chiar asupra posibilităţii unei lovituri de stat anti-Kremlin.

Vladimir Putin a început ca un liberal de tip chilian, pinochist, alături de fostul prim-ministru Mihail Kasianov şi de consilierul Andrei Ilarianov, dar a continuat ca un autocrat, mînat de dorinţa ardentă de a reda Rusiei statutul de mare putere. El se arată foarte preocupat de „acţiunile unilaterale" ale S.U.A. şi încearcă, în replică, să extindă cooperarea strategică cu China, India şi ţările musulmane, în timp ce Dick Cheney denunţa „deriva totalitară" din Rusia, iar în clasamentul libertăţilor economice pe glob, dat publicităţii anual de către *Transparency International*, Rusia ocupă locul 102 din 130 de ţări, iar în materie de libertatea presei, locul 147 din 163 de ţări, după Sudan şi Zimbabwe...

Elita liberală din Moscova şi Sankt Petersburg a început să organizeze marşuri, dar oamenii lui Grigori Iavlinski din *Iabloko* nu reprezintă mai mult de 5% din populaţie, în timp ce bolşevismul şi extrema dreaptă cîştigă tot mai mulţi fani în rîndurile tineretului. Singurul lucru care uneşte acest amalgam pestriţ de asociaţii, forumuri sau fundaţii e ura împotriva d-lui Putin. Cu un astfel de prilej, fostul campion mondial la şah, Garry Kasparov, îl numeşte pe Putin „Mussolini de Moscova", cerînd în plus retragerea Rusiei din Grupul celor 8 pentru că, nici economic, nici politic, nu îndeplineşte standardele acestei elite democratice. După unii, se întoarce autoritarismul mitologic rus. Dar Rusia nu a fost niciodată o ţară democratică. Chiar acum, Boris Berezovski anunţă de la Londra, precum Lenin de la Geneva: „nu există decît o soluţie – preluarea puterii prin forţă".

O altă problemă pe care Rusia o are şi care nu poate fi neglijată este terorismul islamic. Într-o ţară în care o cincime dintre locuitori sunt musulmani, acesta vine din interior. Prin urmare, nori negri se adună deasupra Kremlinului. Deşi două treimi dintre ruşi doreşte rămînerea ţarului Putin pentru încă un mandat, Constituţia nu permite aşa ceva, iar un successor a fost desemnat în persoana fostului prim-ministru, Dimitri Medvedev, care a cîştigat apoi şi alegerile prezidenţiale, cu sprijinul lui Putin şi al prtidului său. În 2005, preşedintele rus aprecia că „destrămarea U.R.S.S. a fost cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului". Aceasta nu garantează însă că încercarea de a reunifica spaţiul ex-sovietic în noile condiţii geopolitice şi geoeconomice nu poate fi o catastrofă încă şi mai mare.

Orice schimbare a guvernului rus surprinde şi tulbură scena politică mondială şi pieţele financiare, întărind afirmaţia că lumea se cutremură la fiecare strănut al noilor ţari. Deşi există temeri privind o eventuală revenire a comunismului, nu cred într-o asemenea întorsătură a istoriei. În primul rînd, noul preşedinte face parte dintre „lupii tineri", o clasă politică bine înzestrată şi din ce în ce mai agresivă. Cîinii latră, caravana trece.

Putin a făcut rocada cu Medvedev şi a devenit prim-ministru. El este exponentul unor puternice structuri de interese, în primul rînd economice, al complexului militar-industrial încă dominant şi este bine plasat şi susţinut pe orbita politică; respectat pentru un anumit echilibru, el este în realitate un autocrat.

Un alt personaj deosebit de interesant este primarul Moscovei, Lujkov. Conduce Moscova cu o mînă de fier şi cu metode nu tocmai ortodoxe. Lui îi este atribuită paternitatea unui foarte ciudat concept, acela de „federalism corporativ" sau, într-o altă formulare, de „federalism bugetar corporatist". Trecînd peste remanenţele colectiviste conţinute, peste anumite cadre mentale ce nu pot fi încă depăşite, ce vrea totuşi sa spună acest incitant concept politico-economic aşezat la baza unui nou federalism rus?

Se ştie că nu poate exista un succes al democraţiei fără o reuşită economică. Ceea ce „se întîmplă" în cîmp politic este doar vîrful aisbergului, nici acela tot timpul vizibil. Adevărata bătălie se dă pentru cucerirea puterii economice şi aceasta este problema actuală a Rusiei.

Reforma declanşată – ireversibilă, după părerea mea – a condus la polarizarea avuţiei, la constituirea unei foarte influente oligarhii financiar-bancare, a unei puternice mafii economice şi la crearea şi accentuarea unor importante dezechilibre în societate. S-a creat un original „parteneriat public-privat", organizat, în bună măsură, după principii de tip mafiot. Deşi s-a vorbit despre un anumit succes al privatizării, desfăşurată frenetic, aceasta nu a condus decît în măsură nesemnificativă la retehnologizările necesare. Capitalurile afluează masiv spre exterior, e plin Occidentul de „noii îmbogăţiţi" ruşi *(à propos,* am văzut la Geneva, pe malul lacului Leman, vile cumpărate ruşi de la potentaţi arabi), interesant este însă faptul că 2/3 din aceste capitaluri se reîntorc spre a fi investite în

Rusia. O ţară bogată care a ajuns să importe 75% din necesarul de consum alimentar al populaţiei. O subcultură a consumatorului plină de stridenţe şi ostentaţii, specifică de altfel ţărilor mai puţin civilizate. Ceea ce nu ne-a împiedicat pe noi, de pildă, să pierdem piaţa rusă, exportul nostru scăzînd la o treime faţă de ’89. Spre pildă, numai exportul de vin bulgăresc depăşeşte valoric întreg exportul românesc pe aceeaşi piaţă, deşi beneficiem de aceleaşi facilităţi vamale.

Şi totuşi, ceva se întîmplă în Rusia. Oricum, mentalităţile şi comportamentele s-au mercantilizat în aşa măsură încît fac procesul capitalizării, cu toate primitivismele sale actuale, ireversibil.

Un dezechilibru grav s-a creat în domeniul bugetar, în special în componenta sa fiscală, unde anarhia e deplină, iar evaziunea şi corupţia se întind ca o pecingine. S-a produs o anumită descentralizare a competenţelor în favoarea regiunilor, a subiecţilor federaţiei (mai puţin domeniul militar, afacerile externe, industriile strategice ş. a.) şi astfel au ieşit la suprafaţă decalaje mari între aşa-numitele „regiuni de onoare” şi altele mai sărace. Primele varsă la bugetul central mai mult decît primesc, fără să aibă nici un fel de avantaj, producîndu-se o redistribuire pentru „egalizarea subiecţilor”, ceea ce întreţine numeroase tensiuni inter-regionale.

În acelaşi sens, Guvernul şi-a propus şi o reglare pe linie fiscală a cererii solvabile a populaţiei şi o stimulare fiscală a întreprinderilor neperformante, toate acestea alimentînd „găurile negre” din buget şi conducînd la imposibilitatea practică a plăţii salariilor pentru salariaţii buge-

tari vreme de luni de zile. Avem atît de multe de învăţat din acest contramodel postsovietic...

Autoritatea legii este un vis îndepărtat, iar necesara asanare economică – un proces extrem de dureros, ce reaprinde vechile nostalgii. Pe acest fond, instabilitatea politică ar avea un efect negativ multiplicator. O altă circumstanţă agravantă o constituie fluctuaţia preţurilor pe piaţa mondială a petrolului, gazelor naturale, lemnului ş. a., 80% din exportul rus bazîndu-se pe aceste produse. Invocatul „federalism corporatist" apare astfel drept încă un element insolit în acest univers kafkian, în acest Babel interetnic.

Enigmatica Rusie se reaşează convulsiv, stropindu-şi bine rănile cu vodcă. Dar poporul rus e un popor vital, totul e ca această vitalitate să-şi găsească făgaşul firesc în istorie şi... să nu vină peste noi. În ce mă priveşte, prefer pădurile de mesteceni ale Rusiei, albastrul senin şi rece, ca un lac îngheţat, din ochii tinerelor rusoaice, reîncarnare a spiritului slav, şi divina muzică liturgică din bisericile Kremlinului.

În 1994, eram în Belgia şi urmăream cu îngrijorare tensionarea situaţiei din Bosnia-Herţegovina. În media occidentală, sîrbii erau atunci, ca şi acum, *the bad boys*. Într-o seară, apare la televiziune Andrei Kozîrev, fostul ministru rus de externe, cu atenţionări şi chiar ameninţări la adresa N.A.T.O. şi S.U.A. şi sprijin pentru sîrbi. A doua zi, soseşte la Moscova Michel Camdessus, directorul F.M.I., care anunţă deblocarea pentru Rusia a unui nou împrumut, de 10 miliarde $. Seara, apare acelaşi Kozîrev, care, în formule diplomatice, retractează tot ce afirmase anterior. Cu prilejul războiului

din Iugoslavia, Michel Camdessus vizita din nou Moscova...

Atunci am prezis că cine-şi închipuie că Rusia va interveni efectiv în sprijinul Iugoslaviei se înşeală, pentru că Rusia poate fi cumpărată. Ea nu mai este o superputere, ci seamănă mai curînd cu fostul Zair al fostului mareşal Mobutu Sese Seko, vechi prieten, căruia fosta Uniune Sovietică îi trimitea ajutoare frăţeşti constînd din spărgătoare de gheaţă (!)... O situaţie economică deplorabilă, o corupţie feroce, o evaziune fiscală de o anvergură inimaginabilă şi o criminalitate dezlănţuită. Comunismul şi perestroika au falimentat, făcînd loc noilor oligarhii financiare şi mafiei, cu concursul activ al finanţei mondiale şi complicitatea puterii.

P.I.B.-ul Rusiei reprezintă doar 1,1% din P.I.B.-ul mondial, după surse ale O.N.U. Peste jumătate din populaţia rusă trăieşte actualmente sub pragul sărăciei, iar procentajul creşte vertiginos, în timp ce doar 2% din populaţie deţine 57% din avuţia naţională. Valoarea salariilor restante se ridică la aproape 30% din P.I.B. (!). Datoria externă a atins 180 mld. $, dar a fost plătită, iar cea internă 161 mld. $, în timp ce sute de miliarde de dolari părăsesc ţara în mod ilegal. În 1998, s-a obţinut cea mai proastă recoltă de după 1945. Rubla nu mai înseamnă aproape nimic, tranzacţiile cotidiene efectuîndu-se în euro, dolari sau sub forma trocului, ca în primii ani după „Marea Revoluţie", în perioada N.E.P.-ului. Cu ajutorul nepreţuit al vodcii, speranţa de viaţă în rîndul bărbaţilor a coborît la 55 de ani, similară cu cea a ţărilor din zona Sahelului. Anual, populaţia totală se reduce cu 600.000

oameni. Edificator, nu? Pentru majoritatea oamenilor, asigurarea hranei este extrem de problematică, doar e dificil să te hrăneşti cu deşeuri nucleare... În acelaşi timp, capitalurile ruse au adus aşa-numitele paradisuri fiscale *(offshore)* la o strălucire nemaipomenită.

Marea problemă rusă este evaziunea fiscală, sau incapacitatea statului de a-şi colecta veniturile. Doar micii contribuabili îşi plătesc impozitele, şi aceştia tot mai puţin. În aceste condiţii, este limpede că datoria nu va putea fi plătită, iar deficitele nu vor putea fi acoperite. Aceasta este cu atît mai îngrijorător pentru Occident cu cît există un precedent istoric, şi anume, neplata de către autorităţile sovietice a împrumuturilor contractate de regimul ţarist înaintea sau în timpul Primului Război Mondial. După *crah*-ul din 17 august 1998, „lunea neagră" rusă, rezerva Băncii centrale (inclusiv cea în aur) a coborît la 11,6 mld. $, crescînd ulterior la circa 400 miliarde, pe fondul creşterii puternice a preţurilor la hidrocarburi. Este totuşi puţin faţă de marile provocări ce stau în faţa economiei ruse. În acelaşi timp, se estimează că aproximativ 1 mld. $ iau zilnic drumul străinătăţii... Bancruta guvernamentală pare iminentă, iar – în context – sumele promise în continuare de F.M.I. sunt indispensabile pentru prelungirea agoniei.

Totuşi, în perioada 1991-1998, băncile şi investitorii străini în general au obţinut profituri fabuloase operînd pe piaţa rusă. Prietenul nostru, marele filantrop George Soros, ar fi cîştigat – se spune – circa 20 mld. $ speculînd la „ruleta rusească". E adevărat că a şi pierdut – după propriile mărturisiri – 2 mld. $. în momentul

căderii bursiere din august 1998.

În Rusia există aproape 2000 de bănci. Dintre acestea, cam 40% înregistrează pierderi masive. Cel mai grav pentru sistemul bancar rus nu e pierderea banilor, ci a încrederii. Clientela existentă se reorientează spre bănci mici şi mijlocii, care ameninţă fosta oligarhie. În acest sens, guvernul rus este dispus să recurgă la măsuri disperate pentru amnistierea capitalurilor transferate ilegal peste hotare, sau asigurarea pentru toţi cetăţenii ţării a dreptului de a-şi deschide conturi anonime în bănci străine ce lucrează pentru Rusia, cu condiţia ca banii să fie investiţi în economia naţională.

Cu un preşedinte nou, cu moneda şi întreaga economie în derivă, marja de manevră a Rusiei este limitată extrem, avînd în vedere şi contextul internaţional nefavorabil, marcat de criza globală şi de încetinirea creşterii în Europa.

Şi totuşi, ce trebuie făcut? Fostul premier Evgheni Primakov îşi dorea un *New Deal* în variantă rusă, care să ducă la reluarea creşterii economice fără reizbucnirea inflaţiei, la stabilitatea monetară şi recîştigarea încrederii. Un asemenea program ar presupune o întărire a statului, a prezenţei sale în economie, inclusiv printr-o planificare centralizată, renaţionalizarea principalelor sectoare industriale şi financiare, o reformulare a politicilor monetare şi bugetare, un control selectiv al preţurilor ş. a. Dar, aşa cum avertiza F. Clairmont, criza capitalismului anilor ’30, să nu uităm, a fost rezolvată doar prin cursa înarmărilor, apoi prin război. Este o lecţie pe care domnul Putin şi amicii săi trebuie să o aibă prezentă în minte atunci cînd se străduiesc

să elaboreze modele de dezvoltare pentru o Rusie aflată la marginea prăpastiei.

Acest avertisment sună ciudat în contextul actual, în care modelul american este tot mai mult repus în cauză. Piaţa este pe cale de a reuşi acolo unde au eşuat marile imperii şi marile religii: să reunească ansamblul fiinţelor într-o comunitate globală. Sau societatea globală se va dovedi cea mai mare utopie din istoria omenirii?

3.10.1. DASVIDANIA, D-LE PUTIN!

Ultimele alegeri prezidenţiale din Rusia au reprezentat un sfîrşit de mandat sau un sfîrşit de carieră pentru Vladimir Putin? Dar să vedem care sunt realizările sale. După opt ani de administraţie Putin, Rusia este o imitaţie de democraţie ce ascunde, tot mai prost de altfel, o autocraţie, un sistem oligarhic corupt şi birocratic, parcă specific acestei ţări încă din vremea ţarismului. Parlamentul, partidele politice, sindicatele şi alte organizaţii sau instituţii specifice democraţiei sunt de fapt nişte simple forme fără fond. Firava opoziţie şi, ici-colo, cîte o voce disidentă sunt tolerate pentru a salva aparenţele, sunt părţi ale scenariului. Pe termen lung, această pseudodemocraţie poate fi chiar mai periculoasă decît o autocraţie declarată, mai perversă în tot cazul.

Sătui de democraţia de tip Elţîn, ruşii şi-au dorit o mînă de fier care să pună ordine în ţară şi să le majoreze veniturile. Iar P.I.B.-ul a crescut de la 200 de miliarde dolari în 1999 la aproape 1000 de miliarde în prezent, economia rusă urcînd pe locul 10 la nivel mondial. Datoria

externă, de 180 miliarde dolari, a fost plătită într-un an de zile, iar ulterior s-au constituit rezerve de circa 400 de miliarde dolari. Venitul mediu s-a dublat. Dar aceste succese au fost obţinute aproape exclusiv pe baza preţului mare al petrolului şi gazelor naturale. Economia nu a fost restructurată, inflaţia a rămas ridicată, iar datoriile companiilor ruseşti au crescut de peste 10 ori în ultimii 10 ani. Elitele economice îşi fură ţara, hrănind tot felul de paradisuri fiscale, iar elitele politice blochează reformele democratice. Occidentul se face că plouă, dar pînă la urmă va trebui să se decidă dacă vrea o Rusie democratică sau doar relaţii confortabile cu Kremlinul, indiferent ce se întîmplă acolo.

Rusia este o superputere energetică şi militară. Atît. Petrolul reprezintă 63% din exporturile Rusiei şi 49 % din bugetul federal, în timp ce exporturile de înaltă tehnologie deţin doar 0,3%. Avem toate datele unui petro-stat. El poate genera creştere economică, dar nu neapărat şi dezvoltare economico-socială. Politica hidrocarburilor s-a dovedit mai eficientă decît cea de disuasiune nucleară. Rusia nu se modernizează, dar are din nou pretenţii de mare putere, şicanîndu-şi vecinii şi şantajînd practic întreaga Europă. Sub Putin, Rusia a devenit un actor geopolitic periculos.

Resentimentele antiamericane şi antioccidentale în general s-au mai estompat în societatea rusă, care păstrează însă un soi de invidie amestecată cu suspiciune şi chiar dispreţ faţă de valorile occidentale, în vreme ce elitele ruse nu fac decît să întreţină aceste resentimente, simţindu-se izolate şi ignorate de politica globală a

Statelor Unite, care pare că şi-au uitat vechiul partener de gîlceavă, găsind între timp alţi adversari, mai interesanţi se pare, în lumea musulmană.

Societatea rusă este, în continuare, bine controlată de serviciile secrete. Boris Elţîn e cel care le-a atras şi în politică, iar Putin a creat un întreg păienjeniş de persoane loiale şi de interese în jurul său. Aceşti oameni au redistribuit averea fostei Uniuni Sovietice. Ei l-au arestat pe Mihail Hodorkovski, conducătorul celei mai mari companii petroliere private din lume, şi conduc toate corporaţiile importante de stat. Şi tot Elţîn a scris o Constituţie potrivit căreia preşedintele are o putere uriaşă şi nu poate fi tras nicicum la răspundere. O Constituţie de care a profitat şi Putin, Altfel, instituţiile statului rus sunt veritabile sate potemkiene postmoderne.

Pînă la ultimele alegeri prezidenţiale, Putin a fost singurul actor politic care conta în Rusia. O birocraţie enormă lucra în favoarea sa şi aştepta ca „ţarul" să ia deciziile. De fapt, el a devenit captivul respectivei birocraţii. Este de văzut dacă Medvedev, mai liberal, va schimba ceva. Cît timp va fi el doar omul lui Putin? Cred că doar un an-doi, după care va începe să se distanţeze. Nu cred în ipoteza potrivit căreia el a fost ales doar pentru a-i ţine scaunul cald lui Putin timp de patru ani. Cred mai curînd că acesta din urmă ori nu va mai vrea, ori nu va mai fi lăsat să revină. În Rusia, regimurile se legitimează prin condamnarea celui anterior.

Pînă acum Occidentul a fost folosit de elitele ruse ca o maşină de spălat bani. În ce-i priveşte, liderii occidentali s-au străduit mai

mult să nu supere „ţarul de la Moscova", din raţiuni de securitate energetică, neproliferare şi control asupra Iranului. „Noul realism politic" occidental susţine că Rusia trebuie acceptată aşa cum este şi trebuie colaborat cu ea, fără a acorda prea mare atenţie stării democraţiei sale interne.

Deşi a promis să modernizeze Rusia, Putin o lasă tot în aşteptarea reformelor, mai ales a celor economice. Acestea nu mai pot fi realizate decît prin înlăturarea actualelor elite de la putere, a păienjenişului de interese construit de Putin în jurul Kremlinului. Or, acest lucru va fi foarte dificil, admiţînd că noul preşedinte o va dori, deşi îndoielile sunt mari în această privinţă. Cred că Putin va dori o retragere gen Deng Xiaoping, numai că în Rusia nu există o funcţie potrivită, care să-i conserve influenţa şi după retragere. Totul va depinde de loialitatea lui Medvedev.

3.10.2. MOSCOVA ŞI LUMEA

Rusia revine pe scena internaţională, încercînd să-şi recucerească locul pierdut. Ea a redevenit un centru de putere în lumea multipolară în care trăim, după derapajele americane. În era Putin, Rusia şi-a recăpătat încrederea în sine. Este greu să rezolvi astăzi o problemă internaţională majoră fără Rusia. Cel puţin aşa consideră Anne de Tinguy în lucrarea *Moscova şi lumea. Ambiţia grandorii: o iluzie ?*, apărută la Editura Minerva, Bucureşti, 2008, în traducerea lui Dan Stancu.

Într-adevăr, Rusia îşi apără interesele într-un mod mult mai pragmatic decît în era

Elţîn, chiar cu o anumită brutalitate şi renunţînd la ideologie. Văzută de la Moscova, lumea se caracterizează prin slăbirea ireversibilă a rolului geopolitic al S.U.A., deci prin prăbuşirea „mitului unipolarităţii", retragerea durabilă a Uniunii Europene, redistribuirea sferelor de influenţă, creşterea rolului hidrocarburilor şi apariţia unor noi puteri emergente. Toate acestea reprezintă un mediu plin de oportunităţi, în care Rusia poate participa activ la întocmirea agendei internaţionale, o agendă tot mai concurenţială.

Creşterea preţurilor la hidrocarburi a constituit un element decisiv în renaşterea Rusiei. După anul 1999, creşterea economică medie înregistrată a fost de 6%. Ceea ce a permis noilor ţari de la Kremlin să ridice tonul în relaţiile externe şi să marcheze numeroase derive totalitare interne. Putin are o concepţie originală despre democraţie, ea este o „democraţie suverană", care nu are Occidentul ca model, mai ales după „întîmplările" din 2001. După celebrele atentate, Moscova s-a solidarizat cu America, îi acceptă pe soldaţii americani în spaţiul exsovietic, dar după scurtă vreme ea se distanţează, acuzînd brutalitatea şi ineficienţa politicii americane în Irak.

Revoluţiile portocalii din Ucraina şi Georgia, ca şi aderarea ţărilor baltice la N.A.T.O. şi U.E. îi dau fiori reci unui Kremlin nostalgic după puterea sa apusă. Dar Rusia joacă tare şi popularitatea lui Putin creşte. Cresc şi ambiţiile ruseşti. Rusia vrea poziţii de egalitate cu maimarii planetei şi mai multă influenţă. Se face mare tapaj pe tema independenţei şi a suveranităţii, se denunţă hegemonia occidentală,

reclamîndu-se o nouă ordine internaţională, mai justă, mai favorabilă noilor puteri, al căror avocat Moscova se pretinde.

Foarte rapid, Rusia şi-a rambursat datoriile externe, după care începe „ambiţia grandorii". Ministrul de externe Serghei Lavrov spunea în acest sens că „puterea şi grandoarea se sprijină astăzi pe o «soft power» definită ca fiind capacitatea de a juca în echipă, de a fi pregătit să promovezi o agendă pozitivă asupra unei largi game de probleme internaţionale, de a-ţi putea păstra identitatea culturală şi civilizaţională, respectînd totodată diversitatea culturilor şi tradiţiilor lumii" (p. 13-14). Parcă seamănă cu discursul preşedintelui Obama, nu?

Dar este într-adevăr Rusia dispusă să coopereze, este ea un furnizor de securitate, este ea gata să se ia de piept cu toate problemele lumii? Mă îndoiesc. Raporturile Rusiei cu lumea, arată şi autoarea, sunt mult mai complexe. Grandoarea nu e o chestiune de discurs, ea trebuie demonstrată prin fapte. Or, dacă luăm numai criza gazului din iarna lui 2009, ne-am lămurit.

Prima provocare majoră la care Anne de Tinguy crede că Rusia trebuie să răspundă este „ieşirea din imperiu", adică trecerea de la statutul de imperiu la cel de stat. Aceasta presupune renunţarea la nostalgii şi punerea bazelor unor relaţii de toleranţă şi cooperare voluntară, şi nu de constrîngere. Greutatea moştenirii e mare. Vor putea face faţă ruşii acestei provocări? După părerea mea, nu. Poate „Mama Rusia" să renunţe la crispările ei naţionaliste? Iarăşi, nu.

A doua provocare majoră o reprezintă administrarea perioadei de după războiul rece,

înlocuirea vechilor scheme de gîndire. Foarte greu, mai ales după frustrările din era Elţîn. Poate Rusia, cu toate acestea, să se reafirme într-o manieră credibilă şi constructivă, printr-o abordare multilaterală şi cooperantă? Poate ea să renunţe la mentalitatea de fortăreaţă asediată? Mai degrabă cred că ruşii vor fi incitaţi să se opună în continuare americanilor şi europenilor şi că antioccidentalismul renaşte în Rusia. Aceste antagonisme reîncep să se vadă peste tot în lume.

Problema nu este doar clarificarea relaţiei cu Washingtonul, ci şi clarificarea poziţiei Rusiei în Europa. Moscova îşi caută identitatea în Europa de sute de ani şi încă nu a găsit-o, dar pretinde că face parte din continentul nostru, unde vrea să reprezinte chiar un pol de atracţie. Apropierile din perioada Elţin, cînd Rusia parcurgea o dificilă tranziţie, s-au spulberat. Modelul occidental este din nou refuzat.

Pentru Kremlin, o importanţă tot mai mare o au relaţiile cu marile puteri emergente vecine: China şi India, ceea ce duce Rusia mai curînd spre zona Asia-Pacific decît spre Europa. Aici, Rusia nu-şi poate permite noi antagonisme, iar ideea eurasiatică se întăreşte (vezi şi Acordurile de la Shanghai), făcînd ca Rusia să se definească tot mai mult în opoziţie cu Occidentul. Putin vorbeşte despre o „punte între civilizaţii", dar nu ne spune cum se împacă acest dorit statut cu politica sa internă, ca şi cu cea externă, de pildă cea faţă de lumea arabo-musulmană.

Apoi, scena internaţională nu se mai reduce de mult doar la relaţiile dintre state. Actori nestatali de diferite tipuri au devenit jucători

importanţi. Cum se raportează Rusia la aceştia? Iată o altă provocare. A dezvoltat Moscova acea „soft-power" despre care vorbea Lavrov? Nici pomeneală. Ce s-a făcut cu banii din celebra rentă petrolieră? S-a modernizat şi diversificat economia rusă? Nu. Problema Rusiei este că nu poa-te fi un partener fiabil, stabil şi previzibil. De ce? Tocmai din cauza aroganţei pe care o afişează.

Acum şi renta petrolieră s-a cam subţiat. Elanul ţării lovită de criză nu e prea mare. Şi atunci pe ce se bazează grandoarea visată? Pe iluzii? Pe arme? Problemele de fond ale Rusiei (sărăcia, demografia, autoritarismul ş. a.) rămîn, iar tensiunile cresc.

Totuşi, Rusia este, din nou, o ţară care contează, care şi-a recăpătat încrederea în sine, îşi apără interesele cu mai multă vigoare şi este mai puţin vulnerabilă. Diplomaţia sa este foarte activă. Un fapt este şi redresarea economică şi financiară din ultimii ani, şi regăsirea locului în economia mondială. În 2006 a recuperat P.I.B.-ul U.R.S.S. din 1991, şi-a plătit în avans datoriile şi a acumulat importante rezerve în devize, plus un fond de rezerve petroliere. Rubla a devenit total convertibilă, iar investiţiile străine au crescut. În concluzie, Rusia e mult mai vizibilă. Ea nu mai este „omul bolnav al Europei".

Dar toate astea nu înseamnă că Rusia a răspuns marilor provocări cu care se confruntă. Ea nu a trecut de la o mentalitate de dominare, bazată pe raporturi de forţă, la una de cooperare, nu a redevenit un pol de atracţie nici măcar pentru partenerii din C.S.I. Conservatorismul Rusiei nu a ajutat-o să-şi găsească un loc în

lumea euro-atlantică, deşi a fost primită în G-8, Consiliul Europei sau O.S.C.E. Parteneriatul cu Occidentul este în continuare unul conflictual, de fapt o coexistenţă plină de suspiciuni reciproce.

Kremlinul îşi dezorientează partenerii, fie ei europeni sau asiatici, şi riscă să rămînă doar un furnizor de arme şi de materii prime. Putin afirmă că încearcă să devină un mediator între Occident şi restul lumii, dar situaţia internă şi xenofobia tradiţională îi reduce credibilitatea cu totul. Rusia nu este un furnizor de securitate. Contenciosul teritorial cu Japonia nu a fost rezolvat, în Asia e de multe ori neputincioasă sau marginalizată, problema cecenă rămîne, mai nou cea georgiană, cea ucraineană, în lumea islamică politica sa excelează prin ambiguitate, în Balcani n-a ascultat-o nimeni etc.

Rusia are şi forţă şi slăbiciune. Ea reprezintă doar 2% din P.I.B.-ul mondial, fiind a 11-a economie a lumii. Deţine, de asemenea, locul 12 la exporturi şi 17 la importuri. Economia sa este însă puţin diversificată, slab productivă, slab competitivă, bazîndu-se masiv pe materiile prime, care reprezintă peste 90% din exporturi. Dar resursele acestea nu sunt infinite, iar investiţiile în sector sunt slabe şi infrastructura precară. Intervenţia masivă a statului în economie, prin marile concerne de stat şi marii oligarhi, este mai curînd o sursă de nelinişte şi de contraproductivitate decît de necesară modernizare. Avem de-a face cu o autocraţie.

Apoi, ţara are mari probleme demografice. Populaţia sa scade an de an, iar tendinţa pare una durabilă. Dacă astăzi sunt 143 milioane

de locuitori, în 2025 vor mai rămîne 128 milioane, iar în 2050 – 108 milioane, pe locul 40 în lume, în timp ce Europa celor 27 se va apropia de 500 de milioane.

Se fac previziuni în alb şi negru. Cele mai favorabile prevăd o creştere a ponderii Rusiei în P.I.B.-ul mondial la 3,2% în 2020, cînd Uniunea Europeană va avea, de pildă, 16%. Ca venit pe locuitor, lucrurile vor sta şi mai rău.

Aceste constrîngeri economice şi demografice cîntăresc mult şi mai taie din elanul şi ambiţiile politicienilor ruşi. Ele fac din Rusia o putere medie, insuficientă sieşi, care are nevoie de exterior, de parteneri fiabili, pentru a-şi moderniza şi diversifica economia. Contactele tot mai intense cu lumea, circulaţia ideilor şi a persoanelor sunt factori care vor contribui decisiv la formarea Rusiei de mîine şi la redefinirea locului său în lume.

3.11. BENAZIR ŞI STĂPÎNII APARENŢELOR

Dintre toate ţările deţinătoare de arme nucleare, la ora actuală, cel mai mare pericol pare a-l reprezenta Pakistanul. „Ţara celor puri", în traducere *ad litteram*. Pakistanul reprezintă primul stat constituit pe o bază confesională, cea oferită de Islam. Născut din împărţirea vechii colonii britanice a Indiilor, în 1947, el reprezintă, oarecum, un exemplu al inconsistenţei teoriei lui Samuel Huntington, demonstrînd faptul că „lubrifiantul" religios nu este suficient pentru dăinuirea unei naţiuni; în 1971, separarea părţii sale orientale, devenită ulterior Bangladesh, şi

multiplele frămîntări care au premers-o şi care i-au urmat, arătînd că – *de facto* – criteriul etnic poate avea un rol precumpănitor faţă de cel religios, cel puţin în anumite conjuncturi.

Oricum, Pakistanul are o istorie politică tragică. Ar fi suficient să amintim aici faptul că nici un şef al executivului acestui stat de peste 150 milioane de locuitori nu a părăsit puterea în mod voluntar sau în condiţii normale. Instabilitate politică, fragilitate economică, multiple tensiuni sociale, aventurism regional, cam acestea ar fi coordonatele definitorii ale acţiunii acestei ţări situate într-unul din punctele cele mai fierbinţi de pe glob. Pentru a patra oară în istoria sa, Pakistanul a cunoscut o lovitură de stat militară, cînd generalul Pervez Musharraf a preluat frîiele unei ţări aflate pe buza prăpastiei, dar care deţine – *nota bene* – butonul nuclear.

Primul-ministru demis – Nawaz Sharif – nu era decît un autocrat afacerist ce „guverna" o criză generalizată. Nefiind nici pe departe o democraţie parlamentară cît de cît eficace, Pakistanul este o ţară supraîndatorată, cu o economie paralelă (a se citi „criminală") ce depăşeşte, în valori absolute, pe cea legală, marcată de profunde inegalităţi sociale (40% din populaţie trăieşte sub limita sărăciei, iar 20 milioane de copii muncesc ca sclavi), o ţară divizată de profunde clivaje etnice-religioase (20% din populaţie sunt musulmani şiiţi), marcată de corupţie, delincvenţă, violenţă, ca şi de o profundă criză ideologică.

După trei războaie pierdute cu India vecină, Kashmirul rămîne un subiect de care se leagă însăşi identitatea naţională a celor două ţări.

Legendarul munte Meru, ca şi Shambala, culmi ale iniţiaţilor, se află în această regiune. De altfel, în limbajul autohton, Kashmir se traduce prin „Paradisul pe pământ", iar peisajul este într-adevăr paradiziac şi pare a corespunde descrierilor biblice. Mai este denumit şi „Elveţia Indiei", iar luntraşii din Kashmir susţin că sunt urmaşii Iui Noe. Alte ipoteze susţin originea evreiască a Kashmirului, vizitat de regele Solomon şi considerat de unii ca fiind adevărata ţară a făgăduinţei promisă de Dumnezeu poporului evreu. Mai mult, primul istoric cunoscut din Kashmir, Kalhana, consideră că numele ţării provine de la Kashyapamir, în sanscrită – „Ţara lui Kashyapa", considerat bunicul lui Manu şi părintele omenirii, corespondentul lui Adam din Biblie. Să arătăm că şi potrivit tradiţiei islamice, Adam venise din India, pentru a face de 40 de ori pelerinajul la Ka'ba, piatra ce fusese aşezată la Mecca, cu 2000 de ani înaintea sa, de către îngeri. Astfel, bătălia pentru Kashmir capătă înţelesuri mult mai profunde.

Pe de altă parte, Pakistanul este unul dintre cunoscuţii susţinători ai talibanilor afgani. Ideologia panislamistă se răspîndeşte în zonă, iar pericolul este ca ea să devină politică de stat în Pakistan, în cazul repetării eşecurilor sale politice. Pentru singurul stat musulman deţinător al unei arme nucleare, miza este foarte mare.

Baza economiei regionale este formată din traficul de droguri şi contrabanda cu bunuri (alimentare şi carburanţi) de provenienţă străină, ce paralizează industria locală, deşi zona e bogată în hidrocarburi. Recent, compania multinaţională Unocal a construit un oleoduct ce

leagă Asia centrală, Afganistanul şi Pakistanul, consolidînd astfel, cu sprijinul paradoxal al Statelor Unite, puterea talibanilor. Iar F.M.I. solicită de mult timp reducerea ponderii cheltuielilor militare (6% din P.I.B.) în favoarea dezvoltării. Serviciul datoriei paralizează bugetul de stat, slab alimentat cu resurse, iar toţi indicatorii macroeconomici prezintă valori de alertă, în vreme ce corupţia, fraudele fiscale şi favoritismele bancare se ţin lanţ. După experienţele nucleare din 1998, sancţiunile economice impuse de S.U.A. au slăbit şi mai mult economia ţării.

Lovitura de stat militară din Pakistan este prima ce a avut loc într-o ţară deţinătoare de arme nucleare. Indiferent de circumstanţe, indiferent de bunele intenţii declarate ale generalului Musharraf, acest lucru nu poate să nu îngrijoreze. Consiliul Naţional de Securitate, care conducea ţara, reunea pe vechiul guvernator al Băncii centrale, un fost vicepreşedinte al Citibank, venit special de la New York, un expert constituţional, un diplomat de mare prestigiu şi alte persoane necompromise în tot soiul de afaceri şi experimente. Dar aceasta nu era o echipă care să redea naţiunii încredere în ea însăşi, să întărească unitatea naţională, să reînvie economia, să restabilească ordinea publică şi justiţia, să depolitizeze administraţia şi să realizeze o necesară reformă constituţională.

Pentru liniştea sa şi a celor din jur, Pakistanul are nevoie de reforme economice şi sociale, de o dezvoltare a infrastructurii de bază (sănătate, educaţie, alimentare cu apă etc.), de formarea unei clase de mijloc, de o altă structură a puterii, care să nu mai favorizeze pe marii

proprietari funciari, pe înalţii funcţionari, oameni de afaceri şi ofiţeri superiori, prinşi în relaţii de dependenţă clientelară. Trebuie regîndite înseşi bazele pe care s-a clădit „stabilitatea, unitatea şi integritatea" ţării, atît în materie de politică economică şi socială, cît şi regională şi internaţională. Dacă această „nouă ordine" nu se realizează, este posibil ca talibanii să „răsplătească" Pakistanul, pentru ajutorul primit, prin provocarea unei revoluţii islamice, care va schimba total regulile jocului. Cam ce doctrină nucleară credeţi că ar putea avea un astfel de regim?

Ca şi tatăl său, Zulfikar Ali Butho, în anii '70, Benazir Butho, singura femeie premier din lumea musulmană, a fost asasinată. Moartea ei a stîrnit convulsii sociale puternice, lupte de stradă care s-au soldat cu mii de morţi. Preşedintele Musharraf dezminte implicarea; Al-Qaeda nu recunoaşte atentatul. Îngrijorările sunt mari în toate capitalele lumii, pericolul major fiind ca arma nucleară şi rachetele purtătoare din dotarea armatei să intre pe mîinile islamiştilor radicali.

La peste cincizeci de luni de la căderea Bagdadului imaginea întregii regiuni este dezolantă. Din punct de vedere militar, S.U.A. sunt în impas; din punct de vedere diplomatic, au provocat un dezastru. Riscul terorist este mai mare ca oricînd. Nici unul din conflictele care sfîrtecă regiunea nu a fost soluţionat. Ba s-au adăugat altele, cum e cazul intervenţiei Turciei în nordul Irakului. Iranul exultă: a scăpat de cei mai mari duşmani – Saddam Hussein şi talibanii. Rareori un rival îţi face atîtea servicii. Dar bombardarea

Iranului se poate produce oricînd... Vă daţi seama cum va creşte preţul petrolului?

În Afganistan, talibanii au reluat ofensiva, adoptînd şi ei atentatele sinucigaşe ca mijloc de luptă. Exportul de opiu e mai mare ca oricînd. Preşedintele Hamid Karzai e susţinut la putere de trupele N.A.T.O., care acum se cer mărite, dar liderii regionali nu-l susţin. Fără ajutor străin, ar cădea în 10 zile. Iar joncţiunea cu elementele rebele din Pakistanul vecin poate face acum lucrurile şi mai dificile.

Pakistanul are un rol crucial. Convulsiile au început pe 3 noiembrie, cînd preşedintele Musharraf a instituit starea de urgenţă şi a amînat alegerile. Acesta a fost, mai mult de nevoie şi mai ales după 11 Septembrie, un aliat al Washingtonului, primind, în contextul dat, un certificat de încredere şi 11 miliarde de dolari pentru întărirea capacităţilor sale militare şi de poliţie. Căci e într-adevăr greu de menţinut liniştea într-o ţară musulmană cu 167 de milioane de locuitori, cu mari diferenţe între regiuni şi avînd în plus arma nucleară, pe care o poate proiecta pe o distanţă de 2500 de kilometri. Ispita e mare pentru fundamentalişti, iar miza e uriaşă.

La toate frontierele Pakistanului sunt crize, ţara aflîndu-se în centrul principalului foaier perturbator din Orientul Mijlociu. Dacă armata nu face faţă, iar islamiştii preiau controlul statului, şi implicit al armei nucleare, riscul de conflict nuclear este aproape iminent. Musharraf era un om forte, dar islamiştii s-au infiltrat în armată şi în serviciile secrete. Legea marţială a eliminat libertatea presei şi activitatea celor două partide politice importante: cel al doamnei

Butho şi cel condus de fostul premier Nawaz Sharif, înlăturat de Musharraf printr-o lovitură de stat, în 1999. Între timp, acesta din urmă a devenit extrem de nepopular, deci de vulnerabil. Se spune că americanii vor să-l înlocuiască cu o altă mînă de fier, cum ar fi generalul Ashfaq Kyani.

S-ar putea astfel ca americanii să mai adauge una la lungul lanţ de greşeli din politica lor externă. Oricum, George W. Bush a atins apogeul neputinţei sale arogante şi cinice într-o discuţie cu ziaristul Ron Suskind de la *New York Times*. Iată ce spunea recent preşedintele american: „Voi credeţi că soluţiile vin din analiza judicioasă pe care o faceţi realităţii observabile. În realitate, lumea nu mai merge aşa. Acum suntem un imperiu şi atunci cînd acţionăm, ne creăm propria realitate. Şi în timp ce voi studiaţi această realitate, în mod judicios, aşa cum doriţi, noi acţionăm din nou şi creăm alte realităţi noi, pe care puteţi, de asemenea, să le studiaţi şi tot aşa mai departe. Noi suntem actorii istoriei. Iar vouă, tuturor celorlalţi, nu vă rămîne decît să studiaţi ce facem noi" (*The New York Times*, 17 octombrie 2004). Machiavelli era mic copil.

E ilustrativ pentru ceea ce neoconservatorii de la Casa Albă s-au chinuit să schimbe, şi anume raporturile dintre politică şi realitate. Numai că, prea preocupaţi de preeminenţa politicii, aceştia au pierdut legăturile cu adevărata realitate şi asta s-ar putea să ne coste scump pe toţi. Aceşti oameni, cei mai puternici din lume, şi-au creat o altă realitate care să-i încapă şi trăiesc în ea. Ei sunt stăpînii aparenţelor, iar politica lor este una a ficţiunii. Iată ce spunea într-o

discuţie televizată un important pastor evanghelic, Jerry Fallwel, referindu-se la atacurile de la 11 Septembrie: „Ceea ce am văzut este nimic dacă de fapt Dumnezeu va continua să ridice vălul şi să permită duşmanilor Americii să ne dea ceea ce probabil meritǎm”...

În aceste condiţii, realitatea se revoltă, iar această femeie frumoasă şi curajoasă, Benazir Butho, pe care am îndrăgit-o mulţi dintre noi încă de la moartea tatălui ei, fostul premier Zulfikhar Ali Butho, din păcate, i-a căzut victimă tocmai cînd se pregătea să preia din nou puterea. Fără ea, lumea va fi mai săracă şi mai crudă, mă tem, chiar dacă puterea a fost preluată de soţul său, prin alegeri. Odihnească-se în pace!

3.12. ISTORIA URÎTULUI

După succesul cu *Istoria frumuseţii*, iată că, după aproximativ un an, editura Rao ne oferă, în oglindă, o nouă bucurie, editînd *Istoria urîtului*, apărută sub îngrijirea lui Umberto Eco, în traducerea Oanei Sălişteanu şi Anamariei Gebăilă. Cele două volume monumentale încearcă să reconstituie o istorie a ideilor estetice de-a lungul timpului. Dacă pentru frumuseţe avem definiţii cu duiumul, urîtul a fost definit cel mai adesea drept opusul frumosului. Analizate de-a lungul civilizaţiei occidentale, cele două istorii au trăsături comune, iar în artă ele sunt greu de separat întotdeauna la fel de net, date fiind gusturile schimbătoare şi oricum împărţite ale publicului.

Despre unele epoci nu ne-au mai rămas

decît mărturii artistice, iar în cele mai noi regăsim şi poeme sau texte filosofice, dar sunt diferenţe mari de apreciere de la o civilizaţie la alta, de la un continent la altul. Este greu de exprimat în concepte occidentale civilizaţia chineză, sau cea indiană, bunăoară. În general, frumuseţea înseamnă proporţie şi armonie, dar şi aceşti doi termeni sunt greu definibili, schimbîndu-şi înţelesul de atîtea ori în istorie. Probabil că ciclopii, de pildă, considerau drept foarte urîţi oamenii cu doi ochi.

Cum spunea Voltaire, în *Dicţionar filosofic*, dacă întrebi un broscoi ce este frumuseţea, ţi-o va indica pe femela lui... De asemenea, Hegel în *Estetica* sa scria că „Poate nu chiar fiecare soţ pe soţia sa, dar oricum fiecare logodnic pe logodnica sa o consideră frumoasă, frumoasă în mod exclusiv; iar dacă gustul subiectiv pentru această frumuseţe nu are nici o regulă fixă, este un adevărat noroc pentru ambele părţi". Apoi, de multe ori criteriile pentru a decreta că ceva este frumos sau urît nu erau doar estetice, ci şi politice, sau sociale. De asemenea, banul poate de multe ori cumpăra frumuseţe, schimbînd – cum arăta Marx, în *Manuscrisele economico-filosofice* – toate deficienţele în contrariul lor. De aceea mai toţi monarhii sunt pictaţi frumos, grandios de către pictori prea supuşi.

Deşi se spune că frumosul şi urîtul sunt în ochii privitorului, au existat încercări de a defini aceste concepte în funcţie de un model stabil. Cele mai multe au aşezat omul ca model şi normă a perfecţiunii. Cum spunea Nietzsche în *Amurgul zeilor,* „Omul în fond se oglindeşte în lucruri şi consideră frumos tot ceea ce îi

răsfrînge chipul... Urîtul este înţeles ca un semn sau ca un simptom al degenerescenţei... Orice simptom al istovirii, al îngreunării, al îmbătrînirii, al oboselii, orice formă a non-libertăţii, cum ar fi convulsia sau paralizia, dar mai ales mirosul, culoarea, forma disoluţiei, a putrefacţiei, toate acestea stîrnesc acelaşi tip de reacţie: «urît» ca judecată de valoare... Ce urăşte acum omul? Fără îndoială urăşte amurgul propriului său model" (*Prefaţă*, p. 15). Probabil că şi celelalte entităţi procedează în mod asemănător, adică narcisist.

Pentru Sfîntul Toma de Aquino (vezi *Summa teologicae* I, 39, 8), frumuseţea era dată de armonia proporţiilor, luminozitate şi integritate. Urîtul însemna disproporţie, întunecime, imoralitate, toate „festele naturii", toate tipurile hibride. Deci s-ar putea spune că urîtul este pur şi simplu opusul frumosului şi se schimbă odată cu evoluţia acestuia din urmă. În acest caz, o istorie a urîţeniei s-ar plasa ca o contrapondere simetrică a unei istorii a frumuseţii.

Prima *Estetică a urîtului* a fost elaborată de către Karl Rosenkrantz, în 1853. El face o analogie între urît şi răul moral. Urîtul este „Infernul Frumosului", sau poate o eroare pe care frumosul o conţine. Oricum, orice estetică este obligată să abordeze şi conceptul de urît. Şi totuşi, chiar în antologia lui Rosenkrantz se sugerează o autonomie a urîtului, acesta fiind mult mai bogat şi mai complex decît o simplă replică a frumosului. Sunt astfel analizate lipsa formei, asimetria, dizarmonia, sluţirea, diformitatea, slăbiciunea, banalitatea, laşitatea, arbitrarul, grosolanul, moartea, groaza, stupiditatea,

delincvenţa, spectralul, demonicul, vrăjitoria. Cam multe pentru un simplu antonim al frumosului...

La polul opus, se consideră frumos tot ceea ce este graţios, plăcut, atrăgător, delicat, delicios, armonios, fermecător, încîntător, splendid, fascinant, fabulos, magic, mirabil, valoros, spectaculos, sublim, superb ş. a. Dar urîtul se poate insinua şi în spaţii atribuite în mod tradiţional frumosului, cum ar fi lumea basmului, a fantasticului, a magiei. Aici apar multe lucruri respingătoare, cutremurătoare, odioase, de coşmar, revoltătoare, fetide, oribile, abominabile, odioase, groteşti. Apar personaje scîrbavnice, monstruoase, scîrboase, spurcate, indecente, hidoase, murdare, înspăimîntătoare, abjecte, oripilante, nesuferite, dezgustătoare, repulsive, ignobile, schimonosite ş.a.m.d.

Aproape toate sinonimele adjectivului „urît" implică o reacţie de dezgust, repulsie, oroare şi teamă. Aici lucrurile stau şi nu stau diferit de la o cultură la alta (de exemplu, la unele popoare prin rîgîit se mulţumeşte pentru masă), putînd vorbi, cred, despre un „urît obiectiv, universal". La fel cum frumosul provoacă „plăcere în absenţa interesului" (Kant), şi urîtul provoacă neplăcere într-un mod, aş spune, necondiţionat. Umberto Eco face distincţie între manifestările „urîtului în sine" şi manifestările „urîtului ca formă", înţeles ca „un dezechilibru apărut în raportul organic dintre părţi şi întreg" (p.19), cele două tipuri de manifestări provocînd emoţii diferite. Urîtul artistic este considerat un urît al formei, reprezentarea artistică putînd să „mîntuiască" orice formă de urîţenie, măiestria artistului încărcînd-o de reverberaţii ale frumu-

seţii.

Sunt astfel identificate deci trei fenomene distincte: urîtul în sine, urîtul ca formă şi reprezentarea artistică a amîndurora, al treilea dînd mărturie pentru primele două. Esteticienii ar trebui însă, în teoriile lor, să ţină mai mult seama de variabilele individuale, de idiosincrazii şi chiar, la limită, de aprecieri sau comportamente deviante. Să urmărim deci această *Istorie a urîtului* cu toată atenţia, pentru că manifestările urîţeniei sunt extrem de variate, induc reacţii şi comportamente dintre cele mai diverse, ducînd chiar la devieri extreme. Cum declamau vrăjitoarele din Macbeth, „Frumosul e urît şi urîtul e frumos"...

Această carte este continuarea precedentei *Istorii a frumuseţii*. Fragmentele scrise de diferiţi autori, cît şi ilustraţiile sale deosebite trasează, cum arată Umberto Eco, „un itinerar surprinzător, de aproape trei mii de ani, printre coşmaruri, temeri groaznice şi iubiri, în mînă cu sentimente înduioşătoare de compasiune, iar refuzul diformităţii se însoţeşte cu extaze decadente în faţa celor mai seducătoare violări ale oricărui canon clasic. Printre demoni, nebuni, duşmani înfricoşători şi prezenţe tulburătoare, printre abisuri răvăşitoare şi diformităţi care ating sublimul, freaks şi morţi vii", descoperim un parcurs iconografic pe cît de vast pe atît de surprinzător. După atîtea delectări asupra diferitelor încarnări ale urîtului, cartea se încheie cu un apel la compasiune. În cuprinsul său întîlnim urîtul din natură, urîtul uman, fizic şi spiritual, o succesiune de ilustrări la capătul căreia poţi exclama nedumerit: „Cît de frumos e urîtul!"

4. ELEGII DIN POSTTRANZIȚIE

vreme am fost optimist. Dar acum găsesc societatea românească într-un grad avansat de descompunere. Parcă un duh rău trece peste noi. Piramida socială a fost întoarsă cu vîrful în jos, peste tot sunt cultivate adevărate nonvalori, cei mai buni pleacă etc. După aproape douăzeci de ani brucanieni, putem înregistra un eşec în producerea sau asimilarea unui proiect viabil de societate. Singuri nu suntem în stare să ne acoperim subzistenţele, modelul european a fost ciopîrţit şi răstălmăcit, tradiţia cea bună a fost înşelată, sechelele comunisto-securiste bîntuie peste tot şi stăpînesc „principalele mijloace de producţie", nici o ideologie coerentă nu prinde contur, ca să nu mai vorbim despre mizeria din politica noastră, despre bolile crîncene care ne bîntuie în proporţii incredibile, despre hoţie ca mod de viaţă ş.a.m.d.

Nu am putut să-mi părăsesc ţara, deşi am avut prilejul, dar acum îmi pare rău că nu am făcut-o. Ştiu că şi exilul are drama lui, dar e totuşi o diferenţă de civilizaţie. Nu vrem să fim civilizaţi. Rămînem mitici, balcanici şi entropici. Tot felul de borfaşi s-au trezit bogaţi peste noapte, securiştii s-au retras foarte ordonat în afaceri,

în actualele servicii secrete sau în presă, de unde manipulează nişte păpuşari cu studii de complezenţă numiţi politicieni. Partidele politice au devenit mijloace de extorcare a banului public şi a patrimoniului public în favoarea acestor reţele de interese. Nu se poate continua astfel; miroase tare de tot.

Banul a devenit rege. El comandă totul. Imoralitatea a ajuns o virtute, credinţa – o făţărnicie, obedienţa – o rampă de lansare. Instituţiile noastre gem de corupţie şi birocraţie, în timp ce o armată de flămînzi se uită prostiţi în gol, neînţelegînd ce se întîmplă cu ei, de unde răsar atîtea palate şi maşini de lux? Nu producem mai nimic, dar consumăm rapace. Nu exportăm mai nimic, dar importăm feroce. Economia neagră şi gri ocupă tot aproximativ 40% din P.I.B. Împrumutăm de ne îngropăm generaţiile viitoare sub împrumuturi.

Limba română a ajuns o stîlcitură, cercetarea – un sacrificiu personal, educaţia – o bătaie de joc. Aud despre examenele de bacalaureat, de pildă, nişte chestii de mă crucesc. Universiada a devenit o nouă Daciadă. Mai toată lumea face facultate, deşi mulţi nu ştiu nici să citească, nu mai spun să scrie. Sunt profesori care împlinesc curînd 20-30 de ani de cînd au scris ultimul articol. Aceleaşi cursuri compilate, cu cîte patru, şase sau opt autori, în ediţii repetate, se predau an de an spre gîrbovirea intelectuală atît a magiştrilor, cît şi a onoratului auditoriu, al cărui singur scop e să nimerească băbeşte nişte grile nenorocite la examen. Aceasta este noua ştiinţă.

Totul trebuie să fie cuantificabil, contează doar cantitatea. Studentul a devenit un

simplu număr matricol, iar profesorul o poziţie în statul de funcţiuni. Cei care sunt mai obedienţi şi manipulabili ajung şefi, cu puţine şi lăudabile excepţii. Chiar dacă nu au nici doctoratul sau nu au scris în viaţa lor un curs propriu. Imediat, ei se consideră nişte aleşi, se umflă cît pot şi se comportă ca atare. Sunt foarte ocupaţi, au treabă, deşi de cele mai multe ori treaba le-o fac alţii, cu gîndul ascuns de a le lua locul.

Cei care nu ştiu să facă nimic intră în politică. Aici îşi vor găsi împlinirea, nenorocind o administraţie care şi aşa era vai de capul ei încă de pe vremea regretatului odios. Nu fac nimic pentru oameni, dar fac statui, îşi comandă tablouri, călătoresc mult şi fără rost pe bani publici, au şoferi, secretare, telefoane, amante, tot tacîmul. Regula e să-şi facă plinul cît mai rapid, că pot veni alţii. Justiţia se face că face, toţi marii corupţi scăpînd basma curată, cu notabila excepţie a „sacrificatului" Bivolaru, fratele „guru"- lui, şi el sacrificat. Păi cum să-l condamni pe Adrian Năstase, bunăoară? Ştim noi al cui frate este?

Ăştia suntem. Le place sau nu, prea ocupaţi cu lupta de supravieţuire, majoritatea înghit găluşca şi tac, rabdă, îndură. Aşa au făcut şi părinţii lor şi părinţii părinţilor lor. Un popor fără personalitate. Iniţial m-a revoltat calificativul lui Patapievici, cel de „popor cu substanţa tarată". Acum mi se pare foarte lucid şi perfect adevărat. E suficient să te uiţi la televizor, ca să constaţi în ce hal de tembelizare am ajuns. Cu toate astea, majoritatea românilor asta fac. Televizorul le satisface setea de scandal, de gregar, oferindu-le, în acelaşi timp, iluzia unei vieţi mai bune, posibilitatea evadării, măcar temporare, dintr-o

realitate ce a devenit de nesuportat.

Problema societăţii noastre e că avem puţine insule de normalitate. Tot soiul de paranoizi, nevrotici, schizoizi ne bîntuie cotidianul. Într-un sat de prin Apuseni, rămas cu vreo sută cincizeci de suflete, în loc să fie o oază de linişte, jumătate dintre ei candidează şi sunt angrenaţi într-o crîncenă bătălie politică. Vă daţi seama ce e acolo? Apoi, am putut admira îndelung „bătălia" de la Ştefăneşti dintre Gigi Becali şi Adrian Copilul Minune. Nu mai amintesc de cazurile de omoruri, înjunghieri prin crîşme ş. a. din recenta campanie electorală. Oamenii aşteaptă totul de la politic. E prea multă patimă, mai ceva ca la 6 din 49. Mici, mitici, bambilici.

Sunt oraşe ce par să-şi fi găsit la timp primarul potrivit, precum Timişoara, Sibiu, Cluj, Constanţa, Braşov şi multe altele. Din acest punct de vedere, şi nu numai, Iaşiul suferă, caută încă, caută şi rămîne în urmă. Peste cîţiva ani, va rămîne aici doar un centru universitar-cultural, specializat în servicii şi ceva turism. Mergi în zona industrială şi te umple plînsul văzînd cum rugineşte totul. Nu am fost în stare să creăm măcar un parc industrial, Clujul şi Timişoara au cîte trei. Cum să vină investitorii?

Oamenii au în continuare cea mai mare încredere în biserică şi armată. De ce? Pentru că sunt singurele instituţii în care există încă o ordine funcţională, bazată pe principiul ascultării. Sunt modele organizate ierarhic, sinarhic, dacă vreţi. Dar sunt modele greu de transplantat în societatea civilă, mai ales într-o democraţie, chiar dacă, nu-i aşa?, armata e cu noi. În Germania, în Japonia merge, dar ei au ordinea în sînge,

e o virtute cultivată de sute de ani. Recent, sindicatele germane şi patronatele au semnat un acord de îngheţare a salariilor, iar parlamentarii germani au refuzat să-şi mărească lefurile, dată fiind criza şi necesara reconversie a modelului social european. Ce exemplu superb de solidaritate, de coeziune socială! La noi, fiecare pe apucatelea, fără nici un gînd la celălalt. O societate entropică, dezarticulată, dezumanizantă pînă la urmă.

Un coleg profesor îmi spunea că abia aşteaptă să vină criza economică mondială, să-i vadă el pe cei bogaţi suferind. Vă daţi seama unde am ajuns? În primul rînd că tot sărmanii suferă încă mai mult în vreme de criză, în al doilea rînd, am ajuns să invocăm o astfel de criză, fără să ştim ce-nseamnă, bag seamă, numai pentru a vedea pe alţii suferind şi a se face astfel puţină dreptate, în sensul unei dorite egalităţi a veniturilor. M-am întrebat ce fel de creştini suntem, cînd şi acatistele de prin biserici sunt pline de rugi către Dumnezeu să-l pedepsească pe cutare ori pe cutare... Dumnezeu e cu noi.

Recent, citeam că s-au furat şi şuruburile de la un macaz de cale ferată, motiv pentru care a deraiat un tren şi s-a lăsat cu un mort şi vreo patru răniţi. Ce mai înseamnă pentru noi bunurile publice? Îi trebuiau cuiva şuruburile alea, măcar aşa, să le dea la fier vechi. Mai mult, au început să se fure şi şinele. Ne tăiem craca de sub picioare. Acesta e modul nostru de a ne situa în lume.

Acum toate speranţele ne sunt puse în Mutu şi compania. Mutu e cu noi. Orice victorie poate scoate România în stradă, beată de

fericire, inclusiv România profundă din emisiunea „D'ale lui Mitică", deşi aia e atît de beată încît mă tem că nu va putea ieşi în stradă. Ştia el Burebista ce face... Trecutul e cu noi. Doar noi nu mai suntem cu noi, deşi suntem aceiaşi de peste 2000 de ani, din care mai bine de jumătate nu prea se ştie pe unde-am fost, probabil retraşi în munţi, otrăvind fîntînile şi dînd foc holdelor. *Dobrîi celovek!*

România a intrat în comunism cu o economie preponderent agrară, de tip feudal. Este ceea ce Marx şi Engels numeau „modul asiatic de producţie". Cînd să ieşim din comunism, în anii 90, ne-am trezit dintr-o dată, buimaci, în plină revoluţie tehnologică, în plin proces de globalizare, în plin proces de integrare europeană şi în plină criză a sistemului monetar internaţional, astfel încît nici pînă acum nu am ieşit complet. Marx e cu noi. Aşa că de unde capitalism la români? De unde model social? Ici-colo cîţiva rătăciţi, în rest, tot o vraişte.

Amarnic au ajuns să se certe şi preoţii, pînă la nivelul cel mai înalt, să-şi voteze felurite dregătorii, să-şi facă sindicate, în timp ce sectele şi alte formule parareligioase dau năvală. Biserica e cu noi. Taman ce ne-au vizitat Iaşiul scientologii, fără Tom Cruise e adevărat, însă tot făceau un masaj moca. Duminica dimineaţa şi bisericile şi crîşmele sunt pline în măsură egală, de nu mai ştiu cerşetorii cum să se împartă. Cîte-un nebun cu barba sură şi cu Biblia sub braţ blastămă prin pieţe şi promite vindecări miraculoase. Peste tot sunt cursuri de reiki, yoga, karate, zen şi alte orientalisme, de nu mai ai timp pentru toate. Buddha e cu noi. Toţi te vindecă, îţi

oferă fericire şi, desigur, mîntuirea sufletului.

Aşadar, armata e cu noi, Dumnezeu e cu noi, Mutu e cu noi, trecutul e cu noi, Marx e cu noi, Biserica e cu noi, Buddha e cu noi. Dar noi, noi unde suntem?

4.1. ECONOMIA ROMÂNEASCĂ ÎNAINTE DE CRIZĂ

Tabloul economic al României actuale e plin de lumini şi umbre. Economia României a ajuns la un P.I.B. de peste 100 miliarde euro, sau 6000 euro pe locuitor, ceea ce reprezintă aproximativ 42% faţă de media U.E. şi de 7 ori mai puţin decît în Luxemburg, cunoscînd creşteri între 4 şi 8% pe an, începînd cu anul 2000, una dintre ratele cele mai ridicate din Europa. Ultimul an de creştere a fost 2008, cu 8%, doar Slovacia înregistrînd mai mult. P.I.B.-ul se formează din servicii (49%), construcţii (10%), industrie (24%, cu un număr de salariaţi egal cu cel de acum 100 de ani) şi agricultură (6,5%), în principal. Dar creşterea noastră nu este una foarte sănătoasă, fiind bazată mai mult pe consum, un consum ostentativ, pe credite şi importuri, de multe ori dispensabile.

Dealtminteri, aceasta constituie şi principala problemă a economiei româneşti, şi anume, deficitul de balanţă externă, care a ajuns la aproximativ 1 miliard euro pe lună, deficitul de cont curent reprezentînd 13,6% din P.I.B., acesta fiind acoperit cam jumătate din investiţii directe şi jumătate din transferuri de capital şi investiţii de portofoliu. Exporturile sunt slabe şi

cantitativ, şi calitativ, fiind orientate peste 70% spre U.E., care este principalul nostru partener comercial. La importuri, e de remarcat dependenţa de hidrocarburile ruseşti, cca. 3 mld. euro pe an şi apetenţa noilor îmbogăţiţi pentru bunurile de lux străine.

Finanţarea respectivului deficit creează reale probleme Băncii Naţionale, care are rezerve limitate (cca. 27 mld. euro, putînd acoperi 6 luni de importuri) şi e obligată să crească datoria externă, care a urcat spectaculos an de an, plecînd de la zero în 1990 şi ajungînd înainte de criză la aproape 70 miliarde euro (din care 11 miliarde datorie publică), crescînd cu un pas de 13 miliarde euro pe an. Corelaţia e limpede: deficitul comercial va creşte atîta timp cît vom avea capacitate de împrumut din străinătate. Aceasta creează dependenţă şi vulnerabilitate economiei şi societăţii româneşti, deja fragilizate după 50 de ani de comunism.

În 1989, România a ieşit orbecăind din bezna comunistă şi a trebuit să asigure o tranziţie dificilă spre capitalism, în condiţiile în care acesta parcurge el însuşi o criză, în condiţiile unor schimbări tehnologice revoluţionare, ale intensificării procesului de globalizare şi integrare europeană. Trebuind să facă faţă tuturor acestor provocări, România nu a reuşit să producă un model de societate cît de cît original, ci încearcă să-l preia pe cel european, aflat şi el – cum ştiţi – în criză, ceea ce i-a şi adus aderarea la U.E. la 1 ianuarie 2007.

Al doilea front de luptă al Băncii Naţionale este cel împotriva inflaţiei, care a înregistrat puseuri istorice în 1993 (300%) şi în 1997 (130),

pe fondul unor dezarticulări grave ale economiei interne, cu căderi ale producţiei la jumătate faţă de 1989 şi cu revendicări sociale de multe ori violente. Ulterior, a urmat un proces deflaţionist continuu, ce ne-a adus până la nivelul de 6% pe an. Cursul de schimb al monedei naţionale a cunoscut şi el un dans ameţitor, după care, de circa 7 ani, s-a stabilizat în mod relativ, astfel încît se poate spune că avem o monedă mai bună decît economia pe care o reprezintă, ceea ce nu poate rezista desigur pe termen mediu şi lung fără necesara competitivizare a economiei reale.

În clasamentul competitivităţii ţărilor lumii, dat publicităţii anual de către fundaţia americană *Friedom House*, suntem undeva la jumătate, ca şi în cel al libertăţilor. Agenţiile de *rating* ne-au îmbunătăţit anual calificativele, ceea ce a atras investiţii directe şi plasamente financiare de 1-2 miliarde euro pe an. O contribuţia majoră în acest sens o are fiscalitatea, care, după mulţi ani în care era stufoasă şi sufocantă, a cunoscut un succes după introducerea, din 2005, a cotei unice a impozitului pe profit şi pe venit, de 16%. Această măsură a redus mult şi economia subterană, estimată anterior la 40% din P.I.B.

Două-trei milioane de români şi-au părăsit ţara, unii definitiv, alţii temporar, alegînd să lucreze afară şi trimiţînd în ţară cîteva miliarde bune de euro pe an, ceea ce mai atenua deficitul de balanţă, dar întreţinea un adevărat *boom* al pieţei imobiliare, care a dus la preţuri pe case şi terenuri mai ridicate, de multe ori, ca în Vest. Aceasta explică în parte nivelul relativ scăzut al şomajului, rata oficială oscilînd între 5 şi 9 %.

Avem însă un excedent de mînă de lucru în mediul rural, o „suprapopulaţie" ce practică o agricultură de subzistenţă. Societatea s-a polarizat extrem, clasa de mijloc fiind mai mult decît firavă.

Bursa a început şi ea firav, după anul 2000 înregistrînd randamente interesante, acum însă fiind în stagnare ca urmare a influenţei crizei monetar-financiare ce a plecat anul trecut din S.U.A. De asemenea, unele măsuri populiste luate de Guvern în scopuri electorale au obligat Banca Centrală la intervenţii pe piaţă, ajungîndu-se la creşteri ale dobînzilor de peste 50%, pentru a restabiliza cursul şi a calma presiunile inflaţioniste.

Sectorul bancar, după ce a fost curăţat de bolnavi, a fost privatizat aproape integral, ca şi cel industrial, cu exemple de succes şi numeroase altele ce nu au dus decît la falimente şi transferuri de capitaluri. Pincipalele ţări de unde vin investitorii şi cu care întreţinem schimburi comerciale sunt Germania, Italia, Turcia, Franţa, Rusia, Olanda, S.U.A. ş. a. O puternică dezvoltare au cunoscut piaţa construcţiilor, *retail*, telefonie mobilă, auto şi cea IT, în special *software*.

În ce priveşte formarea brută de capital fix, România are o bună rată a investiţiilor, ce ajunge în 2008 la 33% din P.I.B., cea mai mare rată de creştere din istoria României. Cîştigul salarial mediu net e de 1200 RON, ceea ce înseamnă cam 320 de euro pe lună. În concluzie, avem o economie plină de contradicţii şi ameninţări, dar cu o tendinţă de evoluţie ascendentă a principalelor variabile macroeconomice şi de adaptare la structurile şi cerinţele europene.

Dependenţa de exterior, sau constrîngerea externă, este mare, încadrîndu-ne în sfera de influenţă preponderentă a Austriei, care tinde să refacă economic şi financiar vechea *MittelEuropa*, dar şi a Germaniei, Italiei, Franţei, Rusiei şi, politic mai mult, a S.U.A.

Economia românească nu a reuşit să-şi definească polii de competitivitate. Avem puţine *branduri* autohtone şi slab valorificate. Sectorul cel mai dinamic este cel al construcţiilor, urmate de servicii şi industrie. România pare să reziste turbulenţelor de pe pieţele internaţionale, chiar dacă impactul creşterii preţurilor la petrol, gaze naturale, materii prime sau hrană e unul foarte serios. Acest mediu relativ stabil a atras anul trecut investiţii străine directe de 7,2 miliarde euro, ceea ce ne desemna ca destinaţie privilegiată în regiune, după Polonia şi Rusia.

Creşterea românească (8% pe 2008) seamănă puţin a supraîncălzire, după modelul „tigrilor baltici", care parcurg crize de creştere asemănătoare. Supraîncălzirea provine din faptul că există un exces de cerere ce nu poate fi satisfăcut din oferta internă, iar aceasta creează presiuni asupra inflaţiei, a deficitului de cont curent şi cursului de schimb. Totuşi, pentru prima dată după 1989, exporturile sunt în creştere superioară celei a importurilor, iar structura lor s-a îmbunătăţit, ceea ce pentru mine reprezintă cea mai bună veste din ultimii ani. Investiţiile din anii precedenţi încep să se vadă în exporturi. Vedeta lor este industria auto, chiar înainte de apropiata venire a Ford.

Problema rămîne în continuare creşterea consumului intern, care se face din importuri şi

pe datorie, ceea ce stimulează inflaţia. Progresul creditării nu este însoţit de un progres similar al economisirii. Orice spor salarial e imediat absorbit de consum sau de inflaţie. Or, o creştere bazată pe consum nu poate asigura o convergenţă reală şi sustenabilă. Dar aceasta reprezintă o etapă naturală a oricărei economii care creşte. Costul mîinii de lucru creşte datorită absenţei sale relative, dar creşterea nu are legătură cu productivitatea, ceea ce iarăşi nu este sănătos. La ora actuală ponderea costurilor salariale în total costuri ale companiilor a ajuns la 17,4%, adică nivelul cel mai ridicat al ţărilor din zonă, chiar dacă nivelul nominal al salariilor e în continuare printre cele mai mici. Deci tradiţionala mînă de lucru ieftină nu mai e un element de atractivitate atît de mare pentru investitorii străini.

Economia românească are încă mult de recuperat în termeni de convergenţă reală. Soluţia de fond este creşterea productivităţii pe calea investiţiilor, a competitivităţii pe calea exporturilor, investiţii şi exporturi cu valoare adăugată mare. O creştere bazată pe construcţii, ca cea actuală, implică tranzacţii pe credit, investiţii speculative şi, de multe ori, bani care provin din economia gri şi nu pot fi investiţi profitabil în domenii productive, ceea ce contribuie la explozia iraţională a preţurilor la imobiliare. Construcţiile sunt un sector foarte volatil, puţin fiscalizat pentru că utilizează multă mînă de lucru la negru.

Mai volatilă e însă agricultura. România are un potenţial agricol imens, dar pe care nu-l valorifică. Este nevoie de investiţii masive,

fonduri europene etc. Dintre servicii se remarcă *software*-ul, telefonia, turismul, comerţul şi serviciile auto. Industria se remarcă prin vîrfuri ca Petrom, Lukoil, Rompetrol, Automobile Dacia, Arcelor-Mittal ş. a. Totuşi, industria românească e slab competitivă şi asta datorită infrastructurii precare, a creşterii mult mai rapide a salariilor faţă de productivitatea muncii şi a lipsei relative de personal calificat.

Suntem într-un an electoral şi e greu de prevăzut cum vor evolua lucrurile, mai ales că nici conjunctura externă nu e foarte favorabilă. Guvernatorul B.N.R., Mugur Isărescu, compara economia cu un motor care, turat prea mult, scoate mai mult fum. Comparaţia poate fi făcută şi cu o maşină care a luat viteză, dar mai mult la vale şi, Doamne fereşte!, să apară vreo curbă... Oricum, perioada e foarte tensionată. Presiunile cele mari sunt pe inflaţie şi pe curs, leul depreciindu-se rapid în iarnă, de la 3,1 la 3,7, ceea ce a mai dat o gură de oxigen exportatorilor.

Băncile şi-au majorat activele, în 2007, într-un ritm nemaiîntîlnit, de circa 45%. Piaţa asigurărilor în euro a crescut, de asemenea, cu 30%. Anul 2007 a marcat şi intrarea investitorilor străini în sectoare încă neabordate sau abordate doar parţial, cum sunt: curierat, clinici medicale sau agenţii de turism. Salariul mediu net se îndreaptă spre 500 de euro pe lună, deocamdată fiind de 340 euro. Cu toate acestea, studii internaţionale arată că cea mai gravă criză de personal din lume este acum în România. Deşi o familie de bancheri cu salarii medii din România cîştigă mai bine decît o familie

americană dintr-un stat mai de sărac.

Deficitul bugetar este 5,6% din P.I.B., deficit creat într-o singură lună, în decembrie 2008, în condiţiile în care anul trecut s-au realizat venituri în plus de 8 miliarde euro şi cheltuieli de 10 miliarde euro. În 2008, s-a obţinut şi o creştere a veniturilor bugetare de la 31% la 35% din P.I.B., creştere bazată şi pe fondurile oferite de U.E., dar condiţionate de depunerea unor proiecte fezabile şi de asigurarea cofinanţării. Nu avem încă suficiente astfel de proiecte, pentru că nu avem o cultură a proiectului, nu avem un proiect veritabil pentru România.

4.2. BRAND FĂRĂ ŢARĂ (*THE LAND OF NO CHOICE*)

„Economia României" este o sintagmă improprie, pentru bunul motiv că aşa ceva nu mai există, cu excepţia unor petice de pământ pe care nişte post-ţărani practică un fel de agricultură de subzistenţă. Există însă o activitate economică, ceva mai puţin firavă, desfăşurată în România de alte state sau companii străine, în domeniul bancar, puţină industrie şi servicii. Asta pentru că noi am măritat totul: bănci, industrii viabile, resurse ale solului şi subsolului, astfel încît substanţa economică autohtonă, profiturile inclusiv, se scurg în afară. Ca atare, dependenţa noastră de exterior, este aproape totală, constrîngerea externă nepermiţîndu-ne să mai fundamentăm şi să implementăm politici economice proprii decît într-o măsură nesemnificativă.

Acum, la vreme de criză, capitalul străin a plecat, lăsîndu-ne descoperiţi, fără pîrghii pentru simularea măcar a unei eventuale ralansări. Şi, în plus, de parcă toate aceste nu erau suficiente, a mai venit şi Emil Boc cu un guvern fără nici un economist, cu un inginer pe post de ministru de Finanţe, care distruge şi ce mai dăinuia ca bază de impozitare (vezi impozitul forfetar pentru IMM-uri, mărirea CAS-ului etc.) şi astfel veniturile la buget normal că se reduc (prea multă impozitare distruge impozitarea), cu toate avatarurile suportate pe cale de consecinţă de cei din sectorul bugetar, conflicte sociale etc.

Nu acordăm nici un stimul economiei reale, nici de natură fiscală, nici monetară, nu ştiu unde sunt investiţiile şi lucrările de infrastructură promise, singura mare realizare a guver-nului fiind triplarea datoriei publice a ţării, printr-un mult trîmbiţat acord cu F.M.I. şi U.E. lansare de obligaţiuni. Deci noi nu tragem nimic din fondurile structurale ale Uniunii Europene, însumînd circa 9 miliarde de euro nerambursabili, în schimb ne permitem luxul de a ne amaneta viitorul. Cum s-a spus, două treimi se vor duce în rezervele Băncii Naţionale, ceea ce înseamnă că vor fi ţinute încă sub un relativ control cursul şi inflaţia, avînd de unde să ne acoperim şi deficitele, să ne plătim şi datoriile. Repet, cîţiva ani. După care va veni scadenţa şi contribuabilului român i se va lua şi pielea de pe el (adăugaţi, vă rog, şi împrumuturile autorităţilor locale, pe care tot noi le suportăm).

Cu ajutorul creditului F.M.I. se vor putea relaxa uşor condiţiile de creditare, deci e posibil să se reducă ratele rezervelor minime obligatorii,

şi băncile comerciale (marea majoritate străine, *nota bene)* vor mai putea stoarce nişte profituri. În aceste condiţii, cei care au vorbit despre o „comandă externă" în cazul împrumutului (Adrian Severin şi Ilie Şerbănescu) şi despre un „nou experiment al F.M.I. în România", ar putea avea dreptate. Asta e logica: cîştigurile se centralizează, iar pierderile se socializează, se periferizează. Nemaiavînd economie, suntem dominaţi, suntem la discreţia marelui capital şi a instituţiilor internaţionale care îl slujesc.

Ce mai reprezintă România fără economie? „Ţara tuturor posibilităţilor", vorba Elenei Udrea. Mai avem o populaţie rătăcită şi sărăcită, o pîrloagă de teritoriu, o limbă tot mai aproximativă, „ şmecheri de România", cîteva păduri în care încă ne mai putem retrage, rîuri care ies din matcă anual, cutremure, servicii secrete, echipă de fotbal (cu antrenor nou, pe deasupra), cîţiva post-ţărani, cum spuneam, cam de două ori mai mulţi politruci, o istorie glorioasă, cîţiva „formatori de opinie": Ion Cristoiu (cînd nu e la bibliotecă), Mihaela Rădulescu, CTP-ul, plus inevitabilul Emil Boc, ca valoare „în sine", vorba lui Immanuel Kant, săracul.

În aceste condiţii, nu ne putem ţine băţoşi (demnitatea şi onoarea au dispărut de mult de pe plaiurile mioritice) şi suntem obligaţi să dansăm după cum ne cîntă capitalul străin. Prin urmare, chiar comandă externă să fi fost, e mai bine să o acceptăm decît să o refuzăm. E singura noastră şansă de a menţine cursul relativ stabil şi inflaţia mică, în speranţa, tot mai îndepărtată însă, de a intra în zona euro. Numai că acum lichidităţile nu mai sunt atît în Occident cît în

Orient, prin urmare şi politica noastră externă ar trebui orientată şi spre alte azimuturi. Dar cine ne bagă în seamă, cîtă vreme noi nu reuşim să ne apărăm cetăţenii din Republica Moldova?...

Problema este foarte gravă dacă, din acest împrumut suportat de contribuabilul român, bănci străine îşi vor plăti datorii externe contractate anterior, cum susţine Ilie Şerbănescu. Încurcate sunt arterele circulaţiei monetare! Am devenit simpli spectatori la un turnir monetar, plătind bilete extrem de scumpe. Dar ăsta nu e decît efectul impotenţei noastre economice şi al erorilor, intenţionate şi neintenţionate, ale onor politicienilor noştri din ultimii 20 de ani. În timp ce noi visam la democraţie, cîţiva criptocomunişti şi criptosecurişti ne furau mămăliga.

Avem, graţie d-nei Udrea desigur, un *brand* de ţară (mulţumim, d-na Udrea!), vom mai avea unul plătit cu 75 milioane de euro (!!!), singura problemă e că nu mai avem ţară, politica economică ne-o face F.M.I.-ul, celelalte politici – U.E., iar noi asistăm la construirea capitalismului, ca Bulă pe timpuri, şi ne mai mirăm din cînd în cînd şi ne mai lamentăm că nu o ducem prea bine. Mă tem că acest rol de slugi e foarte adînc înrădăcinat în subconştientul nostru colectiv, în matricea noastră culturală, încît la declanşarea crizei am ajuns să ne bucurăm că deţinem, „avantajul subdezvoltării". În concluzie, ne meritătm soarta. Şi pe Emil Boc.

4.3. Relaţiile economice româno-franceze

De sute de ani, Franţa a fost un model pentru noi, construindu-şi în timp un mit cultural, de libertate şi democraţie. Începînd cu secolul al XVIII-lea, limba franceză a început să fie intens folosită în România, atît ca limbă de circulaţie internaţională, cît şi pentru comunicare internă. Astăzi, în ciuda invaziei anglofone, limba franceză are încă un statut privilegiat, fiind supranumită „langue de coeur". Circa 30% dintre români vorbesc curent limba lui Voltaire.

Toate acestea se constituie drept premise pentru o cooperare economică intensă, în pofida perioadei negre din timpul regimului comunist şi a sechelelor rămase de la acesta. Astfel, cu prilejul vizitei în România a preşedintelui Jacques Chirac, din 1997, a fost lansat Parteneriatul Special dintre cele două ţări, reluat şi întărit cu prilejul vizitei preşedintelui Nicolas Sarkozy din 2008. Anterior, fuseseră semnate un Acord cultural (1967), un Acord privind evitarea dublei impuneri pe venit şi pe avere (1974) şi un Acord privind protejarea şi promovarea reciprocă a investiţiilor (1996). Cooperarea bilaterală în domeniul ştiinţei şi tehnologiei se desfăşoară în cadrul Programului Brâncuşi. După aderarea României la U.E., schimburile comerciale dintre cele două ţări se desfăşoară pe baza reglementărilor comunitare în materie.

După 1990, Franţa a ocupat în mod constant locurile 3-4 în clasamentul partenerilor comerciali ai României, volumul schimburilor crescînd an de an, atît la importuri, cît şi la

exporturi. În 2007, de pildă, schimburile noastre comerciale s-au cifrat la 5454,4 milioane euro, faţă de 4602,9 mil. euro în 2006 şi 3852 mil. euro în 2005. Pe relaţia cu Franţa, România are un deficit de 915,4 mil. euro în 2007, şi el în creştere faţă de anii anteriori.

În 2007, Franţa a ocupat a treia poziţie în comerţul nostru exterior, după Germania şi Italia. Structura exporturilor româneşti (2269,5 mil. euro) cuprinde: maşini, aparate şi echipamente electrice (24,9%), materii şi articole textile (20,6%), vehicule şi echipamente de transport (13,7%), metale comune şi articole din metal (6,8%), materiale plastice (5,5%), încălţăminte (5%), produse minerale (3,6%) ş. a. Structura importurilor provenind din Franţa (3184,9 mil. euro) este constituită în principal din: maşini, echipamente şi aparate electrice (28,2%), vehicule (23,3 %), produse chimice (12, 1 %), confecţii şi produse textile (9,6%), metale comune şi articole metalice (8,6%), materiale plastice (5,7%) ş. a.

La sfîrşitul anului, în România activau 5373 societăţi comerciale cu capital francez, a cărui valoare se ridica la 1813,5 mil. euro (Franţa ocupînd locul 4 ca ţară de origine a investiţiilor străine). Suplimentar, numeroase investiţii franceze sunt efectuate prin cumpărări sau constituiri de întreprinderi franceze implantate în diverse ramuri, datorită în principal activităţii marilor grupuri industriale şi de servicii.

Investiţiile franceze sunt prezente în special în telecomunicaţii (Alcatel, Orange), construcţia de maşini (Alstom), materiale de construcţii (Romcim, Lafarge, Saint Gobain),

construcţia de automobile (Dacia-Renault), componente auto (Faurecia, SNR), industria aeronautică (Eurocopter), alimentări cu apă (Veolia Water), distribuţie gaze (GDF), retail (Carrefour, Gema-Bricostore, Cora, Auchan), industria lemnului (Parisot), anvelope (Michelin), construcţii civile (Bouygues, Vinci), industria agro-alimentară (Danone, Serve), sectorul bancar (Société Générale), hotelărie (Accor) ş. a.

Societăţile franceze au fost puternic implicate în procesul de privatizare a unor întreprinderi româneşti, din sectoare diverse. Majoritatea au investit în activităţi productive, destinate exporturilor pe terţe pieţe, utilizînd mîna de lucru românească. Avem şi investiţii în noile tehnologii ale informaţiei şi telecomunicaţiilor (Energom, Ubisoft, Elbromplast, Plexirom ş. a.)

Interesul societăţilor franceze pentru România este evident şi clar, chiar dacă se putea desigur mai mult. Numeroase întîlniri de afaceri au reliefat dorinţele convergente ale celor două medii de afaceri de a-şi dezvolta legăturile. La toate acestea, trebuie adăugate schimburile culturale, aflate în mare ascensiune.

Pe de altă parte, Franţa constituie primul nostru partener în ce priveşte cooperarea descentralizată, cu peste 400 de relaţii stabilite la nivel local (293 înfrăţiri, 12 asocieri, 83 de colaborări, 27 de parteneriate ş. a. În 2003, s-a constituit Forumul româno-francez al cooperării descentralizate, avînd ca obiectiv dezvoltarea de noi proiecte la nivel local.

Iată deci o succintă trecere în revistă a relaţiilor economice româno- franceze. Potenţialul e mult mai mare şi eu cred că Franţa poate să

devină în următorii ani al doilea partener comercial şi investiţional al României, după Germania. Este nevoie însă de strategii mai coerente de ambele părţi.

4.4. NOI, CRIZA ŞI GLOBALIZAREA

Actuala criză internaţională a relevat vulnerabilităţi majore ale economiei româneşti, care pînă nu de mult „duduia" de nici guvernanţii n-o mai puteau opri. Prima şi cea mai mare dintre ele o reprezintă deficitul de cont curent ajuns la 15% din P.I.B. şi e tot mai greu de finanţat, chiar dacă Banca Naţională şi-a constituit cele mai mari rezerve din istoria sa (peste 30 miliarde euro), rezerve ce sunt necesare însă pe mai multe fronturi: şi pentru susţinerea leului care ameninţă să o ia la vale, şi pentru plata serviciului datoriei publice, acoperirea deficitului balanţei de plăţi externe, calmarea inflaţiei, dar şi pentru inducerea unui sentiment de încredere, deci a unor anticipări realiste ale agenţilor, fie ei români sau străini.

A doua mare problemă cred că decurge din dependenţa excesivă faţă de capitalul străin. Aşa cum ştim, în vreme de criză, capitalurile părăsesc economiile periferice şi se retrag către centru, băncile-mamă au retras lichidităţi semnificative ca mărime de la sucursalele lor din România, în timp ce capitalul indigen este total insuficient. Acum se văd erori grave ale guvernanţilor, asupra cărora economişti serioşi au atras la timpul potrivit atenţia: spre pildă, nu cred că trebuia vîndută Banca Comercială, o

bancă ce era solidă, profitabilă şi necesară la vreme de criză statului român, ca şi celui austriac, căruia i-a fost vîndută. Apoi, nu cred că trebuiau cedate rezervele de petrol din subsolul ţării. Poate că privatizarea Petrom, deşi discutabilă, era o necesitate, dar să dai şi rezervele strategice... De ce nu scade preţul benzinei odată cu scăderea preţului petrolului pe plan mondial? Să fie de vină accizele sau profitul OMV-ului? În aceste condiţii, dependenţa foarte mare de Rusia în materie de hidrocarburi l-a făcut pînă şi pe preşedintele Băsescu să plimbe celebra sa axă Washington-Londra-Bucureşti puţin şi pe la Moscova...

România nu are poli de competitivitate, capabili să realizeze valoare adăugată, potenţial de export şi să conteze în competiţia globală, nu are decît foarte puţine branduri autohtone pe care să conteze. Ţara a fost transformată, practic, într-o piaţă de consum, care acum a căzut şi el. Şi vor veni ani grei. În care, inevitabil, şomajul va creşte, veniturile vor scădea, moneda se va deprecia, creşterea va cădea, iar sărăcia se va extinde. Putem include aici şi nivelul scăzut al spiritului antreprenorial şi sectorul public hipertrofiat.

O altă vulnerabilitate majoră este corupţia endemică şi, legată de ea mai intim decît am crede, incapacitatea aproape cronică de a absorbi fonduri europene, fonduri care nu sunt deloc mici şi de care avem nevoie acum mai mult ca niciodată. Nu întîmplător, cel mai sensibil domeniu în relaţiile cu Uniunea Europeană este cel al justiţiei. În aceste condiţii, cred că vom avea nevoie de un nou acord cu F.M.I., pentru un

împrumut de circa 20 de miliarde de dolari, în două tranşe, pentru a putea suplini cît de cît lipsa de lichidităţi. Căci creditele au căzut, deficitul bugetar e ameninţător (5 miliarde de euro), românii din străinătate nu mai trimit anual acele miliarde atît de necesare, investitorii străini se cam retrag, iar alţii nu prea mai vin, deci criza vorbeşte pe toate vocile.

O criză, cum spuneam, globală, deci nu avem a ne aştepta la mari ajutoare dinafară şi trebuie să ne chivernisim bine puţinul pe care îl avem. După vreo opt ani în care am crezut că aproape totul ne este permis, e cazul să mai măsurăm o dată dimensiunile plăpumii. Vor trebui reduse costurile, cheltuielile publice, susţinute cît mai mult investiţiile, crescut gradul de colectare a impozitelor ş. a Promisiunile din campania electorală devin amintire, iar lista de obiective a noului guvern seamănă mai mult cu o scrisoare adresată lui Moş Crăciun decît cu un program de măsuri concrete care să combată criza. În aceste condiţii, cel mai greu va fi de asigurat pacea socială.

Criza a trasat, în bună măsură, şi conturul globalizării, care nu mai apare ca un fenomen nici atît de implacabil, de ireversibil, nici atît de american. Thomas Friedman afirma recent, referindu-se la S.U.A., că „nu avem nevoie doar de un pachet financiar de salvare, avem nevoie de o salvare morală. Trebuie să restabilim echilibrul de bază dintre pieţele noastre, morală şi reglementări. Nu vreau să ucid spiritul sălbatic de care e nevoie pentru a duce înainte capitalismul, dar nici nu vreau să fiu sfîşiat de el” (*Business Magazine*, nr. 214/2008).

Managementul băncilor de după acordarea ajutoarelor va fi mai problematic decît acordarea acestora. Legile, instituţiile, constrîngerile impuse de managementul crizei ne vor guverna viaţa mult timp de-acum încolo. Iar acţiunile guvernamentale disproporţionate sau inadecvate pot agrava problema.

Există, desigur, aspecte ale globalizării care sunt ireversibile, cum este transnaţionalizarea tehnologiilor sau comunicaţiile. Dar există şi aspecte reversibile, de natură economică şi culturală, în special. În plus, nu mai există nici un doctor, el însuşi este bolnav. Ceea ce aduce acum Asia în prim-plan. Asia şi lumea islamică sunt modele ce conţin reguli foarte diferite. Încă o dată, este validată sintagma *cash is king*. China este mai stabilă astăzi decît Statele Unite. Acolo sunt acum locurile de muncă, acolo e producţia şi, în curînd, acolo vor fi şi veniturile. În editorialul său din *Foreign Policy*, Moises Naim nu crede nici în sfîrşitul capitalismului, nici în începutul sfîrşitului Americii. De acord, ele doar se vor metamorfoza...

4.5. „ECONOMIILE" ROMÂNIEI FAŢĂ CU CRIZA GLOBALĂ

Poate părea ciudat, dar România are mai multe economii. Astfel, o primă distincţie pe care o putem face este cea între economia oficială şi cea subterană, ultima aflată din nou într-o nedorită creştere (25-30% din P.I.B.). Apoi, putem vorbi despre o economie românească, avînd un capital autohton extrem de subţire, şi

despre o economie din România, de care depindem într-o măsură crucială, din păcate, desfăşurată de capitalurile străine şi aflată la discreţia posesorilor lor: bănci, companii şi state străine. În România mai putem distinge între o lume a-economică, în sensul dat de către K. Polaniy sau P. Clastres, zisă şi economie naturală, de subzistenţă, în special în mediul rural, şi o lume economică cefală, aflată mereu în schimbare, o lume a muncii, nevoilor şi insatisfacţiei permanente.

În ce priveşte politicile economice, aici iarăşi avem mai multe: avem politici economice ale Fondului Monetar Internaţional, ale Uniunii Europene, ale Băncii Naţionale şi, desigur, ale Guvernului, care, la rîndul lor, sunt de două feluri: ale P.D.L.-ului şi ale P.S.D.-ului. Apoi, foarte important, avem o economie de pînă în toamna lui 2008, o „economie a extazului", şi una de după intrarea în criză, o „economie a agoniei". Avem o *funky economy*, bazată pe cele mai năstruşnice soluţii şi iniţiative, o *trendy economy*, pentru că urmăm, nu-i aşa?, marile tendinţe impuse de alţii, nu ieşim din cîrd, şi o *crazy economy*, în care ne tăiem singuri craca de sub picioare (vezi impozitul forfetar pe venit).

Toate aceste categorii formează economia noastră, aflată acum la frontiera instabilităţii. P.I.B.-ul cunoaşte o cădere dramatică, de aproape 15%, iar ţara a intrat în recesiune. Deficitul bugetar se va duce şi în acest an spre 5-6% din P.I.B., dacă nu chiar mai mult, deficitul balanţei de plăţi externe se va duce la 10%, iar serviciul datoriei publice (interne şi externe) va creşte ca Făt-Frumos din Lacrimă. Şomajul de

7% anunţat e o minciună statistică, în realitate, el fiind de trei ori mai mare. Inflaţia va fi de 6-7%, adică staţionară, ca şi cursul de schimb, şi astea vor fi succesele Băncii Naţionale pentru care ne-am triplat datoria publică peste noapte. Atît inflaţia, cît şi creşterea brută a P.I.B.-ului şi deficitul de cont curent depind în proporţie de peste 90% de capitalul străin. Cînd acesta se va întoarce şi va redescoperi eterna şi fascinanta Românie, vom ieşi din criză. Singuri nu putem, pentru că nu avem organ. Nu avem relaţii bune cu munca, iar resursele, cîte erau, le-am vîndut pe nimic, inclusiv cele subterane.

Creşterea din ultimii ani a fost predominant nesănătoasă, pentru că s-a bazat masiv pe consum, pe *boom*-ul imobiliar (cînd ne-am vîndut casele între noi de ieşeau preţurile prin tavan), pe credite şi pe importuri. Acum, toate acestea au căzut. Guvernul zice că are un plan de criză în 32 de puncte, din care s-ar fi realizat 28, dar nu se vede nimic, nici autostrăzi, nici blocuri împachetate, nimic. P.S.D.-ul, deşi e la guvernare, are alt plan de criză, în 24 de puncte, Banca Naţională are un altul, F.M.I. –ul altul, Uniunea Europeană altul, Theodor Stolojan are şi el unul, şi încă mai putem găsi. Problema e că nu se vede nimic, în afară de împrumutul care a stabilizat cursul şi pe care nu ştiu cum îl vom plăti, noi, contribuabilii.

Politica bugetară a fost una prociclică şi înainte de criză, cînd banii erau risipiţi pe pomeni electorale, şi în criză, cînd impozitele, în loc să scadă, cresc, adîncind şi mai mult căderea economiei reale. Banca Naţională a criticat acest aspect, dar a dus ea însăşi o politică prociclică,

atît înainte de criză, cînd numai cine nu dorea nu primea credit, dacă ştia cum îl cheamă, cît şi în criză, cînd ratele extrem de ridicate ale dobînzilor (15-18% la lei şi 9% la valută) descurajează orice iniţiativă de relansare, publică sau privată. Dobînda de refinanţare a B.N.R. e de 9%, în timp ce în ţările mari tinde către zero, iar rezervele minime obligatorii au scăzut de la 40% la 35% la valută şi 15% la lei, în timp ce în ţările mari ele nici nu există. Rezerva valutară a B.N.R. e sub 30 de miliarde euro, ceea ce înseamnă că mergem ca pe sîrmă. Şi mai vrem să intrăm, în 2014, în Zona Euro!?...

Este cîştigător cel care iese în faţă atunci cînd ceilalţi stau pe loc. Contextul regional e păcătos, sunt ţări cu o situaţie mai grea decît noi, dar şi multe cu o situaţie mai bună. Deci nu ieşim în faţă, rămînem în zona gri. Fondurile structurale ale U.E. rămîn o *fata morgana*. Numărul de tranzacţii imobiliare a scăzut, ca şi valoarea lor, cu 35-40%, salariul mediu net a urcat (!) la circa 1500 RON, alegeri avem anul ăsta şi pentru preşedinte, dar şi pentru guvernatorul Băncii Naţională şi e greu de spus care sunt mai importante. Problema mare e că statul se delegitimează pe zi ce trece, clasa politică e o mizerie, în timp ce guvernul privat, din umbră, oferă în vînt soluţii mult mai pertinente. Păcat că vîntul nu suflă şi pe la guvernanţi, să-i mai vînture.

Orice veste, bună sau rea, poate schimba radical perspectivele, scăpînd puterii de decizie sau de control din ţară. România de astăzi nu are forţa de a genera evoluţii, ci doar de a le prelua de la economiile mai puternice. Ce trăim noi

acum nu ține doar de România, ba, dimpotrivă, depinde mai puțin de noi decît, să spunem, de China. Noi avem o economie condusă de multinaționale, iar I.M.M.-urile, cîte au mai rămas, urmează tendințele stabilite de acestea. A cam venit nota de plată pentru dezmățul din trecut. Economia are grave carențe structurale, să nu ne îmbătăm cu ceai. E suficient să spunem că sectorul bancar reprezintă aproape 50% din P.I.B., sector deținut aproape în întregime de străini, ca să ne dăm seama cît de dependenți suntem de exterior. Știți cum se spune, dacă nu eşti la masă, atunci sigur eşti inclus în meniu. După doi ani de la aderare, noi încă n-am intrat cu adevărat pe piața europeană. Suntem la coada cometei şi vom fi printre ultimii care vom ieşi din criză.

Adevărata noastră criză e una de idei. Nu le avem pe ale noastre, dar nici nu împrumutăm de la alții. E adevărat, Keynes nu s-a născut în România, dar nimic nu ne împiedică să adoptăm soluții keynesiene pentru ieşirea din criză. O criză care se vede că nu mai poate fi în formă de V, cum preconiza Mugur Isărescu, şi va fi una în formă de U, dacă nu cumva chiar în formă de L. Vom ieşi din criză cînd vor dori băncile centrale ale celor mari, care s-au impus în ultimii ani, alături de burse şi de fonduri de investiții, ca nişte actori majori, care manipulează piețele şi nu se subordonează statelor. Deci, un fel de stat în stat. Ele conduc economia prin intermediul ofertei de monedă.

Economia noastră e prea dependentă de multinaționale. Avem nevoie de mai multe firme mici, mai deschise şi mai inovative. Avem nevoie

de profesionişti şi de oameni de caracter în politică. Suntem buricul propriei reprezentări asupra lumii. Este nevoie de acţiune realistă, altfel vom rămîne în criză încă mult timp. Institutul de Finanţe Internaţionale consideră că Europa de Est este regiunea cea mai lovită şi estimează pentru România la finele lui 2009 o creştere economică de – 1,5%, o inflaţie de 9,4%, un deficit extern de 11,3 miliarde de euro (6,7% din P.I.B.) şi investiţii străine de 11 miliarde dolari. Oamenii se vor întoarce mai mult spre agricultură, spre surse mai simple de fericire, cu bani mai puţini. Aici, ştiţi cum se spune: omul are iniţiativa, dar natura are controlul. România s-a dezurbanizat într-un ritm comparabil doar cu cel al Rusiei şi Bulgariei.

Ţările care se comportă cel mai bine pînă acum în criză sunt Australia şi China. În Occident, încă vrăjitorul nu poate controla forţele pe care le-a dezlănţuit, instituind „noua dezordine globală" (T. Todorov) şi o economie total lipsită de morală. Se va ieşi din criză cînd economia se va remoraliza cît de cît. Paul Krugman se întreba „Ce se întîmplă dacă pierzi sume imense din banii altora?" Şi tot el răspundea: „Primeşti un cadou consistent de la guvern, doar că preşedintele spune nişte lucruri urîte despre tine înainte să te îngroape în bani"... Edificator, nu?

Suntem într-o stare de confuzie generală. Globul de cristal a devenit opac şi rămîne aşa deocamdată. Atît putem fi siguri, că avem o gaură neagră în bugetul de stat şi nu facem nimic pentru a o opri. Iată o descriere făcută unei ţări de către grupul PIMCO, cel mai mare investitor din lume în titluri de stat: „Sistemul

economic pe care îl are ţara limitează capacitatea autorităţilor de a face faţă problemelor în creştere ale statului. În al doilea rînd, chiar dacă ar putea, autorităţile au arătat puţină decizie de a lua deciziile dificile care erau necesare. În al treilea rînd, contextul regional şi cel global au făcut lucrurile chiar mai dificile pentru această ţară". Despre ce ţară credeţi că este vorba? Aţi ghicit, despre Argentina anului 2000, dar nu e aşa că ni se aplică perfect şi nouă? Şi ştiţi ce s-a întîmplat în Argentina anului următor...

E pentru prima dată în perioada de după al Doilea Război Mondial cînd lumea pare să fie într-o „recesiune calificată". Castelele de nisip construite în ultimii 30 de ani se prăbuşesc dintr-o dată. William Buiter, venit de la *London School of Economics* şi membru al Comitetului de Politici Monetare al Băncii Angliei, propunea recent ca întregul sector financiar să fie transformat într-un serviciu public. Deoarece băncile din lumea întreagă nu pot exista fără un depozit public asigurator şi fără tutela băncilor centrale, care acţionează ca creditori de ultimă instanţă, ele nu ar trebui să fie private şi să urmărească profitul, ci să devină servicii publice, pentru a nu mai genera crize ca cele actuale. „De la economie financiară la finanţe sociale – scria el – este un pas mic pentru avocaţi, dar un pas uriaş pentru omenire." Nu comentez propunerea, dar cred că Marx ar fi mîndru de ea. Nu spunea el că raţionalitatea microeconomică duce la cele mai proaste rezultate macroeconomice?

Este adevărat că acest sistem financiar global, fluctuant şi dependent ne-a adus criza, prin intermediul celebrelor „baloane financiare",

care susţineau cererea de consum şi pieţele financiare internaţionale şi care acum s-au spart, dar tot el a asigurat creşterea economică generală din ultimele decenii. Deci nu este cazul să devenim marxişti. Marx însuşi a prevăzut foarte devreme succesul globalizării capitaliste din ultimele decenii. Dar a prevăzut şi mulţi dintre factorii sau contradicţiile menite să dea naştere actualei crize economice globale. Dezvoltarea capitalismului – spunea el – ar reprezenta, inevitabil, „pregătirea drumului către crize mai extinse şi mai exhaustive". Marx arăta că speculaţia dezastruoasă poate declanşa şi exacerba crizele, care ar ajunge să cuprindă întreaga economie. Un astfel de sistem „nu permite nici un alt fel de alte legături între oameni în afara celor bazate pe propriul interes şi pe plăţile în cash, nemiloase. Capitalismul scufundă societatea în apele reci ale calculului egoist". Izolarea socială care rezultă creează pasivitate socială în faţa crizelor de natură personală, cum ar fi concedierile sau confiscările de case. Pentru Marx, astfel de crize sunt parte integrantă a dinamicii continue a capitalismului, sunt crize recurente. Prin urmare, am fi prea romantici, chiar utopici, dacă am crede că le putem elimina din sistem. Acum înţelegem de ce Marx se revinde atît de bine?

4.6. VOCILE SCHIMBĂRII

Citesc ce scrie Toni Hriţac nu numai pentru că o face rar, ci mai ales pentru că analizele sale atacă subiecte fierbinţi şi sunt mereu

percutante, inteligente. Astfel, într-un recent editorial al *Ziarului de Iaşi*, autorul critica în termeni destul de duri contraperformanţele administraţiei locale, „plină de incompetenţi, autişti şi persoane dedate la furtişaguri", şi considera că nu există în interiorul administraţiei actuale nici un curent novator, nici persoane capabile să îl impună. L-am contrazis pe ideea că n-o fi vorba – într-adevăr – de un curent, dar că persoane vrednice profesional şi moral există. Problema e că nu pot pătrunde în vîrfurile ierarhiei, unde există un ghem teribil de interese oculte, care se învîrte astfel încît devine tot mai impenetrabil.

Există un triunghi al puterii, format din oameni de afaceri, politicieni şi jurnalişti, în mare parte croit pe calapodul fostei securităţi, acum reciclate, şi care exercită sau influenţează decizia. Partidele politice au devenit nişte instrumente de extorcare a banului public în interesul unei camarile de oameni de afaceri care-şi aleg cu grijă, uneori îşi delegă direct, oamenii politici pe care-i finanţează pentru a le oferi contracte, aprobări, bunuri imobile, noi perspective de afaceri şi alte sinecure. Presei i se aruncă şi ei cîte un os ca să închidă ochii sau să reţină atenţia opiniei publice cu probleme de interes mărunt.

Poţi să ai nu ştiu cîtă experienţă în administraţie, doctorate, stagii în Vest, publicaţii etc., dacă nu eşti membru al unor astfel de triumvirate, dacă nu ai pe nimeni bănos în spate, dacă nu cotizezi unde trebuie, nu ai nici o şansă decît pe undeva pe la periferie. Ai şansa să slujeşti sistemul. Uitaţi-vă pe listele propuse pentru Parlament. Cîţiva „baştani" bine înfipţi în colegii

mai bune, de multe ori înţeleşi transpartinic şi în rest, necunoscuţi cu bani, dispuşi să se facă de rîs şi să facă de rîs şi partidul din care fac parte. Vă daţi seama cîţi bani se vor cheltui în campanie? Vă daţi seama cîte voturi vor fi cumpărate, că prostimea e flămîndă şi măcar o dată la patru ani se mai alege cu cîte ceva. Merge vorba despre una sută de mii de euro locul de parlamentar. O întreagă industrie. Aceasta nu mai e democraţie, ci curat plutocraţie, coane Fănică.

Iar printre „baştani", puţine nume noi. Aceiaşi care au pierdut alegerile locale, sau care au tras sforile de pe margine, aceiaşi pe care i-am tot văzut pînă acum în chipuri jalnice de miniştri, parlamentari şi europarlamentari, preşedinţi şi vicepreşedinţi, directori şi directoraşi de tot felul. Toţi se aliniară voioşi ca la un semn, gata să servească din nou Patria. Unii vor cîştiga. Nu pentru că sunt buni, ci pentru că nici adversarii nu sunt mai breji, sau pentru că-i acoperă flamura Partidului sau a vreunui „tătuc". Şi mai discutăm despre înnoirea clasei politice, despre un alt mod de a face politică, european nu-i aşa? Cu cine, domnule? Cu aceleaşi păpuşi ruginite plus altele mai noi, de mucava?

Această clasă politică e cuprinsă de un rău sistemic. Această clasă politică trebuie ştearsă cu buretele. Mai merită aceşti oameni să-i mai votăm? Categoric, nu. Totuşi, în lipsă de altceva, cred că vreun sfert din populaţie o să-i voteze, cum i-a votat şi la locale, şi se vor mai bălăbăni vreo patru ani pe culoarele puterii. Este nevoie de oameni noi care să conducă şi să reprezinte judeţul şi ţara, de transparentizarea finanţării

partidelor, de modificarea Constituţiei şi – de ce nu ? – de un partid nou, necompromis, un partid profesionist şi moral. Avem nevoie de acest act de demnitate naţională, altfel compromitem politic întreg viitorul acestei naţii. Avem nevoie de o operaţiune cum a cunoscut Italia, gen „mani puliti", şi de o mişcare populară care să propulseze noi forţe democratice şi noi personalităţi. Acestea, cum spuneam, există. Iată, de pildă, ce forţă de iradiere are Dan Puric cu mesajul său naţional-creştin.

În România, toate partidele principale sunt de stînga. Prin urmare, este nevoie de un partid autentic de dreapta, care să facă ordine în ţară, să aşeze lucrurile la locurile lor şi să producă o nouă şi trainică modernizare, un partid creştin-democrat, european şi tradiţional în acelaşi timp, care să simtă pulsul societăţii şi să o rupă cu această morişcă infernală, care-i permite acum unui Adrian Năstase, de pildă, să facă glume cinice la televizor şi pe la ziar, după toate scandalurile în care a fost implicat. Poporul român e prea uşor de condus, dar elitele sale nu trebuie să mai permită să fie păcălit. Ele trebuie să se adune şi să creeze acea forţă capabilă să genereze schimbarea.

Estimp, în administraţia locală lucrurile stau cum le-a zugrăvit presa. Se cheltuiesc risipit bani grei din împrumuturi, transporturile şi termoficarea sunt tot în cvasifaliment, şoseaua de centură a fost părăsită imediat ce s-au făcut poze cu dl. ministru executînd prima lovitură de tîrnăcop, aeroportul e tot cum îl ştiţi, drumurile judeţului la fel, proiecte externe şi noi finanţări nerambursabile ioc, etc. Pînă şi Politehnica,

mîndria Iaşiului nostru cultural, îşi consolidează serios o poziţie retrogradabilă. Curat murdar, coane...

4.7. AMBIGUITATE CONSTRUCTIVĂ

Iniţiativa Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" de a acorda titlul de *Doctor Honoris Cauza* guvernatorului Mugur Isărescu este una cu totul lăudabilă. După umila mea părere, domnia sa este personalitatea cu cea mai puternică influenţă pozitivă asupra destinului nostru post-decembrist. În toţi aceşti ani, politica B.N.R. a respirat profesionalism şi continuitate, ceea ce a făcut din leu o monedă mult mai bună decît economia pe care o reprezintă, a coborît inflaţia, a controlat cursul şi a creat, după depăşirea unor încercări tumultuoase în anii 1990, un cadru monetar demn de încredere, relativ stabil, predictibil, în care să se poată desfăşura celelalte politici economice şi iniţiativele private. Să nu uităm nici meritele d-lui Isărescu ca prim-ministru. În anul 2000 a făcut ordine în sistem, după ce fusesem la un pas de a intra în incapacitate de plată şi a pus bazele unui început de creştere economică ce avea să continue pînă în 2008.

Domnul Guvernator, deşi se declară un structuralist, a dus o politică de esenţă monetaristă, criticată de unii, avînd ca principal obiectiv sănătatea monedei, atît cea internă, exprimată prin rata inflaţiei, cît şi cea externă, exprimată prin cursul de schimb. Şi a reuşit. Dar moneda şi sfera monetară nu pot fi decuplate de

procesele din economia reală şi nici de politica fiscală, bugetară şi de politicile structurale ale guvernului. Or, aici, avem o mare problemă, pentru că guvernele care s-au perindat au dus politici haotice, populiste, lipsite de credibilitate, cu puţine excepţii. Nu mai departe decît la sfîrşitul lui 2008, de pildă, guvernul Tăriceanu arunca în noi cu bani electorali, iar Banca Naţională era obligată să vîndă euro pe piaţă şi să cumpere lei pentru a steriliza piaţa, absorbind excesul de masă monetară. S-a pierdut astfel 1 miliard de euro din rezervele băncii.

De fapt, Mugur Isărescu critică întreaga politică bugetară din perioada 2004-2008, ca fiind „imprudentă şi prociclică". Politicile bugetare e bine să fie anticiclice, adică în perioadele de avînt, cînd încasările cresc, să se facă economii, care să fie cheltuite în perioadele de recesiune, pentru a relansa creşterea. Noi am procedat pe dos, am cheltuit cu asupra de măsură şi nu foarte eficient tot ce am încasat şi mai mult decît atît, fiind penalizaţi şi de U.E. pentru deficit bugetar excesiv, iar acum, cînd am intrat în recesiune, noi adîncim criza prin ridicarea poverii fiscale, lovirea I.M.M.-urilor, adică supraimpozitarea a tot ce mai mişcă prin economie. Supraimpozitarea distruge impozitarea.

Din discursul d-lui Guvernator, am înţeles că factorul principal făuritor de bunăstare pînă anul trecut şi de criză ulterior a fost capitalul străin, de prezenţa mai mare sau mai mică a acestuia depinzînd atît deficitul de cont curent, cît şi inflaţia şi creşterea reală a P.I.B.-ului. Tradus, asta înseamnă că avem un capital autohton sublim, dar care lipseşte cu desăvîrşire, prin

urmare suntem cu totul la mîna mişcărilor eretice ale capitalurilor flotante, care vin şi pleacă cînd vor, cu toate eforturile autorităţilor monetare de a le domoli intrarea, prin creşterea aberantă a rezervelor minime obligatorii (pînă la 40%, cînd în Europa nivelul e de 2-5 %), pentru a nu se crea o supraabundenţă de lichiditate, sau de a le opri plecarea prin practicarea unor dobînzi iarăşi aberante pentru vremuri de criză (17-20%). Fluxurile şi refluxurile acestor mişcări de capitaluri sunt mai puternice decît firavele noastre resurse monetare.

Astfel am ajuns să ne împrumutăm, practic să ne triplăm aproape datoria publică externă dintr-un foc, iar domnul Guvernator e convins că asta a fost o măsură „bună şi necesară". O fi pentru continuarea politicii de stabilizare monetară a cursului, fără nici o legătură cu fundamentele sale reale, şi pentru menţinerea în continuare sub control a inflaţiei. Dar aceşti bani nu sunt nerambursabili, cum am fi putut beneficia, şi nu am făcut-o, de fondurile structurale ale U.E., ei trebuie returnaţi, iar efortul de rambursare va cădea tot în sarcina contribuabilului român, ca şi în cazul împrumuturilor suplimentare contractate de către autorităţile locale. Asta înseamnă că o mai putem tîrîi aşa cîţiva ani, dar în lipsa competitivităţii, a performanţelor economiei reale, a creşterii exporturilor, noi nu vom mai putea continua să consumăm fără să producem şi să importăm fără să exportăm. Scadenţa va veni şi va fi dureros.

Şi atunci mă întreb, unde sunt stimulii necesari relansării noastre economice? Nu văd nici stimuli monetari (în primul rînd, dobînzi

mici), nici bugetari (reduceri de taxe, cheltuieli publice în mari lucrări de investiţii ş. a). Iar pentru aceasta trebuie să răspundă atît Guvernul, cît şi Banca Naţională. Avem în continuare un potenţial mare de depreciere negativă a cursului, iar anticipările operatorilor sunt negative privind economia românească, agenţiile de *rating* ne-au descalificat, presa economică internaţională ne descrie în culori sumbre, prin urmare, România apare azi ca o destinaţie riscantă pentru investitori. Cu toate acestea, dl. Guvernator continuă să creadă că vom avea o criză în formă de V, că vîrful acesteia a fost depăşit şi că se vede relansarea, că inflaţia e sub control, cursul de asemenea, iar creşterea nu contează, important e să nu cadă prea tare. Pe ce temeiuri se bazează acest optimism, eu nu am înţeles.

Preocuparea de bază a B.N.R., din cîte am reţinut, este să atenueze amplitudinea fazelor ciclurilor, o politică aşa-zisă de „ambiguitate constructivă" (*constructive ambiguity*), aşteptînd economia să renască pe baza „bunului-simţ economic". Nu ştiu de ce (probabil acel *animal spirit* despre care vorbea Keynes e de vină), dar eu nu cred că va fi atît de uşor şi cred că prudenţa băncii centrale e prea mare, că ea nu oferă economiei stimuli reali în sprijinul relansării, că mai mult supraveghează şi gestionează împrumuturi. Nu mai vorbesc despre comportamentul vicios al băncilor comerciale şi dezastruos al Guvernului. Altădată. Iar ca să închei, îl voi cita tot pe laureatul nostru Guvernator: „E greu fără bani, dar e greu şi cu bani". Adînc.

4.8. ECONOMISM REDUCȚIONIST

Perpetuăm în analiza noastră economică o serie de marote şi de sintagme reducţioniste ce nu ne fac cinste. Spre pildă, de sute de ani utilizăm în cursuri, lucrări de doctorat, de licenţă etc. opoziţii clasice cum sunt: liber-schimb *versus* protecţionism, sau liberalism *versus* dirijism. Prezentăm, separat, fiecare dintre aceste politici şi, eventual, le contrapunem, evidenţiind avantajele şi dezavantajele fiecăreia. De fapt, realitatea ne arată că liberul schimb şi protecţionismul nu se mai întîlnesc nicăieri în formă pură; ele sunt doar extremele aceleiaşi axe de politică comercială. O politică ce combină, în doze diferite în timp şi spaţiu, liberul schimb cu elemente de protecţionism. Există ţări şi perioade cînd predomină liberul schimb, după cum există altele cînd predomină măsurile protecţioniste, într-o succesiune ce pare să respecte o anumită ciclicitate. Deci utopia ricardiană sau cea manoilesciană sunt doar cazuri extreme, particulare, rar întîlnite în practică separat. Ele respectă principiul polarităţii, ce caracterizează astfel de desfăşurări.

Mai mult, în ultimii ani, companiile multinaţionale au devenit mai puternice decît statele. Ele produc mai bine de jumătate din producţia mondială, iar două treimi şi mai bine din comerţul internaţional este un comerţ captiv, ce se desfăşoară între filiale ale respectivelor multinaţionale, care au devenit principale vehicule ale globalizării economice şi politice, fiind entităţi care concentrează foarte multă putere. Adăugînd tot mai libera circulaţie a capitalurilor,

informaţiei, bunurilor şi persoanelor, în aceste condiţii, vechile abordări sunt caduce. Cine pe cine mai protejează, cînd elemente care altădată mergeau împreună, cum sunt statul, populaţia, teritoriul şi avuţia, acum evoluează separat?

La fel stau lucrurile şi în ce priveşte liberalismul opus dirijismului, în variantă keynesistă sau socialistă. E tot un fel de *coincidentia oppositorum*, pentru că nicăieri aproape nu mai găsim astfel de politici economice aplicate la modul absolut, ci regăsim mixturi ale diferitelor ingrediente de liberalism şi dirijism, de dorit cît mai inteligente şi cît mai bine adaptate fiecărei conjuncturi spaţio-temporale. „A treia cale" este regula, doar proporţiile diferă şi aici putem întîlni, de asemenea, o anumită ciclicitate. Cu toate acestea, noi continuăm să analizăm extremele, seduşi de un Smith, Hayek sau Keynes, fără să ţinem seama de realitate.

Altă sintagmă utilizată inadecvat, reducţionist, de către economiştii noştri cantitativişti, este cea de „capital uman", vorbindu-se chiar în termeni de „stocuri de capital uman" şi „capital social". În primul caz, ar fi vorba de un ansamblu de cunoştinţe, abilităţi şi capabilităţi umane utilizabile în procesul economic, dar este clar vorba despre o transformare a omului într-o formă de capital. De aceea e bine ca economiştii să nu uite că disciplina lor s-a desprins din filosofia socială şi să continue să înveţe filosofie, sociologie şi antropologie, pentru a nu mai produce astfel de barbarii reducţioniste la adresa fiinţei umane. Există o metodologie şi o epistemologie comună ştiinţelor sociale şi nu e cazul să ne ascundem în spatele unor nume ca J. Mincer,

Th. Schultz, G. Becker sau G. Stiegler, pentru a reinventa concepte şi noţiuni fără nici o legătură cu amintita metodologie. Toţi aceştia sunt autori de acum 30 de ani, cînd cantitativismul era predominant. Ulterior, un J. Rawls, A. Sen, M. Sandel, M. Waltzer, A. Mac Intyre, L. Dumont, P. Manent, R. Nozick, P. Bourdieu, C. Castoriadis, A. Touraine şi alţii vin cu abordări mult mai nuanţate (vezi şi lucrarea mea *Noua economie. Sfîrşitul certitudinilor,* Institutul European, Iaşi, 2001, cap. *Individualism* versus *holism în dezvoltarea economică*, p. 48-63).

În aceste condiţii, utilizarea sintagmei de „capital social", ca ansamblu al relaţiilor intra-societare valorificabile în procesul economic, devine redundantă, pentru că, întîmplător sau nu, societatea e formată tot din oameni, asta dacă nu ne referim la societatea animalelor omnivore sau la altele de acest tip. Sigur că societatea sau comunitatea umană este altceva decît suma indivizilor care o compun, dar nu poţi transforma şi acest ce societar tot într-o formă de capital, fără riscul de a fi tratat drept economicist reducţionist. Se merge pînă acolo cu zăpăceala încît se analizează chiar posibile „interferenţe între capitalul uman şi capitalul social", ceea ce pentru mine e deja prea mult.

Iar pînă la urmă se demonstrează o tautologie de toată frumuseţea, anume că, cu cît „stocul de capital uman" şi cel de „capital social" e mai mare, cu atît şi creşterea economică e mai mare. „Capitalul uman" este tratat ca un „factor" al creşterii, care trebuie desigur recompensat. Creşterea economică este un alt concept utilizat abuziv, uitîndu-se că reprezintă un fenomen pur

cantitativ, fiind vorba despre creşterea într-o perioadă de timp a unui indicator macroeconomic al producţiei, fără ca asta să implice neapărat şi automat o creştere reală a veniturilor, o îmbunătăţire a nivelului de trai sau a calităţii vieţii. Din păcate, lucrurile sunt ceva mai complexe.

Mai aflăm că şi educaţia şi migraţia au anumite efecte asupra „stocului de capital" şi alte tautologii. Ştiaţi, de pildă că există o legătură între educaţie, sănătate şi creşterea economică? Ba chiar şi inovaţia ar avea un rol. Aflăm, de asemenea, că măsura „capitalului uman" este inteligenţa şi alte lucruri şi mai minunate chiar, toate cunoscute, repet, de sute de ani, încă de la Smith, Malthus, Marx sau Schumpeter. Nu este nevoie să reinventăm roata.

4.9. De ce există bănci?

Mai către începuturile carierei mele didactice, aveam un curs de *Economie şi doctrine economice* cu studenţii din anul doi Filosofie, care mi-au şi rămas pînă azi în memorie ca cei mai buni studenţi pe care i-am avut. Printre ei şi Ştefan din Suceava, care, la tema despre finanţarea economiei şi după o foarte rapidă cugetare, mă întrerupe, declarînd că el nu înţelege de ce e nevoie de bănci... I-am răspuns condescendent şi foarte „ştiinţific". Ulterior, Ştefan a devenit jurnalist pe probleme economice, apoi a plecat să culeagă mere în Irlanda...

El a plecat, dar, de cîtăva vreme, îmi revine obsesiv întrebarea lui pe atunci naivă:

Totuşi, de ce e nevoie de bănci? De ce e nevoie de dobîndă sau camătă, interzisă explicit atît în *Biblie,* cît şi în *Coran?* Recunosc faptul că pot fi subiectiv, deoarece am contractat şi eu un împrumut, în franci elveţieni, sedus de dobînda mică, iar acum plătesc lunar serviciul datoriei cu 20 % mai mult decît ratele iniţiale. Cam mult, totuşi. Altfel, de unde atîtea sedii sfidător de luxoase, salarii mari şi fete frumoase? Diferenţa dintre dobînda activă şi cea pasivă este prea mare. Am avut, apropo, un depozit în euro la o altă bancă, am ridicat banii după circa 6 luni şi m-am trezit că primesc mai puţin decît am depus, deh, comisioane bancare...

Cum a rezistat omenirea atîţia ani, cînd şi creştinismul interzicea dobînda, fără acest instrument de extorcare a oamenilor? Cum de se descurcă atît de bine şi astăzi băncile islamice fără să practice acest „preţ al banului"? Sunt de acord că, dacă e o marfă, banul trebuie să aibă un preţ, iar toate încercările de neutralizare a monedei, teoretice sau practice (Walras, Lenin, socialiştii utopici), au eşuat. Dar asta nu înseamnă că banul poate produce valoare. Încă Aristotel condamna economia monetară, economia pusă sub semnul banului, numind-o *hrematistică* şi considerînd-o nedemnă, impură.

Sunt de acord şi cu faptul că trebuie să existe un sistem bancar, care să adune disponibilităţile din economie şi să le redistribuie celor care au mai multă iniţiativă şi spirit antreprenorial. Dar, de aici şi pînă la ce au făcut băncile în economia de cazino actuală, jucînd extrem de riscant şi pierzînd economiile noastre la bursă e cale lungă. Apoi, dacă tot se doreşte obiectivarea

şi consacrarea unui intermediar între nevoi şi resurse, cum ar fi sistemul bancar, atunci el trebuie controlat. E rolul băncii centrale, dar aceasta nu poate fi privată, ci trebuie să servească interesul general. Ea deţine şi monopolul emisiunii de monedă, deci cu atît mai mult nu poate fi privată.

Văd două soluţii aici: ori denaţionalizăm moneda, cum sugera Hayek, şi lăsăm mai multe monede să se concureze pe aceeaşi piaţă, în ideea că nu moneda rea o va alunga pe cea bună, potrivit „legii lui Gresham", ci invers; ori naţionalizăm moneda, şi atunci emisiunea monetară se face sub controlul puterii publice. Din păcate, ambele soluţii s-au dovedit neproductive: pe de o parte, legea lui Gresham şi-a dovedit valabilitatea, pe de altă parte, gestiunea statului asupra monedei nu s-a dovedit una lipsită de interese politice – cel mai rău lucru. Şi atunci, soluţia poate fi independenţa totală a băncii centrale, eventual încheierea unui contract anual cu Parlamentul, în care să fie negociate şi definite principalele obiective de politică monetară şi valutară. O soluţie mai bună pare să fie şi supranaţionalizarea monedei, formarea de blocuri monetar-valutare, cazul euro, dar nu cred în viabilitatea proiectului unei monede globale. Am auzit, în acest sens, că americanii pregătesc lansarea unei noi monede, *Amero*, care să reprezinte pactul lor cu Canada şi Mexicul.

Băncile trebuie să fie în slujba întreprinderilor, a clienţilor în general, şi nu invers. Nu se poate să arunci cu mii de miliarde de dolari din banii contribuabililor în bănci falimentate, ca să le salvezi. Ce să salvezi? Depunerile

clienţilor trebuiau salvate şi atît. Restul trebuia curăţat, altfel nu se obţine decît o prelungire a agoniei. Aşteptam soluţii cu adevărat reformatoare, pe măsura crizei, de la întîlnirea G-20. Din păcate, în afara creării unui fond de criză, din care să se mai alimenteze tot ruginitul F.M.I.., n-am văzut mare lucru. Bag seama că se doreşte perpetuarea sistemului actual, deşi acesta e falimentar. Iarăşi, o prelungire a agoniei. Nu mai suntem în lumea lui Bretton Woods, ce se aşteaptă? O adîncire a crizei economice? Şomaj, inflaţie, degringolada cursurilor...?

Vă daţi seama ce amploare vor căpăta mişcările de stînga. În Franţa, ele deja au trecut la acţiune. Formată din oameni tineri, intelectuali, lipsiţi de Dumnezeu şi de orice şef recunoscut aici pe pămînt, noua stîngă franceză a început cu sabotajele: betoane aşezate pe calea ferată, tăierea telecomunicaţiilor, virusarea calculatoarelor etc. Hugo Chavez deja a propus Washingtonului un nou model de societate, socialismul sud-american, în timp ce toate autocraţiile din Asia şi Orientul Mijlociu exultă. La ora actuală nu se ştie cine se simte mai bine: Fidel Castro sau capitalismul.

S-a tot spus că nu avem alternativă la capitalism, că istoria s-a sfîrşit etc. Iată că istoria se întoarce. Iar China, Rusia şi ţările islamice mi se pare că au cel puţin cîte o variantă-alternativă. Ne aşteaptă vremuri grele, iar în inima tuturor acestor desfăşurări se găseşte o invenţie încă plină de mister: moneda şi părintele său, sistemul bancar. Într-un articol celebru din 1937, R. Coase, fondatorul neoinstituţionalismului, se întreba aparent naiv: de ce există firme?

Păstrînd proporţiile, întrebările care astăzi se cuvin a fi puse sunt cele pe care le anticipa, aparent naiv, studentul meu: De ce există bănci? De ce există dobînzi?...

4.10. PĂSTRAȚI RESTUL, D-LE PREŞEDINTE!

În ultima vreme, în condiţii critice, universul economic e caracterizat de o creştere a complexităţii, incertitudinii şi instabilităţii. Noi factori intervin fluctuant, creşte diversitatea sistemelor economice, iar modelele decizionale şi comportamentele actorilor se schimbă. Dar complexitatea sistemului economic nu e totuna cu complicaţiile sale, care sunt aleatorii şi pot veni din zone neprofesioniste, cum este cea politică, bunăoară, atunci cînd un preşedinte incult dar hotărît îşi dă cu părerea în public despre sistemul bancar, cel educaţional, cel medical, cel judecătoresc, cel administrativ etc.

Sistemele complexe au mijloace de reglare complexe, la care dacă nu te pricepi e mai bine să taci, mai cu seamă cînd politica se face la televizor; dacă nu, astfel de intervenţii nu fac decît să ridice costurile reglării. Gestiunea monedei nu se face la televizor. Sistemele complexe au o logică de funcţionare şi de evoluţie diferite de cele simple, sunt mai dependente de comunicare, sunt caracterizate de foarte multă incertitudine, instabilitate, diversitate. Logica raţională caracteristică sistemelor simple nu merge aici, unde sunt prezente raţionalităţi multiple şi o ambiguitate dinamică a complementarităţilor şi conflictelor greu de înţeles pentru un marinar

puţin umblat la şcoală, dar obişnuit să dea cu tifla.

În domeniul financiar-monetar, extrem de sensibil, datul cu tifla costă. Ne costă. Mai ales într-o astfel de perioadă dificilă, a ataca public politica monetară a Băncii Naţionale e nu numai lipsit de orice reper deontologic, sau diplomatic, dar e un gest iresponsabil ce se poate lăsa cu urmări neprevăzute şi am văzut cum cursul leului s-a depreciat imediat. Preşedintele nu ştie că anticipările agenţilor economici pot da peste cap orice politică publică, Iar pentru ca anticipările investitorilor de care avem atîta nevoie să fie corecte este nevoie de încredere, discreţie, predictibilitate, profesionalism, continuitate şi mesaje pozitive. Încrederea se cucereşte cu greu şi este ceea ce a reuşit Banca Naţională, chiar în condiţiile contraperformanţelor guvernamentale şi ale economiei reale. Avem o monedă mult mai bună decît economia pe care o reprezintă. Or, treaba Băncii Naţionale este tocmai sănătatea monedei, reflectată prin puterea sa internă de cumpărare (inflaţie joasă) şi prin stabilitatea relativă a cursului de schimb. Iar Banca Naţională şi-a făcut treaba, şi asta în condiţii deosebit de ostile. Nu puteţi dinamita atîţia ani de eforturi de pe singura insulă de profesionalism din politica românească, chiar dacă sunteţi preşedinte. Mă bucur că guvernatorul Isărescu tace, tace şi face. Este una dintre acele tăceri monumentale care spun mult mai mult decît vorbele.

Creşterea şi ocuparea sunt treaba guvernului. Or, aici, graţie politicilor guvernamentale haotice din toţi aceşti ani, dependenţa de

exterior a economiei româneşti depăşeşte 90%. Suntem cu totul dependenţi de capitalul străin (cel autohton devenind insignifiant). De venirea lui depinde şi evoluţia Produsului Intern Brut, şi soldul balanţei de plăţi externe, şi chiar inflaţia şi stabilitatea cursului. Şi atunci, cum vii tu, preşedinte de ţară, şi dai astfel de semnale care nu fac decît să alunge investitorii şi să producă anticipări care ne pot afunda şi mai rău în criză?! Sunt zone, d-le preşedinte, în care e bine să te descalţi la intrare şi să-ţi pui lacăt la gură. Pentru că astfel de gafe aţi făcut şi în politica externă (a se vedea doar cele din relaţia cu Rusia), şi referitor la relaţia cu F.M.I., şi la Elenele dvs., şi la clienţii dvs. politici ş.a.m.d. Iar de suportat, consecinţele le suportăm noi, contribuabilii români, căci nu cunosc pe altcineva care să le suporte.

Ce economişti aveţi drept consilieri, d-le preşedinte, pentru că guvernul se vede că nu are nevoie de ei? De ce nu vă ocupaţi de dl. Boc, care dă impresia clară de rătăcit în post-tranziţie, sau de dl. Pogea, a cărui politică fiscală distruge tot ce mai mişcă prin economie, ca să dăm doar două exemple de orbeţi? Lumea investeşte masiv în educaţia specifică societăţii cunoaşterii, iar dvs. vă ocupaţi de tinichigii şi de ospătari.... Absenţa profesioniştilor din structurile executive într-o astfel de perioadă este fatală pentru România. Mai mult, atacarea lor, a celor care mai sunt, pe criterii politicianiste ne poate duce direct pe fundul gropii. Căci atît mai funcţionează în această ţară: bălăcăreala politică. Cineva îmi spunea deunăzi că simte o atmosferă asemănătoare celei din anii 1987. Toată clasa politică

este compromisă, este la un pas de implozie. Şi atunci să nu vă miraţi dacă va fi spulberată de o explozie socială cu consecinţe greu de întrevăzut.

Nu umiliţi întregi categorii profesionale: bancheri, profesori, medici, jurişti, funcţionari publici şi alţii, ridicîndu-vă în slavă politrucii. Aţi afirmat că ştiţi despre acte de corupţie în care foştii preşedinţi „nu se băgau". De ce nu-i deconspiraţi dvs., dacă-i ştiţi pe vinovaţi, în loc să-i luaţi apărarea d-lui Popoviciu? Dacă nu o faceţi, puteţi fi considerat la fel de vinovat ca şi ei. Aţi uitat ceva foarte important: aţi uitat măsura, d-le preşedinte. Aţi pierdut echilibrul, or, funcţia tocmai asta vă solicită în primul rînd.

V-am apreciat atunci cînd aţi scăpat ţara de dictatura perversă a lui Adrian Năstase şi probabil că, în acel moment, eraţi singurul capabil să o facă. Aţi spus multor lucruri pe nume cînd lumea avea nevoie de asta. Aveţi încă o cotă de popularitate ridicată, pentru că oamenii vă percep ca pe un om simplu, cum şi sunteţi. Dar un om simplu are înţelepciunea de a nu se băga acolo unde nu-i fierbe oala. Mai bine aţi proceda ca preşedintele Egiptului, Hosni Mubarak, care-şi începe ziua de muncă cu un telefon dat la banca centrală, pentru a-şi actualiza informaţiile privind economia. Învăţaţi să şi ascultaţi, d-le preşedinte. Dumneavoastră nu sunteţi trimis la Cotroceni pentru a vă certa cu toată lumea, cu sau fără bileţele roz, ci dimpotrivă. Iar consumaţia o achităm noi. Dumneavoastră păstraţi restul, d-le preşedinte.

4.11. ROMÂNIA MURIBUNDĂ ?

Criza noastră este, în primul rînd, una politică. Singur, discursul politic, oricît de elocvent ar fi, nu este suficient. Singură, politica nu poate să facă nimic. O întreagă pletoră de nătărăi carpato-danubiano-pontici percep politica drept un soi de hîrjoană permanentă, pe care nici copiii n-ar înţelege-o. În locul lor, avem nevoie de persoane competente şi instruite, cu cunoştinţe economice temeinice, cu caracter şi diplomaţie. Vedetismul politic comunicaţional nu face decît să blocheze economia şi întreaga societate.

Recentul raport al F.M.I.-ului remarca un lucru de-acum cunoscut, lăudînd sectorul bancar şi politica monetară a Băncii Naţionale, care dă dovadă de mult profesionalism şi seriozitate, reuşind să menţină o remarcabilă stabilitate a cursului de schimb şi continuarea procesului dezinflaţionist, deci o monedă sănătoasă, chiar dacă hrănită cu fonduri de împrumut, şi criticînd nenorocita politică bugetară, fiscală, a guvernului, ce are ca efect continua creştere a deficitului bugetar, a şomajului şi, mai ales, căderea abruptă a P.I.B.-ului, deci a creşterii economice.

Domnilor politicieni, aţi face mult bine ţării dacă v-aţi lua jucăriile şi aţi pleca acasă. Ştiu că mulţi nu aveţi o meserie, dar veţi putea trăi din ce-aţi adunat, sau puteţi urma nişte cursuri de calificare, ceva. Eventual, la Universitatea „Spiru Haret". Domnilor guvernanţi, în frunte cu bărbatul de stat Emil Boc şi cu farmazoana Elena Udrea, lăsaţi locul unor specialişti, unor

tehnocraţi neutri politic, cît încă se mai poate face ceva. Altminteri va fi prea tîrziu şi dezlănţuirea socială inevitabilă ce va urma vă va mătura ca pe nişte gunoaie.

L-am auzit pe ministrul muncii, nu ştiu cum îl cheamă, afirmînd că, de fapt, vinovaţi de criză nu sunt politicienii, ci specialiştii în finanţe. Este adevărat că aceştia din urmă, în primul rînd în Statele Unite, au fost de o lăcomie speculativă periculoasă, dar cine trebuia să le impună reguli, reglementări? Apoi, nu preşedintele Bush a lansat programul „O casă pentru fiecare american", Sistemul Federal de Rezerve scăzînd spectaculos rata directoare a dobînzii, iar băncile acordînd credite ipotecare cu nemiluita, fără să analizeze prea bine capacitatea de rambursare? Apoi, la noi nu s-a produs o criză financiară generată de astfel de comportamente speculative, pentru că nu aveam acele „produse financiare toxice", creditele neperformante erau în limite rezonabile, iar politica monetară şi controlul Băncii Naţionale – remarcabile. La noi, criza a fost de la început una economică, datorată politicilor structurale şi conjuncturale aberante desfăşurate de politicieni: ei ne-au vîndut resursele şi băncile, ei au aruncat cu bani electorali în toate babele, ei au făcut privatizări frauduloase, ei au cheltuit banii publici fără discernămînt, ei au sufocat fiscal economia, ei au fost portdrapelele corupţiei şi birocraţiei, ei au generat stufărişul legislativ găunos actual, ei dezvoltă zilnic o retorică scandaloasă şi suburbană, umplîndu-ne ecranele televizoarelor cu întreaga lor hidoşenie, începînd cu preşedintele şi terminînd cu consilierii locali incompatibili, care

ştiu că încalcă legea, dar rămîn concomitent şi consilieri, şi directori de agenţii, să mulgă cît mai mult, sub ochii închişi ai prefecţilor.

Apropo, domnule preşedinte, cum e posibil să afirmaţi public, şi încă la o oră de maximă audienţă, că România a devenit o ţară muribundă şi că, vezi Doamne, dvs. nu aţi mai vrea să guvernaţi o astfel de ţară. Niciodată un politician, chiar de pe o poziţie mai mică, nu trebuie să afirme aşa ceva, să dea astfel de mesaje cu iz mortuar. Noi toţi, d-le preşedinte, suntem muritori, dar ţara nu moare. Confundaţi ţara cu şleahta politică pe care o reprezentaţi şi care a muşcat adînc din trupul nostru, dar ţara e mai presus. Vă cred că nu o puteţi înţelege, dar cine răspunde pentru suferinţa oamenilor săi? Ştiu că nu ştiţi istorie, dar puteţi afla că ţara a trecut şi prin momente mai grele, generate de războaie, crize, regimuri politice criminale şi nu a murit. De pildă, în 1944, după atîţia ani de război, vistieria ţării era plină. Un popor şi o ţară pot fi furate, pot fi sărăcite, pot fi înfrînte, dar nu omorîte, d-le preşedinte.

Apoi, unde este demnitatea funcţiei dvs. (cu omul ne-am lămurit)? Ce faceţi acum? Plîngeţi la căpătîiul „bietei ţărişoare", cum o făceaţi, tot în direct, la căpătîiul lui „dragă Stolo"? Scutiţi-ne, lăsaţi-ne, doar nu s-au închis toate crîşmele prin Bucureşti. Apoi, ţara vă va da o pensie frumoasă şi o vilă de lux, gospodina Elena Udrea vă poate aproviziona cu prăjituri, hotărîtul domn Boc vă rămîne, oricum, ordonanţă, sinistrul domn Pogea vă poate ţine evidenţele, aşa că lăsaţi-ne, nu ne mai „salvaţi".

Ştiu că nu se mai poartă patriotismul

patruzecioptist, de fapt nu se mai poartă patriotismul în general, dar vă sugerez domnilor politicieni, să citiţi măcar cîteva pasaje din *Cîntarea României*, Alecu Russo. E atît de frumoasă această *Cîntarea cîntărilor* românească, încît cu greu poţi să nu tresari, să nu te înfiori. Eu găsesc extrem de tulburătoare şi de pilduitoare acele cuvinte. Cum de ele nu le dau fiori guvernanţilor? Sau ce-i mai poate înfiora pe ei? Nu, nu moare ţara, d-le Băsescu. Iar problema nu e că dvs. nu aţi mai vrea să-i fiţi preşedinte. Problema e dacă ea vă mai vrea...

4.12. OAMENI MICI

Oamenii mici sunt mici. Majoritatea nu se mulţumesc cu acest statut şi vor să ajungă oameni mari. O ambiţie nestăvilită îi mînă să ajungă şefi, să deţină putere. Îşi piaptănă părul pe spate, îşi pun pantofi cu talpă groasă, să pară cît de cît mai voinicei. Ambiţia e cu atît mai mare cu cît şi copilăria le-a fost mai nefericită şi-i face pe unii, cu timpul, paranoizi de-a dreptul. Sunt foarte multe exemple în istorie şi nu voi insista asupra lor, mă interesează aici tipologia respectivă, fenomenul ca atare, supracompensarea care se produce.

Oamenii mici au, de obicei, o mare putere de muncă şi chiar muncesc mult, în dorinţa subconştientă de a-şi trata astfel neastîmpărul interior, frustrarea care-i macină. De multe ori, îşi aleg partenere de viaţă mai înalte, parcă pentru a demonstra că nu sunt cu nimic mai prejos, deşi viaţa alături de ei e greu de suportat, pentru

că în intimitate sunt nişte mici tirani. Îi găsim frecvent în politică, în finanţe, în general în structurile de putere. Dacă profesional nu reuşesc, vor deveni cu atît mai dominatori în plan familial, sau domestic.

Oamenii mici sunt narcisişti, sunt pedanţi, petrec mult timp în faţa oglinzii, pînă să-i facă pe alţii să-i adore se autoadoră. De obicei nu au probleme cu coloana vertebrală, sîngele le ajunge mai repede la cap, de unde şi activismul lor sporit şi prelungit chiar la vîrste înaintate. Ambiţia şi concentrarea atenţiei pe ascensiunea în ierarhia socială îi scuteşte de obicei de alte angoase, frămîntări sau chiar boli. Ei ştiu ce vor şi îşi urmează perseverent calea. Nu se descurajează la primul eşec, sunt extrem de tenaci.

Oamenii mari cred că se folosesc uneori de oamenii mici şi-i propulsează în diverse funcţii, în scopuri de manipulare – eroare fatală: vor fi primii care vor fi îndepărtaţi. Alteori, experimentul reuşeşte şi omul mic este propulsat pentru a fi manipulat de toate taberele, care se tem de un conflict direct. Oamenii mici sunt foarte individualişti, egoişti, histrionici. Dacă ar mai fi crescut puţin, lumea ar fi arătat altfel. Gîndiţi-vă la un Stalin, de pildă, sau la Napoleon, la Churchill, Sarkozy, sau – de ce nu? – la un Ştefan cel Mare şi Sfînt, Ceauşescu, Iliescu şi alte glorii naţionale.

Oamenii mici simt mereu o nevoie de validare din partea celorlalţi. Atunci cînd n-o primesc, suprareacţionează şi se luptă pentru recunoaştere şi chiar pentru dominaţie. Stau, în general, prost din punct de vedere afectiv, prea ocupaţi de ei înşişi, nu mai au disponibilitatea şi

generozitatea necesare iubirii, sau devin posesivi şi geloşi. Pînă şi darurile lor au cel mai adesea motivaţia unui interes. Sunt materialişti, deci orizontul lor spiritual este îngust, cu toate astea îi vezi uneori prin biserici, veniţi să ceară ceea ce cred că li se cuvine.

Există şi oameni mici care şi-au asumat cu înţelepciune condiţia, sunt glumeţi şi de o bonomie cuceritoare, prietenia lor fiind foarte căutată. În general, există multe excepţii de la descrierea noastră, dar ceea ce ne-a interesat este regula. Ştiu că aceste lucruri nu sunt corecte politic, pentru că se poate induce o nuanţă de manipulare, că statisticienii spun că nu se susţin şi că ar fi vorba mai mult de un clişeu social, numit în psihologie „complexul lui Napoleon". Dar, deşi observaţiile mele se bazează şi pe intuiţie, acestea au în vedere natura umană, iar natura nu lucrează întîmplător. Cu alte cuvinte, oamenii mici nu sunt astfel în mod întîmplător.

Dar marea problemă o reprezintă oamenii mici de caracter. Am întîlnit multe inteligenţe, dar puţine caractere. Or, nedublată de caracter, inteligenţa poate fi extrem de periculoasă. Ştiu cîţiva pe care cu greu îi poţi numi oameni. Se spune că dacă, totuşi, ei există şi-i întîlnim, înseamnă că rezonează cu ceva existent în noi, ceva rău, altfel nu se explică apartenenţa la aceeaşi specie. Probabil că trebuie ajutaţi, dar ei se consideră cei mai buni. Şi totuşi ceva trebuie făcut, pentru că oamenii ăştia pur şi simplu ne împiedică evoluţia.

Mai mic decît omul mic de caracter e omul lipsit de caracter. Cu ăsta nu se mai poate face nimic şi trebuie să fugi cît mai departe.

Ăştia sunt reprezentanţi ai răului pe pământ, acaparatori şi ispititori. Nu poţi avea încredere în ei. Piramida socială s-a răsturnat cu vîrful în jos, iar la putere a ajuns o pletoră de astfel de specimene, care încalcă orice lege şi care au asigurat pînă acum sfîrşitul tuturor civilizaţiilor pe pământ. La ce să ne aşteptăm? „Cerul şi pământul vor trece, dar nici o literă din Lege nu va cădea", a spus Iisus. Oare cîţi oameni drepţi au mai rămas? Nu destui. Niciodată destui. Şi-atunci? „Un cer nou şi un pământ nou"?...

4.13. CAPITALA CULTURII TRĂDATE

Hrănindu-se din nostalgii mai vechi sau mai noi, unii visează ca Iaşi-ul să devină „Capitală europeană a culturii", şi asta cît mai repede posibil. Pogorît la Iaşi pentru a tăia panglici la inaugurarea unui centru de noapte pentru oamenii străzii, chestiune profund culturală, dl. ministru Toader Paleologu, copilul imatur al celebrului său tată, promite franc: pînă în 2020, nici o speranţă. Păi ce ne facem, nene, că unora li se termină mandatul mult mai devreme şi nu reuşesc să lase nimic bun în urmă, alţii spun că vine Apocalipsa după 2012 (nici n-ar fi de prea mare mirare), iar noi nu reuşim să arătăm europenilor cît suntem de culturali...

Dar, de fapt, ce să arătăm? Un teatru în veşnic şantier, a cărui conducere nici măcar cînd erau bani nu reuşea să-i cheltuiască, nemaivorbind de jalnica prestaţie a trupei; o filarmonică aflată în reparaţii de douăzeci de ani aproape şi nu se termină nimic, ea fiind pasată de-a lungul

timpului de la Consiliul Judeţean la Primărie şi retur, nemaivorbind de faptul că proprietar asupra clădirii e Biserica Catolică, iar acordurile de pian se armonizează intim cu zgomotul picamerelor ce sparg strada Cuza-vodă; o bijuterie ca Trei Ierarhii lăsată sub schele tot de aproape douăzeci de ani, un Palat al Culturii ce se repară din 1977 (!!), iar acum e închis, nemaivorbind de „masacrul" arheologic, cultural realizat în zonă de proiectul Palas, şi el blocat; cu un Teatru pentru copii în care pereţii sunt înnegriţi pînă şi în biroul directorului şi nici poveste de vreo reparaţie; cu zeci de alte monumente istorice mai mici aflate într-o fază incredibilă de degradare, cu chiciuri arhitectonice şi urbanistice de te ia cu fiori pe şira spinării, ce să arătăm?

În 1998, Sibiul era un loc în care nu se întîmpla aproape nimic, îmi amintesc că aveau un singur album în librării, şi ăla necăjit. Uitaţivă unde a ajuns Sibiul în zece ani. Am vizitat recent Avignonul. Este un oraş încremenit în medievalism, unde spiritul locului, cultura sa vorbesc prin orice piatră atent îngrijită, iar manifestările se ţin lanţ, nu doar celebrul festival de teatru. Am fost la Weimar, cînd se pregătea să devină oraş european al culturii. Ei bine, în tot centrul istoric, se scotea asfaltul şi se punea, manual, piatră cubică, pentru a reface atmosfera de altădată, se renovau teatrul, casa lui Goethe şi mai tot ce era relevant, inclusiv nişte grajduri ce aparţinuseră nu ştiu cărui principe, iar acum, găzduiau expoziţii de pictură, sculptură şi concerte rock şi de muzică psihedelică. Sunt doar trei exemple, în care autorităţile s-au implicat de toată isprava, în timp ce la noi vezi mai curînd

gesturi de impostură culturală şi multe gropi, în ţeste, pe străzi, pe trotuare, în bugete etc. Şi atunci, pe ce ne bazăm în pretenţiile noastre? Avem şi un eurodeputat care a primit sarcină expresă să aducă Iaşiului statutul mult rîvnit. Va veni cum a plecat. Mai bine trimiteam un specialist să vadă cum se prezintă acum Istanbulul, deşi încărcătura istorică şi forţa economică fac să pălească orice comparaţie. Dar pentru aşa ceva nu avem bani.

Apoi, pentru a fi oraş cultural european, îţi trebuie nişte căi de acces cît de cît civilizate, o infrastructură de transport, care va să zică. Or, aeroportul nostru e o ruşine pe obrazul tuturor autorităţilor, iar ca să vii cu trenul în condiţii mizere îţi ia cam tot atîta timp ca şi pe vremea lui Carol I. Nu mai vorbesc de infrastructura rutieră care leagă Iaşiul de mănăstiri din preajmă (Bîrnova, Dobrovăţ ş.a). O paragină sunt şi drumurile, şi mănăstirile.

Ne-am bătut joc ani întregi şi de centrele culturale străine, plimbîndu-le prin diverse locaţii, clădirea televiziunii o cere Biserica, fostul hotel al Primăriei l-a luat tot Biserica, din cimitirul evreiesc se fură oase şi e tot o paragină, începînd cu portalul de la stradă, portalul de la Sfîntul Spiridon de asemenea, casele memoriale nu le mai vizitează nimeni, majoritatea statuilor oraşului sunt nefericit alese şi mai nefericit plasate, spitalele Iaşiului au devenit adevărate focare de infecţie, ca şi Bahluiul, rîuleţul care ne traversează oraşul şi pe care aşteptăm ca dl. Cîrlan să-l facă navigabil, cum a promis, ş.a.m.d.

În plus, pentru a fi oraş cultural european, ne trebuie nu doar un patrimoniu

deosebit, tradiţie şi infrastructură civilizaţională, o întreagă regenerare urbană, ne trebuie şi o suită de manifestări culturale şi artistice de anvergură, recunoscute la nivel european şi care să se înscrie în fluxul intens de schimburi de valori culturale, deschis spre toate azimuturile: ne-ar trebui un festival serios de teatru, unul de film, cîteva muzicale de tradiţie, o universitate de top, manifestări ştiinţifice, literare, tîrguri, expoziţii etc. Nu putem să intrăm în concertul acestor oraşe de elită culturală doar cu festivalul berii, cu tîrgul de oale, cu chiciul care au devenit „Sărbătorile Iaşiului" ce însoţesc hramul cuvioasei Parascheva, sau cu nu ştiu ce formaţii plătite de Primărie să ne spargă timpanele în faţa Palatului.

Nu în ultimul rînd, avem nevoie de un lobby foarte puternic la Bruxelles, or, mă tem că pentru asta ne trebuie un primar care să cunoască măcar o limbă străină, parlamentari şi europarlamentari care să înţeleagă fenomenul cultural, legături trainice cu românii din diaspora, ambasadori culturali, proiecte concrete şi bine făcute, dar mai ales bine promovate, pe toate căile posibil, oficiale şi neoficiale: organizaţii, înfrăţiri, personalităţi şi multe, multe altele. Am urmărit manifestările culturale organizate sub egida „Iaşi – 600": au fost mai curînd decepţionante. În atare condiţii, eu cred că am putea, cel mult, să rîvnim la titlul, neoficial dar meritat, de „Capitală a culturii trădate", sau de „Capitală a imposturii culturale", titlu pe care să ni-l acordăm singuri, cu proxima ocazie, de preferat în campanie electorală. Ar fi mult mai aproape de realitate.

4.14. ORAŞ AL INSPIRAȚIEI

Strategia de dezvoltare a Iaşiului, orizont 2020, e prea generală şi lipsită de concreteţe. Ea trebuia axată mai mult pe analiza sectorului public local, care se află în gestiunea directă a Primăriei şi unde pierderile si datoriile depăşesc 1000 de miliarde de lei (CET, RATP). Strategia trebuia desfăşurată pe programe sectoriale, iar acestea pe proiecte, cu recomandarea priorităţilor, cu determinarea necesarului de investiţii, reparaţii, cheltuieli curente pe fiecare domeniu în parte şi cu identificarea surselor şi resurselor de finanţare pentru fiecare obiectiv, cu stabilirea de montaje financiare adecvate etc. De asemenea, trebuiau stabilite termene şi trecut de mult la construcţia şi promovarea de proiecte. Vehiculul principal al creşterii trebuiau să fie investiţiile, iar aici era nevoie de preluat cele existente, de adăugat altele, de reconsiderat priorităţile şi de respectat programele stabilite, cu responsabilităţi clare în acest sens.

În ce priveşte reabilitarea serviciilor cu pierderi, eu cred că se impun măsuri ca:

- reducerea costurilor, inclusiv a celor de personal;
- practicarea de preţuri reale, care să acopere costurile şi să fie suportabile social;
- acordarea de către Primărie a subvenţiilor restante încă din 1999;
- efectuarea de investiţii de modernizare specifice;
- o politică adecvată faţă de concurenţă.

Apoi, nu mai trebuie modificată destinaţia sumelor din împrumutul Dexia, iar acesta

trebuie întrerupt, cum s-a promis, prin lansarea de bonduri municipale şi atragerea de fonduri nerambursabile pentru obiectivele finanţate din împrumut şi nu numai. Pe măsură ce intră fonduri nerambursabile, din fondurile structurale şi cel de coeziune al Uniunii Europene, se va vedea că nu mai e necesară creşterea impozitelor şi taxelor locale de la populaţie, acestea putînd fi chiar anulate.

Primăria nu se ocupă de lărgirea bandei Internet pentru utilizatorii din Iaşi, cum propun realizatorii studiului, alături de multe alte obiective ce revin pieţei. În replică, nu ni se spune nimic despre dezvoltarea urbanistică a Iaşi-ului, în afară de faptul că trebuie vopsite faţadele, nimic despre clarificarea şi valorificarea patrimoniului de uz şi de interes local, public şi privat al statului, care pretutindeni în lume aduce bani grei oraşelor mari.

În schimb, ni se propune un *brand* al Iaşului de-a dreptul inept, aproape ca acel *Fabulous spirit* naţional. Ar fi vorba în cazul nostru despre un „Oraş al inspiraţiei" (mai şi expiraţi, domnilor, că acumulaţi toxine într-un oraş de 350000 de locuitori în care există un singur parc, mai şi transpiraţi, că avem nevoie de muncă). Păi dacă suntem atît de inspiraţi, de ce nu am accesat pînă acum, în 20 ani, nici un program european? De ce nu au fost inspiraţi specialiştii olandezi să ne recomande măsuri pentru un buget bine structurat, care să susţină în primul rînd activităţile clasic bugetare, cum ar fi învăţămîntul, cultura şi sănătatea, aflate în criză cronică de fonduri, şi de ce nu externalizăm serviciile economice ale Primăriei, ce pot fi organizate ca centre de profit independente şi degre-

va astfel bugetul?

Ne-am pricopsit astfel cu încă un studiu, plătit cu bani grei (250000 de euro), despre care s-a făcut puţină tevatură în campania electorală, probabil asta i-a fost şi menirea, după care va lua loc la prăfuit pe rafturile Primăriei, alături de alte studii pe cît de costisitoare, pe atît de inutile. Cel mai bun lucru din acest studiu sunt pozele, şi astea le păstrează, nu-i aşa ?, orice domnişoară de pension.

În rest, nu sesizez cu sprijinul acestei strategii o perspectivă de dezvoltare şi armonizare urbanistică pe termen lung, care să ducă Iaşi-ul între marile oraşe ale Europei, cu vocaţie de centru cultural european, centru de pelerinaj, centru de excelenţă tehnologică, cu efecte de antrenare spre est, fiind cel mai estic mare oraş din Europa. În aceste condiţii, ale lipsei unui aeroport ca lumea, ale absenţei unui spirit antreprenorial veritabil, a oricărei politici de facilităţi fiscale, patrimoniale, comerciale, bancare, ale nevalorificării elementelor de atractivitate pentru marele capital pe care le avem şi pe care le voi dezvolta altădată, în lipsa marilor proiecte de infrastructură (necesarele pasarele spre Tătăraşi şi spre Dacia, amenajarea rîului Bahlui ş.a. au fost abandonate), absenţa, în general, a politicilor publice permisive şi a pieţelor funcţionale, în lipsa politicilor de combatere a sărăciei, regiunea noastră fiind cunoscută ca pol european al acesteia, de ajutoare şi construcţii sociale, probabil că periferizarea şi kitschizarea oraşului vor continua încă ani buni, pentru că nici nu se întrevăd acei manageri capabili să scoată oraşul din impas.

V. SĂMÎNȚA DEVENIRII

Iubiți adevărul şi pacea
(Zaharia – 8.19)

Ne aflăm la începutul unei perioade de răscruce în istoria omenirii: începe, şi nu e vorba doar de un prognostic astrologic, mult pomenita *Eră a Vărsătorului*, perioadă ce va produce o mutaţie majoră de conştiinţă. Vor apărea şi se vor impune noi relaţii economice, politice, soci-ale şi culturale, noi descoperiri ştiinţifice şi mu-taţii religioase, care vor da naştere practic unei noi civilizaţii, diferită de tot ceea ce lumea a cunoscut pînă acum, o civilizaţie de o natură profund spirituală, în care omenirea îşi va redobîndi unitatea pierdută cîndva, *in illo tempore*.

În lumea noastră pătrund energii şi forţe noi, rezultate din precesia echinocţiilor, adică din deplasarea sistemului nostru solar în raport cu constelaţiile zodiacale cunoscute, soarele intrînd în aliniere, la fiecare 2150 de ani, cu o altă constelaţie, de data aceasta cea a Vărsătorului. Un ciclu complet, o „trecere în revistă" a tuturor celor 12 constelaţii ar aduna 26000 de ani, durata „Marelui An" al lui Platon sau Pitagora, cunoscut – de altfel – în toate civilizaţiile antice.

Am fost pînă acum în *Era Peştilor*. Iisus a apărut la începutul său, vezi numeroasele simboluri prezente mai ales în creştinismul primitiv (semnul primilor creştini, mitra papală care are forma unei guri de peşte) şi numeroasele referinţe din *Evangheliі* („pescuire minunată", „pescari de oameni", „înmulţirea peştilor" şi multe altele). Energiile primite în zodia Peştilor ne-au conferit anumite calităţi, ceea ce ne-a permis clădirea unei civilizaţii remarcabile, depăşirea stadiului de gloată şi emanciparea indivizilor, mult idealism şi devotament, dar şi defecte ce au împărţit lumea în mod periculos, atît din punct de vedere politic, cît şi economic şi mai ales din punct de vedere religios.

Noile energii sunt sintetice, încercînd să ne adune şi nu să ne despartă. Pe măsură ce puterea lor va creşte, ele vor conduce la unificare, lucru cunoscut şi aflat în pragătire în mai multe cercuri, unele încercînd să profite de el într-un mod retrograd. Din fericire, nu suntem singuri pe acest parcurs, acolo sus cineva veghind ca adevăratele tendinţe să nu fie deformate, ci să se manifeste liber şi autentic. Apoi, sunt spirite luminoase chiar aici pe pămînt, în toate domeniile, care înţeleg sensul acestor evoluţii legice şi le urmează, spre beneficiul comun al rasei umane.

Dacă privim puţin în urmă, putem vedea cum, în mod aproape miraculos, războiul rece s-a sfîrşit, multe popoare s-au eliberat de sub totalitarism, Germania s-a reunit, China se transformă, un duh al libertăţii trece pe pămînt. Sigur, au apărut noi forme de totalitarism, mai ales economic, dar se speră că, încet-încet, ele

diminuează, tot mai mulţi oameni avînd acces la educaţie, la cunoaştere, la bunăstare şi la o viaţă mai dreaptă. Trebuie să înţelegem că omenirea reprezintă un tot, aşa cum unul este Dumnezeu.

Actualmente o treime din omenire, cea mai avansată, consumă trei sferturi din hrana mondială şi deţine 83% din toate celelalte resurse, în timp ce două treimi, cele mai sărace, consumă sau deţin diferenţa. Peste un miliard de persoane trăiesc într-o sărăcie absolută (cu mai puţin de o sută de dolari pe an), iar jumătate din acestea nu au absolut nimic, trăind în condiţii mizerabile sau murind de foame. La fiecare 24 de secunde, un copil moare de inaniţie, în timp ce altora le putrezeşte mîncarea în cămară... Cum de nu vedem acest masacru, cum de toate acestea nu ne dau de gîndit? Dacă l-am recunoaşte pe Dumnezeu în aproapele nostru, s-ar mai întîmpla astfel de orori?

Nu poate exista pace fără o mai corectă repartiţie a resurselor, iar alegerea ne aparţine. Dacă nu corectăm distribuţia, dacă nu renunţăm la lăcomie şi egoism, diferenţele foarte mari dintre nivelurile de viaţă ale diferitelor comunităţi vor duce la acumularea de tensiuni ce pot exploda într-un război pustiitor. Umflată ca un balon de săpun, sfera monetar-financiară, numită peiorativ „economie virtuală", poate oricînd exploda într-un crah de proporţii inevitabil globale şi ruinătoare. El poate pleca din America sau din Asia, ca în 1996, dată fiind creşterea necontrolată a acestor economii, dar de data aceasta va putea atinge chiar bursele din Londra, Frankfurt sau New York. După atîta febră speculativă, lucrurile trebuie să se reaşeze

cumva.

Mercantilismul dominant, egoismul feroce, „lăcomia debordantă" şi materialismul excesiv exercită încă o atracţie nefastă asupra oamenilor. Dar ele sunt sursa tuturor relelor şi ne pot duce în pragul distrugerii. De aceea, priorităţile guvernelor şi ale organismelor internaţionale, mai mult sau mai puţin oficiale, trebuie să se schimbe în sensul asigurării unei dezvoltări echilibrate şi durabile. Printre drepturile fundamentale ale omului figurează în primul rînd dreptul la hrană, la o locuinţă, la sănătate şi educaţie. Cînd actuala „economie de cazino" se va prăbuşi, omenirea va începe să-şi recunoască unitatea, deci necesitatea cooperării şi întrajutorării.

Mai periculos însă decît totalitarismul politic şi cel economic este totalitarismul sau fundamentalismul religios, intolerant, şi acesta se vede în mai toate religiile. El însă se va discredita singur, iar în urma sa va răsări cu necesitate o nouă libertate şi o nouă responsabilitate, a tuturor pentru toţi. Nevoile aproapelui trebuie să devină măsura faptelor noastre. Aceasta nu înseamnă apariţia unei noi religii, ci trăirea de către fiecare, în inima sa, a adevărului propriei religii. Căci toate duc la acelaşi Adevăr. El este în noi şi e nemuritor. Nu trebuie decît să-l aflăm, identificîndu-ne cu sinele nostru profund, şi nu cu vehiculele sale. Respectul de sine este sămînţa devenirii noastre.

5.1. FIZICA NEMURIRII

Mai mulţi autori încearcă în ultima vreme, de pe poziţii diferite, e adevărat, o reconciliere a ştiinţei cu religia, acreditînd ideea că, în profunzime, ele slujesc, în moduri diferite, acelaşi adevăr. Spre pildă, cartea cu titlul de mai sus, aparţinînd fizicianului american Frank J. Tipler, specialist în domeniul relativităţii globale generalizate, ramură creată cu aproximativ 40 de ani în urmă de către Roger Penrose şi Stephen Hawking (Editura Tehnică, Bucureşti, 2008), proclamă nici mai mult nici mai puţin decît unificarea ştiinţei cu religia, făcînd din teologie o ramură a fizicii. Demonstraţia este foarte serioasă, foarte ştiinţifică şi conduce la ideea că „fizicienii pot deduce prin calcul existenţa lui Dumnezeu, precum şi inerenţa învierii morţilor către o viaţă veşnică". Deci fizica, cu legile ei, aşa cum sunt ele înţelese în prezent, vine să acrediteze adevărul teologiei iudeo-creştine.

Cum universul vizibil şi-a început existenţa cu 20 de miliarde de ani în urmă, înseamnă că el este o sferă cu un diametru de 20 de miliarde de ani lumină. Sfera va creşte pe măsură ce universul se va dilata. Cu alte cuvinte, porţiunea de spaţiu-timp ce poate fi observată de pe pămînt este mai mult decît minoră în raport cu ceea ce va deveni universul nostru peste încă 100 de miliarde de ani, să spunem, deşi încă nu e clar cum va evolua el. Spre pildă, astrofizicianul britanic John Barrow susţine că această evoluţie va fi una haotică, adică impredictibilă. Această evoluţie de tip haotic reprezintă un numitor comun în multe dintre teoriile recente. Ea permite

fiinţelor inteligente să manipuleze asiduu mişcarea materiei.

Oricum, viaţa inteligentă reprezintă o certitudine ce nu poate fi ignorată de nici un calcul de evoluţie. Dar viitorul său este imprevizibil. Deci fiinţele inteligente vor adăuga un haos în plus la cel din ecuaţiile lui Einstein. Interesant este însă că acest lucru nu este adevărat şi că, după cum consideră autorul, cele două surse de haos se anulează reciproc. „Ceea ce se întîmplă este că viaţa inteligentă, pentru a supravieţui, trebuie să utilizeze haosul în sensul legilor fizicii, pentru a forţa evoluţia universului către un număr extrem de restrîns de posibile deveniri" (p. 11). Pentru aceasta este nevoie de biologie, traducînd conceptele sale fundamentale în limbajul fizicii.

Astfel, omul este privit ca o maşină de un soi special, iar sufletul său ca un program rulat de un calculator numit creier. Cu toate acestea, omul, scrie Tipler, are şi în această viziune un liber arbitru, o viaţă după moarte într-un paradis descris de toate marile religii, iar viaţa reprezintă cauza ultimă a existenţei universului însuşi. Aceste idei au apărut abia acum pentru că tehnicile matematice de analiză a structurii globale a universului s-au dezvoltat abia în ultimii 25 de ani, demonstrînd că nu există nici o distincţie fundamentală între trecut, prezent şi viitor, acesta din urmă fiind la fel de real ca primele două.

Aşa cum arăta laureatul Nobel pentru fizică Stefen Weinberg: „greşeala noastră nu este că luăm prea în serios teoriile noastre, ci că nu le luăm prea în serios. Este greu să înţelegem

întotdeauna că aceste numere şi ecuaţii cu care ne jucăm la birou au legătură cu lumea reală" (p.13). De aceea, trebuie luate foarte în serios atît calculele privind trecutul îndepărtat al universului, cît şi cele privind viitorul, apropiat sau îndepărtat. Tipler consideră că teologii au ignorat, în mod surprinzător pentru el, „viitorul fundamental al cosmosului", ceea ce nu mi se pare deloc adevărat şi că disciplina centrală a religiilor ar trebui să fie eshatologia, care se ocupă cu „studiul lucrurilor de pe urmă", sau cum va arăta viaţa de dincolo. Problema centrală a oricărei teorii privind învierea morţilor pare să fie stabilirea identităţii dintre persoana originală şi cea înviată, crede autorul, şi ne furnizează pilda lui Toma d'Aquino privind învierea canibalilor şi a celor mîncaţi de ei.

Oamenii de ştiinţă au învăţat că multe teorii vechi şi uitate trebuie la un moment dat reamintite şi reconsiderate. Aşa s-a întîmplat, de pildă, cu teoria heliocentrică. Autorul consideră că a venit timpul ca oamenii de ştiinţă să reconsidere ipoteza existenţei lui Dumnezeu, teoria „punctului Omega", despre care Tipler a scris o lucrare anterioară împreună cu John Barrow, nemaifiind satisfăcătoare, că e momentul ca teologia să fie „absorbită" de fizică, iar Raiul să devină la fel de real cum este un electron.

Fizica nemuririi reprezintă o descriere a teoriei „punctului Omega", o teorie fizică testabilă ce reprezintă practic un alt nume pentru Dumnezeu, care ne va învia într-o zi pentru a trăi veşnic într-un paradis asemănător celui iudeo-creştin. Concepte teologice consacrate, cum ar fi: rai, învierea morţilor, omnipotent,

omniscient, omniprezent ş. a. devin în lucrare concepte fizice, intrînd în calcule raţionale. Ceea ce încearcă să descrie autorul este nici mai mult nici mai puţin decît „mecanismul fizic al învierii universului" şi a fiecăruia dintre noi, îndemnîndu-i pe cei care se tem de moarte să stea liniştiţi căci fizica lucrează pentru ei.

Vă mărturisesc faptul că mai întîi am avut mari îndoieli că autorul e serios. Apoi, citind cartea, m-am întrebat : „În fond, de ce nu?".

Ştiinţa a ignorat pînă acum realitatea că „aproape tot spaţiul şi timpul aparţin viitorului", or, ştiinţa trebuie să studieze realitatea, deci mai cu seamă evoluţia viitoare a universului. Problema e că ecuaţiile lui Einstein, pe care fizicienii ce se ocupă de cosmologie le folosesc, sunt „maximal haotice" şi pentru a explica ceva au nevoie de nişte ipoteze suplimentare. Cea mai importantă dintre ele a fost propusă de către fizicienii americani J.B.S. Haldane, John Bernal, Paul Dirac şi Freeman Dyson şi susţine că universul şi viaţa sunt veşnice. „Haosul însuşi face plauzibilă această ipoteză", care elimină un număr mare de enigme. Astfel, fizica invadează teologia, în încercarea de a înţelege natura ultimă a realităţii.

Autorii amintiţi susţin, mai mult decît curajos, că fizica poate să-l „afle" pe Dumnezeu. Dacă nu a făcut-o pînă acum este pentru că nu a privit universul la o scară suficient de mare, iar „ipoteza Dumnezeu" a fost mai curînd negată de ştiinţă. În cel mai bun caz, Dumnezeu a fost înţeles ca *o* fiinţă, cînd, de fapt, El este Fiinţa, realitatea ultimă, personală, potrivit tradiţiei iudeo-creştine. El nu este separat de lumea

noastră, nu este un „Alt-Cineva", ci e viu şi continuu lucrător în creaţie, în noi şi cu noi, din dragoste nesfîrşită. Asta face ca El să poată fi descoperit pe cale ştiinţifică. Cum spunea Sf. Apostol Pavel, „însuşirile lui nevăzute, puterea Lui veşnică şi dumnezeirea Lui se văd de la facerea lumii, cînd te uiţi atent la lucrurile făcute de El" (*Romani* – 1.20).

Mesajul fundamental al creştinismului ar consta în eshatologia sa, în studiul viitorului ultim. Iisus Hristos este stăpînul împărăţiei viitoare a lui Dumnezeu şi esenţa acesteia. Dumnezeu însuşi se află într-un proces de devenire. Această viziune era deja prezentă în iudaismul timpuriu. În *Cartea Exodului* se relatează răspunsul dat de Dumnezeu lui Moise din rugul aprins: „EU SUNT CEL CE SUNT", „EHYEH ASHER EHYEH" în originalul ebraic. Acesta din urmă însă, susţine Frank Tipler, în *Fizica nemuririi*, se traduce corect la viitor, adică „EU VOI FI CEL CE VOI FI". Deci Dumnezeul lui Moise ar trebui înţeles ca un Dumnezeu final, un Dumnezeu al sfîrşitului timpului, o Realitate Personală Ultimă.

Multă vreme, ştiinţa s-a considerat separată de religie. Spre exemplu, Martin Luther îl numea pe Copernic drept „un nebun care doreşte să răstoarne întreaga ştiinţă a astronomiei", iar în 1981 Consiliul Academiei Naţionale de Ştiinţe a S.U.A. a decretat că „Religia şi ştiinţa sunt pentru gîndirea umană teritorii separate şi reciproc exclusive a căror prezentare în acelaşi context conduce la neînţelegeri atît a teoriei ştiinţifice, cît şi a credinţei religioase". În schimb, ideea integrării dintre ştiinţă şi religie a fost

acceptată de toţi marii teologi, cum sunt Sf. Pavel, Origen, Augustin şi d'Aquino. Mai mult, în ultimii 30 de ani, fizicieni-matematicieni ca Penrose şi Hawking au dezvoltat instrumente de analiză ştiinţifică a acestei Realităţi infinite, astfel încît fizica nu se mai limitează la finitudine, ea se ocupă de infinit, de veşnicia universului, de pildă.

Numai o credinţă cu adevărat universală poate fi o credinţă adevărată. Şi dintre teologi mulţi doresc să-şi păstreze teritoriul protejat în faţa avansurilor ştiinţei, iar dintre filosofi, însuşi Kant declara ştiinţa ca fiind incapabilă să rezolve cele trei probleme fundamentale ale metafizicii: Dumnezeu, libertatea şi nemurirea. Deci, după Kant fizica, ştiinţa în general, nu va fi niciodată capabilă să ne spună dacă există Dumnezeu, dacă avem liber arbitru şi dacă viaţa este veşnică.

Totuşi, Miguel de Unamuno, în *Sensul tragic al existenţei*, arăta că suportul întregii religii este foamea de nemurire. Natura umană îşi doreşte cu disperare nemurirea, în vreme ce raţiunea bagă beţe în roate, pretinzînd că aceasta nu e posibilă. Frank Tipler consideră că divorţul dintre religie şi ştiinţă e pe sfîrşite, iar cartea sa, ca şi teoria „punctului Omega" aduc o contribuţie substanţială în acest sens. Răspunzînd afirmativ la problema existenţei lui Dumnezeu şi la cea a nemuririi, ştiinţa preia pînă la urmă ceea ce pînă acum reprezenta proprietatea centrală a teologiei. Iar dacă teologii vor încerca în continuare să separe ştiinţa de religie, ei vor afecta grav religia însăşi.

Evoluţioniştii secolului al XX-lea se arătau şi ei convinşi de existenţa unei forţe

cosmice nefizice care ghidează evoluţia, fie că o numeau „aristogeneză" (Henry Osborn), „elan vital" (Henri Bergson) sau „energie radială" (Pierre Teilhard de Chardin). Numai că nu-i spuneau Dumnezeu. Wolfhart Pannenberg vorbea despre un „prealabil cîmp fizic universal nedescoperit" care este sursa întregii vieţi şi care poate fi identificat cu Sfîntul Duh. Şi Tipler consideră că funcţia de undă universală este un cîmp universal personal avînd aceleaşi trăsături.

Se pare că universul se află într-un stadiu destul de timpuriu al istoriei sale. Ponderea aparţine viitorului, iar noi putem studia această realitate viitoare, mai ales starea sa finală, în măsura în care ea lasă o amprentă asupra prezentului. Tipler propune un fundament fizic pentru acest studiu al viitorului ultim, presupunînd că universul trebuie să fie capabil să susţină viaţa la infinit. Acesta este un postulat frumos, iar un postulat frumos e mult mai probabil să fie corect decît unul urît. El poate fi adoptat cel puţin ca ipoteză de lucru. Mai mult, este posibil ca viaţa să existe şi să se extindă dincolo de pămînt şi să cuprindă întregul univers.

Primul fizician care a pledat pentru postulatul vieţii veşnice a fost laureatul Nobel Paul Dirac. Speranţa sa e ca într-o zi acest lucru să devină observabil în mod direct. Dar consecinţa cu adevărat fascinantă a ipotezei vieţii veşnice e că trebuie să existe o Persoană omniscientă, omnipotentă, omniprezentă, concomitent transcendentă şi imanentă universului fizic. Fizica indică faptul că, în viitorul ultim, această persoană trebuie să aibă o structură punctiformă, de aceea a şi fost numită de către John Barrow şi Frank

Tipler „punctul Omega", în lucrarea cu acelaşi titlu.

Este acesta Dumnezeu? Existenţa îl admite cu necesitate. „Punctul Omega" este Fiinţa însăşi, iar timpul Fiinţei este viitorul. Ea are toate însuşirile divine cunoscute şi nu poate fi decît Dumnezeu, deoarece nu poate exista mai multă fiinţă decît Fiinţa însăşi. Existenţa sa este compatibilă cu liberul arbitru omenesc, ipoteză demonstrabilă, crede Tipler, în cadrul cosmologiei cuantice. „Acest nedeterminism fizic poate să apară doar în contextul gravitaţiei cuantice şi deci este complet diferit de «nedeterminismul» asociat principiului de nedeterminare al lui Heisenberg" (*Fizica nemuririi*, Editura Tehnică, Bucureşti, 2008, p. 16). Noul tip de nedeterminism fizic a fost descoperit la începutul anilor 1980 ca o consecinţă a Teoremei incompletitudinii a lui Godel.

Universul este generat prin decizia liberă a lui Dumnezeu, care însă nu este, cum credeau gnosticii, separat de lume. Dumnezeu este în lume, pretudindeni, viu şi lucrător, este cu noi, este alături de noi, este în noi, tot timpul. De ce nu realizăm asta? Ar fi suficient pentru a ne asigura fericirea. „Punctul Omega" are puterea fizică de a-i învia pe toţi cei care au trăit vreodată şi de a le oferi viaţa veşnică. De ce face El asta? Pentru că ne iubeşte, deci din „bunătate personală şi clemenţă gratuită pentru om", cum arăta Karl Rahner. Mecanismul fizic al învierii individuale constă – afirmă Tipler – în emularea persoanelor decedate în calculatoarele viitorului îndepărtat. Aşadar, fiecare dintre noi va trăi din nou „într-un Cer nou şi un Pământ nou".

Spre deosebire de greci, care credeau doar în nemurirea sufletului, tradiţia iudeo-creştină şi islamică îşi manifestă şi credinţa în învierea şi îndumnezeirea trupului, foarte aproape şi de ceea ce se crede în daoism şi hinduism. Expresia Sfîntului Pavel, de „trup spiritual", descrie bine modul cum vede fizica învierea trupului, adică simultan materială şi imaterială, foarte asemănătoare cu învierea lui Iisus, descrisă în Evanghelia după Luca. „Viaţa morţilor înviaţi va fi de o calitate net superioară decît cea trăită realmente de oricine în prezent sau în trecut; iubirea lui Dumnezeu faţă de noi ne asigură de acest lucru. Cu toate acestea, natura exactă a acestei vieţi depinde de faptul dacă «Punctul Omega» alege să suspende finitudinea noastră înnăscută. Dacă da , atunci viaţa înviată poate fi o viaţă a devenirii individuale continue, o explorare într-o realitate inepuizabilă, care este Punctul Omega" (op. cit., p. 19). „Raiul" şi „Purgatoriul" vor exista în viitorul îndepărtat, în timp ce „infernul" poate exista sau nu, depinzînd de faptul dacă finitudinea umană este sau nu suspendată.

În cadrul teoriei „Punctului Omega" se poate dezvolta o hristologie; de fapt, această teorie fizică în care nu se află nimic extraordinar este compatibilă cu acele trăsături religioase prezente în toate religiile lumii. Nici o religie anume nu este privilegiată. Mecanismul învierii a fost descoperit independent şi concomitent, alături de F Tipler, de către informaticianul Hans Moravek şi filosoful Robert Nozick. „Simultaneitatea descoperirii sugerează cu tărie că «viaţa veşnică în termenii fizici» este o idee căreia i-a

sosit momentul. Conceptele-cheie ale tradiţiei iudeo-creştino-islamice sunt acum concepte ştiinţifice. Din punctul de vedere al fizicii, teologia nu este altceva decît cosmologie fizică bazată pe ipoteza că viaţa ca întreg este nepieritoare" (op. cit., p. 20).

Teoria „punctului Omega" este importantă, în primul rînd, pentru că oferă un mecanism fizic plauzibil pentru „învierea universală". Ceea ce nu mă face să fiu de acord cu autorul că teologia va dispărea sau va deveni o ramură a fizicii, că odată cu introducerea în fizică a postulatului vieţii veşnice, de către Dirac/Dyson, ştiinţa ar fi cucerit „ultima fortăreaţă independentă a teologiei", sau că, în secolul al XXI-lea, pentru a continua să facem cercetare teologică, am avea nevoie de un doctorat în fizica particulelor elementare... Aşa cum spunea Mahatma Gandhi, în *All Religions Are True*: „Deşi cred că marile cărţi ale marilor religii ale lumii sunt revelate, ele suferă de o dublă distilare. Mai întîi, au ajuns la noi printr-un profet-om; apoi, prin intermediul interpretărilor diferiţilor comentatori. În ele, nimic nu vine direct de la Dumnezeu... Numai Dumnezeu este neschimbător; şi cum mesajul său este recepţionat prin intermediul agentului uman, este întotdeauna pasibil de distorsionare în funcţie de puritatea respectivului agent" (*op. cit.* p. 419).

Singura carte care nu suferă astfel de „distilări" este Cartea Naturii, pe care Dumnezeu a scris-o direct, fără ajutor omenesc, dar care este, dimpotrivă, limitată de înţelegerea umană. Ea ne poate conduce la adevărata natură a lui Dumnezeu. Pretenţia lui Peter K. Tipler de a

oferi o alternativă în acest sens mi se pare, atîta cît pot eu înţelege, provocatoare şi hazardată. Fizica, ştiinţa în general nu cred că pot explica totul. Iar a echivala omul cu o maşinărie şi sufletul cu un organ al acesteia, comandat de creier, care e computerul de bord, mi se pare iarăşi cel puţin reducţionist. Pînă la urmă această teorie e interesantă, dar ipotezele formulate suplimentar faţă de arsenalul fizicii, în special cele împrumutate din domeniul teologiei, nu o fac nici mai credibilă şi nici mai ştiinţifică. Păcat de un astfel de efort din partea autorului, care nu m-a convins finalmente de validitatea demersului său. Cum spunea un alt fizician, invocat de Tipler, în *Visele Teoriei Finale*, „Nu cred nici o clipă că ştiinţa ne va oferi vreodată consolarea în faţa morţii pe care ne-a conferit-o religia". Bineînţeles, Tipler nu este de acord, dar nici noi nu suntem de acord cu el. Viitorul va hotărî cine are dreptate.

5.2. KYBALIONUL

„Bazele înţelepciunii sunt pecetluite,
dar nu şi pentru auzul Înţelegerii."

Kybalionul reprezintă un manual clasic, practic-educativ, de hermetică ce se preda în Alexandria primelor secole creştine. Publicat pentru prima oară în 1908, el a devenit o carte ezoterică clasică ce ne învaţă să aplicăm principiile hermetice. La început, aceste principii se transmiteau pe cale orală şi în secret. Apoi ele au fost încorporate în mistica ebraică şi în sistemele

gnostice.

Astăzi, mulţi oameni au acces la aceste învăţături. Ei înţeleg că gîndurile creează realitate. Ei bine, *Kybalionul* ne învaţă cum să ne controlăm şi să ne concentrăm gîndurile, astfel încît materializările să se producă la cel mai înalt nivel. El reprezintă o distilare superbă a învăţăturii hermetice. S-a spus că pînă şi ţinerea prin apropiere a *Kybalionului* ar aduce beneficii uriaşe. Energia sa este magie pură.

Se spune că atunci cînd discipolul e pregătit, maestrul apare. Iar cînd apar paşii maestrului, urechile şi inimile se deschid larg. În *Kybalion,* învăţăturile sacre ale lui Hermes îmbracă forma a şapte principii, care ne ajută să ne stăpînim abilităţile de materializare înnăscute, să ne menţinem sau nu stările de spirit, gîndurile şi vibraţiile la niveluri înalte. Cele şapte principii sacre sunt:

1. Principiul mentalismului, care spune că „Totul este minte; Universul este mental". Întregul Univers este alcătuit dintr-o minte divină atotcuprinzătoare, din gîndurile şi formele sale gînd. Creatorul este Totul. Totul este minte, adică inteligenţă, înţelepciune şi creativitate infinite şi infailibile. Trăim în cadrul acestei Minţi omniprezente, iar Mintea noastră adevărată nu e decît o extensie şi o creaţie a Minţii Divine;

2. Principiul corespondenţei, concentrat în celebra formulă hermetică „Cum e sus, asemeni e şi jos; cum e jos asemeni e şi sus". Hermetiştii împart lumea în trei planuri: fizic, mental şi spiritual, fiecare evoluînd potrivit aceloraşi legi. Deci, dacă vom înţelege legile ce

guvernează unul dintre planuri, le vom putea înţelege şi pe celelalte, putînd evolua spre cele superioare;

3. Principiul vibraţiei, formulat astfel**: „**Nimic nu stă pe loc; totul se mişcă; totul vibrează". Deci totul se mişcă, chiar şi obiectele ce par nemişcate. Ele sunt alcătuite din atomi care vibrează şi din energia întregului. Diferenţa între diferitele planuri ale existenţei e de natură vibraţională. Frecvenţa de vibraţie a obiectelor sau a situaţiilor poate fi accelerată sau încetinită;

4. Principiul polarităţii, rezumat astfel: „Totul este dual, totul are poli; totul îşi are perechea de opuşi; verosimilul şi neverosimilul sunt unul şi acelaşi lucru; opuşii sunt identici în esenţă, dar diferă ca formă; extremele se întîlnesc; toate adevărurile sunt doar pe jumătate adevărate; toate paradoxurile pot fi împăcate". Deci, toate experienţele şi toate alegerile sunt, în realitate, la fel. Ceea ce pare diferit este, de fapt, identic, dar alcătuit din cantităţi diferite ale diferitelor ingrediente. De pildă, sănătatea şi boala nu sunt diferite, ele vibrează la capetele aceleiaşi axe, în mod diferit, desigur. Fiecare situaţie din viaţă are o asemenea axă, pe care situaţii sau emoţii nedorite pot fi transmutate în ceva plăcut prin schimbarea vibraţiei spre capătul cel mai înalt al fiecărei axe;

5. Principiul ritmului, care spune că **„**Totul curge, în afară şi înlăuntru. Totul îşi are propriile ritmuri; toate lucrurile cresc şi coboară; oscilaţia de pendul se exprimă în tot; distanţa pendulării la dreapta este egală cu distanţa pendulării la stînga; ritmul compensează". Întregul Univers operează în ritmuri precise şi previzibile, cărora trebuie să le permitem să ne

stăpînească. Doar prin stăpînirea ritmurilor putem deveni imuni la fluctuaţiile din viaţa noastră;

6. Principiul cauzei şi efectului: „Fiecare cauză îşi are efectul său; fiecare efect îşi are cauza sa; totul se întîmplă conform Legilor; întîmplarea este doar un nume dat Legii care nu a fost recunoscută; există multe planuri cauzale, însă nimic nu poate eluda Legea". Universul este organizat perfect şi nimic nu este întîmplător. Există întotdeauna o cauză. Devenim stăpîni ai vieţii noastre din momentul în care devenim o cauză conştientă a efectelor pe care le dorim, deci devenim proactivi, şi nu doar reactivi la dorinţa sau voinţa altora;

7. Principiul genului, care afirmă că: „Genul se află în toate lucrurile; totul îşi are principiile masculin şi feminin; genul se manifestă pe toate planurile". Nu este vorba despre genurile convenţionale care se exprimă în corpurile omeneşti. Este vorba despre energiile masculine şi feminine; fiecare avem din ambele. Întregul Univers este alcătuit din ambele. Pentru a crea, cele două energii se găsesc în stare de interdependenţă. Cea feminină este magnetică şi atrăgătoare, cea masculină este electrică şi creatoare. Atracţia şi eliberarea constituie baza magiei divine. Pentru a materializa, trebuie fie să ne atragem dorinţa, fie să ne-o creăm. Trebuie să ne învăţăm să lucrăm cu fluxul constant a ceea ce dăm şi a ceea ce primim.

„Şapte sunt Principiile Adevărului; acela care le cunoaşte, desluşit, posedă Cheia Magică în faţa cărei atingeri toate Porţile Templului se deschid" (*Kybalionul*)

5.3. PRINCIPIILE HERMETISMULUI

„Tot se află în Totul şi Totul se află în Tot”
(Hermes Trismegistos)

Adevărata alchimie, adevărata transmutare hermetică este o artă mentală. La fel ca şi metalele, mintea poate fi transmutată de la o stare la alta, de la un grad la altul, de la un stadiu la altul, de la un pol la altul, de la o vibraţie la alta.

Realitatea fundamentală sau adevărul fundamental se găseşte întotdeauna dincolo de spaţiu, timp şi schimbare, dincolo de universul vizibil. Adevăratul univers este mental, cuprins în mintea Totului. De fapt, Totul creează nenumărate universuri în mintea sa infinită, care le este pîntece, universuri vechi de eoni de timp. Pentru Tot, creaţia, evoluţia, declinul şi moartea unui milion de universuri se petrec într-o clipă, numită prezent. Mintea Totului le este şi Tată şi Mamă. În cadrul acesteia, copiii muritori din univers sunt acasă. Nimeni nu este fără Tată sau fără Mamă în univers.

Deţinerea de cunoaştere, dacă nu este însoţită de materializare şi acţiune, este ca şi colecţionarea de pietre preţioase, adică un lucru zadarnic şi fără rost. Cunoaşterea este bogăţie şi trebuie folosită. Aceasta este o lege universală, iar cine o încalcă suferă datorită conflictului în care intră cu forţele naturale.

Dacă vreţi să vă schimbaţi starea de spirit sau sentimentele, schimbaţi-vă vibraţiile. Vibraţiile mentale pot fi schimbate prin

redirecţionarea voinţei şi a atenţiei în direcţia stării dorite. Voinţa dirijează atenţia, iar atenţia schimbă vibraţia. Astfel, cultivîndu-ne voinţa şi concentrîndu-ne atenţia, ne vom putea stăpîni stările de spirit şi sentimentele. Dacă dorim să schimbăm o stare mentală nedorită, ne concentrăm asupra polului său opus. Astfel se modifică polaritatea şi starea negativă se va schimba. Şi ritmul poate fi schimbat prin aplicarea acestei arte a polarizării, deci putem menţine pendulul doar în partea pozitivă a oscilaţiei sale, obţinînd astfel numeroase beneficii.

De cîte ori trecem printr-o stare negativă, trebuie să ne gîndim că, dacă negativul este prezent, atunci şi pozitivul este prezent. Trebuie să imaginăm pentru fiecare problemă o axă cu polii săi diferiţi: pozitiv – negativ. Pe fiecare axă ne imaginăm un cursor şi ridicăm cursoarele cît mai aproape de starea pozitivă. Nu uitaţi că totul e mental. Astfel, va acţiona Legea neutralizării, care susţine că ne putem folosi voinţa pentru a decide ca stările noastre, energia, sentimentele, sănătatea etc. să fie trase în sus de gîndurile noastre înalte, iar situaţiile materializate în viaţa noastră să fie dintre cele mai benefice. Respectivele axe vor forma un tablou de bord pe care trebuie să-l monitorizăm mereu, să verificăm cursoarele dacă se află la nivelul cel mai ridicat sau dorit. Astfel, putem transmuta orice situaţie supărătoare într-una plăcută sau benefică, dorită în tot cazul.

Nimic nu eludează principiul cauzei şi al efectului, dar există mai multe planuri cauzale. Dacă putem folosi legile unui plan superior, le putem depăşi pe cele din planul inferior. Cine e

înţelept iubeşte Legea şi, „înţelegînd-o, o foloseşte, în loc să-i devină sclav". Aceasta este diferenţa între înotătorul care foloseşte curenţii apei şi se mişcă în toate direcţiile şi un buştean ce va fi purtat de valuri orbeşte. Dar atît înotătorul, cît şi buşteanul se supun Legii. Cine înţelege asta se află deja pe drumul cel bun. Cei înţelepţi servesc în planurile superioare, dar conduc în cele inferioare, respectînd legile care vin de deasupra planului în care se află.

Dacă Universul este mental, atunci transmutarea mentală va putea să modifice toate stările şi fenomenele. Aceasta este adevărata alchimie. Mintea este deci cea mai înaltă putere, ea poate realiza minuni. Căci nimic nu „este" cu adevărat, ci totul devine, totul se transformă. De ce să nu profităm şi să influenţăm transformările aşa cum dorim? Lucrurile evoluează unele din altele, ca o curgere neîncetată, atît în interiorul, cît şi în exteriorul nostru.

Totul pleacă de la o Forţă de bază, sau Sursă, pe care hermeticii o numesc Totul. Natura interioară a Totului nu poate fi cunoscută. Dar mărturia raţiunii trebuie primită cu deschidere şi respect. Numai Totul (Dumnezeu) îşi poate înţelege natura şi fiinţa. Dar manifestarea Totului sau Creaţia Sa pot fi cunoscute. Adevărul fundamental sau Realitatea supremă nu pot fi nici măcar numite, însă hermeticii îl numesc Întregul. El este tot ce este. „Eu sunt ceea ce sunt". Nimic nu poate exista în afara Întregului. El este infinit sau etern, imuabil. Totul este „Minte Vie Infinită", pe care o numim „Spirit", o numim Dumnezeu...

5.4. CEL DE TREI ORI MARE

Cu multe secole înainte de Hristos, grecii îl desemnau pe zeul egiptean Thoth cu numele mai cunoscut nouă şi atît de plin de semnificaţii de Hermes Mercurios Trismegistos. El era adorat în calitate de creator şi protector al tuturor artelor şi ştiinţelor, al intelectului uman în general. El a fost cel care a inventat subtila scriere hieroglifică egipteană, intermediarul fecund dintre om şi natură, depozitarul cunoştinţelor din mai toate domeniile cunoaşterii: astronomie, matematică, medicină, teologie, magie şi multe altele.

Epitetul Trismegistos, „cel de trei ori mare", i-a fost dat mult mai tîrziu, în era creştină, şi a fost explicat în multiple feluri. Cea mai importantă mi se pare explicaţia dată de autorul lucrării *Chronicon Alexandrinum* (47 d.h.), potrivit căruia Hermes, deşi propovăduia unitatea divină, susţinea principiul treimic, al existenţei şi manifestării a trei puteri supreme, un fel de Sfîntă Treime la creştini, şi de aceea a fost numit astfel.

În secolele creştine, numele era considerat de către unii autori ca fiind, de fapt, un pseudonim ce semna numeroase scrieri sincretice, în care se îmbinau elemente gnostice cu altele neoplatonice şi cu altele iudaice, cu scopul de a obţine o doctrină capabilă să fie opusă creştinismului în ascensiune. Cea mai mare parte a acestor scrieri s-a pierdut, iar puţinul care ne-a rămas ne-a venit pe filieră greacă, latină sau arabă. Cea mai cunoscută lucrare dintre cele păstra-

te o constituie, desigur, *Corpus hermeticum*, nume generic pentru o culegere de învăţături, un tratat intitulat *Definiţiile lui Asclepios*, apoi tot o culegere realizată de Patricius, cu numele de *Nova de Universis Philosophia*, precum şi un *Discurs despre sufletul omenesc*.

Numele lui Hermes a fost asociat alchimiei, el fiind considerat chiar inventatorul acesteia. Vechii egipteni îl numeau Thoth şi îl reprezentau în temple ca pe un om cu cap de ibis, considerîndu-l ca prieten şi sfetnic al lui Osiris. Istoricii relatează faptul că Hermes a îmbogăţit limba egipteană, a inventat literele, a instituit mituri şi ritualuri religioase, a inventat magia, a transmis numeroase cunoştinţe iniţiatice în astronomie, muzică, filosofie ş. a.

Mulţi consideră că personajul nostru a trăit mult înainte de Moise, unii l-au identificat cu Adam, alţii cu Enoh sau cu patriarhul Iosif. Învăţăturile sale, cu caracter preponderent religios, dar şi politice şi morale, pline de înţelepciune, erau gravate pe table de piatră sau pe obeliscuri şi răspîndite prin toată ţara pentru luminarea poporului şi rînduirea ritualurilor.

La milenii distanţă, ar fi trăit un al doilea Thoth sau Hermes, la fel de venerat ca şi primul. El ar fi interpretat scrierile primului şi ar fi scris, potrivit lui Clement din Alexandria, 42 de cărţi păstrate în templele egiptene, care tratau despre principiile universale, despre lumina divină, despre natura universului şi sufletul omului, despre guvernarea lumii, contribuind la renaşterea spiritualităţii egiptene, a geometriei, a aritmeticii, artelor, astronomiei şi medicinii. De asemenea, el scrie despre ierarhia fiinţelor cereşti, despre

originea lumii şi natura vieţii omului şi creează noţiuni şi concepte pe care le vor prelua mai tîrziu kabbaliştii şi rozacrucienii. Din păcate, nici una dintre lucrări nu s-a păstrat pînă în zilele noastre.

Din numele lui Thoth, sau Theuth, grecii l-au derivat pe Theos, desemnînd desigur divinitatea. Platon îl menţionează în *Philebos,* considerîndu-l un mare binefăcător. La germanii celţi apare sub numele de Theut-Ait sau Theutates. Cu toate acestea, personajul rămîne unul foarte misterios. Era venerat şi la Petra, iar egiptenii organizau regulat adevărate procesiuni, la care cărţile amintite erau purtate cu mare respect. Întreaga filosofie şi teologie egipteană se găsea în ele şi poate am fi înţeles-o mai bine dacă ele s-ar fi păstrat.

Pentru Hermes, Cosmosul era o unitate perfectă, formată din părţi interdependente între care existau raporturi de atragere şi de respingere, între microcosmos şi macrocosmos existînd nu numai o corespondenţă, dar o similitudine perfectă. Unul este totul şi totul este dependent de Unul. Nimic nu poate fi separat din acest lanţ al Fiinţei, de la lucrurile cele mai de jos la cele mai înalte. „Ce este dedesubt e la fel cu ce este deasupra, iar ce este deasupra e la fel cu ce este dedesubt, pentru a împlini miracolul unui singur lucru" (*Tabula Smaragdina*). Aceasta este esenţa filosofiei hermetice.

Sfîntul Augustin se referă la Hermes, făcînd referire la *Definiţiile lui Asclepios,* singura lucrare care se găsea pe atunci în traducere latină. Alţi autori din epocă menţionează şi *Divinul Poimandres*. Dar filosofia lui Hermes

Trismegistul a ajuns să fie mai cunoscută în Occident abia după ce Marsilio Ficino traduce *Corpus Hermeticum* în 1463, influenţînd pe foarte multă lume. Pentru renascentişti, Hermes era „intelectul zeificat", reprezentînd „calitatea abstractă" a înţelegerii. Pe piatra de la Rosetta, el este numit „Cel de două ori mare". Însă, potrivit *Tabulei Smaragdina* (Editura Herald, Bucureşti, 2007, p. 22), el este numit „Cel de trei ori mare", deţinînd trei părţi ale filosofiei lumii întregi.

Bijuteria scrierilor hermetice o reprezintă *Tabula Smaragdina* sau *Tabla de Smarald*, care a apărut pentru prima dată în Occident în 1140, fiind tradusă din arabă în latină de către Johannes Hispalensis. Unii autori indică drept sursă de provenienţă a textului Siria, alţii... China. Majoritatea o consideră drept cea mai veche operă alchimică ce a ajuns pînă la noi. Versiunea arabă a fost probabil tradusă din siriacă şi e posibil să fi avut un original grecesc de sorginte alexandrină, sugerată chiar de autor. Modelul egipteano-alexandrin din epoca Ptolemeilor asimilase în parte gîndirea greacă şi culminează în hermetism, fapt evidenţiat atît de operele culte, cît şi de tradiţia populară.

Ulterior, *Tabla de Smarald* a fost tradusă în mai toate limbile cunoscute, iar acum o avem şi-n limba română, tradusă din engleză, alături de *Divinul Poimandres*, de către Dan Dumbrăveanu şi Alexandru Anghel. Este un text concis, în treisprezece puncte, destul de obscur, de „ermetic", ce a dat naştere la numeroase interpretări de-a lungul timpului, filosofice, alchimice sau ştiinţifice, dintre care le amintim

aici doar pe cele ale mai cunoscuţilor kabbalişti Albert cel Mare şi Raimundus Lullus, menţionate în ediţia românească.

Nu ne rămîne decît să felicităm Editura Herald, Colecţia Quinta Essentia, pentru iniţiativa de a ne fi adus în faţă două texte fundamentale din opera hermetică, care cunoaşte astăzi un proces de redescoperire şi recuperare, relevîndu-se drept una dintre cele mai profunde filosofii mistice din istoria umanităţii, cu înrîuriri profunde asupra operelor Renaşterii europene şi asupra întregii epoci moderne.

5.5. TĂRÎMUL CELOR TREI AMIN

Aşa cum arată şi filosoful francez Alain Besançon în *Eseuri despre lumea de azi*, Bucureşti, Humanitas, 2007, p. 5, „există o vastă zonă de suprapunere între religiile naturale (sau păgîne), religia din Vechiul Testament şi religia creştină". Mai mult, epoca noastră pare să semene cu cea a sfîrşitului Antichităţii, cînd se înregistrează un fel de fuziune a diverselor şcoli într-un fel de religiozitate sau de religie comună. Augustin vedea în asta o formă superioară a religiei naturale, iar astăzi foarte mulţi autori vorbesc despre „un nou naturalism".

Nu se mai produc mari sisteme filosofice, lumea nu mai are timp să gîndească şi se mulţumeşte cu prefabricate intelectuale servite de-a gata pentru a-şi explica ceea ce consideră că ar fi, totuşi, de explicat. M-am întrebat de ce şi cred că fenomenul îl însoţeşte pe cel de desacralizare, de dezîncîntare a lumii (Marcel

Gauchet), cu toată invazia sa de ateisme, pe care Occidentul continuă să le producă cu o ritmicitate demnă de o cauză mai bună şi care, mai nou, vin preponderent dinspre ştiinţele exacte, spre deosebire de perioada anterioară, cînd veneau mai ales dinspre ştiinţele sociale. Ortodoxia păgînă nu este dogmatică, prin urmare este mai lesne de acceptat. Cu alte cuvinte, dacă tot suntem muritori, de ce să nu facem totul în conformitate cu elementul cel mai trecător din noi şi nu cu cel mai elevat? Este exact inversul răspunsurilor marilor religii, sisteme şi tradiţii religioase.

Pe de altă parte, orice sistem închis nu e decît un pat procustian pe care unul sau altul dintre autori îşi exersează conştienţa conştiinţei, obscurizînd cît pot lumina; un fel de luminiş al fiinţei care, odată creat, produce un soi de autosuficienţă, afişată grandilocvent. Precum Pilaţii din toate timpurile, ţinem tot mai mult la liberul nostru arbitru, îl exersăm tot mai mult, şi asta nu e rău, pentru că el reprezintă moştenirea noastră divină.

Legea vieţii e legea credinţei, dar noi am trecut de la credinţă la cunoaştere şi de la cunoaştere la imaginaţie care, aşa cum spunea Einstein, „este mai importantă decît cunoaşterea". Între mine şi Dumnezeu este o cruce pe care imaginaţia mea, rod al minţii false care mă stăpîneşte, trebuie răstignită pentru a-mi recupera credinţa şi calitatea mea de fiinţă divină. Căci gradul de divinitate e direct proporţional cu cel de Fiinţă. E o vreme potrivită acum, cînd Duhul Sfînt coboară din nou în inima noastră, vorbind fiecăruia „pre limba sa". Coboară de astă

dată în toate inimile curate şi deschise. „Toţi ochii îl vor vedea", cum e scris.

Aşadar, religiile naturale (în care includ şi religiile Greciei antice, ale Indiei, Chinei ş. a.) şi religiile abrahamice, sau „religiile Cărţii", au vaste zone de suprapunere pe care spiritul uman le poate valorifica. Voi lăsa deocamdată deoparte Islamul, asupra căruia mă întreb şi eu, ca şi Alain Besançon, dacă nu cumva el este „cazul extrem al unei idolatrii care se ascunde în spatele refuzului categoric al idolatriei politeiste" (p. 12), o concentrare asupra zeului unic care produce fanatism şi intoleranţă. Islamul nu vede decît dimensiunea geloziei divine, omul nu e văzut ca o imagine a lui Dumnezeu, ci complet separat de El, fără trecut şi fără viitor; ideea participării la viaţa divină fiind complet exclusă, considerată chiar un sacrilegiu. De aceea, în pofida existenţei totuşi a numeroaselor puncte de contact cu celelalte religii şi a faptului că, oricum, nu poate fi ignorat, prefer deocamdată să-l las în afara analizei pe care mi-am propus-o.

Aşadar, religiile naturale, cu cea ebraică şi cu cea creştină, deşi au cîmpuri de viziune şi de cuprindere diferite, se suprapun în ortodoxia lor. În cadrul acestor sisteme religioase, există un punct „eretic", antidogmatic, în care ele se întîlnesc. Este un loc geometric, un punct de echilibru, în care elementele lor se găsesc nu doar în corespondenţă, ci în armonie, interacţiunile lor nu pot fi ignorate şi nu e nevoie de adaosuri din afară. Acest loc geometric este, cum spuneam, ortodoxia lor. Vorbim deci despre trei ortodoxii într-una singură. Ei bine, acest binecuvîntat tărîm de întîlnire a celor trei religii şi tradiţii re-

ligioase l-am intitulat „tărîmul celor trei Amin".

Desigur, ipoteza mea are nevoie de un studiu mai vast, chiar dacă ar reuşi probabil să supere pe toată lumea, deşi nu este vorba despre „o nouă barbarie" (Michel Henri). Este o metodă bazată pe intersubiectivitate, în căutarea obiectivităţii, dar care nu crede în „imaculata concepţie" a ştiinţei. Imperialismul mistic, ca şi cel ştiinţific ar primi astfel o grea lovitură, s-ar putea evita cele trei forme de extremism: relativist, scientist şi religios. Pe baza acestei ipoteze s-ar putea dezvolta însă o nouă filosofie, sau o nouă gnoză, un nou sistem, de data aceasta deschis, permisiv, ce iese din gîndirea binară, înlocuind-o cu cea ternară, integrînd şi absorbind toate jocurile secunde într-un joc suprem, primordial. Amin.

5.6. TIHNA UNITĂŢII

La nivel subtil, lucrarea cea mai importantă a vremii noastre este trecerea de la dualitate la unitate. Mai bine zis, revenirea la unitatea preţuită în toate misteriile antichităţii, depăşind antinomiile gnostic-maniheiste. Este vorba, mai întîi, despre realizarea unităţii noastre lăuntrice (între minte şi inimă, între principiul masculin şi cel feminin etc.), pentru a depăşi schisma interioară, fragmentarea personalităţii, ruperea fiinţei noastre în bucăţi şi risipirea lor precum în mitul lui Isis şi Osiris. Am uitat potecile dragostei, începînd cu dragostea de sine şi am pierdut, cum spunea Andrei Pleşu, „proximitatea lui Dumnezeu pentru tramvaiul 4". Am uitat im-

portanţa cunoaşterii de sine, în afară de care totul e aluviune culturală. Căci „nu-l va afla pe Dumnezeu cel ce nu s-a aflat pe sine" (Sf. Efrem Sirul).

Odată realizată unitatea lăuntrică, în micul univers care suntem, ea se va proiecta şi în exterior, asigurînd unitatea cu semenii noştri. „Între oameni a fost slobozită o prăsilă de cîini", răul umblă slobod prin lume şi dezbină, separă, distruge. Trebuie deci reconstituită reţeaua de sens a ansamblului pentru ca aceasta să toarcă mai departe esenţa lumii. Căci undeva în adînc suntem Unul, aparţinem aceleiaşi Fiinţe şi împărtăşim acelaşi destin. Toate expresiile şi depresiile umanului sunt ordonate după acelaşi ADN, ce poate fi recunoscut dincolo de multiplicitatea infinită a manifestărilor. Se creează astăzi un istm prin care această esenţă comună poate fi recunoscută. Astfel, poate apare lumina în plină schismă a desfăşurărilor mundane, sensul iubirii prin care omul poate respira în acord cu Cel Unic.

Libertatea ne ajunge pînă la glezne. Plini de rănile visului întunericit, tulburăm răsăritul din noi, rătăcind între două Carybde. Or, sufletul are doi ochi: unul lăuntric, capabil să recunoască divinitatea ce o purtăm, şi unul exterior, deprins să recunoască divinul în ceilalţi. Iată aşadar omul deplin, omul teandric, care uneşte Cerul cu pămîntul, după modelul lui Hristos, în care adevărata unitate s-a şi realizat. Căci „un singur Cuvînt a rostit Dumnezeu, pe Fiul său, şi pe acesta-l rosteşte mereu, în tăcerea veşnică" (Sf. Ioan al Crucii).

Meister Eckart spunea că „Unitatea este

deosebire fără deosebire. (...) Numai lumina recunoaşte lumina din Domnul, în Domnul şi Domnul". Astfel trebuie interpretate toate marile simboluri. Spre pildă, în simbolul *Yin-Yang,* cele două elemente nu sunt contrarii, opuse, ci complementare. La fel în *Steaua lui David*, sau *Pecetea lui Solomon,* unde două triunghiuri suprapuse exprimă, pe de o parte, ascensiunea omului către Dumnezeu prin rugă, prin desăvîrşire spirituală, iar de partea cealaltă apropierea lui Dumnezeu de oameni prin revelaţie, inspiraţie, prin întruparea lui Mesia, cele două constituind o împreună lucrare a Duhului în sfera divino-umană, comuniunea în Duh.

Un model al unităţii îl reprezintă *psihe*-ul platonician, sufletul universal din care picură sufletele individuale. Dar modelul suprem îl reprezintă *Sfînta Treime*, tri-unitatea, deofiinţimea. Cum scria Dante, după ce şi-a înfipt văzul în veşnica lumină: „În adîncimea ei am văzut incluse, legate de iubire în volum, toate paginile risipite ale Universului, substanţe, accidente şi succesiunea lor, toate ca topite împreună, astfel încît lucrul despre care spun e o flacără unică". Este una dintre cele mai frumoase imagini ale Sfintei Treimi, model incomprehensibil pentru mintea umană, surprins însă, iată, prin astfel de fulgerări de geniu ale unor vizionari, deşi Platon spunea că adevărata cunoaştere nu se dobîndeşte nicăieri decît după moarte.

Să ne bucurăm aşadar în tihna unităţii noastre redescoperite, în pacea sa deplină, întru realitatea vie, eternă a Fiinţei, în care să petrecem eon de eon, în bucuria desăvîrşită şi înfiorarea binecuvîntată a dragostei absolute.

Căci acolo unde nu e unitate e anarhie. Suntem aici pentru a ne reaminti că Cerul şi pământul sunt guvernate de aceeaşi Lege supremă, că esenţa lor intimă este unitatea. *Tat twam asi* (asta eşti), ne spun hinduşii. Din fii ai îndoielii putem deveni *Fii ai lui Dumnezeu*, ne învaţă creştinismul. Există, dincolo de toate diferenţele de la poale, o unitate în vîrful muntelui. Există o unitate transcendentală a religiilor, cum pleda Frithjof Schuon în superba sa carte cu acelaşi titlu. Suntem împreună dacă suntem în Duh, sculptînd în Duh matrice perfecte, întru slava lui Dumnezeu.

5.7. UN CER DE SENS

Cartea lui Frithjof Schuon, *Despre unitatea transcendentă a religiilor*, este o carte-monument, o carte-destin, purtătoare de origini şi de tradiţii. Apărută în 1994, la Humanitas, în colecţia de spiritualitate universală *Terra licida*, coordonată pe atunci de Andrei Pleşu, în traducerea Ancăi Manolescu şi beneficiind de un inspirat *Cuvînt înainte* al părintelui André Scrima, lucrarea a dispărut repede de pe piaţă şi se impune, cred eu, reeditarea sa. „Semnele vremii" o cer cu prisosinţă, o vreme marcată de sfîrşitul unei epoci în dezvoltarea umanităţii, un ciclu lung, gen *Maha-yuga* din cosmologia hindusă, sau *Marele an* pitagoreic, sfîrşit care recapitulează, readuce la nivel manifest toate caracteristicile şi evenimentele definitorii ale întregului ciclu, o perioadă în care extremele se întîlnesc, conflictele exacerbează, pregătind tere-

nul pentru trecerea la o nouă eră.

F. Schuon vorbeşte cuceritor despre unitatea profundă şi veşnică a tuturor religiilor, a tuturor formelor spiritului. Aceasta, deşi imposibilă în plan exoteric, al formelor cultice exterioare, este perfect posibilă şi dezirabilă la nivel ezoteric, al formelor revelate ale Cuvîntului divin. Prin urmare, unitatea transcendentă a religiilor se realizează în plan interior şi pur spiritual, fără trădarea nici unei forme particulare de spiritualitate. „Antagonismele dintre aceste forme – arată autorul – dăunează tot atît de puţin Adevărului – unu şi universal – pe cît de puţin dăunează antagonismele dintre culori opuse transmisiei luminii, una şi incoloră" (p. 26). Orice culoare neagă întunericul şi afirmă lumina şi conduce, pe raza sa, către Sursă. La fel, orice dogmă sau simbol religios revelat, afirmînd Adevărul, permite urcuşul, pe raza sa, către Centru.

Aprecierile acestei cărţi au la bază o doctrină care nu este deloc filosofică, ci pur metafizică, avînd un caracter pur transcendent ce îi conferă detaşare faţă de ceea ce numim gîndirea umană. Sursa ei este Inteligenţa pură, directă şi non-discursivă, ce emană de la Dumnezeu şi nu de la om, intuiţia intelectuală ca participare la revelarea cunoaşterii divine. Căci nu individul ca atare cunoaşte, ci individul care – în esenţa lui profundă – nu este deloc distinct de Principiul său divin; certitudinea metafizică este deci absolută, dată fiind identitatea, în intelect a cunoscătorului şi cunoscutului" (p. 22).

Aşadar, simbolul sau forma nu se confundă în mod necesar cu Adevărul pur şi supra-formal. Ele sunt traduse de către diferitele

religii într-un limbaj dogmatic prin care oamenii participă la misterul divin, în care lumea se găseşte confruntată cu propria-i imagine integrală. Astfel, se întrevăd sursele ecumenismului, exigenţa unităţii capabile să reconstituie modelul mereu viu al originilor, autorul evitînd sincretismele şi artefactele dăunătoare prin scăderile lor de sens. Nu putem vorbi de religie fără să întrezărim măcar invizibilul, deschiderea spre celălalt tărîm. Trăim într-un loc fărîmiţat, fracturat, căzut, din care nu putem ieşi fără acest model transcendent, al Sofiei necreate, oglindit în univers şi în inima omului.

În opinia părintelui Scrima, expresia fericită de „unitate transcendentă a religiilor", ca şi întreg efortul autorului îşi au originea în orizontul deschis de Rene Guenon, „a cărui umbră luminoasă, străvezie pînă la inaparenţă, adumbreşte de altfel textul cărţii lui Schuon". Chiar de-ar fi aşa, cartea rămîne o reuşită admirabilă, pledoaria autorului, opţiunea sa pentru calea anunţată încă din titlu angajîndu-l plenar în aventura Fiinţei. Transcendentul e înţeles ca esenţialitate non-abstractă, ca matrice creatoare ireductibilă, de unde lumea îşi primeşte semnele şi minunile, „nu e ceea ce ţine de lume, ci ceea ce ţine lumea", (André Scrima), altfel fiind intangibil. Cum spunea Hölderlin, divinul se retrage cînd încerci să devii prea familiar cu el, ca să nu facem din el un idol închizîndu-l în înţelegerea noastră suficientă, în loc de a fi mereu deschişi spre noi înţelesuri, ieşind din noi înşine, cum avertiza Sf. Grigorie de Nyssa.

Dintr-o astfel de abordare, conflictele religioase nu au sens; ele sunt tocmai rezultatul

căderii în formule exterioare, ortopraxii în care celălalt este expediat ca străin, păgîn sau chiar duşman. Or, Dumnezeu nu poate fi îngrădit în ritualuri, nu are forme cultice, etnice sau naţionale. Ca pe Tabor, transfigurarea înseamnă depăşirea oricărei forme, reverberaţia luminii pure, necreate. „Transcendentul fiind chemarea la marea sărbătoare a Universalului celui Viu, refuzul ei nu ţine oare de temerea noastră faţă de darurile Duhului şi de tendinţa de a ne zgribuli în micile noastre adăposturi preacunoscute?", se întreabă părintele Scrima. Acestea sunt numai o parte din fericitele dificultăţi pe care le putem întîlni cînd vrem să cuprindem, precum F. Schuon, un cer de sens în cîteva pagini de carte. O carte însă la a cărei lectură poţi simţi prezenţa Duhului. Şi chiar după...

5.8. BIOLOGIA CREDINȚEI

Cercetată de ştiinţă, religia este abordată mai nou din perspectivă psihologică sau chiar biologică, fiziologică. *Psihologia religiei* este o disciplină tînără ce constată că omul credincios, ca locuitor al unei patrii transcendente, se descurcă mult mai bine în faţa avatarurilor şi provocărilor vieţii cotidiene, tocmai pentru că este în stare să se autorelativizeze. Cel mai adesea el trăieşte o stare de bine, o uşurare. Omul are în el setea de absolut, nevoia de a se raporta tot timpul la ceva superior, iar credinciosul, încredinţîndu-se Creatorului, se simte protejat şi chiar condus pe cărările vieţii.

Freud considera religia ca pe o „nevroză

obsesională universală", apreciind că omul credincios ar încerca să-şi controleze impulsurile sexuale cu ajutorul rugăciunilor şi al ritualurilor religioase de teama unui Dumnezeu autoritar. Dar, cu timpul, reprezentarea divină s-a modernizat, relaţia cu Dumnezeu a devenit mai partenerială. Realizăm din nou, cu aceeaşi uimire de altădată, cît de mare este disponibilitatea oamenilor de a se încredinţa unei fiinţe cereşti, unei suprainstanţe divine şi cît de mare este liniştea, ca să nu spun fericirea, care îi cuprinde pe cei care au făcut-o cu adevărat.

O altă disciplină ştiinţifică recent apărută este *Neuroteologia*, care încearcă să explice religiozitatea pornind de la date biologice, susţinînd că ea are un fundament neurofiziologic. Deci o experienţă mistică ar putea fi înţeleasă şi chiar măsurată (!) cu mijloace ale ştiinţelor naturale. Altfel spus, Dumnezeu nu ar fi altceva decît un produs al creierului nostru, el „locuind" în *Lobus parietalis superior*. Neurologul american James Austin consideră că stările mistice de iluminare sunt produse de o inhibare a activităţii unor zone subcorticale ale creierului. Mai rău, canadianul Michel Persinger, ca şi americanii Jeffrey Saver şi John Rabin, explică aceste stări ca fiind microatacuri epileptice de lob temporal.

În lucrarea *De ce Dumnezeu nu vrea să plece*: *Ştiinţa creierului şi biologia credinţei*, americanii Andrew Newberg (radiolog) şi Eugene d'Aquili (psiholog) acreditează şi ei ideea unor rădăcini biologice, în speţă traseele nervoase ale creierului, ale tuturor experienţelor spiritual-religioase. După ei, toate religiile s-ar baza pe mituri, fabricate şi ele tot în lobul pari-

etal. Ele pleacă dintr-o arie cerebrală identică, astfel încît religiozitatea ar putea fi considerată un fenomen unitar. Pentru cei doi autori creierul îşi creează propriul Dumnezeu. Ritualurile religioase pot provoca – se susţine – stări transcendente, care se răsfrîng asupra hipotalamusului. Centrul din creier care reglează reacţiile de excitare sau de calmare este inhibat. Cu alte cuvinte, procese neurologice care provoacă trăiri mistice.

Ei bine, mie toate acestea mi se par nişte monstruozităţi ştiinţifice. Consideraţiile de mai sus sunt cel puţin triviale, pentru că toate emoţiile sunt condiţionate neuronal. A înţelege religiozitatea doar ca provenind dintr-o excitare a anumitor zone ale creierului relevă o concepţie materialistă, de tipul „materia înaintea gîndirii", care mi se pare descalificantă. Ea duce la concluzia că Dumnezeu este imanent omului, ceea ce pentru mine e o absurditate. Fără îndoială că stările religioase au o reprezentare în învelişul cortical al sistemului limbic, dar numai ca efect; abordarea noastră este una idealistă, de tipul „gîndirea înaintea materiei", căci „La început a fost Cuvîntul" şi nu stă în puterea noastră şi nu are rost să răsturnăm lucrurile.

Şi metodologia acestor cercetări mi se pare eronată, căci nu poţi să măsori ipoteze metafizice ca şi cum ai măsura operaţii fizice elementare. Cum poţi extrage din astfel de măsurători, valori normative, cum poţi să măsori credinţa cu metrul? Ăsta e un soi de „neuromarketing".

În 2004, într-un anunţ spectaculos, americanul Dean Hamer, specialist în biologie

moleculară, a afirmat pentru prima dată că există o „genă a Lui Dumnezeu". Deci credinţa este instinct şi ar fi cuprinsă în genomul uman. Cu alte cuvinte, omul este condiţionat genetic pentru a crede, credinţa se transmite ereditar. De-ar fi să cunoaştem însă funcţiile biochimice ale tuturor genelor şi tot nu am putea explica un fenomen atît de complex cum este spiritualitatea. Nici un cercetător serios nu ar avea astfel de pretenţii.

Studiile serioase relevă în schimb faptul că există o relaţie certă între credinţă şi starea de sănătate psihică, relaţie benefică în marea majoritate a cazurilor. Oamenii credincioşi suportă mai uşor emoţiile şi stresul, îşi alină suferinţele în rugăciune, ajutînd astfel sistemul imunitar să lupte. Sănătatea este deci un efect şi nu o cauză a religiozităţii. Chiar din punctul de vedere al biologiei evoluţioniste, credinţa ajută, protejează, produce o stare de bine. Mai mult, credinţa susţine şi bunăstarea individuală şi comunitară. Economiştii americani Robert Barro şi Rachel Mc Cleary au stabilit astfel un raport între ratele de dezvoltare ale diferitelor ţări şi datele referitoare la convingerile religioase fundamentale ale populaţiilor respective. O societate bazată pe o concepţie religioasă poate economisi resurse sau le poate aloca mai eficient. Religiozitatea susţine munca, morala socială, ceea ce conduce firesc la o prosperitate mai bună.

În absenţa credinţei, ca încredere la modul absolut, nici un sistem nu poate reuşi. Analogiile dintre sistemul economic şi cel confesional sunt uimitoare. *Homo religiosus* are încredere, iar aceasta este fundamentală în a-l

ajuta să se descurce într-un mediu ultradiferenţiat, hipersensibil şi bazat pe convenţii fragile. Credinţa este încredere originară şi oferă siguranţă vitală, elimină arbitrarul. Ea este indispensabilă pentru atingerea unor niveluri mai înalte ale conştiinţei. Crezînd, omul ştie că există.

Dorul de transcendenţă, sensul sacrului fac parte din fiinţa umană. O lume fără Dumnezeu nu poate exista. Cum spunea Emile Durkheim, credinţa ţine de demnitatea umană, ea poate asigura o etică a demnităţii. Credinţa este o promisiune a binelui, este darul speranţei într-o lume mai bună, speranţa într-o ordine ideală ce va să vină, liniştea şi pacea supremă.

5.9. ŞTIINŢĂ ŞI RELIGIE

Editura Curtea Veche din Bucureşti publică de cîţiva ani, în cadrul Colecţiei „Ştiinţă şi Religie", coordonată de Basarab Nicolescu şi Magda Stavinschi, o serie de lucrări care, după cum susţin editorii, „se adresează tuturor celor care doresc să exploreze potenţialitatea unui nou sistem de valori fundat pe dialogul transdisciplinar dintre ştiinţă şi religie". Dintre lucrările apărute pînă acum în această interesantă colecţie reţinem cîteva: John D. Caputo, Gianni Vatimmo, *După moartea lui Dumnezeu*; John Pelkinghorne, *Quarci, haos şi creştinism. Întrebări pentru ştiinţă şi religie*; Thierry Magnin, *A deveni tu însuţi în lumina ştiinţei şi a Bibliei*; Niels Henrik Gregersen, *Dumnezeu într-o lume evoluţionistă*; Robert Pollack, *Credinţa biologiei*

şi biologia credinţei; Cătălin Mosoia, *În dialog cu... despre ştiinţă şi religie*; Basarab Nicolescu (ed.), *Moartea astăzi*; Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi (ed.), *Science and Orthodoxy, a Necessary Dialogue*; Magda Stavinschi (ed.), *Perspective româneşti asupra ştiinţei şi teologiei*; Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi (ed.), *Transdisciplinarity in Science and Religion*; Andrew Newberg, Eugene d'Aquili, Vince Rause, *De ce Dumnezeu nu va dispărea niciodată*?; Ian G. Barbour, *Cînd ştiinţa întîlneşte religia. Adversare, străine sau partenere*, lucrare pe care ne propunem să o prezentăm în continuare.

Autorul prezintă patru viziuni asupra ştiinţei şi religiei: conflictul, independenţa, dialogul şi integrarea, prin prisma cărora analizează o serie de teme importante, cum ar fi: creaţia, implicaţiile fizicii cuantice, evoluţia, genetica, neuroştiinţa şi natura umană, Dumnezeu şi natura. Dar, mai întîi, el prezintă evoluţia raporturilor dintre cele două mari căi de cunoaştere începînd din secolul al XVII-lea, cînd majoritatea fondatorilor revoluţiei ştiinţifice, în calitate de buni creştini, erau convinşi că nu studiază altceva decît opera Creatorului. Un secol mai tîrziu, cea mai mare parte a oamenilor de ştiinţă continuau să creadă într-un Dumnezeu creator, dar nu mai considerau că intervenţia sa continuă în lume şi în viaţa omului. Ei bine, în secolul al XIX-lea, deja putem vorbi despre o ruptură, mulţi oameni de ştiinţă manifestîndu-se cu ostilitate faţă de religie, cu toate că însuşi Darwin susţinea că procesul evoluţiei fusese proiectat tot de Dumnezeu. Descoperirile ştiinţifice din secolul al XX-lea au repus în discuţie multe idei religioase clasice, re-

prezentanţii ştiinţei reformulînd concepte vechi şi abandonînd aproape complet tradiţia şi doctrinele sale.

În noul mileniu, ştiinţa şi religia tind să se regăsească, ele nu mai sunt percepute ca inamici, ordinea şi sensul se întîlnesc, chiar dacă unii mai continuă lupta. Unii le consideră complementare, alţii caută forme de parteneriat sau de colaborare, în încercarea de a găsi răspunsuri la marile întrebări. Pe de o parte, şi teologii au reformulat percepţiile despre Dumnezeu şi natura umană, adaptîndu-le la spiritul veacului şi ţinînd seama de descoperirile ştiinţei, rămînînd, desigur, fideli mesajului central al religiei; pe de altă parte, tot mai mult, oamenii de ştiinţă realizează faptul că nu pot oferi singuri marile răspunsuri şi caută dialogul.

De pildă, astronomii au oferit argumente convingătoare privind *Big-Bang*-ul şi expansiunea rapidă a universului, plasînd începuturile acestuia acum aproximativ 15 miliarde de ani. Se acceptă noţiunea de infinit, se vorbeşte chiar despre un univers oscilant, pulsatil, sau despre o multitudine de universuri şi de dimensiuni ale spaţiului. Dar legile fizicii nu pot explica de ce s-a produs totul astfel. Teistul vede evenimentul ca un moment al creaţiei şi ca început al timpului. Oricum, în interpretarea istoriei cosmice, religia şi ştiinţa trebuie să se întîlnească.

Fizica clasică s-a dovedit deterministă şi reducţionistă. Dimpotrivă, fizica cuantică e holistică şi acceptă incertitudinea. Lumea cuantică e impredictibilă, plină de interconexiuni şi ne dezvăluie limitările cunoaşterii umane. Teiştii pun nedeterminările fizicii cuantice în seama lui

Dumnezeu, iar orientalii găsesc în holismul cuantic o recunoaştere a credinţei lor în unitatea fundamentală a tuturor lucrurilor. De asemenea, alte aspecte privitoare la timp, cauzalitate şi natura realităţii i-au apropiat în dialog pe oamenii de ştiinţă şi pe teologi, ca şi pe filosofi.

De asemenea, există teologi şi oameni de ştiinţă care au reuşit să împace credinţa în Dumnezeu cu evoluţia speciilor. Ştiinţa a studiat mult complexitatea sistemelor şi capacitatea lor de autoreglare, rolul informaţiei în acest sens, cu precădere în biologia moleculară şi în dezvoltarea embrionară şi au ajuns la concluzia că natura relaţiilor este mai importantă decît materia în care acestea se exprimă. Teologii au depăşit şi ei viziunile unui univers static, ale unei naturi statice, acceptînd ideea unui univers dinamic, creat continuu de Dumnezeu, care îl şi transcende. Sfîntul Duh este, potrivit Bibliei, forţa divină activă atît în natură, cît şi în viaţa omului.

Studiile ştiinţifice au arătat că şi moştenirea genetică influenţează o parte semnificativă a comportamentului nostru, ca şi anumite facultăţi mentale, deducîndu-se de aici faptul că libertatea umană este o iluzie. Dar nu totul depinde totuşi doar de gene şi neuroni. Aşa cum arată autorul, „Dependenţa vieţii mentale şi spirituale de procesele biologice repune în discuţie problema dualismelor tradiţionale corp-suflet şi materie-minte. Atît oamenii de ştiinţă, cît şi teologii sunt preocupaţi să elaboreze teorii ale eului întrupat social, care să fie compatibile cu descoperirile neuroştiinţelor şi ale antropologiei şi, de asemenea, cu viziunea biblică privind persoana ca sinteză a gîndirii, simţirii, voinţei şi acţi-

unii" (p 11).

Lumea pare guvernată de legi ştiinţifice. E oare posibil ca Dumnezeu, care a creat lumea, să o lase să evolueze independent? Greu de crezut. Tradiţia susţine că Dumnezeu a făcut şi legile naturii şi intervine în lume în conformitate cu acestea. Dar atunci mai există libertate? Apoi, cum se explică prezenţa răului şi a suferinţei? Unii teologi invocă o autolimitare a lui Dumnezeu. Alţii au recurs la concepte aparţinînd ştiinţei moderne, explicînd faptul că Dumnezeu comunică informaţie şi determină, de fapt, toate nedeterminările. Au rezultat astfel lucrări născute din colaborarea între teologi şi oameni de ştiinţă, care se bazează atît pe experienţa religioasă, cît şi pe descoperirile ştiinţei, cum e şi cea de faţă.

Autorul este convins că dialogul şi integrarea sunt căi promiţătoare pentru viitorul reflexiei religioase şi a celei ştiinţifice, venind să înlocuiască separarea şi conflictul. Toate modelele filosofice sunt limitate şi parţiale. Lumea e diversă, iar căutarea coerenţei nu trebuie să ducă la eludarea diferenţelor. Folosirea mai multor modele ne poate ţine departe de idolatrie, dar tot nu oferă întreaga cunoaştere. Dumnezeu este o cauză a cauzelor, dar o cauză descendentă. Pînă la urmă, taina sa şi taina căilor sale nu pot fi desluşite pînă la capăt şi e bine ca misterul să rămînă ca atare.

5.10. TEOECONOMIA

Iar cel ce şedea pe tron a spus: „Iată, Eu fac toate lucrurile noi". Şi a mai spus: „Scrie, pentru că aceste cuvinte sunt demne de încredere şi adevărate" (Apocalipsa – 21.5)

Teoeconomia ar fi disciplina care studiază legile şi principiile divine de guvernare a problematicii economice a comunităţilor umane. În marasmul economic, social şi ecologic creat de oameni, recunoaşterea principiilor divine care stau la baza Cosmosului şi aplicarea lor în planul rînduielilor pămînteşti poate fi soluţia, în această epocă crucială din istoria omenirii. Singuri am arătat ce putem: suntem pe cale să distrugem planeta. Trebuie deci să ne schimbăm şi să-l lăsăm pe Dumnezeu să lucreze. Astfel va apare un om nou*: homo universalis*, ca parte a evoluţiei pe care Jung o numea „continua întrupare a Sinelui".

Putem vedea cum toate sistemele se prăbuşesc: cel economic, cel educaţional, cel de asistenţă medicală, cel ecologic, cel politic etc. De asemenea, dacă privim atent, observăm că apar inovaţii şi soluţii creatoare în toate domeniile, de parcă cineva ar avea grijă de noi, de parcă cineva ne-ar binecuvînta cu „energia punctului Zero" (Barbara Marx Hubbard). Trebuie să ne înţelegem sinele superior, vocea interioară, să ne aducem proiecţiile acasă şi să-L lăsăm pe Dumnezeu să ne ia în stăpînire şi să ne deplaseze identitatea dinspre ego spre esenţa noastră profundă. Aceasta este cheia pentru a deveni un om universal.

Apoi trebuie să ne aflăm menirea: de ce

am venit aici. Trebuie să ne apropiem, după legea afinităţilor, de cei care gîndesc şi acţionează ca noi. Trebuie să-i căutăm pe cei capabili să scoată din noi tot ce este superior. Unde doi sau trei se adună în numele acestui Sine superior, *Eu sunt* va fi alături de ei. Trebuie să spunem „da" divinităţii din noi. Căci Universul este antropocentric, fiecare particulă a sa are omul ca ţel. Întreaga sa chimie este o psihochimie, istoria sa are o cauzalitate mai profundă, astfel că evenimente pe care le explicăm de obicei în termeni de economie, politică sau ecologie pot fi înţelese mai bine din perspectiva unor tipare de ordin spiritual.

Întreaga biologie este de fapt o astrobiologie. Cunoaştem, de pildă, influenţa soarelui asupra evoluţiei plantelor, dar şi celelalte astre influenţează viaţa pe pământ. De exemplu, vegetalele cu bulbi subterani, cu tuberculi, sunt intens influenţate de lună. Apoi, privite de sus, principalele organe interne ale omului reflectă, în dispunerea lor, sistemul solar. Iar omul respiră de 25.920 de ori pe zi, adică numărul de ani care formează celebrul an platonic sau pitagoreic, în care soarele încheie un tur complet, cu 12 etape, al zodiacului. Durata medie a vieţii omului pe pământ are acelaşi număr de zile.

Este bine să cunoaştem şi astfel de lucruri atunci cînd ne ocupăm de economie, de fapt de teoeconomie. Un prim aspect care trebuie stabilit este legat de proprietate. Tot ce există îi aparţine lui Dumnezeu şi nu nouă. De aceea lupta înverşunată pentru proprietăţi, dobîndirea şi apărarea lor cu tot felul de garduri juridice, mentale, dar şi fizice, constituie un atentat la

Creaţia divină. Ea a fost dăruită omenirii („Creşteţi şi vă înmulţiţi şi stăpîniţi pămîntul”) şi nu anumitor oameni, anume celor mai rapace. Proprietatea privată reprezintă o extensie materialistă a egoului nostru superficial, a egoismului nostru. Iar acesta este sursa tuturor relelor. Pentru că noi suntem una cu semenii noştri. Şi atunci de ce ne înconjurăm cu garduri?

Sunt conştient că astfel de afirmaţii îmi pot aduce acuze de utopism, că unii m-ar putea trimite în braţele socialiştilor, ale lui Engels, de pildă, cel din *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, sau ale lui Saint-Simon. Dar nu, aceştia din urmă ce voiau, ce vor de fapt? Doar să-i deposedeze pe alţii şi să redistribuie proprietăţile, cum bine sesiza Vl. Soloviov în *Îndreptăţirea binelui* (Humanitas, Bucureşti, 1996). Spre deosebire, eu consider, că aceste proprietăţi aparţin lui Dumnezeu, iar oamenilor, tuturor oamenilor le sunt oferite în folosinţă.

Veche de patru sute de ani, paradigma modernilor, a „iluminaţilor”, a ajuns la final. Aceasta impune o reorganizare radicală a societăţilor noastre şi o transformare a practicilor globale privind Natura. Altminteri, specia umană se poate autodistruge, cum s-a întîmplat cu atîtea alte specii înaintea noastră. O altă lege universală, divină, spune că ceea ce semeni aceea culegi. Prin urmare, nu poţi semăna neghină şi aştepta să crească grîul. Or, noi asta facem, de sute de ani. Acum totul trebuie reluat de la capăt şi semănat grîu, cu speranţa că va mai avea timp să crească, iar noi să ne mîncăm pîinea cea întru Fiinţă, deşi „nu numai cu pîine se va hrăni omul, ci şi cu Cuvîntul lui Dumnezeu”.

Un alt izvor crucial de avuţie, factor de producţie, cum îi spun economiştii, de care avem tendinţa să uităm, este munca, munca umană. Ea este un mod de slujire a Binelui şi de recuperare a altitudinii spirituale la care am fost creaţi: „În sudoarea feţei tale îţi vei mînca pîinea ta". Or, astăzi, am ajuns să considerăm că se poate trăi şi fără muncă, ori pe spinarea altora, ori speculînd, cultivînd bani care să nască alţi bani. Este o iluzie foarte periculoasă aceasta, căci banul în sine nu poate să creeze valoare, dar am făcut din el un idol postmodern, un nou viţel de aur, la care ne închinăm cea mai mare parte a timpului. „Căci la ce-i va folosi omului de-ar avea toate bogăţiile pământului, dar şi-ar pierde sufletul?"

5.11. ARHETIPUL APOCALIPSEI

O altă valoare greşit exploatată este pământul, adică mama noastră, care ne-a hrănit şi ne-a susţinut energetic. Ei bine, am adus şi pământul şi întreaga natură în criză prin comportamentul nostru economic, intens consumator de resurse şi foarte poluant. Am devenit vampirii pământului. De aici, schimbările accelerate de climă, dispariţia speciilor şi epuizarea resurselor.

În prezent, suntem într-un proces de trecere de la o formă de conştiinţă la alta. Mintea modernă s-a prins în capcana unui concept mecanicist despre univers, care e pe cale de a fi schimbat. Am tehnologizat excesiv viaţa noastră, sporind foarte mult productivităţile, dar şi

creînd pericole distrugătoare. Viteza ameţitoare, dezumanizantă, cu care se schimbă tehnologiile generează mari probleme de adaptare şi schimbări profunde la nivelul psihicului uman, dar şi noi forme de organizare socială, cum ar fi reţeaua. Aceste tehnologii au un impact foarte serios asupra experienţei interioare a identităţii personale şi percepţiei de sine. Omul se izolează şi se îndepărtează de natură. Or, identitatea este şi un construct social, iar această mutaţie fenomenologică creează probleme.

Mass-media ne înconjoară ca o a doua piele, modificînd în permanenţă frontierele individuale, reţelele de conectivitate şi structurile morale. Există tendinţa de a unifica minţile individuale, de unde numeroase amăgiri în masă. Asistăm la accelerări ale sincronicităţilor, ale intuiţiilor şi manifestărilor parapsihice şi psihofizice. Progresul tehnologic permite imaginaţiei să-şi realizeze proiecţiile cu mare acurateţe şi viteză, atrăgînd psihicul şi fizicul nostru într-o relaţie din ce în ce mai strînsă.

Vălul lui Isis, vălul dintre materie şi conştiinţă, dintre cer şi pămînt, devine tot mai subţire şi permeabil. Potrivit lui Edward Edinger, discipol al lui Jung, în prezent experimentăm „arhetipul Apocalipsei", care este tot o dezvăluire, o Revelaţie. Cerul şi pămîntul se întîlnesc în noi. Modul nostru de viaţă de pînă acum este distrus, dar se naşte unul nou şi noi renaştem odată cu el. Se produce fuziunea dintre ego şi sine, pentru totdeauna. Cum spunea Iisus: „Ceasul se apropie – şi el este acum".

Avem nevoie de o cultură globală, un proiect holistic, care să susţină o dezvoltare

durabilă. Pentru aceasta este necesară o reînviere a impulsului transcendentalist, care ar putea stîrni o adevărată revoluţie spirituală în societatea noastră. Valorificînd potenţialul social al Internetului, încă neînţeles cum trebuie, am putea beneficia de o infrastructură utilă pentru răspîndirea acestei noi paradigme, permiţînd, bunăoară, orchestrarea armonioasă a resurselor şi politicilor într-o vreme de criză. „Orice schimbare este o schimbare de paradigmă" (Cesar Aira).

În *Marea transformare*, Karl Polanyi afirmă că toate problemele s-ar putea rezolva printr-o cantitate nelimitată de bunuri de consum. Nu cred, pentru că: 1) Oricît de mare, cantitatea produsă este oricum limitată şi 2) O repartiţie incorectă poate duce la accentuarea discrepanţelor dintre superbogaţi şi supersăraci. Aceasta poate duce, la rîndul său, la mari conflicte sociale. Cum spunea Nietzsche, „fapta îl creează pe făptaş, aproape ca un gînd întîrziat".

De mult ne aflăm, de fapt, în plin război economic. Iar ravagiile sale nu sunt mai puţin teribile decît ale unui război propriu-zis. El a fost născut de lăcomia umană, cauza tuturor relelor. E ca şi cum un compus chimic s-ar descărca în stomacul tău în clipa în care banii tăi se înmulţesc, creînd dependenţă. Aceste tulburări economice, politice, climaterice permit guvernelor, băncilor şi marilor corporaţii să profite de şocul în care se află populaţia şi să implementeze politici în propriul interes (vezi Naomi Klein, *Doctrina şocului. Naşterea capitalismului dezastrelor*, Editura Vellant, Bucureşti, 2008).

Pe de altă parte, aceste vremuri dificile

generează cele mai bune oportunităţi pentru cei care înţeleg necesitatea unor reforme economice fundamentale. Din păcate, aceştia sunt puţini. Nu e suficient, de pildă, ca la reuniunea G-20 de la Londra, doar să se alcătuiască o listă a paradisurilor fiscale. Ele trebuiau pur şi simplu desfiinţate. Faptul că nu s-a dorit acest lucru demonstrează încă o dată că politicienii nu sunt decît nişte marionete în mîna marilor păpuşari economici. Astfel, li se permite în continuare unora ocolirea sistemelor fiscale, în timp ce oamenii obişnuiţi sunt împovăraţi cu taxe şi impozite, din care acum se plătesc inclusiv hoţiile marilor bancheri. Este profund nedrept şi profund nedemocratic. „Vă vom goli de conţinut, după care vă vom umple cu noi înşine", avertiza George Orwell în celebrul său roman *1984*.

5.12. CUVINTELE DUHULUI

1. Să ne reamintim că suntem liberi, înfăşuraţi în mantia propriei libertăţi. Sunt liber prin jertfa lui Iisus Hristos. Întreaga bucurie şi fericire a libertăţii mele îmi vin de la Dumnezeu. Trecutul şi culpabilitatea au dispărut, topindu-se în irealitatea din care au venit. Dumnezeu ni l-a dăruit pe Duhul Sfînt cu misiunea să înlăture orice urmă de îndoială sau culpabilitate pe care ni le-am impus şi care nu au nici o funcţie utilă. Astfel, vom regăsi pacea în care El ne-a aşezat.

2. Adevărul vine prin propria sa voinţă, iar noi îi aparţinem. Sfîntul Duh ne va restabili sănătatea, pentru că boala nu este de la Dumnezeu. Dumnezeu îşi uneşte spiritul cu al tău, iar

această legătură nu poate fi ruptă. În adînca pace, Dumnezeu vrea să aibă cu noi o blîndă şi permanentă comunicare. Pacea Sa curge peste noi pentru că pacea este voinţa Sa. Trebuie să învăţăm să o folosim pentru mîntuire. Trebuie să învăţăm lecţia trezirii. Dumnezeu ne-a chemat la trezire şi bucurie. Cum am putea rezista? Adormirea noastră nu va rezista.

3. Dumnezeu veghează asupra mea şi lumina mă înconjoară. Voia mea e voia Lui. Tot ce nu e adevărat trebuie reconciliat cu adevărul. În această reconciliere rezidă pacea Cerului. Vom fi eliberaţi întru adevăr. Nu suntem întregi şi fericiţi decît în non-culpabilitate. Trebuie să învăţăm să fim fericiţi.

4. În fiecare minut decidem între răstignire şi înviere, între iluzie şi adevăr, între ego şi Sfîntul Duh. Tot ce avem este puterea de a decide. Suferinţa este alegerea noastră. Preţul lui a dărui este a primi. Vindecarea ne este dăruită pentru a înlocui întunericul cu lumina şi teama cu iubirea. Nu trebuie să oferim putere nimicului. Întunericul nu are nici un efect asupra noastră ca fii ai lui Dumnezeu.

5. Non-culpabilitatea înseamnă non-vulnerabilitate, de aceea nimeni şi nimic nu ne poate răni. Nu există nimic de iertat. Ceea ce nu are o cauză nu poate exista, iar Dumnezeu e singura cauză şi de la el nu vine decît iubire, nu culpabilitate. Deci, culpabilitatea nu există. Poate fi doar o iluzie în mintea ta ce se crede desprinsă de Dumnezeu. Spiritul e unul, iar cauza este una singură: Cauza-lui-Dumnezeu. Învaţă să comunici cu această unitate şi respinge tot ceea ce e fără cauză. Primeşte toate acestea cu

bucurie.

6. Nici un gînd al nostru nu poate fi separat de efectele sale, care formează o constelaţie mai vastă decît ţi-ai putea închipui. Voinţa ce ne-a fost dată e sfîntă şi curge la fel de natural ca şi pacea infinită ce ne învăluie. De multe ori, însă, nu ne înţelegem voinţa, iar cînd iei decizii doar pentru tine, ea va fi proastă. Decizia ta trebuie luată pentru întreaga Creaţie. Aici ajutorul Sfîntului Duh e de nepreţuit. El trebuie acceptat, căci suntem demni de darul lui Dumnezeu, făcut cu atîta bucurie. Dumnezeu ştie că îl meriţi, iar tu nu poţi nega adevărul hotărîrii divine.

7. Tot ce a creat Dumnezeu este puritate perfectă. Pacea sălăşluieşte în fiecare spirit care acceptă planul lui Dumnezeu pentru ispăşirea sa. Cei care acceptă ispăşirea sunt invulnerabili. Nu ştim încă ce e mîntuirea şi nu o înţelegem. De aceea, nu-ţi fă păreri deşarte, ci cere-I totul Sfîntului Duh şi urmează-L pe Dînsul. Doar înţelepciunea Sa e capabilă să te ghideze. Mîntuirea înseamnă evadarea din culpabilitate. Astfel scăpăm de tot ceea ce ne poate umbri inocenţa spiritului.

8. Sfîntul Duh cunoaşte calea şi te va conduce cu bucurie, căci Lui i-a încredinţat Dumnezeu mîntuirea ta şi pacea Lui în tine. Dumnezeu ne-a creat sfinţi şi atunci de ce ne-am îndoi de valoarea noastră? Nu am face decît să-l judecăm pe Tatăl, ceea ce este „o posibilitate care nu se poate". Fii liniştit în credinţa ta şi nu uita că Dumnezeu te iubeşte. Alegerea ta poate fi alta, dar aceea n-ar fi reală. Singura realitate este cea a Spiritului iubitor în care am fost creaţi şi

unde ni s-a fixat sălaşul odată pentru totdeauna.

9. Să lăsăm aşadar pe Sfîntul Duh să hotărască pentru noi. În spatele deciziilor Sale se află întreaga cunoaştere. Înţelepciunea şi iubirea Sa se dăruie tuturor şi ne vor scoate din întunericul în care luptăm împotriva propriilor iluzii. Iubirea Tatălui îţi aparţine şi El doreşte să o împărtăşească cu tine. Am uitat să comunicăm cu Creatorul, deşi El e în noi şi noi suntem în El. Căderea înseamnă separare. Să ieşim deci din izolare şi să comunicăm. Are atîtea să ne spună...

10. Nu poţi găsi pacea decît prin iertarea deplină. Pînă la separarea de Dumnezeu nu existau nevoi. Ele au apărut în universul creat de om. Ne-am creat tot felul de necesităţi, de plăceri, le ierarhizăm şi ne străduim să le atingem, confundîndu-le cu fericirea. Pierdem timpul. Singura nevoie pe care o avem cu adevărat este sentimentul că suntem una cu Dumnezeu. Integrîndu-te în tine devii unu şi atunci şi necesitatea devine una – cea amintită. Îndreptarea presupune verticalizare, salt către unu.

11. Spaţiul şi timpul sunt lipsite de semnificaţie; ele sunt doar credinţe. Scopul lor, scopul acestei lumi este de a te ajuta să-ţi corectezi necredinţa. Noi am creat frica, de aceea credem în ea. Putem crede în ceva ce nimeni nu consideră adevărat. Toate aspectele fricii sunt false, pentru că nu vin de la Creator. Frica se alungă cu iubire perfectă. Dacă există iubire, nu mai există frică. Crezînd aceasta, devii liber. Acesta este un dar de la Dumnezeu.

12. Îl recunoaştem pe aproapele nostru recunoscînd pe Sfîntul Duh din el. El face parte din Sfînta Treime, fiind în parte al lui

Dumnezeu, în parte al tău. Sfîntul Duh este chemare întru Dumnezeu. El creşte în tine cînd îl dăruieşti fratelui tău. Ceea ce recunoşti în fratele tău există şi în tine, căci împreună sunteţi fii ai lui Dumnezeu. Întîrzierile vin de la ego, dar ele nu au semnificaţie în eternitate. Tot ceea ce face Duhul Sfînt e în opoziţie cu egoul, El desface tot ce egoul a făcut. Duhul Sfînt e răspunsul lui Dumnezeu pentru ego.

13. Eternitatea este o idee a lui Dumnezeu. Timpul este o credinţă a egoului. Singurul aspect etern al timpului este *acum*. Sfîntul Duh mediază între cunoaşterea spiritului pur şi interpretările egoului. El reinterpretează ce face egoul întru lumina cunoaşterii. El te reinterpretează în numele lui Dumnezeu. Sfîntul Duh este lumină, căci sălăşluieşte în tine, care eşti lumină. El îţi reaminteşte că locul tău cuvenit este în Dumnezeu. Aceasta este viaţa ta, eternitatea şi Sinele Tău.

14. Această viziune înspăimîntă egoul, căci pacea e marele său duşman; fără conflict, el nu poate supravieţui. Eternitatea şi pacea sunt la fel de strîns legate precum timpul şi egoul. Sfîntul Duh este învăţătorul perfect. El foloseşte ceea ce spiritul tău înţelege deja şi îţi descoperă unde nu înţelegi. Partea din tine ce merge încă întru Dumnezeu e mult mai puternică decît egoul, în ciuda tentativelor acestuia de a o disimula. Tu, care faci parte din Dumnezeu, nu te simţi acasă decît în pacea Lui, adică în eternitate.

15. Lumea e un mecanism de învăţare pentru a te readuce acasă. Fii deschis pentru a învăţa. Tu nu ai lucrat potrivit adevărului, dar acesta te poate încă face liber. Priveşte şi înţelege

aşa cum o face Duhul Sfînt, care face parte din tine şi e totodată în continuă comuniune cu Dumnezeu. El este ghidul tău spre mîntuire şi nu-ţi cere decît să-ţi sporeşti bucuria în tine şi s-o împărtăşeşti în numele Său, căci suntem în era Duhului Sfînt.

5.13. FIII ARŞI AI LUMINII

O bucăţică din mintea noastră a visat că era ruptă de Dumnezeu şi provoca mari necazuri. Estimp, rasa umană înainta şi se îmbolnăvea de plăcere. Se minunau cerurile de cîtă suferinţă putea aduna. Pe unde am trecut şi cum am ajuns aici?

Bucăţica sfîntă a minţii noastre dormea. Visa visul care este lumea aceasta. Trebuia căutată cauza, trebuia schimbată mintea, dar cum? Cauza era frica, iar frica – cum spunea apostolul Pavel – e lipsă de iubire. Cu alte cuvinte, aveam mare nevoie de iubire. O respiram prin toţi porii. Aveam nevoie de o mare iubire, dar eram bătrîn şi mă rugam în zadar la urma crucifixului de pe perete. Aveam nevoie de eternitatea iubirii.

Lumea era întoarsă pe dos, iar noi trebuia să o punem la loc mai bine ca atlanţii. Aveam o relaţie specială cu Dumnezeu. Ne dăruia lipsa potopului de ape, dar ne ameninţa cu o curăţenie (unii îi spun *Apocalipsă*) mai grozavă: prin foc. În fond, au mai dispărut civilizaţii, iar rasa umană e atît de ciudată... Ceream lumină şi lumină venea, Doamne, cum ne ardea lumina aceea!

Deodată, teatrul s-a terminat. Eram

personaje cosmice. Dar trebuia încă să spargem oul dinlăuntru. La uşă bătea de cîteva milenii Dumnezeu. Tot sporul era cu el. Istoria rasei umane nici acum nu mă lăsa în pace. Trebuia scos întîi urîtul. Teribilă confruntare! Apoi trebuia aşezată frumoasa, frumoasa universală, după care totul reîncepea să curgă: armonia, castitatea, amocul... Nu mai daţi putere urîtului. Nu încetaţi să mîngîiaţi frumoasa, măcar cu un zîmbet, cu o privire, chiar îndepărtată.

Nu uitaţi că suntem fiii arşi ai Luminii, lumînări de ceară topită, orbiţi de Lumină, ca o plăcere mare. Ca o lumînare de ceară topită de plăcere, aşteptînd o remodelare, o formă nouă, ca să mai ardem o dată pentru norocul nostru şi pentru îmbunarea – nu-i aşa? – a destinului. Se mutau stelele pe cer într-un menuet cosmic, iar tăcerea alerga între ele. Dar noi eram centrul, buricul universului. Chakrele ne apăreau şi dispăreau după necesitate. Libertatea înţeleasă, cum spunea Engels.

Schimbaţi visele! Nu mai trăiţi visul Fiului adormit. Iertaţi şi treziţi. N-o să-nţelegeţi uşor frica începutului. Dar le puteţi înţelege pe cele de zi cu zi şi lăsa adevărul să vină, aşa, în fîşii, cum l-au adus canoniştii, habotnicii din diferite colţuri, pentru a intra în cunoaştere. Nu vă mai ţineţi de gînd şi iertaţi-vă că vă ţineţi de gînd. Cunoaşterea nu vine prin gînd, ea se trăieşte, trebuie să fii întru şi să nu reacţionezi, să fii proactiv, să fii ceea ce eşti şi ai fost încă de la început, adică în principiu.

Ce pace ne umple, ce dragoste se revarsă! Ea, frumoasa, şarpele cosmic, a promis că vine la prînz. Ne odihnim puţin, apoi serbăm

nunta, nunta cosmică, nunta alchimică şi ne urăm, cum se face, „Casă de piatră!", „La Mulţi Ani!" etc., etc.

La sfîrşit de veac veţi deosebi duhurile. Pînă atunci creăm idoli. Aveam aşa ca o greaţă, ca de fiecare dată cînd trebuia să lucrez cu simboluri. Aveam un pendul sub formă de glob şi mă legănam cu el alene, fără să bănuiesc că astfel intram în rezonanţă cu globul. Astfel, prelungeam starea de somn. Mai puneam un beţişor parfumat, mă mai ungeam pe la nas cu-n eucalipt, ce vreţi, îmi optimizam ambientul. Voiam să fac din mine o biserică şi chestia asta nu-mi ieşea nicicum.

În schimb, mult mai înţeleaptă era capitala Bulgariei. După nume, nu cred că şi ea funcţionează ca o mănuşă întoarsă pe dos. Aşa se vindecă cauza, cu înţelepciune şi trebuie dat totul pentru cauză şi penetrat adevărul. Care este. Căci adevărul e unul, în timp ce adevărurile sunt mai multe. Adînc. Doamne, cu cîtă cunoaştere m-ai hărăzit! Şi cu cîtă smerenie! Mai miluieşte-mă, te rog, măcar cu un strop de iubire!

Urcam în mine însumi spre tronul de slavă şi mantia-mi atîrna ca o rugă. Îngenuncheam în răstimpuri pentru mai multă smerire. Căpătasem inel şi coroană şi sceptru, iar acum înaintam pe o cale de lumină spre tron. Eram eu însumi lumină şi radiam. Dar sensul era lumina de dincolo de lumină. Nu una sîngerie ca amurgul, ci una clară, transparentă, de simţi că dispari într-acolo. Şi urci, că e cale.

În dreapta mea era un copac, al meu, pe care trebuia, cu ajutorul instrumentelor primite, să-l menţin veşnic verde. Îi trimiteam cîte o rază

şi el se înviora în verdele crud în care se scălda. Urcasem cele unsprezece trepte şi ajunsesem la tron. M-am aşezat ca un rege, dar în spate se deschidea un hău care mă tot trăgea înspăimîntător. Şi pe el trebuia să-l umplu cu lumină, dar nu prea reuşeam. Nu aveam spatele asigurat.

În inima mea se ţesea un fir de mătase: Unde mă va duce ? Cu cine mă va lega? Un duh mă aşteaptă să-l pot mîngîia. Şi mi-e atît de dor!... Şi mai e Marele Tron, înfăşurat în curcubeu, în atmosfera aceea tainică, tămîiată, în care am primit instrumentele duhului. Şi cei douăzeci şi patru de bătrîni ce se rugau continuu, incantatoriu. Erau aşezaţi în potcoavă, iar locul al doilea din stînga era al meu. Încă nu-l meritam. Dar despre asta nu pot să vorbesc încă. Mă mîngîie albastrul, dar poarta răsăritului făcut-am bine să o deschid?

BIBLIOGRAFIE

- Adda Jacques, *La mondialisation de l'économie*, La Découverte, Paris, 2002;

- Agenor P.R., *The economy of adjustement and growt*, Academic Press, New York; 2000;

- Albert Michel, *Capitalism contra capitalism*, Humanitas, Bucureşti, 2003;

- Aglietta Michel, Moatti Simon, *Le FMI: de l'ordre monnétaire aux désordres financiers*, Economica, Paris, 2000;

-Aglietta Michel, Berrebi Laurent, *Désordres dans le capitalisme mondial*, P.U.F., Paris, 2007;

- Appadurai Arjun (ed), *Globalization*, NC, Duke University Press, Durham, 2000;

- Asian Reza, *No god but god*, Random House, New York, 2005;

- Attaly Jacques, *Une brève histoire de l'avenir*, Fayard, Paris, 2006;

- Bacevich Andrew J., *The new american militarism*, Oxford University Press, New York, 2005;

- Barber Benjamin R., *Jihad vs. McWorld: How globalism and tribalism are reshaping the world*, New York, 1996;

- Barber Benjamin, *Fear's Empire: War, Terrorism and Democracy*, W.W. Norton, New York, 2003;

- Barbour Jan G., *Cînd ştiinţa întîlneşte religia*, Curtea veche, Bucureşti, 2006;
- Barnett Thomas P. M., *The Pentagon's new map*, Putnam, New York, 2004;
- Bataille Georges, *Partea blestemată*, Institutul European Iaşi, 1994;
- Baumol William J. (coord), *Capitalismul bun, capitalismul rău şi economia dezvoltării,* Polirom, Iaşi, 2009;
- Bebear C., Maniere P., *Ils vont tuer le capitalisme*, Plon Paris, 2003;
- Beckner Steven K., *Back from the brink: The Greenspan zears*, John Villey and Sons, New York, 1996;
- Bell Daniel, *Beyond liberal democracy*, Princeton University Press, Princeton, 2006;
- Berger Simon, *Notre première mondialisation. Leçon d'un échec oublié*, Seuil, Paris, 2003;
- Besancon Henri, *Eseuri despre lumea de azi*, Humanitas, Bucureşti, 2007;
- Blanchard O., *The Economics of post-comunism*, Clarendon Press, London, 1997;
- Bloom Harold, *Canonul occidental*, Art, Bucureşti, 2007;
- Brăilean Tiberiu, *Noua Economie. Sfîrşitul certitudinilor*, Institutul European Iaşi, 2001;
- Brăilean Tiberiu, *Globalizarea. Nenumele nimicului*, Institutul European, Iaşi, 2004;
- Brăilean Tiberiu, *Grădinile lui Akademos*, Junimea, Iaşi, 2005;
- Brăilean Tiberiu, *Gnoza de la Bilca*, Junimea, Iaşi, 2007;
- Brăilean Tiberiu, *Sisteme economice*, Junimea, Iaşi, 2009;

- Bruckner Pascal, *Mizeria prosperităţii*, Editura Trei, Bucureşti, 2002;
- Bourguinat Henri, *L'Economie morale. Le marche contre les acquis*, Arlea, Paris, 1998;
- Brzezinscki Zbigniew, *Marea dilemă. A domina sau a conduce*, Scripta, Bucureşti, 2005;
- Buchanan James, *Limitele libertăţii. Între anarhie şi Leviathan*, Institutul European, Iaşi, 1997;
- Buzan Berry, *The United States and the Great Power*, Polity Press, Cambridge, 2004;
- Caputo John D., Vattimo Gianni, *După moartea lui Dumnezeu*, Curtea veche, Bucureşti, 2008;
- Ciobanu Alexandru, *Cruciada globalizării*, Miracol, Bucureşti, 2004;
- Chabot Raoul, Chabot Laurent, *Le choc des économies. Les modèles nationaux face à la mondialisation*, Ellipses, Paris, 2007;
- Chang Gordon, *The Coming Collaps of China*, Random House, Bew York, 2001;
- Chirovici Eugen Ovidiu, *Puterea,* Rao, Bucureşti, 2009;
- Clissold Tim, *Mr. China,* Harper Collins, New York, 2004;
- Cohen Eduard, *L'Ordre économique mondial*, Fayard, Paris, 2001;
- Compagnon Antoine, *Antimodernii. De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*, Art, Bucureşti, 2008;
- Dahl Robert, *Democraţia şi criticii ei,* Institutul European, Iaşi, 2002;
- Dăianu Daniel, Vrînceanu Radu (coord.), *Frontiere etice ale capitalismului*, Polirom, Iaşi, 2006;

- Dăianu Daniel, *Capitalismul încotro? Criza economică, mersul ideilor, instituţii,* Polirom, Iaşi, 2009;
- Dehesa Guillermo de la, *Învingători şi învinşi în globalizare*, Historia, Bucureşti, 2007;
- De Soto Hernando *The mystery of capital*, Basic Books, New York, 2000;
- Diamond Jared, *Collapse: How Societies Choose to Fail or succeed*, Penguin, New York, 2004;
- Eatwell J., Taylor L., *Global finance at risk: The Case for international regulation*, The New Press, New York, 2000;
- Eco Umberto, *Istoria urîtului* , Rao, Bucureşti, 2008;
- Ehteshami Anoush, *Globalization and geopolitics in the middle east,* Routledge, London, 2007;
- Farndon John, *India. Ascensiunea unei superputeri mondiale*, Litera Internaţional, Bucureşti, 2008;
- Farndon John, *Secretele Chinei. Ascensiunea unei noi superputeri mondiale*, Litera Internaţional, Bucureşti, 2008;
- Ferro Marc, *Şocul Islamului*. Secolele XVIII-XXI, Orizonturi, Bucureşti, 2006;
- Feldman Noah, *After Jihad*, Farar, Straus and Giroux, New York, 2003;
- Fishman Ted C., *China,* Scribner, New York, 2005;
- Fitoussi Jean-Paul, *La Politique de l'impuissance*, Arlea, Paris, 2005;
- Friedman Milton, Friedman Rose D., *Liber să alegi*, Publica, Bucureşti, 2009;
- Friedman Thomas, *Lexus şi măslinul*,

Polirom, Iaşi, 2006;

- Friedman Thomas, *Pământul este plat. Scurtă istorie a secolului XXI*, Polirom, Iaşi, 2007;

- Fung Yu-Ian, *Chinese Philosophy*, Princeton University Press, Princeton N.J., 1953;

- Fukuyama Francis, *Sfîrşitul istoriei şi ultimul om*, Humanitas, Bucureşti, 1993;

- Fukuyama Francis, *Marea ruptură. Natura umană şi refacerea ordinii sociale,* Humanitas, Bucureşti, 1998;

- Gablik Suzi, *A eşuat modernismul*?, Curtea veche, Bucureşti, 2008;

- Galbraith John, *The economics of innocent Fraud*, Penguin, New York, 2004;

-Garton Timothy Ash., *Free World*, Random House, New York, 2005;

- Gilpin Robert, *Global Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 2001;

- Gilpin Robert, *Economia mondială în secolul XXI. Provocarea capitalismului global*, Polirom, Iaşi, 2004;

- Greenspan Alan, *Era turbulenţelor. Aventuri într-o lume nouă*, Publica, Bucureşti, 2008;

- Greider C, *The Soul of capitalism: Opening paths to a Moral Economy,* Simon and Schuster, New York, 2003;

- Gruzinski Serge, *La Pensée métisse*, Fayard, Paris, 1999;

- Guardini Romano, *Sfîrşitul modernităţii*, Humanitas, Bucureşti, 2004;

- Guillebaud Jean-Claude, *La confusion des valeurs*; Desclée de Brouwer, Paris, 2009;

- Gwartney James D., Stroup Richard L., Lee

Dwight R., *Liberalismul economic*, Humanitas, Bucureşti, 2008;

- Hanson Victor Devis, *A war like no other*, Random House, New York, 2005;

- Hayek Friedrich von, *Constituţia libertăţii*, Institutul European, Iaşi, 1996;

- Hayek Friedrich von, *Capitalismul şi istoricii*, Humanitas, Bucureşti, 1998;

- Holbrooke Richard, *To End a War*, Random House, New York, 1998;

- Huntington Samuel P., *Ciocnirea civilizaţiilor*, Antet, Bucureşti, 1998;

- Huntington Samuel, *Who are we? The challenges to America's national identity,* Simon and Schuster, New York,2004;

- Held David (coord), *Transformări globale. Politică, economie şi cultură,* Polirom, Iaşi, 2004;

- Hurduzeu Ovidiu, *Sclavii fericiți*, Timpul, Iaşi, 2005;

- Hurduzeu Ovidiu, Platon Mircea*, A treia forță: România profundă*, Logos, Bucureşti, 2008;

- Ikenberry John G., *Liberal order and imperial ambition*, Polity Press, 2006;

- Ikle Fred Ch., *Every War Must End*, Columbia University Press, New York, 2005;

- Joffe Joseph, *Uberpower: The imperial temptation of America,* W.W. Norton, New York, 2006;

- Laszlo Ervin, *Ştiinţa şi cîmpul akaschic. O teorie integrală a tuturor lucrurilor*, Pro Editură şi Tipografie, Bucureşti, 2008;

- Lind Michael*, Made in Texas*, Basic Books, New York, 2003;

- Kagan Robert, *Despre paradis şi putere*, Antet, Bucureşti, 2005;
- Kagan Robert, *The Return of history and the end of dreams*, Random House, New York, 2008;
- Kaplan Robert, *The coming Anarchy,* Random House, New York, 2000;
- Kaplan Robert, *Imperial grunts: The american military on the ground*; Random House, New York, 2005;
- Kennedy Paul, *The Rise and fall of great powers*, Yale Univesity Press, New Haven, 1992;
- Keegan John, *A history of warfare*, Vintage New York, 1993;
- Khanaa Parag, *Lumea a doua. Imperii şi influenţă în noua ordine globală,* Polirom, Iaşi, 2009;
- Keynes John Maynard, *Teoria generală a ocupării mîinii de lucru, a dobînzii şi a banilor*, Publica, Bucureşti, 2009;
- Klein Naomi, *Doctrina şocului. Naşterea capitalismului dezastrelor*, Vellant, Bucureşti, 2008;
- Krugman Paul, *Întoarcerea economiei declinului*, Publica, Bucureşti, 2008;
- Krugman Paul, *La mondialisation n'est pas coupable*, Plon, Paris 2001;
- Kupchan Charles, *The end of american era*, Alfred A. Knopf, New York, 2002;
- Lai Deepak, *In prase of empires: Globalization and order*, Palgrave, Macmillan, New York, 2004;
- Landes David, *The Wealth and poverty of nations*, W.W. Norton and co., New York, 1999;
- Lapierre Jean-William, *Viaţă fără stat?,*

Institutul European, Iaşi, 1997;

- Legrain Philipe, *Open world: The truth about globalization*, Abacus, London, 2002;

- Mabubani Kishore, *The new asian hemisphere*, Public Affairs, New York, 2008;

- Maddison Angus, *The World Economy: A millennial perspective,* OECD, Development centre, Paris, 2001;

- Martin D., Metyger J.-L., *Les métamorphoses du monde. Sociologie de la mondialisation,* Seuil, Paris, 2003;

- Menon Raja, *The end of alliances*, Oxford University Press, New York, 2007;

- Michalet Charles A., *Qu'est-ce que la mondialisation*, La Découverte, Paris, 2004;

- Millemann P. Thierry, *Faţa ascunsă a lumii occidentale*, Pro Editură şi Tipografie, Bucureşti, 2008;

- Minsky Hyman, *Stabilizing an unstable economy*, Yale University Press, Yale, 2007;

- Nicolescu Basarab, *Ce este realitatea?,* Junimea, Iaşi, 2009;

- Nozick Robert, *Anarhie, stat şi utopie*, Humanitas, Bucureşti, 1997;

- Nye Joseph, *Soft power*, Public Affairs, New York, 2004;

- Obama Barack, *Îndrăzneala de a spera. Reflecţii despre salvarea visului american*, Rao, 2008;

- Olson Mancur jr, *Creşterea şi declinul naţiunilor: prosperitate, stagflaţie şi rigidităţi structurale*, Humanitas, Bucureşti, 1999;

- Ohmae Kenici, *The end of the Nation State: The rise o the regional economie*, The Free Press, New York, 1995;

- Patten Chris, *East and West*, Pan Macmillan Publishers, London, 1998;
- Perkins John, *Confesiunile unui asasin economic,* Litera Internaţional, Bucureşti, 2007;
- Pettis Michel, *The volatility machine: Emerging economies and the threat of financial collapse*, Oxford University Press, Oxford, 2001;
- Pfaf William, *Te Wrath of nations*, Simon and Schuster, New York, 1993;
- Phillips Kevin, *American Theocracy*, Viking, New York, 2006;
- Pollack Robert, *Credinţa biologiei şi biologia credinţei*, Curtea veche, Bucureşti, 2007;
- Porter Michel, *Despre concurenţă*, Meteor Press, Bucureşti, 2008;
- Ramo Joshua Cooper, *The Beijing Consensus*, Foreign Policy Centre, London, 2004;
- Reich R. B., *The futur of succes*, Alfred A. Knopf, New York, 2001;
- Riccardi Andrea, *Despre civilizaţia convieţuirii*, Humanitas, Bucureşti, 2008;
- Rifkin Jeremy, *Visul european*, Iaşi, Polirom, 2006;
- Rodrik Dani, *One Economics, many recipes*, Princeton University Press, Princeton, 2007;
- Roberts Paul, *Sfîrşitul petrolului. În pragul unui dezastru*, Litera, Bucureşti, 2008;
- Robertson Robbie, *The three waves of globalization*, Zed Books, London, 2003;
- Rogers Jim, *Adventure Capitalist*, Random House, New York, 2003;
- Sachs Jeffrey, *The End of powerty*, Penguin Press, New York, 2005;

- Schell Jonathan, *The Unconquerable World*, Metropolitan Books, New York, 2003;
- Schumpeter Joseph A., *Capitalism, socialism and democracy*, Harper and Brathers, New York, 1950;
- Sen Amartya, *Development as freedom*, Oxford University Press, Oxford U.K., 1999;
- Schuon Frithjof, *Despre unitatea transcendentă a religiilor*, Humanitas, Bucureşti, 1994;
- Seife Charles, *Zero. Biografia unei idei periculoase*, Humanitas, Bucureşti, 2007;
- Sen Amartya, *On Ethics and economics*, Basic Blackwell, London, 1987;
- Shiller Robert, *The Subprime solution*, Princeton University Press, Princeton, 2008;
- Simon Sylvie, *Apocalipsa anunţată. 2012, Faţa nevăzută a secolului XXI – previziuni ştiinţifice, adevăruri incomode*, Paralela 45, Bucureşti, 2009;
- Singer Peter, *One World: The ethics of globalization*, Yale University Press, New Haven, 2003;
- Shenkar Oded, *Secolul chinezesc*, Teora, Bucureşti, 2008;
- Smith Adam, *The theory of moral sentiments*, Oxford University Press, New York, 1976;
- Soros George, *Criza capitalismului global*, Polirom, Iaşi, 1999;
- Soros George, *Despre globalizare*, Polirom, Iaşi, 2001;
- Soros George, *Noua paradigmă a pieţelor financiare*, Litera, Bucureşti, 2009;
- Stieglitz Joseph E., *The Roaring nineties*,

W.W. Norton, New York, 2003;

- Stieglitz Joseph E., *Mecanismele globalizării*, Polirom, Iaşi, 2008;

- Strange Susan, *State şi pieţe*, Institutul European, Iaşi, 1997;

- Strange Susan, *Retragerea statului. Difuziunea puterii în economia mondială,* Editura Trei, Bucureşti, 2002;

- Talbott Stobe, *The russian hand*, Random House, New York, 2003;

- Tanzi V., *Globalization tax competition and the future of tax systems*, IMF Working Paper, New York, 1998;

- Tipler Frank J., *Fizica nemuririi*, Editura Tehnică, Bucureşti, 2008;

- Todd Emmanuel, *Le Destin des immigrés*, Seuil Paris, 1994;

- Tolchin M, Tolchin S., *Buying into America*, Times Books, New York, 1988;

- Tolchin M, Tolchin S, *Selling our security; The Erosion of America's Assets,* Alfred A. Knopf, New York, 1992;

- Toynbee Arnold, *Studiu asupra istoriei*, vol. I-II, Humanitas, Bucureşti, 1997;

- Ungureanu Traian*, Războiul timpurilor. Declin occidental şi asediu islamic,* Humanitas, Bucureşti, 2006;

- Vernon Raymond, *Sovereignty at bay*, Basic books, New York, 1971;

- Verlet Loup, *Cufărul lui Newton*, Nemira, Bucureşti, 2007;

- Villalba Dokusho, *Zen. Calea către A FI în era globalizării*, Editura Elena Francisc, Bucureşti, 2009;

- Weber Max, *Etica protestantă şi spiritul*

capitalismului, Humanitas, Bucureşti, 1993;

- Weinstein Michael M. (ed), *Globalization: What's new*?, Columbia University Press, 2005;

- Weyer Robert van de, *Islamul şi Occidentul*, Alfa, Bucureşti, 2001;

- Wilber Ken, *A theory of everithing: An integral vision for business, politics, science and spirituality*, Boston, 2000;

- Williamson John, *Globalisation and inequality, then and now,* NBER Working Paper, New York, 1996;

- Wilkinson Richard G., *The impact of inequality*, Routledge, London, 2005;

- Wolf M., Why *Globalisation works*, Yale University Press, New Haven, 2004;

- Woodward Bob, *State of Denial*, Simon and Schuster, New York, 1991;

- Wright Robert, *Non-Zero; The logic of human destiny,* Vintage, New York, 2000;

- Xiaoping Deng, *Opere alese*, Editura Politică, Bucureşti, 1987;

- Zakaria Fareed, *The Future of freedom*, W.W. Norton, New York, 2003;

- Zartarian Vahe, *Marile civilizaţii*, Lider, Bucureşti, 2003.

Colecţiile pe anii 2007-2009 ale revistelor şi ziarelor:

- *Foreign Policy;*
- *The Economist;*
- *Le Monde;*
- *Le Figaro;*
- *Le Monde Diplomatique;*
- *Manière de voir;*
- *The New York Times;*
- *Business Magazine;*
- *Lumea;*
- *Wall Street Journal*

CUPRINS

GLOBALIZAREA ŞI SFÎRŞITUL
UNEI CIVILIZAŢII 5

CUVÎNT ÎNAINTE 9

1. CRIZA PĂMÎNTULUI PLAT 12
1.1. Întoarcerea economiei declinului 15
1.1.1. Nobelul pentru economie 20
1.2. Alchimia noii economii 26
1.3. Dezordini în capitalismul mondial 30
1.4. Finanţele carnivore 33
1.5. Sanctuarele haosului 37
1.6. Principiul dominoului 40
1.7. Noul şoc petrolier 44
1.8. Zeul Ban 47
1.9. Noua paradigmă a pieţelor financiare 51
1.10. Binecuvîntarea crizei 57
1.11. Fiul crizei 61
1.12. Keynes reloaded 64

2. MIZE STRATEGICE ALE
SECOLULUI AL XXI-LEA 88
2.1. Capitalismul, încotro? 88
2.2. Capitalismul secolului al XXI-lea 100
2.3. Al doilea val al globalizării 104
2.4. Învingători şi învinşi în globalizare 107
2.5. Faţa ascunsă a lumii occidentale 113
2.6. Viitorul aparţine Asiei 117
2.7. Ordine prin haos 122
2.8. Vidul cuantic 126
2.9. Religia economiei de piaţă 130
2.10. Şcoala de la Frankfurt 133
2.11. Răţuşca cea urîtă 141
2.12. Strategia de instabilitate constructivă 144
2.13. Viitorul libertăţii 147
2.14. Lumea în 2020 155

3. VAMPIRII PĂMÎNTULUI 159
3.1. Corida nucleară 162
3.2. Comoara lui Ben Laden 166
3.3. McCain versus McAbel..... 169
3.4. Nevoia de America 172
3.5. SUA – U.E. 175
3.6. Hard-power China 179
3.6.1. Secolul chinezesc.....*202*
3.6.2. Secretele Chinei.....*206*
3.7. Cînd India seduce lumea.....211
*3.7.1. Ascensiunea unei superputer*i 217
3.8. Far East 222
3.9. Balşoi problema 225
3.10. Noua „Noua Rusie” 228
3.10.1. Dasvidania, d-le Putin! 238
3.10.2. Moscova şi lumea 241
3.11. Benazir şi stăpînii aparenţelor..... 247
3.12. Istoria urîtului 254

4. ELEGII DIN POSTTRANZIȚIE..... 259
4.1. Economia românească înainte de criză 265
4.2. Brand fără ţară
(*The Land of No Choice*)..... 272
4.3. Relaţiile economice româno-franceze 276
4.4. Noi, criza şi globalizarea 279
4.5. „Economiile” României
faţă cu criza globală.....282
4.6. Vocile schimbării 289
4.7. Ambiguitate constructivă.....293
4.8. Economism reducţionist..... 297
4.9. De ce există bănci? 300
4.10. Păstraţi restul, d-le Preşedinte! 304
4.11. România muribundă ? 308
4.12. Oameni mici 311
4.13. Capitala culturii trădate 314
4.14. Oraş al inspiraţiei 318

5. SĂMÎNȚA DEVENIRII..... 321
5.1. Fizica nemuririi 325
5.2. Kybalionul 335
5.3. Principiile hermetismului 339

5.4. Cel de trei ori mare.....342
5.5. Tărîmul celor trei Amin.....346
5.6. Tihna unităţii.....349
5.7. Un cer de sens 352
5.8. Biologia credinţei 355
5.9. Ştiinţă şi religie.....359
5.10. Teoeconomia 364
5.11. Arhetipul Apocalipsei 367
5.12. Cuvintele Duhului.....370
5.13. Fiii arşi ai luminii 375

BIBLIOGRAFIE 379

Redactor: Viorel Dumitraşcu

Editura JUNIMEA, Iaşi – ROMÂNIA,
Strada Pictorului nr. 14 (Ateneul Tătăraşi),
cod 700320, Iaşi,
tel./fax. 0232-410427
e-mail: junimeais@yahoo.com

PRINTED IN ROMANIA